

JURISPRUDENCIJA

Mokslo darbai · Research Papers

JURISPRUDENCE

32(2)

2025

ISSN 1392-6195 (print)

ISSN 2029-2058 (online)

doi:10.13165/JUR



Mykolas Romeris
universitetas



Uniwersytet
Wrocławski





Mykolas Romeris
universitetas

ISSN 1392-6195 (print)
ISSN 2029-2058 (online)
doi:10.13165/JUR

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS
MYKOLAS ROMERIS UNIVERSITY

JURISPRUDENCIJA

Mokslo darbai
2025, 32(2)

JURISPRUDENCE

Research Papers
2025, 32(2)

Vilnius

2025

REDAKTORIŲ KOLEGIJA:

Vyriausioji redaktorė
prof. dr. *Eglė Bilevičiūtė*
Mykolo Romerio universitetas

Atsakingoji redaktorė
dr. *Kristina Kenstavičienė*
Mykolo Romerio universitetas

Redaktorių kolegijos nariai:

prof. dr. *Adelina Adinolfi*
Florencijos universitetas, Italija

prof. dr. *Rima Ažubalytė*
Mykolo Romerio universitetas

prof. dr. *Virginijus Bitė*
Mykolo Romerio universitetas

prof. dr. *Frank Emmert*
Indianapolio universitetas, JAV

prof. dr. *Anatolij P. Getman*
Jaroslavo Išmintingojo Nacionalinis
teisės universitetas, Ukraina

prof. dr. *Jaan Ginter*
Tartu universitetas, Estija

prof. habil. dr. *Włodzimierz Gromski*
Vroclavo universitetas, Lenkija

dr. *Cherry James*
Londono Pietų kranto universitetas,
Jungtinė Karalystė

prof. dr. *Egidijus Jarašiūnas*
Mykolo Romerio universitetas

prof. dr. *Saulius Katuoka*
Mykolo Romerio universitetas

prof. dr. *Mike King*
Birmingemo universitetas, Jungtinė
Karalystė

prof. dr. *Julija Kiršienė*
Vytauto Didžiojo universitetas

prof. dr. *Vidmantas Egidijus Kurapka*
Mykolo Romerio universitetas

doc. dr. *Agoston Mohay*
Pečo universitetas, Vengrija

doc. dr. *Malkhaz Nakashidze*
Batumio Shota Rustaveli valstybinis
universitetas, Gruzija

afilijuotasis prof. dr. *Rimvydas Norkus*
Mykolo Romerio universitetas

prof. dr. *Lina Novikovienė*
Mykolo Romerio universitetas

emeritas prof. dr. *Bernd H. Oppermann*
Leibnitz Hanoverio universitetas,
Vokietija

emeritas prof. dr. *Vytautas Pakalniškis*
Mykolo Romerio universitetas

prof. dr. *Sebastien Platon*
Bordo universitetas, Prancūzija

emeritas prof. dr. *Alvydas Pumputis*
Mykolo Romerio universitetas

emeritas prof. dr. *Murray Raff*
Kamberos universitetas, Australija

prof. dr. *Naděžda Rozehnalova*
Masaryko universitetas, Čekija

emeritas prof. dr. *Eduard Somers*
Gento universitetas, Belgija

doc. dr. *Helga Špadina*
Josip Juraj Strossmayer Osijekio
universitetas, Kroatija

prof. dr. *Alexander Trunk*
Kyljo universitetas, Vokietija

prof. dr. *Agnė Tvaronavičienė*
Mykolo Romerio universitetas

prof. habil. dr. *Yuliya Vaschenko*
Bratislavos Komenskio universitetas,
Slovakija

prof. dr. *Vigintas Višinskis*
Mykolo Romerio universitetas

prof. dr. *Justinas Žilinskas*
Mykolo Romerio universitetas

EDITORIAL BOARD:

Editor-in-Chief

Prof. Dr. *Eglė Bilevičiūtė*
Mykolas Romeris University

Managing Editor

Dr. *Kristina Kenstavičienė*
Mykolas Romeris University

Editors:

Prof. Dr. *Adelina Adinolfi*
University of Florence, Italy

Prof. Dr. *Mike King*
Birmingham City University, United Kingdom

Emeritus Prof. Dr. *Alvydas Pumputis*
Mykolas Romeris University

Prof. Dr. *Rima Ažubalytė*
Mykolas Romeris University

Prof. Dr. *Julija Kiršienė*
Vytautas Magnus University

Emeritus Prof. Dr. *Murray Raff*
University of Canberra, Australia

Prof. Dr. *Virginijus Bitė*
Mykolas Romeris University

Prof. Dr. *Vidmantas Egidijus Kurapka*
Mykolas Romeris University

Prof. Dr. *Nadežda Rozehmalova*
Masaryk University, Czech Republic

Prof. Dr. *Frank Emmert*
Indiana University Law School, USA

Assoc. Prof. Dr. *Agoston Mohay*
University of Pecs, Hungary

Prof. Dr. *Eduard Somers*
Ghent University, Belgium

Prof. Dr. *Anatoliy P. Getman*
Yaroslav Mudryi National Law University, Ukraine

Assoc. Prof. Dr. *Malkhaz Nakashidze*
Batumi Shota Rustaveli State University, Georgia

Assoc. Prof. Dr. *Helga Špadina*
Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Croatia

Prof. Dr. *Jaana Ginter*
University of Tartu, Estonia

Affiliated Prof. Dr. *Rimvydas Norkus*
Mykolas Romeris University

Prof. Dr. *Alexander Trunk*
Kiel University, Germany

Prof. Habil. Dr. *Włodzimierz Gromski*
University of Wrocław, Poland

Prof. Dr. *Lina Novikovienė*
Mykolas Romeris University

Prof. Dr. *Agnė Tvaronavičienė*
Mykolas Romeris University

Dr. *Cherry James*
London South Bank University, United Kingdom

Emeritus Prof. Dr. *Bernd H. Oppermann*
Leibniz University Hannover, Germany

Prof. Habil. Dr. *Yuliya Vaschenko*
Comenius University Bratislava, Slovakia

Prof. Dr. *Egidijus Jarašiūnas*
Mykolas Romeris University

Emeritus Prof. Dr. *Vytautas Pakalniškis*
Mykolas Romeris University

Prof. Dr. *Vigintas Višinskis*
Mykolas Romeris University

Prof. Dr. *Saulius Katuoka*
Mykolas Romeris University

Prof. Dr. *Sebastien Platon*
University of Bordeaux, France

Prof. Dr. *Justinas Žilinskas*
Mykolas Romeris University

TURINYS

MYKOLO RÖMERIO DUKTERS JADVYGOS VITKAUSKIENĖS PRISIMINIMAI APIE TĖTĮ	290
---	-----

Gintaras Goda, Lina Beliūnienė

LIETUVOS NEPRIKLAUSOMŲ KONTROLĖS INSTITUCIJŲ KONSTITUCINIS STATUSAS IR JŲ, KAIP DEMOKRATIJOS RAMSČIO, VAIDMUO	301
--	-----

Aušrinė Amšiejūtė

BENDRUOMENĖS GYDYTOJO INSTITUTO SAMPRATA SENOVĖS GRAIKIJOJE IR ROMOJE	317
--	-----

Ieva Deviatnikovaitė

ADMINISTRACINĖS TEISĖS KODIFIKAVIMO IDĖJAI LIETUVOJE – ŠIMTAS METŲ: PIRMIEJI ADMINISTRACINIO TEISMO ĮSTATYMO IR ADMINISTRACINIŲ PROCEDŪRŲ KODIFIKACIJOS PROJEKTAI.....	335
--	-----

Monika Rogers

1991-ŲJŲ SAUSIO ĮVYKIAI, TEISMO PROCESAS IR AUKOS: TEISINIS, KRIMINOLOGINIS IR VIKTIMOLOGINIS DISKURSAI	374
--	-----

Tomas Girdenis

ATLEIDIMO NUO BAUDŽIAMOSIOS ATSAKOMYBĖS DĖL NUSIKALSTAMOS VEIKOS MAŽAREIKŠMIŠKUMO REGULIAVIMO IR TAIKymo PROBLEMOS	400
--	-----

Indrė Maculevičienė

INFORMACIJOS, SUDARANČIOS VALSTYBĖS PASLAPTĮ, KVALIFIKAVIMO KAIP ĮRODYMO CIVILINIAME PROCESE PROBLEMATIKA.....	420
---	-----

Remigijus Jokubauskas

SAVO TURTO DISPONUOJANČIO SKOLININKO PRINCIPO TAIKYMAS ĮMONIŲ RESTRUKTŪRIZAVIMO PROCESE	440
--	-----

Artur Doržinkevič, Mykolas Kirkutis

STRATEGINIAI IEŠKINIAI DĖL VISUOMENĖS DALYVAVIMO (SLAPP) KAIP VIENA IŠ PIKTNAUDŽIAVIMO PROCESINĖMIS TEISĖMIS FORMŲ.....	461
--	-----

CONTENTS

MEMORIES OF MYKOLAS RÖMERIS'S DAUGHTER JADVYGA VITKAUSKIENĖ ABOUT HER FATHER	290
Gintaras Goda, Lina Beliūnienė THE CONSTITUTIONAL STATUS OF LITHUANIA'S INDEPENDENT OVERSIGHT INSTITUTIONS AND THEIR ROLE AS THE PILLAR OF DEMOCRACY	315
Aušrinė Amšiejūtė THE ROLE OF PUBLIC PHYSICIANS IN ANCIENT GREECE AND ROME	334
Ieva Deviatnikovaitė CENTENARY OF THE CODIFICATION OF LITHUANIAN ADMINISTRATIVE LAW	373
Monika Rogers THE EVENTS OF JANUARY 1991, THE COURT TRIAL AND THE VICTIMS: LEGAL, CRIMINOLOGICAL AND VICTIMOLOGICAL DISCOURSES	399
Tomas Girdenis ISSUES RELATED TO THE REGULATION AND APPLICATION OF RELEASE FROM CRIMINAL LIABILITY DUE TO THE INSIGNIFICANCE OF THE CRIMINAL ACT.....	419
Indrė Maculevičienė LEGAL ISSUES CONCERNING THE QUALIFICATION OF STATE SECRET INFORMATION AS EVIDENCE IN CIVIL PROCEEDINGS	439
Remigijus Jokubauskas APPLICATION OF THE PRINCIPLE OF DEBTOR IN POSSESSION IN CORPORATE RESTRUCTURING PROCEEDINGS	460
Artur Doržinkevič, Mykolas Kirkutis STRATEGIC LAWSUITS AGAINST PUBLIC PARTICIPATION (SLAPP) AS A FORM OF ABUSE OF PROCEDURAL RIGHTS.....	483

Šiame leidinio *Jurisprudencija* numeryje spausdiname unikalią medžiagą – vienos iš Mykolo Rõmerio dukterų, Jadvygos Vitkauskienės, prisiminimus apie Tėtį, jo ryšį su dukromis, garsųjų dienoraščių ir visos šeimos likimą po jo netekties.

Prisiminimai mums atskleidžia visai kitokį Mykolo Rõmerio paveikslą, ne tą, kurį esame pripratę matyti oficialiuose kabinetuose, salėse, rūmuose, renginiuose, priėmimuose, auditorijose, su frakais, teisėjo mantija ar valstybiniais apdovanojimais. Čia M. Rõmerį pažinsime jo šeimos aplinkoje¹.



M. Rõmerio dukra Jadvyga Riomerytė su mama Jadvyga Riomeriene



M. Rõmerio dukros Konstancija Riomerytė ir Jadvyga Riomerytė su mama Jadvyga Riomeriene

Mykolo Rõmerio dukters Jadvygos Vitkauskienės prisiminimai apie Tėtį

Mano prisiminimai, kaip aš manau, yra iš paskutinės Tėčio vasaros, kai teturėjau ketverius su puse metų. Ankstesnių negalėčiau prisiminti, labai migloti, epizodiniai, trūkinėjantys, mažo vaiko akimis. Bet vis dėlto tikrai gerai prisimenu savo Tėtį, jo išvaizdą, judesius, jo atidų elgesį. Galiu nurodyti jo vietą prie apvalaus valgomojo stalo, galiu smulkiai papasakoti apie jo darbo kabinetą. Net keista, kad per tokį trumpą laiką buvimo kartu jis

¹ Spaudai parengė Ieva Deviatnikovaitė.

padarė mums didžiulę įtaką ir paliko savo meilę. Mums neatrodė, kad jo nėra, jis mums liko amžinai.

2025 m. rugpjūčio 15 d.

P. S. Tekste „mes“ – tai aš ir mano vyresnioji sesuo. Mes visur bėgiojome kartu ir viską darėme kartu. Paskutinę Tėčio vasarą mažoji tebegulėjo lopšyje, tad ir nedalyvavo mūsų „veikloje“.

Rudenio ugnį liepsnoja klevai. Poryt – Mykolinės. Didžiausia Bagdoniškio šventė. Visi Bagdoniškio Römeriai turėjo šį vardą ir pagal jį buvo galima suprasti, kad jie yra iš Bagdoniškio.

Brandu čėžančiais lapais ir jaučiu, kaip atūžia galinga ir skaudi prisiminimų banga. Negaliu jai pasipriešinti, ji užlieja mane ir neša tolyn: tolyn į mano vaikystę, mano žemės rojų, mano tėvų glėbį... Tai jų meilė suteikė man jėgų pereiti visus gyvenimo sunkumus ir išsaugoti šviesius tų dienų prisiminimus.

Bagdoniškis skendėjo žalumoje. Buvo labai ramu, labai saulėta, saugu ir buvo namų jausmas, toks pasitikėjimo ir tikrumo jausmas. Štai ką aš labiausiai prisimenu iš savo vaikystės.

Mano Tėtis buvo labai užsiėmęs, daug dirbo. Tai buvo žmogus, nemėgstantis tuščiai leisti laiko, branginantis kiekvieną minutę ir ją maksimaliai panaudojantis.

Tėčio kabinetas buvo antrame namo aukšte. Beje, visas antras aukštas buvo jo karalystė. Ten turėdavome elgtis atsargiai, negalima buvo nieko liesti nepasiklausus, kad nesumažytume popierių, kurių šūsnys gulėjo visur. Ant rašomojo stalo visada buvo artimiausiu laiku reikalingi popieriai, geri parkeriai, prespapjė, peilis su dramblio kaulo kriaunomis dokumentams pjaustyti ir būtinai indelis su sirupe išmirkusiais rojais obuoliukais su koteliais. Nedideliame staliuke su stikliniu stalviršiu, matomame stalčiuje, gulėjo Tėčiui brangūs daiktai iš jo tėvų namų. Iš kabineto buvo galima patekti į didelį balkoną, iš kurio atsiverdavo puikus vaizdas į rytus ir šiaurę. Jis iki skausmo mylėjo tuos tolius.

Už stiklinės kabineto sienos buvo vadinamasis protėvių kambarys. Visos kambario sienos buvo nukabintos protėvių portretais – rūsūs ponai gražiais aprėdais, herbai, kardai, orios damos, tamsūs fonai... Paslaptinga. Kambaryje buvo tik didžiulis kaip spintelė valandas mušantis laikrodys su svirtimis, kuriame iš bėdos buvo galima pasislėpti, ir nedidelė kanapa. Tėtis atsisėsdavo ant jos, apkabindavo mane ir vyresnę seserį ir sakydavo: pažiūrėkit į tuos portretus, jie žiūri jums į akis, jie jus mato, jie gali vertinti jūsų poelgius, turite tai atsiminti, turite elgtis padoriai ir teisingai, taip elgėsi visi mūsų protėviai. Reikia visada žiūrėti žmogui, su kuriuo kalbi, į akis – jis daug geriau supras.

Ir stengdavomės mes sukinėtis kieme netoli durų, pro kurias išeidavo Tėtis atokvėpio valandėlėmis, branginome laiką su juo.

Bagdoniškis, Bagdoniškis... Tada atrodė, kad pasaulis baigiasi su juo, kad toliau už tą mėlynuojančių toluomoje miškų nieko ir nebėra.

Važiuodavome į Vilnių, grįždavome iš jo... Nežinau, kiek ir kokių metų iš tikrųjų prisimenu, bet Bagdoniškyje prisimenu viską: visus takus, nusodintus gelsvais ir alyviniais irisais, visus medžius ir jiems duotus vardus, sodą, susisiekiančius kanalus, tiltelius, liaudies menininko sukurtą puikų didelį kryžių, plaukiojantį gulbės namelį prūde, karvelidę, povų namelį krante, malkinę su gandrąlīdziu, pavėsinę, vištidę su laktomis – viską, ką ten mačiau, kas tapo gyvenimo mokykla, ką išsinešiau į savo gyvenimo kelią, ko niekada nepamiršiu ir ko nebuvo galima atimti.

Po Tėčio mirties, susiklosčius aplinkybėms, sunkėjant gyvenimo sąlygoms Vilniuje, Mama priėmė sprendimą, raginama savo tėvų ir palikto Tėčio laiško, išvažiuoti visam laikui į Bagdoniškį. Jos manymu, ten turėjo būti saugiau.

Didelis namas be Tėčio buvo gerokai tuštesnis. Antras aukštas nebebuvo reikalingas, kabinetas nebebuvo naudojamas, protėviai atrodė pikti, o gražusis svečių kambarys dažniausiai buvo tuščias, nes retai kas beatvykdavo. Užlipdavome, paslankiodavome, pajusdavome tuštumą – buvo šalta ir nyku. Kažkaip nejučia pradėjome glaustis apačioje į tris kambarius, iš kurių vieną užėmė seneliai, dabar nuolat gyvenantys su mumis, kitus du – Mama ir mes, vaikai. Mažėjo pagalbininkų, Bagdoniškis pradėjo trauktis, siaurėti. Jau nežinojome, kas mums priklauso, kas nepriklauso. Kažkaip nejučia išmokome tylėti, tarsi išsigynėme savo nuosavybės.

Pradėjome lankyti senajame name, tame, kuriame gimė Tėtis, mokyklą. Namų šeimininkai, mano teta su vaikais, jau buvo pasinaudoję galimybe turintiems lenkiškus dokumentus pasitraukti į Vakarus. Paskui su vyresne seserimi išvykome į Rokiškio gimnaziją. Gyvenome pas poniją Babrauskienę, priešais gimnaziją, toje gatvėje, kuri dabar turi M. Rõmerio vardą; tada joje tebuvo tas vienas namas ir gimnazija. Ne taip seniai pasiteiravau toje gatvėje prie daugiabučio sėdinčios jaunos motinos su kūdikiu, kokia čia gatvė. Ji man pasakė, o kai paklausiau, kas buvo M. Rõmeris, atsakė nežinanti.

Buvo 1952 m. gegužės mėnuo. Grįžome iš gimnazijos ir radome visus sėdinčius prie stalo. Tvyrojo įtampa, išgąstis, neviltis. Juk buvo žmonių trėmimo į Sibirą laikmetis. Puikiai prisimenu tuos ryšulius ir žieminius paltus ant lovos galo – tam atvejui, jei naktį išveš.

Mama pasakė – turime išsikraustyti. Išsikraustyti? Kur? Kodėl?

Ji mums papasakojo, kad buvo iškviesta į Obelių rajono VK ir ten jai žodžiu buvo nurodyta per 24 valandas apleisti namus, nepasakant priežasties ir motyvų. Gaišti nebuvo kada, kitą rytą Mama išvyko į Vilnių. Vilniuje pas tuometį AT prezidiumo pirmininką J. Paleckį sekretore dirbo tėvų globotinė Irena Bagdonaitė. Jos padedama Mama pateko pas J. Paleckį, kuris pasižymėjo humanišku. Išklausęs, kas įvyko, žinodamas, apie kieno šeimą kalbama, jis susisiekt su Obelių VK ir paprašė spręsti tą reikalą švelniau.

1952 m. gegužės 14 d. buvo atsiųstas raštas Nr. 845, pasirašytas Obelių DŽDT VK pirmininko Konyšėvo ir sekretoriaus Matiekaus (vardai nenurodyti), kuriame rašoma, kad leidžiama likti gyventi name, „kol vaikai baigs 1952 m. pavasario mokslo egzaminus“. Kieno tai namas, nebuvo minima (dokumento originalą išsaugojau).

Daugiau nieko nesiaiškinome. Vasarai apsigyvenome pas gimines. Išvažiavome iš didelio namo vienu sunkvežimiu, nes Mama per pažįstamus surado galimybę išsikelti į Panevėžį. Apsigyvenome Radviliškio gatvėje, kur pavyko išsinuomoti vieno kambario butą. Butas buvo mažas, jame vos tilpo tie būtiniausi daiktai iš sunkvežimio, kuriuo išvykome į naują gyvenimą. Mama, padedama seno pažįstamo, šviesios atminties agronomo, nuo Aleksandravėlės kilusio pono Justino Stausko, daug metų gyvenusio Panevėžyje, gavo darbą siuvimo fabrike ir būdama 47 metų pirmą kartą pradėjo valdišką darbą.

Mes lankėme Panevėžio 2-ąją vidurinę mokyklą. Mano vyresnioji sesuo po metų pradėjo mokytis Panevėžio pedagoginėje mokykloje. Toks sprendimas buvo priimtas, kad greičiau įgytų specialybę ir būtų lengviau gyventi. Dėl to sesuo jautė skriaudą, nes jai teko siekti aukštojo mokslo neakivaizdiniu būdu. Gyvenimas Panevėžyje buvo sunkus, Mamos uždarbis – menkas, mokėta pensija vaikams buvo nutraukta, seneliai nebegalėjo daug padėti. Antraisiais Panevėžyje metais mano jaunesnioji sesuo buvo palikta lankyti mokyklos pas senelius. Jai irgi slogūs to laiko prisiminimai.

Nepaisant viso to, Mama niekada nesigailėjo, kad jai teko išvykti iš Bagdoniškio. „Gera, kad jie mane iškraustė“, – sakydavo ji ir akis aptraukdavo liūdesio šydas. Ten nebebuvo galima likti. Kūrėsi kolūkis, prisitaikyti buvo sunku, kilo rūpesčių dėl vaikų tolesnio mokslo. Panevėžyje buvo lengviau ištirpti minioje, nors materialiai buvo sunku.

Mums, vaikams, Panevėžyje buvo gerai. Nauja klasė mane sutiko labai gerai. Įsigijau draugų visam gyvenimui. Buvome pirmoji pokario karta, augusi sudėtingomis sąlygomis, suklaidinta, vienaip auklėjama mokykloje, kitaip – namuose. Buvome patiklūs vaikai, namuose nejutę apgaulės, melo, todėl ir mokykloje dėstomos tiesos atrodė tikros. Ne, mes neaukėme kitų ir geresnių laikų, buvome susitaikę su praradimais. Bet sugebėjome suvokti, kad niekinimas to, kas buvo, nėra teisingas. Nebuvome praradę atminties ir suvokimo, kad esame pakankamai daug netekę, kad galėjome tikėtis geresnio gyvenimo, kurį mums galėjo užtikrinti mūsų tėvo gyvenimo darbas. Tuo metu jo indėlio vaikų ateičiai tarsi ir neliko.

Baigusi mokyklą, išvykau į Vilniaus universitetą. Besimokydama ištekėjau už to paties fakulteto vyresnio kurso studento. Tik baigę mokslą, puolėme galvoti, kaip įsikurti Vilniuje, gauti butą ir išmokti gyventi. Mums pavyko. Pirmais metais gavome vieno kambario butuką. Gimė sūnus. Kitais metais gavome didesnę butuką, o senajame vieno kambario bute apsigyveno Mama, atvykusi iš Panevėžio. Taip baigėsi etapas Panevėžyje. Vėl visi buvome Vilniuje, galėjome padėti vieni kitiems. Tik vyresnioji sesuo liko Panevėžyje, ten iki pensijos dirbo mokytoja.

Baigėme mokslus, susikūrėme gyvenimus. Liko mūsų širdyse nuosėdų, patirtos skriaudos, nepelnyto niekinimo. Bet esame dėkingos likimui, kad turėjome gerus tėvus, kad juto-me nors ir išdraskytų, bet tikrų namų šilumą.

Buvo 1989 metai. Per šalį liejosi dainuojanti revoliucija. Mano rankose degė laiškas – Bagdoniškyje ruošiamas kaimo sueiga, kviečia atvykti. Jie mūsų nepamiršo. Suvažiavo labai daug žmonių. Kriaunų bažnyčia sausakimša. Klebonas kviečia užimti savo klauptus kairėje pusėje už Dievo stalo. Ši vieta buvo suteikta Rōmeriams visam laikui už skirtą didelę paramą statant Kriaunų bažnyčią ir už centrinio altoriaus paveikslo fundaciją. Nedrįstame. Dar

kažko bijome. Bagdonišio kapinaitėse – vien pažįstamos pavardės. Tarp jų mano Senelis – Ignotas Čepas, mano dėdė, dėdienė, teta, mano Tėčio mažasis broliukas. Gyvieji sveikinas, prisimena, lygina. Mums skiriama daug dėmesio – žmonės prisimena mūsų vardus, kai kas net gimimo datas. Žmonės geranoriški, pasiilgę laisvės. Suneštiniai pietūs senajame dvare ir prisiminimai, prisiminimai. Pasakojimai, legendos, istorijos... „Nė vieno kolūkio pirminkas nebuvo toks geras, kaip ponas“, – netikėtai reziumuoja Bagdonišio dvaro senbuvis Ladzius, mano buvusios auklės Viktorės vyras.

Darosi šviesiau. Visi pasiilgę buvusio Bagdonišio, jo gražios ir tvarkingos aplinkos bei humaniškos atmosferos.

Deja, euforijai nurimus, skęstame biurokratizmo liūne. Negalime baigti sutvarkyti visų nuosavybės dokumentų ir nepajėgiame pakelti Bagdonišio. Tenka taikytis, kad tai, kas dar likę, greičiausiai pražus. Prabėgę metai ir sąmoningas niokojimas padarė savo, dabar šeimos jėgomis, ypač mums esant nedarbingo amžiaus, sutvarkyti ir atkurti, kas buvo, nebėra galimybių. Rajono valdžia, daug kartų žadėjusi padėti, deja, dėl įvairių priežasčių nieko nepadarė.

O Bagdoniškyje išryškėjo kurtas grožis, jį išsaugojo medžiai, susodinti įdomiai sueinančiomis linijomis, suvešėjusi beržų alėja, stambūs vienišiai – keletas ąžuolų ir milžiniškų liepų. Gaudžiai atrodo puoselėtas sodas: senos išsikerojusios, negenėtos obelys, nykstanti didžiųjų gudobelių apsoda, išnykę uogynai ir baigiantys užakti tvenkiniai.

Tik gerų, darbščių ir dorų žmonių palikta dvasia nenugalima jėga traukia atgal, vėl ir vėl pasivaikščioti rasotais išėjusiųjų takais.

2006 m.

Išvažiudama iš Vilniaus Mama gavo tuometinės Švietimo liaudies komisariato pavaduotojos M. Meškauskienės pasirašytą pažymėjimą, kuriuo komisariatas prašė visus vietos valdžios organus mirusio prof. Römerio šeimai teikti visokeriopą paramą. Iš vietos valdžios paramos nesitikėjome. Pažymėjimas buvo duotas tik tam, kad buvo aišku, jog mūsų laukia kažkoks persekiojimas. Komisariato pavaduotoja M. Meškauskienė tai suprato ir bandė padėti.

Bagdoniškyje pas mus naktimis atvykdavo vietiniai enkavėdistai kartu su vadinamaisiais liaudies gynėjais, daužydavo duris, reikalaudavo įleisti. Senelis iš antro aukšto balkono ginčydavosi su jais, kol įleisdavo. Jie sakydavo, kad ieško miškinų, ir nuodugnai kratydavo namus. Man atrodo, kad tai kartojo daug kartų. Tų miškinų jie ieškodavo visur: rašomojo stalo stalčiuose, už paveikslų, baltinių spintose ir t. t. Mama slėpė savo turėtas brangenybes – jos vėliau mums labai pasitarnaudavo: viskas buvo parduota, kad būtų galima pragyventi. Taip iškeliavo Tėčio auksinis laikrodis, Mamos apyrankė su avino galva (ji buvo gimusi su šiuo Zodiako ženklu), paaukuotas gyvatės formos dirželis, daug kitų gražių daiktų, kuriuos atminčiai labai norėjosi turėti...

Esant tokiai padėčiai, didžioji Tėčio biblioteka iš antro aukšto buvo perkelta į palėpę, kad būtų mažiau matoma. Be to, knygos nebebuvo tvarkingai išrikiuotos, bet sukrautos krūvomis ir apmestos daiktais. Ypač buvo saugomi Tėčio dienoraščiai ir jo parašytos knygos. Prisimenu, kaip juos vyniodavo į paklodes ir slėpdavo didžiulėje pintoje dėžėje su obuoliais. Dalį knygų Mama paslėpė pas savo brolių klojime, ant stogo. Deja, vieną 1948 m. kovo mėnesio naktį dėdė su šeima buvo ištremtas į Sibirą. Tai, kas paslėpta pas jį, buvo išnešiota po kaimą.

Būdama Bagdoniškyje aš dažnai įvairiose vietose pamatau daiktų iš mūsų namų: tai paveikslas, kabėjęs tėvų miegamajame, tai arbatos šaukštelis su MR inicialais, tai didžiulio bufeto, stovėjusio valgomajame kambaryje, dalis. Jau pasikeitė žmonės ir naujieji net nežino, iš kur tai pas juos atsirado. O man temsta akyse dėl tokio skaudaus gerų namų išdraskymo.

Visgi mūsų turimas švietimo komisaro pavaduotojos pažymėjimas dažnai buvo it išsi-
gelbėjimo ratas. Ne kartą atvykusiesiems daryti eilinės kratos jis padarė įspūdį – apsisukę
išeidavo. Pažymėjimas visada buvo prie Mamos lovos, ji visada pirmiausia rodydavo jį.
Mes gulėdavome savo lovose, o po mūsų pagalvėmis būdavo daiktai, kuriuos būtinai reikė-
jo išsaugoti. Buvo stingdančiai baisu. Naktinį beldimą į duris menu kaip vieną baisiausių
prisiminimų.

Tuos Tėčio dienoraščius ir jo knygas vis dėlto pavyko išsaugoti, jie keliavo su mumis
kaip brangiausi ir vertingiausi daiktai. Atsiradus progai, 1964 m. pavasarį, tarpininkaujant
šviesios atminties bibliotekininkui Levui Vladimirovui, dienoraščiai buvo perduoti Vil-
niaus universiteto bibliotekai ir tapo saugūs.

Likome dėkingi visiems žmonėms, kurie tuo sunku laikmečiu stengėsi ištiesti pagalbos
ranką.

Gilių giliausiam atminties dugne saugau tuos epizodinius, trapius, bet manęs neaplei-
džiančius prisiminimus apie Tėtį. Netiesa, kad mes augom be Tėvo. Jis žvelgė į mus iš por-
treto, kabojusio ties Mamos lova, tad visada buvo su mumis. Jo skvarbus žvilgsnis lydėjo
mus visur. Aš visada sunkiomis akimirkomis kreipdavau į jį pagalbos. Jis mane visada
gelbėjo. Tai buvo mano stabas, mano Viešpats. Todėl aš nemėgstu pasakoti prisiminimų,
nes atrodo, kad, jais dalindamasi, juos paleidžiu ir netenku...

Dabar man sunku suprasti, ką iš tiesų prisimenu, ką žinau iš pasakojimų, o ką galbūt
sukūriau pati.

Striksiu palei didžiąją klombą gonkų priekyje Bagdoniškyje. Klomboje pilna įvai-
riaspalvių gėlių, turiu viską apžiūrėti, kas pasikeitė per naktį. Tėtis norėjo, kad klomboje
būtų įvairiaspalvių žiedų ir labai daug. Sodininkas p. Norbertas taip ir darė. Takai buvo
nusodinti irisais: geltonas irisas, tada violetinis ir vėl geltonas. Tėčiui labai patiko rausvažie-
džiai bijūnai: dideli, kvapnūs. Dabar prie mums gražinto namo pasodinome didelę eilę šių
bijūnų. Jis mylėjo gėles, medžius, gamtą... Nuolat eidavo pasivaikščioti į Gojų.

Girdžiu iš balkono dainelę: kikili, kikili, laibakoji... Žiūriu ir matau aukštai balkone
Tėtį, skeryčiojančią rankomis, tai – mankšta. Juokiuosi. Toks didelis, taip aukštai. „Einam

pusryčių“, – sako. Bėgu į valgomąjį. Visi prie stalo. Kava, kiaušiniai, sūris, sviestas, laikraštis. O tada – trumpas atokvėpis ir vėl į kabinetą. Man ir vyresnei seseriai laikas būdavo tik po pietų. Bet mums laiko skirdavo. Buvo labai švelnus ir atidus. Jo giminėje buvo daugybė dailininkų, o jis piešti nemokėjo. Piešdavo vilką su į pjūklą panašiais dantimis, sukeldavo mums juoką. Mokėjo iš rankų pirštų padaryti įvairias figūreles ir jas rodyti ant sienos kaip šešėlius. Nebuvo muzikalus, bet mėgo muziką, ypač chorinį dainavimą, klausydavosi įrašų per radiją. Dažnai eidavo į kaimą pasivaikščioti. Visada su Saima (jam dovanotas šuo), mėgo pasikalbėti su sutiktais žmonėmis. Mėgo maudytis specialiai paruoštame prūde, su puikiu atobradu, plaukdavo toli, bent mums taip atrodė. O vakarais mums pasakodavo apie pasaulį. Mes žinojome, kur yra Prancūzija, kas yra Eifelio bokštas, kur Lenkija, koks didžiausias miestas, kas yra Zakopanė, apžiūrinėdavom Tatrų maketą ir t. t. Žinoma, jis negalėjo pykti ant dviejų mažų mergiukščių, taigi mums buvo geras ir atlaidus. Jis norėjo, kad išmoktume kalbėti lenkiškai, bet mes atkakliai tam priešinomės. Mums skaitydavo lenkiškas knygeles, bet vis tiek jam atpasakodavom jas lietuviškai.

Vieną naktį Tėtis pažadino mus su sese, pabelsdamas į nosį, tarsi į duris. Paėmė mus ant rankų, mane – ant kairės, ją – ant dešinės, nunešė į mėlynąjį kambarį. Ten ant baltiniams skirtos komodos gulėjo į ryšulėlį suvystytas kūdikis. „Čia jūsų sesutė“, – pasakė. Tikėjausi, kad ji bus didelė, su ja bus galima žaisti, o čia – kūdikis. Taip mes įgijome sesutę.

Čia pat vyko karas. Kareiviai dažnai užsukdavo ir į Bagdoniškį. Vokiečiai net buvo įsitaisę nakvynę valgomajame kambary. Prisimenu, kaip tie vyrai prausėsi kieme, taškydami vandenį...

Vilnius. Butas buvo didelis. Trys kambariai Liejyklos gatvės kryptimi buvo pereinami vienas per kitą. Gucevičiaus gatvės kryptimi buvo didžiausias kambarys su balkonu, jį paskyrėme Tėčiui, nes buvo visai atskiras, o už jo – dar vienas nedidelis. Bet labai greitai čia apsigyveno Tėčio pusbrolio Eugenijaus sūnus Redas su žmona ir dviem mažom dukrelėm. Jo tėvai 1941 m. buvo deportuoti į Rusiją, o vaikai, tąkart nebuvo namuose, liko be namų ir nelegalai.

Ir visgi labiausiai įsiminė paskutiniai susitikimai su Tėčiu. Grįždamos iš darželio, laiptinėje mes sutikom greitosios pagalbos medikus, išnešančius mūsų Tėtį. Puikiai prisimenu, kaip aš prisipaudožiau prie sienos, kad jie galėtų praeiti, bet jie sustojo. Tėtis mus abi peržegnojo ir nepasakė nieko. Jį išnešė... Toliau vyko kažkoks sujudimas, vaikščiojo daug žmonių. Visi glostė mums galvas, liūdnei kažką kalbėjo... Nesupratau. Bet kai mus nuvedė į Universitetą atsisveikinti su Tėčiu, kažkaip suvokiau, kad tai pabaiga. Mane pastatė ant kėdės prie karsto, paliečiau jo ranką. Ji buvo labai šalta. Pradėjau visų klausinėti, kodėl tokia šalta ranka. Pradėjau prašyti, kad užklotų, nes jam šalta... Tuo ir baigėsi.

O tada prasidėjo mūsų vargai.

Į butą Vilniuje atsikraustė rusų karininkas ir pasakė: „Pridiotsia uplotnitsia.“ Sužinojau naują žodį. Karininkas nebuvo blogas. Ir žmona buvo graži. Bet mano Mamai jie kažkodėl nepatiko. Didžiajame kambaryje jie pastatė „buržuiką“. Matyt, nebuvo kito šildymo varianto. Redas su šeima išvyko. Daug vėliau atsirado Kanadoje.

O mes išvykome į Bagdoniškį. Mus ragino seneliai, nes Vilniuje darėsi labai sunku.

Tėčio turėta kortelių sistema baigėsi. Reikėjo kažkaip laikytis. O ten savi namai, savi žmonės, gal bus lengviau. Deja... Apie tai, kaip kūrėsi kolūkis, kaip mums liepė išvažiuoti ir iš Bagdonišio, nenoriu galvoti. Pragyvenom...

Džiaugiuosi, kad likimas lėmė turėti tokį Tėvą, nors, viena vertus, neilgai, kita vertus – visą gyvenimą. Visą gyvenimą jis mane lydi. Tos meilės ir tos šilumos man užteko visam gyvenimui.

Mamos pasakojimuose jis buvo idealus žmogus. Ji niekada nebūtų sutikusi, kad galėtų būti ir kitoks. Ji mums pasakojo apie jų gyvenimą tarpukariu Kaune. Jie nuomojosi butą Prano Mašiotto name, Donelaičio 2a. Butas buvęs gražus, didelis, patogus. Pas juos nuolat kas nors gyveno: jie turėjo globotinę, likusią našlaite mergaitę, kurią priėmė 9 metų, gyveno Tėčio sesers anūkė, kuri lankė Kaune lenkų gimnaziją, dažnai buvodavo jo sesers sūnus Andrius – studentas. Mano Tėtis buvo labai giminiškas, padėjo visiems. Dar, kiek prisimenu, Bagdoniškyje prie didžiulio valgomojo kambario stalo visada būdavo daug žmonių. Dažnai atvykdavo Tėčio sūnėnas Hektoras Komarowskis, turėjęs įgaliojimus tvarkyti Bagdonišio dvaro reikalus. Po pietų Tėtis ir Hektoras ilgai politikudavo, ginčydavosi, nes Hektoras buvo polonistas, paskui žaisdavo šachmatais prie specialaus salonėlio staliuko. Hektoras atvažiuodavo motociklu iš Kavoliškio (apie 20 km) ir tai sukeldavo Bagdoniškyje didelį susidomėjimą.

Deja, Tėčio balso neprisimenu. Lyg girdžiu, bet ir ne. Mano sūnus ir anūakai turi mano vyro balsą. Nė vienas iš jų taip pat nesirinko mano Tėčio specializacijos profilio.

Vėl rudenėjo. Sėdėjau ant mažojo tiltelio atramos. Geltoni lapai krito ir krito... Vėl buvau ten, savo vaikystėje. Ten, kur patyriau begalinę meilę ir labai didelį saugumo jausmą. Buvau kartu su jais, seniai išėjusiais, bet man be galo brangiais ir nepamirštamais. Ilgiuosi jų. Kalbuosi su jais, jie mane guodžia, bet aš jaučiuosi ne viską padariusi, tad pasakoju jiems, kaipėjau per gyvenimą, žinodama, kad jie mane supras...

Vaikystės pamokos

Bailys

Tėčio kabinetą visada labai viliojo. Gal todėl, kad tai buvo vienintelė vieta, kur mes negalėjome eiti be leidimo. Kambarys buvo į šiaurės pusę. Tėtis nemėgo saulėtų kambarių. Gal saulė jam trukdė dirbti? Kambario viduryje stovėjo masyvus rašomasis stalas. Prie jo – krėslas žalia gelumbe aptraukta sėdyne, su porankiais ir aukštoka nugaros atrama. Kairėje pusėje buvo išėjimas į didįjį balkoną, dešinėje – stiklinė siena į vadinamąjį protėvių kambarį.

Išgirdusi, kad Tėtis nusileido laiptais ir išėjo į kiemą, pasinaudojau proga ir šmurkštelėjau

į jo kabinetą. Viską ten atmintinai žinojau: kas yra ant rašomojo stalo, kas padėta ant šachmatinio stalelio, kas guli gražioje komodelėje, kur jis laikydavo tik daiktus iš savo namų. Bet vėl viską apžiūrėjau. O tada išgirdau jo žingsnius laiptuose. Supratau, kad įkliuvau. Greitai neriau už nedidelio židinio, kur iki sienos buvo tarpas, ir ten įsispraudžiau. Tėtis įėjo, atsisėdo į krėslą ir kurį laiką sėdėjo. O tada pasakė: „Koks bails slepiasi už pečiaus?“ Nežinojau, ką daryti. Visgi ryžausi išeiti. Stovėjau. Jis pasišaukė mane, pasisodino ant kelių ir paglostė. Jis man paaiškino, kad jei jau ką nors padarei blogai ir tą supranti, reikia prisipažinti ir stengtis daugiau nedaryti, jei iš anksto žinai, kad tai yra blogai. O jei tai jau įvyko, reikia prisiimti kaltę ir nesislapstyti.

Nelaimė

Atsitiko nelaimė. Žuvo žmogus. Dvariškiai bėgo pažiūrėti. Ir aš su jais. Tėtis iš balkono mane pašaukė ir paklausė, kur pasiruošiau bėgti. Dusdama, skubėdama pasakiau, kad noriu pažiūrėti, kas ten atsitiko. Tėtis paklausė, ar aš galėčiau tam žmogui padėti. Žinoma, kad ne. Tai jeigu ne, nėra ko vien iš smalsumo žiūrėti. Jeigu galėtum padėti, tada būtinai turi padėti, jeigu ne, tai žiūrovu būti nėra padoru.

Žygis

Mes su vyresniąja seserimi susiruošėm į kelionę. Nutarėm nueiti į Paryžių. Pro langą matėme tolumoje bokstėlį, tai sugalvojome, kad tai ir bus Paryžius su Eifelio bokštu. Į kelionę paėmėm, mūsų manymu, svarbiausius daiktus. Ji paėmė Baltryčią, o aš kėdutę, kad pavargus būtų kur atsisėst. Išėjome. Nuėjome labai netoli. Pavargome. Sėdėjau ant savo kėdutės, buvo karšta, norėjosi gerti. O ir nešti tą kėdutę nebuvo patogu. Grįžome. Papasakojome apie kelionę Tėčiui. Jis mums paaiškino, kad negalima niekur vykti neatsisveikinus su namiškiais, nepasiruošus ir tiksliai nežinant, kur keliaujam. Visada reikia pasitarti su tais, kurių nuomonę vertini. Jis mūsų nebarė. Jis niekada mūsų nebardavo, gal užtai jo pamokymai būdavo tokie veiksmingi.

Altanka

Tėtis stovi ant tilto. Didelis, stambus, bet minkštas. Aš prie jo. Abu einam prie labai gražaus pastatėlio. Altanka. Ją sugalvojo Tėtis. Šešiakampė, mūrinė, su atviromis angomis, vaizduojančiomis langus. Altanka buvo pastatyta puikioje vietoje, tarp dviejų didelių liepų, ant aukštos, priekyje akmeninio namo. Atsiverdavo nuostabus vaizdas į rytus. Tolių toliai, iki tolumoje mėlynuojančių miškų. Sėdi jis altankoje, savo šezlonge, rūko papirosą, švelnus gero tabako dūmas lengvai draikosi ore. Ilgai sėdi. Mąsto.

Bet įdomiausia tai, kad ant altankos laiptelio pakopos dešinėje pusėje buvo įspausta mano vyresniosios sesers pėdutė. Mažytė kūdikio pėdutė, iš kurios mes vėliau supratome, kad altanka pastatyta 1939 m. vasarą. Gerai, kad Tėtis sugalvojo įspausti tą pėdutę, kaip

labai didelį prisiminimą apie tuos, kurių šiandien jau nėra.

Nėra ir altankos. Tik dvi laiptų pakopos yra. Ir pėdutė dešinėje laiptelio pakopos pusėje – šviesus Tėčio ir vyresniosios sesers atminimas.

Baltryčia

Jos vardas buvo Beatričė. Tai buvo būsimosios Olandijos karalienės vardas.

O istorija tokia: princesė Beatričė gimė 1938 m., kaip ir mano vyresnioji sesuo. Kai princesei buvo pusė metų, Olandijoje buvo pagaminta lėlė. Ji buvo pusės metų kūdikio dydžio ir turėjo celiuliozinę galvą, atkartojančią Beatričės veidą.

Tėtis nupirko lėlę ir parvežė iš Olandijos mano vyresniajai seseriai. Senelis lėlę apžiūrėjo ir pasakė – Baltryčia. Taip ir tapo lėlė Baltryčia. Mano vyresnioji sesuo niekada nesiskyrė su Baltryčia. Visur ją nešiojosi. Visos dvaro, vėliau ir kaimo, mergaitės žavėjosi Baltryčia ir prašydavo leisti bent palaikyti ją. Man Baltryčia nerūpėjo, nežinau kodėl.

Vėliau aš supratau. Tėtis ugdė mums nepavydumo jausmą. Mums visada dovanodavo skirtingas dovanas, be to, nebūtinai tuo pačiu metu. Dažniausiai paaiškino, kodėl dabar gauni tu arba kodėl dabar gauna sesuo.

Tikrai mes užaugome visai nepavydžios.

Na, o Baltryčia... Vėlai rudenį į dvarą atvykdavo panelė Marytė. Ji buvo garsi siuvėja. Apsistodavo ilgam, užimdavo mėlynąjį kambarį ir siūdavo. Siūdavo ir taisydavo viską, ką reikia. Kai jos viešnagė eidavo į pabaigą, mūsų džiaugsmui iš likusių skuduriukų ji pasiūdavo Baltryčiai naują suknelę. Būdavom laimingos.

Nežinau, kuo baigėsi Baltryčios epocha, bet tikrai žinau, kad iki mūsų išsikraustymo iš Bagdonišio ji nebuvo išleidžiama iš mano vyresniosios sesers rankų.

Kailiniai

Tėtis turėjo voveraičių kailinius. Vidinėje kailinių pusėje buvo matyti, iš kiek voveraičių jie pasiūti. Ten kabėjo voveraičių uodegėlės. Taigi buvo labai įdomu. Tėtis kailinių nemėgo. Bet užtai į juos pretendavo Senelis. Jis buvo gerokai žemesnis ir žymiai smulkesnis. Senelis grįžo iš Rokiškio ligoninės, buvo žiema. Jam buvo duoti Tėčio kailiniai. Įžengė į kambarį be galo išdidus, su vos ne žemę siekiančiais kailiniais, tiesiog rusų bojarinas.

O Tėtis pasakė – pasilik tuos kailinius, aš jų nenoriu. Mes suklusome, kodėl nenori. Tėtis paaiškino, kad nenori, nes žino, kiek gyvūnėlių atiduota kailiniams. Nors mums labai patiko tos kabančios uodegėlės, bet ir mes supratome, kad gyvūnų reikia gailėtis ir mylėt.

Saima

Didžiulis juodas niufaundlandų veislės šuo. Šį šunį Tėčiui padovanojo Suomijoje. Jis pasakodavo, kaip krepšelyje, surištame raudonu kaspinu, jam įteikė gyvą dovaną – mažą juodą šuniuką. Nuo to laiko jie tapo neišskiriami. Saima vaikščiojo visur paskui jį. Šis

gražus vardas buvo duotas pagal didžiausią Suomijos ežerą. Saimai tik negalima buvo lipti į antrą aukštą, kur buvo Tėčio kabinetas. Jį tą žinojo. Laukdavo jo prie laiptų, kada pagaliau jis nusileis ir jie abu eis pasivaikščioti. Mes irgi labai mėgome tą laiką. Bėgdavome paskui Tėtį. Jis atsisėdavo ant tilto laiptų, Saima – prie kojų, mes šalia. Tėtis mums visada ką nors pasakodavo. Labai anksti sužinojome, kad yra daug šalių. Eifelio bokštas, Paryžius, Zakopanė. Sunku mums buvo įsivaizduoti, kaip tai yra, bet buvo duota proga galvoti.

Glostydavo Saimos galvą, mylėjo ją. Mes irgi labai ją mylėjome. Meilė gyvūnams mums tapo labai suprantama.

Gongas

Dar viena Bagdonišio naujiena – gongas. Išdidžiai kabėjo jis prie mažosios verandėlės aukštais gotikiniais langais, siaurėjančiais į viršų ir besibaigiančiais, mūsų dideliame džiaugsmui, spalvotais langeliais, ant įtaiso ir metalinės grandinės. Man atrodė it didelis skritulys su šalia pakabintu panašiu į plaktuką daiktu.

Gongas skambėdavo du kartus per dieną. Vieną kartą pasigirdavo du dūžiai – kvietimas pietums, o antrą kartą – vienas dūžis, kvietimas vakarienei.

Mes žinojome – išgirdus dūžius, nedelsiant bėgti namo. Nedelsiant. Tėtis visada jau sėdėdavo prie didelio apvalaus stalo valgomajame kambaryje ir dažniausiai skaitydavo laikraštį. Visi rinkdavosi prie stalo. Per pietus valgytojų būdavo daugiau, nes apsilankydavo svečių, o vakarienei – mažiau.

Paskutinis dažnai ateidavo Senelis. Įžengęs į valgomąjį, apžvelgdavo stalą. Tėtis padėdavo laikraštį, Senelis persižegnodavo ir valgis prasidėdavo. Jie kalbėdavo, aptardavo kokius reikalus, o mes budriai sekdavome jų kalbas. Tėtis mums paaiškindavo, kad negalima kištis į suaugusiųjų pokalbius, nors kartais labai norėdavosi pareikšti tvirtą savo nuomonę.

Susirinkti pagal gongo dūžį buvo būtinas reikalas. Mus visada pasitikdavo Tėčio žvilgsnis iš po akinių ir laikraščio. Žinojom: reikia gerbti virėjos Adelės laiką, jai ir taip sunku prie puodų. O ir kiekvieno žmogaus laiką reikia gerbti. Vėluoti negalima. Negalima savęs laikyti aukščiau kitų. Tai labai svarbu. Punktualumas yra gero tono ženklas. Punktualumas yra pagarba kitiems ir sau.

Ilgainiui visas dvaras pradėjo laikytis garsaus gongo dūžių.

LIETUVOS NEPRIKLAUSOMŲ KONTROLĖS INSTITUCIJŲ KONSTITUCINIS STATUSAS IR JŲ, KAIP DEMOKRATIJOS RAMSČIO, VAIDMUO¹

Gintaras Goda

Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas,
Vilniaus universiteto Teisės fakultetas
Elektroninis paštas: gintaras.goda@tf.vu.lt

Lina Beliūnienė

Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas,
Lietuvos socialinių mokslų centro Teisės institutas
Elektroninis paštas: lina.beliuniene@teise.org

Pateikta 2025 m. lapkričio 27 d., parengta spaudai 2025 m. gruodžio 16 d.

DOI: 10.13165/JUR-25-32-2-01

Santrauka. *Demokratinės teisinės valstybės institucijų sąranga yra neatsiejama nuo nepriklausomų kontrolės institucijų, nepriskiriamų nei įstatymų leidžiamajai, nei vykdomajai, nei teisminei valdžiai, vadinamųjų ombudsmeno institucijų. Straipsnyje apibendrinama oficialioji konstitucinė doktrina, Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo suformuota anksčiausia ir pastaraisiais metais išnagrinėtos konstitucinės justicijos byloje aiškinant Lietuvos nepriklausomų kontrolės institucijų konstitucinį statusą ir jų ypatingą vaidmenį. Lietuvos Respublikos Konstitucijos 73 straipsnis, kuriame apibrėžiamos šios institucijos, ir su juo susijęs konstitucinis reguliavimas taip pat analizuojami remiantis aktualiais Europos komisijos „Demokratija per teisę“, kuri yra Europos Tarybos patariamoji institucija konstitucionalizmo klausimais, priimtais dokumentais, ypač Ombudsmeno institucijos apsaugos ir remimo principais, kurie traktuojami kaip europiniai ombudsmeno veiklos standartai. Be to, pateiktos*

1 Straipsnis parengtas remiantis Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo pirmininko pranešimu „Demokratijos ramsčiai: nepriklausomų kontrolės institucijų konstitucinis statusas ir vaidmuo“, 2025 m. spalio 24 d. skaitytų tarptautinėje kasmetinėje XII mokslinėje-praktinėje konstitucinės teisės konferencijoje Lietuvos Respublikos Konstitucijos diena paminėti „Nepriklausomų kontrolės institucijų vaidmuo konstitucinėje sąrangoje“. Konferencija buvo skirta Lietuvos Respublikos Seimo kontrolierių įstaigos 30-mečiui, ją organizavo Lietuvos Respublikos Seimo kontrolierių įstaiga, Mykolas Romeris universiteto Teisės mokykla, Lietuvos Respublikos Seimas, Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas ir Lietuvos advokatūra.

įžvalgos iliustruojamos keliais susijusiais kitų valstybių praktikos pavyzdžiais, įskaitant jų konstitucinę jurisprudenciją, taip pat Lietuvos autorių mokslo darbus apie minėtų institucijų statusą ir vaidmenį. Šio straipsnio autorių akiratin iš šių institucijų pateko Lietuvos Respublikos Seimo kontrolierių įstaiga ir kitos Lietuvos nepriklausomos kontrolės institucijos, kaip antai Lietuvos Respublikos žvalgybos kontrolierių įstaiga ir Lietuvos Respublikos akademinės etikos ir procedūrų kontrolieriaus tarnyba.

Apibendrinta Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo praktika pamažu atskleidžia demokratinės teisinės valstybės institucijų sąrangoje būtinų, turinčių tvirtą konstitucinį pagrindą ir atliekančių kompleksinį vaidmenį Lietuvos nepriklausomų, savarankiškų kontrolės institucijų veidą. Šios institucijos kartu su Lietuvos teismais padeda užtikrinti teisės viršenybės, įskaitant žmogaus teisių ir laisvių apsaugos, taip pat kitų demokratinės valstybės esminių principų veiksmingumą. Padaryta išvada, kad naujos konstitucinės justicijos bylos, inicijuotos Konstituciniame Teisme, galėtų inspiruoti tolesnį oficialiosios konstitucinės doktrinos nuostatų, susijusių su šių nepriklausomų kontrolės institucijų konstituciniu statusu ir darnia jų sistema, plėtojimą, kuriam įtaką daro besivystanti tarptautinė ir Europos Sąjungos teisė ir jų aiškinimo teisminė praktika, taip pat aktuales standartus įtvirtinantys Venecijos komisijos dokumentai.

Reikšminiai žodžiai: Lietuvos Respublikos Seimo kontrolierių įstaiga, kitos Lietuvos nepriklausomos kontrolės institucijos, Lietuvos Respublikos Konstitucijos oficialus aiškinimas, Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas.

Įvadas

Lietuvos Respublikos Seimo kontrolierių įstaiga, kitos pagal Lietuvos Respublikos Konstituciją ir įstatymus įsteigtos nepriklausomos specializuotos kontrolės institucijos, kartu su Lietuvos teismais padėdamos užtikrinti teisės viršenybę, įskaitant žmogaus teisių ir laisvių apsaugą, taip pat kitus demokratinės valstybės esminius principus, ne veltui išlieka teisės mokslininkų ir praktikų dėmesio objektas.

Vadinamosios ombudsmeno institucijos ypač siejamos su valstybių demokratėjimo procesais², kai, panaikinus autoritarinį valdymą, taip pat Centrinėje ir Rytų Europoje, siekta užtikrinti stabilų, gerai veikiančią demokratinę režimą³. Nors, atsižvelgiant į valstybių reikmes⁴, šios institucijos laikui bėgant vystėsi ir kito, jų reikšmė demokratinį procesų

2 Saulė Vidrinskaitė, „Seimo kontrolierių teisinis statusas“, *Jurisprudencija* 23, 15 (2001): 122, <https://ojs.mruni.eu/ojs/jurisprudence/article/view/3685>.

3 Augustinas Normantas, „Kintantis ombudsmeno vaidmuo demokratinėje visuomenėje“, *Konstitucinė jurisprudencija* 2, 46 (2017 balandis–birželis): 124, https://lrkt.lt/data/public/uploads/2018/07/ktb_2017-246.pdf.

4 „The Role of Ombudsman Institutions in Open Government“, *OECD Working Paper on Public Governance* 29, 4, https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2018/12/the-role-of-ombudsman-institutions-in-open-government_d2bf09ed/7353965f-en.pdf.

kokybei iki šiol nenuneigiama⁵. Ir moksliniu, ir praktiniu požiūriu šios institucijos įdomios ir lyginamuoju aspektu nagrinėjamos ne tik dėl jų įvairovės, nes Europos valstybėse skiriasi jų pavadinimai, skaičius, veikimo lygmenys (pavyzdžiui, nacionalinis ir regioninis lygmenys), įgaliojimai, funkcijos ir kita, bet ir dėl to, kaip jos tapo neatskiriamu demokratinės valstybės institutu⁶, atitinkamai svarbiu ir Europos Sąjungos valstybių lygmeniu.

Ne išimtis ir Lietuvos nepriklausomos kontrolės institucijos. Lietuvoje ombudsmeno institucijos atsiradimas siejamas su valstybės nepriklausomybės atkūrimo laikotarpiu, kai vienu svarbiausių klausimų tapo žmogaus teisės ir jų apsauga. Jų aktualumą patvirtina tai, kad Lietuva 1991 m. prisijungė prie Jungtinių Tautų visuotinės žmogaus teisių deklaracijos ir kitų tarptautinių dokumentų, taip pat tai, kad žmogaus teisių apsaugos klausimai buvo vieni iš svarbiausių rengiant Lietuvos Respublikos Konstitucijos koncepciją; taigi Konstitucijoje buvo įtvirtinta visai nauja žmogaus teisių apsaugai svarbi institucija – Seimo kontrolieriai, kuriems pavesta tirti piliečių skundus dėl valstybės ir savivaldybių pareigūnų (išskyrus teisėjus) biurokratizmo ir piktnaudžiavimo⁷. Po Seimo kontrolierių įstaigos darbo pradžios 1995 m. įsteigtos kitų kontrolierių institucijos, pavyzdžiui, 1999 m. – Moterų ir vyrų lygių galimybių kontrolieriaus (vėliau pavadinta Lygių galimybių kontrolieriaus) tarnyba, 2000 m. – Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga. Pripažinta, kad nuo to laiko ombudsmeno vaidmuo demokratinėje visuomenėje kito⁸. Išties, ombudsmenai patyrė įvairių pokyčių, ypač, pavyzdžiui, Seimo kontrolieriai – jų įstaiga 2017 m. tapo nacionaline žmogaus teisių institucija, o nuo 2025 m. jie vykdo ir nacionalinio pranešėjo dėl prekybos žmonėmis funkciją; taip pat turint omenyje ir Seimo kontrolierių įstatymu įtvirtintą naują – laukiamą Seimo kontrolierių įstaigos papildymą nauju kontrolieriumi, kuriam pavedama tirti ir skundus, susijusius su galimais nusižengimais teikiant viešąsias paslaugas smulkiajam ir vidutiniam verslui⁹.

Reikia pripažinti, kad ombudsmeno institutas buvo ir yra pakankamai plataus nagrinėjimo objektas nuo jo įsteigimo Lietuvoje. Tirta ombudsmeno genezė, modeliai¹⁰,

5 Edita Žiobienė, „Ombudsmeno institucijos prigimtis ir santykis su valstybės valdžiomis“, iš *Konstitucija ir teisinė sistema. Liber Amicorum Vytautui Sinkevičiui* (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2021), 296, <https://cris.mruni.eu/server/api/core/bitstreams/51e34398-f6e8-4f89-a250-a6b3ffa5050a/content>.

6 Tėra vos kelios valstybės, kurios neturi ombudsmeno ar į jį panašaus mechanizmo, o daugelis valstybių turi daugiau nei vieną ombudsmeną viešajam sektoriui; taip pat yra ir privačiojo sektoriaus ombudsmenų. *The Ombudsman in the Modern State*, Eds. Matthew Groves and Anita Stuhmcke (Foreword. Bloomsbury Academic, 2022).

7 Normantas, *supra* note, 3: 124.

8 *Ibid.*, 123.

9 Seimas priėmė Seimo kontrolierių įstatymo pataisas, kuriomis numatyta nuo rugpjūčio 1 d. įsteigti trečiojo Seimo kontrolieriaus pareigybę ir pavesti jiems atlikti naują funkciją – Seimo kontrolieriams bus pavedama tirti ir skundus, susijusius su galimais nusižengimais teikiant viešąsias paslaugas smulkiajam ir vidutiniam verslui. „Seimas įsteigė trečią Seimo kontrolieriaus pareigybę“, 2025 m. birželio 30 d. Seimo pranešimas žiniasklaidai, https://www.lrs.lt/sip/portal.show?p_r=35435&p_k=1&p_t=292233&p_a=1000&p_kade_id=10. Lietuvos Respublikos Seimo kontrolierių įstatymo Nr. VIII-950 2, 7, 12, 13, 24 ir 28 straipsnių pakeitimo įstatymas Nr. XV-392 (TAR, 2025-07-03, Nr. 12267), priimtas 2025 m. birželio 30 d. ir įsigaliojęs nuo 2025 m. rugpjūčio 1 d., <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/05dbde9057e811f0a3d380837a821750>.

10 Pvz., Algimantas Urmonas ir Birutė Pranevičienė, „Ombudsmeno instituto genezė ir raidos perspektyvos“, *Jurisprudencija* 24, 16 (2002): 87–98, <https://ojs.mruni.eu/ojs/jurisprudence/article/view/3661>.

vaidmuo¹¹, ombudsmeno institucijų vystymasis Lietuvoje¹², jų reformavimas¹³, kompetencija, santykiai su valstybės valdžios institucijomis¹⁴, taip pat atskirų ombudsmenų statuso ir veiklos ypatumai¹⁵, ombudsmeno instituto reikšmė¹⁶, kitų valstybių ombudsmenų veiklos ypatumai¹⁷, Europos ombudsmeno vaidmuo institucinėje sistemoje, užtikrinančioje asmenų teisių gynimą Europos Sąjungoje¹⁸. Rengtos konferencijų medžiagos, straipsniai, monografijos¹⁹, kolektyvinių monografių²⁰ ir vadovėlių skyriai²¹, disertacijos²².

Demokratinės teisinės valstybės institucijų sąranga iki šiol (ne tik valstybės nepriklausomybės pradžioje) yra neatsiejama nuo nepriklausomų kontrolės institucijų, išsiskiriančių

11 Pvz., Normantas, *supra note*, 3: 123–139.

12 Pvz., Birutė Pranevičienė, „Development of the Ombudsman institutions in the Republic of Lithuania“, iš *Commercial, financial and economic law (Journal CFEL)* (Bratislava: Comenius University in Bratislava, 2014, [no.] 1), https://www.flaw.uniba.sk/fileadmin/user_upload/editors/Pravnicka_fakulta/Veda/Journal_CFEL/CFEL_2014-1.pdf.

13 Edita Žiobienė, „Reform of the Ombudsman Institutions in Lithuania“, *Jurisprudencija* 1, 119 (2010): 29–42, <https://cris.mruni.eu/server/api/core/bitstreams/3ed07db8-0d82-4339-a8b8-a5cf1ca408e9/content>; Edita Žiobienė, „Nacionalinės žmogaus teisių institucijos perspektyvos Lietuvoje“, *Jurisprudencija* 9, 111 (2008): 86–93, <https://ojs.mruni.eu/ojs/jurisprudence/article/view/1779>.

14 Pvz., Žiobienė, *supra note*, 5: 295–325.

15 Pvz., Saulė Vidrinskaitė, „Seimo kontrolieriai Lietuvos Respublikos žmogaus teisių gynimo sistemoje“ (daktaro disertacija, Lietuvos teisės universitetas, 2003); Edita Žiobienė, „Vaiko teises ginančių ombudsmenų institucijų reikalingumas ir tinkamiausias modelis“, *Jurisprudencija* 24, 2 (2017): 271–292, <https://ojs.mruni.eu/ojs/jurisprudence/article/view/4704>; Toma Birmontienė, „Seimo kontrolierių konstitucinio instituto ypatumai“, iš *Administracinės teisės novelos. Liber Amicorum Algimantui Urmonui* (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2022), 103–125, <https://cris.mruni.eu/server/api/core/bitstreams/621ef6d5-d4b7-4d21-82e5-4c4aced5f3bf/content>; Jolita Miliuvienė, „Kas kontroliuos viską kontroliuojančias slaptąsias tarnybas? Žvalgybos kontrolieriaus instituto įsteigimas žmogaus teisių ir laisvių apsaugai stiprinti“, iš *Lietuvos teisė 2022: esminiai pokyčiai* (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2022), 23–35.

16 Pvz., Edita Žiobienė, „Ombudsmeno instituto reikšmė konstitucinėje sistemoje“, *Jurisprudencija* 26, 1 (2019): 65–77, <https://ojs.mruni.eu/ojs/jurisprudence/article/view/5109>.

17 Pvz., Saulė Vidrinskaitė, „Ombudsmeno institucijų veikla Vakarų Europos valstybėse“, iš *Konstitucingumas ir pilietinė visuomenė* (Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2003), 319–358, <https://cris.mruni.eu/server/api/core/bitstreams/d7566772-24dc-46f7-b2cc-c7c1384617ac/content>; Jurgita Paužaitė-Kulvinskienė, „Ombudsmeno instituto Ukrainos teisinėje sistemoje ypatumai ir jų atitiktis europinėms teisės tradicijoms“, iš *Kelyje su Konstitucija* (Vilnius: Vilnius University Open Series, 2022), 246–267, <https://www.zurnalai.vu.lt/open-series/article/view/29806/28851>.

18 Pvz., Deimilė Prapiestytė, „Europos ombudsmeno vaidmuo institucinėje sistemoje, užtikrinančioje asmenų teisių gynimą Europos Sąjungoje“, iš *Kelyje su Konstitucija* (Vilnius: Vilnius University Open Series, 2022), 291–316, <https://www.zurnalai.vu.lt/open-series/article/view/29808/28853>.

19 Pvz., Birutė Pranevičienė, *Kvaziteisimai administracijos kontrolės sistemoje* (Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2003), <https://cris.mruni.eu/server/api/core/bitstreams/7736342d-50d5-460e-81f1-ea71d20782be/content>. Žr., pvz., skyrių „Ombudsmeno institucijos modelis“, p. 95–112.

20 Pvz., *Žmogaus teisių apsaugos institucijos* (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2009), <https://cris.mruni.eu/server/api/core/bitstreams/ae6e2c86-3fcd-4222-8b0e-aed5056c615f/content>.

21 Pvz., Deividas Poška ir Indrė Žvaigždinienė, „Ombudsmenai“, iš *Lietuvos teisinės institucijos*. Vilniaus universiteto vadovėlis. Sudarytojas ir mokslinis redaktorius E. Kūris (Vilnius: Valstybės įmonė „Registrų centras“, 2011), 301–336; Edita Žiobienė, „Žmogaus teisių apsauga: institucinis aspektas“, iš *Lietuvos konstitucinė teisė: raida, institucijos, teisių apsauga, savivalda* (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2007), 364–382, <https://cris.mruni.eu/server/api/core/bitstreams/b839b4a9-6373-4787-abfa-b0114e80933f/content>; Saulė Vidrinskaitė, „Seimo kontrolieriai valdžios institucijų sistemoje“, *ibid.* 383–410.

22 Pvz., Saulė Vidrinskaitė, „Seimo kontrolieriai Lietuvos Respublikos žmogaus teisių gynimo sistemoje“ (daktaro disertacija, Lietuvos teisės universitetas, 2003).

ypatingu statusu ir vaidmeniu, todėl šiame straipsnyje atkreipiamas dėmesys į šiuos du susijusius aspektus – Lietuvos nepriklausomų kontrolės institucijų konstitucinį statusą ir jų, kaip demokratijos ramsčio, vaidmenį. Jie aptariami analizuojant daugiausia Lietuvos konstitucinį reguliavimą ir jo aiškinimą, plėtotą ne tik ankstesnių metų Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo praktikoje, kuri buvo neretas tyrimo objektas (nors ir ji ne visa prisimenama), bet ir mažiau nagrinėtoje pastarųjų metų oficialiojoje konstitucinėje doktrinoje. Taip pat šiame straipsnyje remiamasi susijusiais Europos komisijos „Demokratija per teisę“ (toliau – Venecijos komisija), Europos Tarybos patariamąsios institucijos konstitucionalizmo klausimais, priimtais dokumentais, ypač Ombudsmeno institucijos apsaugos ir rėmimo principais (vadinamaisiais Venecijos principais)²³, kurie traktuojami kaip europiniai ombudsmeno veiklos standartai. Pateiktos įžvalgos iliustruojamos ir keliais kitų valstybių praktikos pavyzdžiais, įskaitant jų konstitucinę jurisprudenciją, taip pat Lietuvos autorių mokslo darbus, atskleidžiančiais minėtų institucijų statusą ir vaidmenį. Taigi šis straipsnis – sisteminės dokumentų analizės rezultatas, gautas taip pat pritaikius loginį, istorinį ir lyginamąjį tyrimo metodus.

1. Lietuvos nepriklausomų kontrolės institucijų pagrindinė veiklos garantija – jų konstitucinis statusas

Lietuvoje, kaip neretai ir kitose Europos valstybėse, pagrindinė aptariamų kontrolės institucijų veiklos garantija – jų konstitucinis statusas. Lietuvos Konstitucijos 73 straipsnyje, esančiame Konstitucijos V skirsnyje „Seimas“, *expressis verbis* įvardyti Seimo kontroleriai, jų įgaliojimai ir minimos kitos laikantis Konstitucijos esant reikalui įsteigiamos *expressis verbis* neįvardytos nepriklausomos kontrolės institucijos; taip pat numatyta įstatyminė Seimo kontrolierių ir šių kitų institucijų sistemos ir jų įgaliojimų apsaugos garantija²⁴. Matyti, kad Seimo kontrolierių ir kitų nepriklausomų kontrolės institucijų statusas įtvirtinamas lakoniškai, palyginti su platesniu konstituciniu reguliavimu, sutinkamu, pavyzdžiui, Skandinavijos šalyse (antai Švedijos Karalystės Konstitucijoje reikalavimai kandidatui į ombudsmenus išdėstyti atskirai dėl kiekvieno ombudsmeno, nes jų yra ne vienas²⁵). Be to, Lietuvos Konstitucijos 73 straipsnyje neišdėstyta šių kontrolės institucijų narių skyrimo

23 2019 m. kovo 15–16 d. vykusioje Venecijos komisijos 118-ojoje plenarinėje sesijoje priimti Ombudsmeno institucijos apsaugos ir rėmimo principai (CDL-AD(2019)005)), [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2019\)005-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2019)005-e).

24 Lietuvos Respublikos Konstitucijos (*Valstybės žinios*, 1992, Nr. 33-1014 su tolesniais pakeitimais ir papildymais (<https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.47BB952431DA/asr>) 73 straipsnyje nustatyta:

„Piliečių skundus dėl valstybės ir savivaldybių pareigūnų (išskyrus teisėjus) piktnaudžiavimo ar biurokratizmo tiria Seimo kontroleriai. Jie turi teisę siūlyti teismui kaltus pareigūnus atleisti iš užimamų pareigų. Seimo kontrolierių įgaliojimus nustato įstatymas.

Prireikus Seimas steigia ir kitas kontrolės institucijas. Jų sistemą ir įgaliojimus nustato įstatymas.“

25 Švedijos Karalystės Konstituciją sudarančiuose aktuose – Valdymo instrumente ir kituose; žr. The Instrument of Government in Constitute Project, https://www.constituteproject.org/constitution/Sweden_2012.

tvarka, kaip, pavyzdžiui, Nyderlandų Karalystės Konstitucijoje²⁶, tačiau minėtoms Lietuvos kontrolės institucijoms aktuali nuostata, kad Seimas „steigia įstatymo numatytas valstybės institucijas bei skiria ir atleidžia jų vadovus“, yra įtvirtinta tame pačiame Konstitucijos V skirsnyje esančiame 67 straipsnyje, atskleidžiančiame Seimo konstitucinius įgaliojimus. Visgi negalima pamiršti, jog tai, kad Konstitucijos 73 ir 67 straipsniai yra V skirsnyje „Seimas“, nereiškia, kad ombudsmeno institucijos yra parlamento sudedamoji dalis²⁷. Be to, nors Lietuvos Konstitucijoje nėra *expressis verbis* įtvirtintos šių institucijų nepriklausomumo ar jų veikimo nepriklausomumo garantijos (kaip, atitinkamai, pavyzdžiui, Graikijos ar Portugalijos Respublikos Konstitucijose²⁸), šių institucijų savarankiškumą ir nepriklausomumą garantuoja jų konstitucinis statusas.

Nors ir glaustas, Lietuvos konstitucinis reguliavimas yra tvirta Seimo kontrolierių ir kitų Lietuvos kontrolės institucijų veiklos garantija kartu su šį reguliavimą aiškinančia Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo praktika. Toks reguliavimas yra pagrindas konstitucinės justicijos institucijai atskleisti su aptariamomis kontrolės institucijomis susijusias konstitucines nuostatas ir principus. Aiškindamas juos sistemškai, Konstitucinis Teismas savo veikloje palaipsniui išryškino ir šių institucijų statuso ypatumus, ypač jų nepriklausomumą.

Antai kalbant apie šias institucijas ir ypač apie Seimo kontrolierius tai padaryta pradedant Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. ir 2015 m. gruodžio 30 d. nutarimais, kuriuose tirta atitinkamai su valstybės tarnyba susijusių teisės aktų ir Seimo statuto nuostatų, susijusių su valstybės institucijų vadovų pareiga teikti metines institucijos veiklos ataskaitas Seimui, atitiktis Konstitucijai. Konstituciniam Teismui nagrinėjant šias bylas reikėjo apžvelgti, be kita ko, Konstitucijoje įtvirtintų valstybės institucijų sistemą. Iš šių nutarimų matyti, kad nepriklausomos kontrolės institucijos, įskaitant Seimo kontrolierių įstaigą, yra

26 Nyderlandų Karalystės Konstitucijos 78a straipsnyje įtvirtinta: „Nacionalinis ombudsmenas savo iniciatyva arba gavęs prašymą tiria valstybės administracinių institucijų ir kitų administracinių institucijų, paskirtų Parlamento aktu arba pagal jį, veiksmus.

Nacionalinį ombudsmeną ir jo pavaduotoją skiria Nyderlandų Karalystės Antrieji Rūmai [angl. *Lower House of the States General*] Parlamento akte nustatyta laikotarpiui. Jie gali atsistatydinti arba išieiti į pensiją sulaukę Parlamento akte nustatyto amžiaus. Jie Parlamento akte nustatytais atvejais gali būti nušalinti arba atleisti iš pareigų Nyderlandų Karalystės Antrųjų Rūmų. Jų teisinis statusas kitais atžvilgiais reglamentuojamas Parlamento akte.

Nacionalinio ombudsmeno įgaliojimai ir veiklos metodai reglamentuojami Parlamento akte.

Nacionaliniam ombudsmeniui gali būti pavestos papildomos pareigos Parlamento akte arba pagal jį.“ The Constitution of the Kingdom of the Netherlands in *Constitute Project*, https://www.constituteproject.org/constitution/Netherlands_2008.

27 Augustinas Normantas, „Ombudsmenas – pareigūnų prievaizdas ar žmogaus teisių gynėjas?“, iš *Parlamentas ir valstybinės valdžios institucijų sąranga* (Vilnius: Mykolas Romeris universitetas, 2008), 263, <https://cris.mruni.eu/server/api/core/bitstreams/c0721b36-3262-4d7c-80ce-ebd729a7f735/content>.

28 Graikijos Konstitucijos 103 straipsnyje įtvirtinta, kad įstatyme turi būti nurodyti klausimai, susiję su nepriklausomos ombudsmeno institucijos įsteigimu ir veikla. The Constitution of Greece in *Constitute Project*, https://www.constituteproject.org/constitution/Greece_2008. Portugalijos Respublikos Konstitucijos 23 straipsnyje įtvirtinta, kad ombudsmenas veikia nepriklausomai nuo bet kokių malonės aktų ar teisinių priemonių, numatytų Konstitucijoje ar įstatymuose. Constitution of the Portuguese Republic in *Constitute Project*, https://www.constituteproject.org/constitution/Portugal_2005.

valstybės institucijos, kurios nėra priskiriamos nei įstatymų leidžiamajai, nei vykdomajai, nei teisminei valdžiai²⁹.

Ši jurisprudencinė nuostata pakartota ir pagal individualų konstitucinį skundą Konstitucinio Teismo vėliau priimtame 2021 m. lapkričio 9 d. nutarime byloje, kurioje nagrinėta, ar tai, kad „administracinių teismų kompetencijai nepriskiriama tirti Seimo kontrolieriaus sprendimų atsisakyti nagrinėti skundą Seimo kontrolierių įstatyme nustatytais pagrindais“, atitinka Konstituciją. Konstitucinis Teismas patvirtino ginčytos Administracinių bylų teisenos įstatymo nuostatos konstitucingumą, pažymėjęs, kad nėra pagrindo teigti, jog ginčytu teisiniu reguliavimu „yra sudaromos prielaidos paneigti ar pernelyg suvaržyti konstitucinę asmens teisę kreiptis į teismą“ skundžiant asmens konstitucines teises pažeidžiančius valstybės ar savivaldybių pareigūnų veiksmus ir (arba) sprendimus, taip pat nėra pagrindo teigti, kad pažeistas iš konstitucinio teisinės valstybės principo kylantis teisingumo imperatyvas. Argumentuodamas savo poziciją, Konstitucinis Teismas detalizavo, kad „pagal Konstitucijos 73 straipsnio 1 dalį Seimo kontrolieriai yra nepriklausoma ir savarankiškai veikianti valstybės ir savivaldybės pareigūnų (išskyrus teisėjus) kontrolės institucija“, įgyvendinanti savo konstitucinę funkciją tirti skundus dėl valstybės ir savivaldybių pareigūnų piktnaudžiavimo ar biurokratizmo ir atliekanti specifinį vaidmenį. Šis vaidmuo straipsnyje plačiau aptariamas antroje dalyje.

Minėtame nutarime pripažinta, kad ginčytu teisiniu reguliavimu „nėra užkertamas kelias asmeniui, manančiam, kad jo konstitucinės teisės ar laisvės yra pažeistos atitinkamais valstybės ar savivaldybių pareigūnų veiksmais (neveikimu) ir (arba) sprendimais, kreiptis į teismą, be kita ko, dėl galimo valstybės ir savivaldybių pareigūnų piktnaudžiavimo ar biurokratizmo“; savo konstitucinę teisę kreiptis į teismą, garantuojamą, be kita ko, Konstitucijos 30 straipsnio 1 dalyje, „asmuo gali įgyvendinti nepriklausomai nuo Seimo kontrolieriaus priimtų sprendimų dėl jam pateikto skundo“.

Pažymėtina ir tai, kad aptariamame 2021 m. nutarime Konstitucinis Teismas, aiškindamas Seimo kontrolierių statusą, įskaitant jų nepriklausomumą, jų įgaliojimus, jų sprendimų padarinius, rėmėsi ne tik Venecijos komisijos priimtais minėtais Venecijos principais, aktualia Europos Žmogaus Teisių Teismo praktika ir Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartijos³⁰ 43 straipsniu „Europos ombudsmenas“, taip pat jį aiškinančia Europos Sąjungos Teisingumo Teismo jurisprudencija, bet savo poziciją sustiprino ir Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo praktika. Buvo reikšminga pastarojo teismo ankstesnėse administracinėse bylose suformuota pozicija, kad administracinių teismų kompetencijos ribojimas dėl Seimo kontrolieriaus sprendimų iš esmės siejamas su tokių sprendimų, tiesiogiai nei pareiškėjui, nei viešojo administravimo subjektui nesukuriančių nei teisių, nei pareigų ir dėl to negalimų skųsti administraciniam teismui, teisiniais padariniais³¹.

29 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas, *Valstybės žinios*, 2004, Nr. 181-6708; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2015 m. gruodžio 30 d. nutarimas, TAR, 2015-12-30, Nr. 21030.

30 *Europos Sąjungos oficialusis leidinys* (OL C 202, 2016, p. 1).

31 Konstitucinis Teismas rėmėsi, be kita ko, Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2010 m. balandžio 16 d. nutartimi administracinėje byloje Nr. AS556-249/2010 ir 2012 m. rugpjūčio 31 d. nutartimi administracinėje byloje Nr. AS444-611/2012.

Lietuvos mokslo darbuose, kuriuose nagrinėjami Seimo kontrolierių statuso ypatumai, patvirtinta, kad „[i]statyme nustatytas ribojimas administracinių teismų kompetencijai nepriskirti tirti Seimo kontrolierių sprendimų atsisakyti nagrinėti skundą vertintinas kaip Seimo kontrolierių veiklos nepriklausomumo garantija, užtikrinanti Seimo kontrolierių kaip savarankiškos žmogaus teisės viešojo administravimo srityje ginančios konstitucinės institucijos veikimą“, todėl manoma, kad „Seimo kontrolierių priimamų sprendimų teisminės kontrolės įtvirtinimas iškreiptų šios institucijos prigimtį, priimamų sprendimų esmę“³².

Taip pat reikia atkreipti dėmesį į įstatymų leidėjo turimą diskreciją reguliuojant Seimo kontrolierių statusą, žinoma, paisant Konstitucijos ir iš jos kylančių imperatyvų: Konstitucinio Teismo 2021 m. lapkričio 9 d. nutarime konstatuota, kad „pagal Konstituciją įstatymų leidėjui suteikta diskrecija nustatyti Seimo kontrolierių įgaliojimus tiriant skundus dėl valstybės ir savivaldybių pareigūnų (išskyrus teisėjus) piktnaudžiavimo ar biurokratizmo, be kita ko, reglamentuoti skundų Seimo kontrolieriui pateikimo sąlygas, jų nagrinėjimo tvarką, atsisakymo nagrinėti skundus pagrindus“.

Seimo kontrolierių įstaigos, kaip nepriklausomos valstybės ar savivaldybių pareigūnų veiksmų ir (arba) sprendimų kontrolės institucijos, kuriai nuo 2025 m. pavesta atlikti naują – nusižengimų teikiant viešąsias paslaugas smulkiajam ir vidutiniam verslui tyrimo – funkciją, nepriklausomumą ir savarankiškumą bei santykį su kita kontrolės institucija – Žvalgybos kontrolierių įstaiga, dėl kurios įsteigimo Seimas priėmė nutarimą 2022 m. pradžioje, patvirtina ir Konstitucinio Teismo 2022 m. gruodžio 29 d. nutarimas³³. Jame nagrinėta, ar „Žvalgybos kontrolierių įstatymo ir Seimo kontrolierių įstatymo nuostatos, kuriomis įgaliojimai nagrinėti skundus dėl žvalgybos institucijų ir (ar) žvalgybos pareigūnų piktnaudžiavimo ar biurokratizmo viešojo administravimo srityje iš Seimo kontrolierių yra perduoti žvalgybos kontrolieriams“, neprieštarauja, be kita ko, Konstitucijos 73 straipsnio 1 dalies nuostatai, kad „[p]iliečių skundus dėl valstybės ir savivaldybių pareigūnų (išskyrus teisėjus) piktnaudžiavimo ar biurokratizmo tiria Seimo kontrolieriai“³⁴, 73 straipsnio „2 daliai, konstituciniams teisinės valstybės, atsakingo valdymo principams“. Konstitucinis Teismas pripažino, kad ginčytas Žvalgybos kontrolierių įstatyme nustatytas teisinis reguliavimas tiek, kiek pagal jį „žvalgybos kontrolieriams suteikti įgaliojimai nagrinėti pareiškėjų skundus dėl žvalgybos institucijų ir (ar) žvalgybos pareigūnų piktnaudžiavimo ar biurokratizmo viešojo administravimo srityje“, ir ginčytas Seimo kontrolierių įstatyme nustatytas teisinis reguliavimas, „tiek, kiek pagal jį Seimo kontrolieriai netiria žvalgybos institucijų veiklos“, neprieštarauja nurodytoms Konstitucijos nuostatomis ir principams.

Aptariamame nutarime paneigtos pareiškėjos šioje byloje abejonės, kad, „nustatydamas ginčijamą teisinį reguliavimą, įstatymų leidėjas plečiamai aiškino Konstitucijos 73 straipsnio 1 dalyje nustatytą išimtį, kad Seimo kontrolierius netiria skundų tik dėl teisėjų piktnaudžiavimo ar biurokratizmo, peržengė iš Konstitucijos 73 straipsnio 2 dalies kylančias įstatymų leidėjo diskrecijos nustatyti Seimo kontrolierių įgaliojimus ribas, taip kartu pažeidė“, be kita ko, konstitucinius teisinės valstybės, atsakingo valdymo principus.

32 Birmontienė, *supra note*, 15: 117.

33 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2022 m. gruodžio 29 d. nutarimas, TAR, 2022-12-29, Nr. 27391.

Sistemiškai aiškindamas Konstituciją, įskaitant jos 73 straipsnio nuostatas, Konstitucinis Teismas 2022 m. gruodžio 29 d. nutarime plėtojo jurisprudencines nuostatas dėl įstatymų leidėjo diskrecijos, pažymėdamas, kad tai yra „diskrecija spręsti, kokiose srityse veikiančių valstybės pareigūnų veiklai kontroliuoti gali būti steigiamos kitos, t. y. atskiros, specializuotos kontrolės institucijos, taip pat nustatyti jų santykį su pagal Konstitucijos 73 straipsnio 1 dalį veikiančiais Seimo kontrolieriais“. Vis dėlto taip pat konstatuota, kad „įstatymų leidėjas, pagal Konstitucijos 73 straipsnio 3 dalį steigdamas tokias specializuotas kontrolės institucijas, privalo pagrįsti tokios institucijos steigimo poreikį ir negali joms priskirti tokių įgaliojimų, kuriais būtų iš esmės paneigti šio straipsnio 1 dalyje įtvirtinti Seimo kontrolierių įgaliojimai“. Pabrėžta ir tai, kad „įstatymų leidėjas, prireikus steigdamas specializuotas kontrolės institucijas, pagal Konstituciją taip pat privalo aiškiai apibrėžti jų įgaliojimus“.

Minėtoje byloje naujai dėl Seimo diskrecijos ir Seimo kontrolierių ir kitų nepriklausomų specializuotų kontrolės institucijų įgaliojimų santykio atskleista, jog, „atsižvelgdamas į tai, kad karinės, sukarintos valstybės institucijos, be kita ko, saugumo tarnybos, vykdančios žvalgybinę veiklą, sudarančios atskirą valstybės institucijų sistemą, vykdo valstybės apsaugos funkciją, <...> taip pat į šių valstybės institucijų <...> įgaliojimų ir žvalgybinės veiklos vykdant minėtą valstybės apsaugos funkciją ypatumus, <...> įskaitant neviešą jos pobūdį, Seimas pagal Konstitucijos 73 straipsnio 3 dalį turi įgaliojimus prireikus steigti tokią nepriklausomą specializuotą kontrolės instituciją, kuriai būtų pavesta užtikrinti minėtų institucijų veiklos kontrolę. Pagal Konstitucijos 73 straipsnio 3 dalį, aiškinamą kartu su šio straipsnio 1, 2 dalimis, konstituciniais teisinės valstybės, atsakingo valdymo principais, siekdamas sukurti darnią Seimo kontrolierių ir prireikus Seimo steigiamos kitos kontrolės institucijos, kuriai būtų pavesta užtikrinti karinių, sukarintų valstybės institucijų, be kita ko, saugumo tarnybų, vykdančių žvalgybinę veiklą, veiklos kontrolę, sistemą, įstatymų leidėjas turi pareigą, iš esmės nepaneigdamas Seimo kontrolierių konstitucinių įgaliojimų, nustatyti tarpusavyje derančius šių institucijų įgaliojimus, kad būtų išlaikytas racionalus jų santykis ir jos galėtų veiksmingai atlikti joms priskirtas funkcijas“.

2022 m. gruodžio 29 d. nutarime pripažinta, kad įstatymų leidėjas Žvalgybos kontrolierių įstatymo nuostatomis įgyvendino Konstitucijos 73 straipsnio 3 dalyje suponuojamą diskreciją prireikus steigti nepriklausomą specializuotą kontrolės instituciją ir nustatė tokius Seimo kontrolierių ir žvalgybos kontrolierių tarpusavyje derančius įgaliojimus, kad būtų išlaikytas racionalus jų santykis ir kad tiek Seimo kontrolieriai, tiek žvalgybos kontrolieriai galėtų veiksmingai atlikti jiems priskirtas funkcijas. Taigi Žvalgybos kontrolierių įstatyme įtvirtintu reguliavimu Konstitucijos 73 straipsnio 1 dalyje nustatyti Seimo kontrolierių įgaliojimai nebuvo iš esmės paneigti.

Nenuostabu, kad ir šiame nutarime Konstitucinis Teismas sustiprino savo argumentus remdamasis Venecijos principais, atskleidžiančiais tokius pagrindinius ombudsmeno institucijos principus kaip nepriklausomumą, objektyvumą, skaidrumą, sąžiningumą ir nešališkumą; taip pat tai, kad „ombudsmenas yra svarbi demokratijos, teisinės valstybės, pagarbos žmogaus teisėms ir pagrindinėms laisvėms bei gero administravimo pagrindu valstybėje

veikianti institucija, kuri savarankiškai imasi veiksmų dėl netinkamo administravimo ir įtariamų žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių pažeidimų, darančių poveikį fiziniams ar juridiniams asmenims³⁴.

Minėtame 2022 m. nutarime remtasi ir Venecijos komisijos pabrėžta saugumo tarnybų demokratinės priežiūros svarba, įtvirtinta jos priimtoje Ataskaitoje dėl saugumo tarnybų demokratinės priežiūros. Ataskaitoje, be kita ko, pažymima, kad „saugumo tarnybų priežiūros ir atskaitomybės uždavinys – pritaikyti arba sukurti procesus, kuriais užtikrinama ir pagarba demokratijai, ir nacionalinis saugumas“; Venecijos komisijos nuomone, „tai turi būti taikoma visoms saugumo tarnybų atskaitomybės formoms, nesvarbu, ar priežiūrą vykdo vykdomoji valdžia, parlamentas, teismai, nepriklausomos ekspertų institucijos, ar kitos institucijos (tokio pobūdžio kaip ombudsmeno institucija) <...> pagal skundų nagrinėjimo procedūras“³⁵.

Kalbant apie kitas Lietuvos nepriklausomas kontrolės institucijas, kaip jos suprantamos pagal Konstitucijos 73 straipsnį, nurodytinas ir Konstitucinio Teismo 2020 m. gruodžio 3 d. nutarimas dėl įpareigojimo aukštojo mokslo institucijai atšaukti suteiktą aukštojo mokslo kvalifikaciją³⁶. Jis taip pat gali būti pavyzdys, patvirtinantis kontrolės institucijos – Akademinės etikos ir procedūrų kontrolieriaus tarnybos, kaip savarankiškos ir nepriklausomos kontrolės institucijos, statusą ir atitinkamus jos įgaliojimus. Minėtame nutarime ištyręs ginčyto Mokslo ir studijų įstatymo teisinio reguliavimo konstitucingumą tiek, kiek juo šiam kontrolieriui suteikti įgaliojimai priimti sprendimą įpareigoti aukštojo mokslo kvalifikaciją suteikusių mokslo ir studijų instituciją atšaukti sprendimą dėl aukštojo mokslo kvalifikacijos suteikimo, taip pat atitikties konstituciniam teisinės valstybės principui aspektu, Konstitucinis Teismas pripažino, kad šis teisinis reguliavimas neprieštarauja Konstitucijai. Patvirtinta, kad įstatymų leidėjas, ginčytame įstatyme įtvirtinęs akademinės etikos ir procedūrų kontrolieriaus institutą, įgyvendino iš Konstitucijos, be kita ko, jos 40 straipsnio 4 dalies, aiškinamos kartu su 73 straipsnio 3 dalimi, kylančius įgaliojimus steigti kontrolės instituciją, kuriai būtų pavesta ginti viešąjį interesą – atlikti akademinės etikos ir procedūrų laikymosi vykdant mokslo ir studijų veiklą kontrolę.

Pastarasis nutarimas grindžiama pozicija, išdėstyta ankstesniame Konstitucinio Teismo 2011 m. gruodžio 22 d. nutarime, priimtame taip pat dėl Mokslo ir studijų įstatymo. Tuomet ginčytas pastarajame įstatyme įtvirtintas teisinis reguliavimas, teigiant, kad akademinės etikos ir procedūrų kontrolierius, būdamas Seimo skiriamas valstybės pareigūnas, teikdamas rekomendacijas dėl akademinės etikos kodekso turi galimybę pažeisti aukštųjų mokyklų autonomiją. Konstitucinis Teismas nepatvirtino šių abejonių, be kita ko, pripažinęs, kad valstybės teisė nustatyti aukštojo išsilavinimo kokybės reikalavimus, kurie yra susiję taip pat ir su akademinės etikos normų paisymu, savaime nepaneigia Konstitucijos

34 Žr. Venecijos principų preambulę, *supra note*, 23.

35 2007 m. birželio 1–2 d. vykusioje Venecijos komisijos 71-ojoje plenarinėje sesijoje priimtoms ir 2015 m. kovo 20–21 d. vykusioje 102-ojoje plenarinėje sesijoje atnaujintos Ataskaitos dėl saugumo tarnybų demokratinės priežiūros, [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdfile=CDL-AD\(2015\)010-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdfile=CDL-AD(2015)010-e), 36, 254 ir 264 punktai.

36 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2020 m. gruodžio 3 d. nutarimas, TAR, 2020-12-03, Nr. 26075.

40 straipsnio 3 dalyje laidojamos aukštųjų mokyklų autonomijos; valstybė, siekdama, be kita ko, užtikrinti aukštojo mokslo kokybę, gali nustatyti rekomenduotinus akademinės etikos ir procedūrų standartus. Konstitucinis Teismas konstatavo ir tai, kad ginčytame Mokslo ir studijų įstatyme minimos akademinės etikos ir procedūrų kontrolieriaus rekomendacijos, „pagal kurias mokslo ir studijų institucijos rengia ir tvirtina akademinės etikos kodeksus, atskleidžia, koks yra rekomenduotinas visų mokslo ir studijų institucijų akademinėi bendruomenei priimtinas akademinės etikos standartas; be to, atsižvelgdama į akademinės etikos ir procedūrų kontrolieriaus rekomendacijas, akademinės bendruomenės veiklos specifiką ir geros akademinės praktikos tradicijas, kiekviena mokslo ir studijų institucija (aukštoji mokykla arba mokslinių tyrimų institutas) rengia ir tvirtina akademinės etikos kodeksą“³⁷.

Galima apibendrinti ir teigti, kad kontrolės institucijų konstitucinis statusas užtikrina šių institucijų nekintamą svarbą, kartu ir jų veiklos tęstinumą. Greičiausiai būtų sunku Lietuvoje įsivaizduoti situaciją, kad iš pareigų būtų atšaukiami Seimo kontrolieriai, nes Seimas nepritarė jų metinei veiklos ataskaitai, ir kad tokio Seimo sprendimo konstitucingumą reiktų vertinti ir Seimo kontrolierius apginti konstitucinės justicijos institucijoje, kaip 2021 m. nutiko Rumunijoje³⁸.

Plačiau vaidmuo, kurį demokratinė institucijų sąrangoje vaidina kontrolės institucijos, remdamosi savo, kaip nepriklausomų institucijų, konstituciniu statusu, atskleidžiamas šio straipsnio antroje dalyje.

2. Nepriklausomų kontrolės institucijų vaidmuo užtikrinant konstitucinių imperatyvų veiksmingumą

Lietuvos autorių paskelbtose mokslo publikacijose ombudsmeno vaidmuo valstybėse neretai apibendrinamas, nurodant du neatsiejamus demokratinėms valstybėms aktualius aspektus: pareigūnų priežiūros ir asmenų teisių bei laisvių apsaugos³⁹. Nors pastebėta ten-

37 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2011 m. gruodžio 22 d. nutarimas, *Valstybės žinios*, 2011, Nr. 160-7591.

38 Rumunijos Parlamentas, nepritardamas Rumunijos ombudsmenės [angl. *the Advocate of the People*] 2020 m. veiklos ataskaitai, 2021 m. priėmė sprendimą atšaukti ją iš pareigų. Parlamento nariai dėl šio sprendimo konstitucingumo kreipėsi į Rumunijos Konstitucinį Teismą. Šis 2021 m. pripažino, kad minėtas sprendimas pažeidžia Rumunijos Konstitucijos 1 straipsnio 3 ir 5 dalių nuostatas, įtvirtinančias teisinės valstybės principą, Konstitucijos viršenybės ir įstatymų laikymosi būtinybę, taip pat įstatymo, reguliuojančio ombudsmeno institucijos organizavimą ir veiklą, nuostatas. Konstitucinis Teismas nustatė, kad, priešingai galiojančioms konstitucinėms ir kitoms teisinėms normoms, metinės ataskaitos apie institucijos veiklą pateikimas Parlamentui nepadaro ombudsmeno institucijos tikros parlamentinės kontrolės objektu, nes tai yra konstitucinėmis normomis pagrįsto lojalaus bendradarbiavimo tarp dviejų nepriklausomų valstybės institucijų aktas. Taip pat, atsižvelgdamas į tai, kad „atšaukimas, kuris yra ombudsmeno įgaliojimų nutraukimo priežastis, prieštarauja Konstitucijai“ ir todėl „jis netenka teisinės galios“, Rumunijos Konstitucinis Teismas nusprendė, kad nuo sprendimo paskelbimo oficialiajame leidinyje dienos ombudsmenė atgauna savo konstitucinius įgaliojimus ir juos vykdo, remiantis ją į pareigas paskyrusiu Rumunijos Parlamento sprendimu. Žr. Rumunijos Konstitucinio Teismo 2021 m. birželio 29 d. sprendimą Nr. 455, https://www.ccr.ro/wp-content/uploads/2021/07/Decizie_455_2021.pdf.

39 Normantas, *supra note*, 27: 263.

dencija, kad žmogaus teisių apsaugai skiriama vis daugiau dėmesio⁴⁰ ir kad Rytų ir Vidurio Europos valstybėse labiau pabrėžiamas antrasis – žmogaus teisių apsaugos aspektas, nes jose ombudsmenas yra suvokiamas visų pirma kaip žmogaus teisių gynėjas, o ne pareigūnų priežiūrėtojas, visgi daroma išvada, jog svarbu tai, kad minėtus du vaidmenis galima kildinti vieną iš kito⁴¹.

Galima pritarti, kad ir pareigūnų priežiūros, ir asmenų teisių bei laisvių apsaugos ir gynimo vaidmenys, taip pat jų dermė matyti ir iš Venecijos principų, ir iš pastarųjų metų konstitucinės jurisprudencijos, suformuotos visų pirma dėl Seimo kontrolierių.

Šiame straipsnyje jau aptartuose 2021 m. lapkričio 9 d. ir 2022 m. gruodžio 29 d. nutarimuose Konstitucinis Teismas pažymėjo, kad pagal Konstitucijos 73 straipsnio 1 dalį Seimo kontrolieriai padeda užtikrinti iš, be kita ko, konstitucinio teisinės valstybės principo kylančių atsakingo valdymo, valdžios atsakomybės visuomenei bei žmogaus teisių ir laisvių apsaugos imperatyvų įgyvendinimą ir atlieka valstybės ir savivaldybių pareigūnų (išskyrus teisėjus) veiklos kontrolės funkciją, siekdami apginti žmogaus teises ir laisves nuo valstybės ir savivaldybių pareigūnų savivalės, piktnaudžiavimo ar biurokratizmo. Konstatuota ir tai, kad „tirdami skundus dėl valstybės ir savivaldybių pareigūnų (išskyrus teisėjus) piktnaudžiavimo jiems nustatytomis galiomis ar įstatymų suteiktų įgaliojimų viršijimo, biurokratizmo ar teisės aktų reikalavimų pažeidimo ir taip gindami žmogaus teises ir laisves, Seimo kontrolieriai yra papildomas (subsidiarus) žmogaus teisių ir laisvių apsaugos garantas“.

Abiejų minėtų vaidmenų dermė matyti ir žvalgybos kontrolieriaus veikloje. Antai aptartame Konstitucinio Teismo 2022 m. gruodžio 29 d. nutarime konstatuota, kad žvalgybos kontrolierius atstovauja kontrolės institucijai, kuriai pavesta užtikrinti karinių, sukarintų valstybės institucijų, be kita ko, saugumo tarnybų, vykdančių žvalgybinę veiklą, veiklos kontrolę; tai nepriklausoma kontrolės institucija, kuri tirdama „asmenų skundus vertina, ar karinių, sukarintų valstybės institucijų, be kita ko, saugumo tarnybų, vykdančių žvalgybinę veiklą, ir (ar) jų pareigūnų veiksmais ir (ar) sprendimais nebuvo pažeistos konstitucinės asmens teisės ar laisvės, ar buvo paisoma kitų šios veiklos teisėtumo reikalavimų“.

Gal kiek siauriau galima suvokti akademinės etikos ir procedūrų kontrolieriaus vaidmenį iš aptarto Konstitucinio Teismo 2020 m. gruodžio 3 d. nutarimo, kuriame minėta, kad šiai kontrolės institucijai pavesta ginti viešąjį interesą – atlikti akademinės etikos ir procedūrų laikymosi vykdant mokslo ir studijų veiklą kontrolę.

Visgi ši pagal negausius pareiškėjų prašymus suformuota ir pristatyta kol kas negausi konstitucinė jurisprudencija iš esmės patvirtina, kad vaidmuo, kurį atlieka nepriklausomos kontrolės institucijos valstybės institucijų sąraše, neišsivaizduojamas be demokratinei valstybei svarbių konstitucinio teisinės valstybės principo ir iš jo kylančių atsakingo valdymo, valdžios atsakomybės visuomenei bei žmogaus teisių ir laisvių apsaugos imperatyvų užtikrinimo. Šie principai atsispindi, be kita ko, Konstitucijos 5 straipsnio 2 ir 3 dalyse, kuriose nustatyta, kad valdžios galios riboja Konstitucija, valdžios įstaigos tarnauja žmonėms.

Priežastis, kodėl nepriklausomų kontrolės institucijų konstitucinis institutas taip pat

40 Normantas, *supra* note, 3: 140.

41 *Ibid.*, 266–270.

siejamas su žmogaus teisių ir laisvių apsaugos ir gynimo vaidmeniu, taip pat ir prevenciniu, Konstitucinis Teismas yra taikliai atskleidęs bylose, susijusiose su valstybės institucijų asmeniui neteisėtai padaryta žala ir jos atlyginimu. Konstitucinis Teismas pažymėjo, jog pagal Konstituciją valstybė turi „jokiu būdu neleisti“, kad į šias teises ir laisves „neteisėtai kėsintųsi, jas pažeistų pačios valstybės institucijos ar pareigūnai“. Jie „jokiomis aplinkybėmis negali veikti *ultra vires*, neteisėtais veiksmais pažeisti žmogaus teisių ir laisvių. Antraip būtų griaunamas žmonių pasitikėjimas valstybės valdžia, įstatymais ir teise, tarptų teisinis nihilizmas. Toleruojant valstybės institucijų, pareigūnų neteisėtus veiksmus, kuriais pažeidžiamos žmogaus teisės ir laisvės, neužkirtus jiems kelio atsirastų didžiulis socialinis disbalansas, būtų pažeista pamatinė pusiausvyrą, kai žmogus iš esmės neturi priemonių, galimybių pasipriešinti valstybės <...> savivalei.“⁴²

Kaip Seimo kontrolieriai ir kitos nepriklausomos kontrolės institucijos įgyvendina pareigūnų priežiūros ir asmenų teisių bei laisvių apsaugos ir gynimo vaidmenį, kartu užtikrindami konstitucinio teisinės valstybės principo ir iš jo kylančių atsakingo valdymo, valdžios atsakomybės visuomenei bei žmogaus teisių ir laisvių apsaugos imperatyvų veiksmingumą, galima matyti iš šių institucijų metinėse veiklos ataskaitose apibūdintų atliktų tyrimų skaičių, sėkmingai išspręstų problemų pavyzdžių ir pateiktų siūlymų ar pastabų atitinkamoms institucijoms ir įstaigoms dėl viešojo administravimo gerinimo ir žmogaus teisių ir laisvių užtikrinimo, į kurias jos atsižvelgia.

Baigiant – dar vienas klausimas, susijęs su Seimo kontrolierių, kitų nepriklausomų kontrolės institucijų vaidmeniu ir Konstituciniu Teismu. Ne viename mokslo straipsnyje ar konferencijoje atkreiptas dėmesys į tai, kad minėtos institucijos, įgyvendindamos savo įgaliojimus, neturi teisės tiesiogiai kreiptis į Konstitucinį Teismą esant abejonių dėl teisės aktų, su kuriomis jos susiduria tyrimo metu, nekonstitucingumo. Venecijos komisijos rekomendacija – ombudsmenui turėtų būti suteikta tokia teisė⁴³. Įvairių valstybių (pavyzdžiui, Austrijos Respublikos, Čekijos Respublikos, Estijos Respublikos, Ispanijos Karalystės, Kroatijos Respublikos, Latvijos Respublikos, Portugalijos Respublikos, Slovėnijos Respublikos) konstitucijos arba įstatymai tokią teisę ombudsmenui suteikia⁴⁴. Lietuvos ombudsmenai taip pat teigia, kad tokia teisė būtų efektyvios žmogaus teisių apsaugos garantija⁴⁵. Svarstant apie tai, kiek Seimo kontrolierių ir kitų nepriklausomų kontrolės institucijų atliekamą vaidmenį sustiprintų aptariamoms teisėms jiems suteikimas, lieka tik pažymėti, kad tai, kaip matyti iš išdėstytos konstitucinės jurisprudencijos, – įstatymų leidėjo valioje.

42 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. birželio 30 d. nutarimas (*Valstybės žinios*, 2000, Nr. 54-1587), 2004 m. gruodžio 29 d. nutarimas (*Valstybės žinios*, 2005, Nr. 1-7), 2006 m. rugpjūčio 19 d. nutarimas (*Valstybės žinios*, 2006, Nr. 90-3529, atitaisymas – 2006, Nr. 137) ir kt.

43 Venecijos principų 19 punktas: „Following an investigation, the Ombudsman shall preferably have the power to challenge the constitutionality of laws and regulations or general administrative acts“, *supra note*, 23.

44 Edita Žiobienė, „Vaiko teises ginančių ombudsmenų institucijų reikalingumas ir tinkamiausias modelis“, *Jurisprudencija* 24, 2 (2017): 285, <https://ojs.mruni.eu/ojs/jurisprudence/article/view/4704>.

45 Žiobienė, *supra note*, 16: 76.

Išvados

1. Apibendrinant galima teigti, kad iš apžvelgtos konstitucinės jurisprudencijos pamatu dëliojasi Lietuvos nepriklausomų kontrolės institucijų veidas. Tai Seimo kontrolierių ir Seimo įsteigtų kitų kontrolės institucijų sistema, kuriai priklauso įstatymų leidžiamajai, vykdomajai, teisminei valdžiai nepriskiriamos valstybės institucijos, pasižyminčios jų veiklai reikalingu nepriklausomumu ir savarankiškumu.
2. Šios institucijos yra būtinos demokratinės teisinės valstybės institucijų sąrangoje, nes atlieka kompleksinę jų kompetencijai priskirtų institucijų, pareigūnų priežiūrą ir asmenų teisių bei laisvių apsaugos ir gynimo vaidmenį, kartu užtikrindamos konstitucinio teisinės valstybės principo ir iš jo kylančių atsakingo valdymo, valdžios atsakomybės visuomenei ir žmogaus teisių ir laisvių apsaugos imperatyvų veiksmingumą. Šis užtikrinimas – tęstinis ir nesibaigiantis uždavinys, kurio reikalauja įtvirtinta ir puoselėjama valstybės demokratinė konstitucinė santvarka.
3. Nepriklausomų kontrolės institucijų sistemos sukūrimas ir jų įgaliojimų apibrėžimas, neperžengiant Konstitucijoje nustatytų ribų – įstatymų leidėjo kompetencija, kartu užtikrinant, kad ši sistema labiausiai atitiktų kintančius valstybės ir visuomenės pažangios raidos poreikius. Demokratinėje teisinėje valstybėje kartu su Lietuvos teismais būdamos institucinės žmogaus teisių ir laisvių garantijos, papildomas (subsidiarus) žmogaus teisių apsaugos garantas, nepriklausomos kontrolės institucijos užtikrina, kad asmens teisės būtų ginamos ne formaliai, o realiai ir veiksmingai. Tai svarbu ir didinant pasitikėjimą valstybe ir jos institucijomis.
4. Naujos konstitucinės justicijos bylos, inicijuotos Konstituciniame Teisme taip pat ir individualių asmenų prašymu, remiantis jau suformuota konstitucine jurisprudencija, galėtų inspiruoti tolesnę oficialiosios konstitucinės doktrinos nuostatų, susijusių su nepriklausomų kontrolės institucijų konstituciniu statusu ir darnia jų sistema, plėtojimą, kuriam įtaką daro besivystanti tarptautinė ir Europos Sąjungos teisė ir jas aiškinanti teisminė praktika, taip pat aktualius europinius ombudsmeno veiklos standartus įtvirtinantys Venecijos komisijos dokumentai.

THE CONSTITUTIONAL STATUS OF LITHUANIA'S INDEPENDENT OVERSIGHT INSTITUTIONS AND THEIR ROLE AS THE PILLAR OF DEMOCRACY⁴⁶

Gintaras Goda

Constitutional Court of the Republic of Lithuania,
Vilnius University, Lithuania

Lina Beliūnienė

Constitutional Court of the Republic of Lithuania,
Law Institute of the Lithuanian Centre for Social Sciences, Lithuania

Summary. *The structure of democratic legal institutions is inseparable from independent oversight institutions, which do not belong neither to the legislative, the executive, nor to the judicial branches, known as ombudsman institutions. Based on the presentation delivered by Gintaras Goda in the international scientific-practical conference on the occasion of the Day of the Constitution of the Republic of Lithuania in 2025, the article summarises the official constitutional doctrine developed by the Constitutional Court of the Republic of Lithuania in its constitutional justice cases examined in previous and recent years and while interpreting the constitutional status of Lithuania's independent oversight institutions and their special role. Article 73 of the Constitution of the Republic of Lithuania, which defines these institutions, and the related constitutional regulation are also analysed in the article on the basis of relevant documents adopted by the European Commission "Democracy through Law", which acts as an advisory body to the Council of Europe on constitutional issues, in particular the Principles on the Protection and Promotion of the Ombudsman Institution, which are treated as European standards for the activities of the Ombudsman. In addition, the insights presented are illustrated by several relevant examples from the practice of other countries, including their constitutional jurisprudence, as well as scientific works by Lithuanian authors on the status and role of the afore-mentioned institutions. Specifically, the authors of this article focus on such institutions as the Parliamentary Ombudspersons' Office of the Republic of Lithuania, the Intelligence Ombudspersons' Office of the Republic of Lithuania and the Office of the Ombudsperson for Academic Ethics and Procedures.*

The summarized practice of the Constitutional Court of the Republic of Lithuania

⁴⁶ This Article is prepared on the basis of the presentation "The Pillars of Democracy: the Constitutional Status and Role of Independent Oversight Institutions", which was delivered by Gintaras Goda in the annual XII international scientific-practical conference on constitutional law held on 24th of October 2025 "The Role of Independent Oversight Institutions in the Constitutional Framework" which was devoted to mark the Day of the Constitution and dedicated to the 30th anniversary of the Parliamentary Ombudspersons' Office of the Republic of Lithuania, and organised by the Parliamentary Ombudspersons' Office, Law School of Mykolas Romeris University, the Seimas of the Republic of Lithuania, the Constitutional Court of the Republic of Lithuania, and the Lithuanian Bar.

gradually reveals a firm constitutional basis and a complex role of these independent and autonomous oversight institutions in Lithuania. These institutions, together with the Lithuanian courts, help to ensure the effectiveness of the rule of law, including the protection of human rights and freedoms, as well as other fundamental principles of democratic states. It is concluded that new constitutional justice cases initiated in the Constitutional Court could inspire further interpretation of the constitutional provisions relating to the constitutional status of these independent oversight institutions and their coherent system, as this interpretation is influenced by developing international and European Union law and the judicial practice interpreting them, as well as the documents of the Venice Commission establishing relevant standards.

Keywords: *the Parliamentary Ombudspersons' Office of the Republic of Lithuania, other independent Lithuanian oversight institutions, official interpretation of the Constitution of the Republic of Lithuania, Constitutional Court of the Republic of Lithuania.*

Gintaras Goda, Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo pirmininkas, Vilniaus universiteto Teisės fakulteto partnerystės profesorius, socialinių mokslų (teisės) daktaras. Mokslinių tyrimų kryptys: baudžiamoji teisė ir baudžiamojo proceso teisė.

Lina Beliūnienė, Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo pirmininko padėjėja, Lietuvos socialinių mokslų centro Teisės instituto mokslo darbuotoja, socialinių mokslų (teisės) daktarė. Mokslinių tyrimų kryptys: konstitucinė teisė ir žmogaus teisės – žmogaus teisės kaip konstitucinės vertybės, teisė į sveikatos apsaugą, žmonių su negalia teisių užtikrinimas, žmogaus teisių užtikrinimas, pateisinami žmogaus teisių apribojimai, individualus konstitucinis skundas, konstitucinė justicija, lyginamasis konstitucinės teisės metodas, Rytų ir Vidurio Europos valstybių konstitucinė teisė.

Gintaras Goda, President of the Constitutional Court of the Republic of Lithuania, professor of practice at the Law Faculty of Vilnius University, doctor of social sciences (Law). Research interests: criminal law and criminal procedure law.

Lina Beliūnienė, assistant to the President of the Constitutional Court of the Republic of Lithuania, research fellow at the Law Institute at the Lithuanian Centre for Social Sciences, doctor of social sciences (Law). Research interests: constitutional law and human rights – human rights as constitutional values, right to healthcare, empowerment of people with disabilities by law, ensuring of human rights, justifiable restrictions on human rights, individual constitutional complaint, constitutional justice, comparative method in constitutional law, constitutional law of the Eastern and Central European states.

BENDRUOMENĖS GYDYTOJO INSTITUTO SAMPRATA SENOVĖS GRAIKIJOJE IR ROMOJE

Aušrinė Amšiejūtė

Lietuvos sveikatos mokslų universiteto ligoninė Kauno klinikos

Elektroninis paštas: ausrine.amsiejute@kaunoklinikos.lt

Pateikta 2025 m. rugsėjo 17 d., parengta spaudai 2025 m. gruodžio 17 d.

DOI: 10.13165/JUR-25-32-2-02

Santrauka. Straipsnyje analizuojamas bendruomenės gydytojo instituto susiformavimas senovės Graikijoje ir jo tėsa Romos teisėje. Šio instituto sukūrimas rodo pirmąsias valdžios institucijų pastangas užtikrinti gydytojų paslaugų prieinamumą piliečiams tam tikrame administraciniame darinyje (bendruomenėje) ir gali būti laikomas šiuolaikinės valstybės pareigos rūpintis žmonių sveikata ir laiduoti medicinos pagalbą bei paslaugas žmogui susirgus ištakomis. Senovės Graikijoje ir Romoje gydytojų rengimas buvo fragmentiškas. Nebuvo nei gydytojo kvalifikacijos pripažinimo, nei teisės verstis gydytojo praktika suteikimo sistemos. Valdžios institucijoms siekiant apsaugoti piliečius nuo nekokybiškų gydymo paslaugų teikėjų (vadinamųjų šarlatanų) teko kurti sistemą, įgalinusią bendruomenės gydytojo pareigoms atrinkti pagal to meto medicinos standartus kompetentingą gydytoją. Viešos atrankos ir gydytojo reputacija tapo esminiais elementais priimant sprendimus dėl bendruomenės gydytojo. Straipsnyje taip pat aptariamas medicinos paslaugų atlygintinumo aspektas ir medicinos sampratos transformacija iš graikiškosios „technē“, suvokiamos labiau kaip amato, į romėnų „ars liberalis“ (laisvąjį meną). Ši transformacija rodo, kad medicinos praktika Romoje buvo pradėta traktuoti ne tik kaip amatas, bet ir kaip laisvųjų menų dalis, kartu įtvirtinusi aukštesnius profesinius ir moralinius gydytojo veiklos kriterijus. Šiame straipsnyje siekiama įrodyti, kad senovės Graikijoje ir Romoje susiformavusios esminės bendruomenės gydytojo instituto idėjos laikytinos ir šiuolaikinės valstybės pareigos rūpintis žmonių sveikata ir laiduoti medicinos pagalbą, be kita ko, garantuoti sveikatos priežiūros paslaugų prieinamumą, užtikrinti gydytojų kompetenciją ir nustatyti profesinę atsakomybę už padarytą žalą, ištakomis.

Reikšminiai žodžiai: bendruomenės gydytojas, gydymo paslaugų prieinamumas, vieša atranka, reputacija, „technē“, „ars liberalis“.

Įvadas

Sveikata ir gyvybė – vienos iš didžiausių vertybių visais žmonijos gyvavimo laikotarpiais. Jų teisinės apsaugos formuluotės buvo tobulintos tūkstantmečius, nuo pirmųjų (išlikusių) kazuistine forma surašytų teisynų, pvz., Hammurabio įstatymo¹, iki visapusišką tarptautinę žmogaus teisių apsaugą laiduojančių konvencijų, pvz., Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos². Šiuolaikinėse Vakarų valstybėse kaip nekvestionuojama duotybė priimamas faktas, kad valstybei tenka pareiga rūpintis žmonių sveikata, *inter alia*, laiduoti medicinos paslaugas, užtikrinant jų prieinamumą ir kokybę, ir reglamentuoti profesinės atsakomybės principus. Tikslinga kelti klausimą, kokia yra šios valstybės pareigos kilmė. Galima teigti, kad senovės Graikijoje atsiradęs ir Romoje išplėtotas bendruomenės gydytojo³ institutas atspindėjo pirmąsias valdžios institucijų pastangas užtikrinti gydymo paslaugų prieinamumą. Kadangi tuo laikotarpiu nebuvo nei bendros gydytojų rengimo sistemos, nei gydytojo kvalifikacijos pripažinimo ar formalizuoto teisės verstis gydytojo praktika suteikimo proceso⁴, valdžios institucijoms, siekiant apsaugoti asmenis nuo šarlatanų⁵, teko ieškoti priemonių, kurios leistų užtikrinti ne tik gydytojo paslaugų prieinamumą tam tikroje teritorijoje, bet ir gydytojo teikiamą kokybę pagal to meto medicinos standartus ir nustatyti atsakomybę už jo sukeltą žalą.

Pažymėtina, kad nors gydymo paslaugų teikimas senovės Graikijoje ir Romoje, įskaitant bendruomenės gydytojų teiktų paslaugų koncepciją, principus, (ne)atlygintinumo klausimus ir dalyvių teises bei pareigas, yra įvairių tyrėjų (tiek medikų, tiek romanistų) diskusijų objektas jau mažų mažiausiai 300 m., skaičiuojant nuo pirmųjų disertacijų šia tematika⁶, tačiau tyrimuose vis dar vyrauja fragmentiškumas. Dažniausiai autoriai nagrinėjo pavienius aspektus ir (ar) tik senovės Graikiją arba tik Romą, pvz., Cohn-Haft⁷ kėlė sau tikslą pašalinti

- 1 Antanas Tamošaitis ir Juozas Kairys, *Hammurabio įstatymas* (Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto Teisių fakultetas, 1938).
- 2 1950 m. lapkričio 4 d. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, *Valstybės žinios*, 1995-05-16, Nr. 40-987.
- 3 Bendruomenės gydytoju šiame straipsnyje laikomas gydytojas, kuris buvo kurios nors iš valdžios institucijų ar pareigūnų išrinktas, pakviestas arba kitaip deleguotas teikti gydymo paslaugas tam tikroje teritorijoje. Tikėtina, kad bendruomenės gydytojo institutas ėmė formuotis senovės Graikijoje, vėliausiai V a. pr. Kr. ir gyvavo iki maždaug VI a. Romoje.
- 4 Šiuolaikinės gydytojų veiklos licencijavimo sistemos analogo.
- 5 Asmenų, pristatančių save kaip gydytojus, tačiau neturinčius nei žinių, nei įgūdžių, reikalingų gydymo paslaugoms teikti.
- 6 Vivian Nutton, „Archiatry and the Medical Profession in Antiquity“, *Papers of the British School at Rome* 45 (1977): 191, <https://www.jstor.org/stable/40310863>; R. Mead, „Dissertatio de nummis quibusdam Smyrnaeis in medicorum honorem percussis“ (Londonas, 1724), kurią aršiai kritikavo Conyers Middleton, „De medicorum apud veteres Romanos degentium conditione“ (Kembridžas, 1726) ir Defensio (Kembridžas, 1727), o praėjusiame amžiuje diskusijos persikėlė į Prancūziją – René-Marie Briau, „Urchiatric romaine“ (Paryžius, 1877), ir Auguste-Théophile Vercoutre, „La médecine publique dans l'antiquité grecque“, *Revue Archéologique* n.s. xxxix (1880): 99–110, 231–246, 309–321, 348–362; Berlyne apgintą R. Pohl disertaciją „De graecorum medias publicis“, (Berlynas, 1905). Papildomai pažymėtina, kad R. Pohl išdėstytus argumentus apie senovės Graikijos valdžios institucijų laiduojamą mediciną, ypač dėl jos neatlygintinumo, kritikavo L. Cohn-Haft.
- 7 Louis Cohn-Haft, *The Public Physicians of Ancient Greece*, *Smith College Studies in History* 42 (Northampton, MA: Smith College, 1956), https://hippocratesfoundationlibrary.gr/files/books/THE_PUBLIC_PHYSICIANS

tų laikų tyrimuose egzistavusius netikslumus ir pateikti realias įžvalgas išimtinai apie senovės Graikijos miestuose-valstybėse (poliuose) laikotarpyje iki Romos imperijos sukūrimo buvusių bendruomenės gydytojų teises ir pareigas, jų socialinį statusą, valdžios institucijų laidojamos medicinos bendruosius požymius, o Below⁸ savo tyrimą orientavo į gydytojo socialinio statuso ir teisinės atsakomybės Romoje analizę. Taip pat paminėtini Kudlien tyrimai⁹, kuriais buvo paneigti tam tikri vyravę mitai, ypač apie žemą gydytojų socialinį statusą senovės Graikijoje, ir Sigerist¹⁰ atlikta medikų licencijavimo instituto raidos analizė. Gydytojų socialinį statusą ir (ar) teisinę atsakomybę senovės Graikijoje ir (ar) Romoje įvairiais aspektais nagrinėjo Amundsen¹¹, von Gerlach¹², Koelbing¹³, Memmer¹⁴, Nutton¹⁵, Preiser¹⁶, Scarborough¹⁷, Sistrunk¹⁸, Wacke¹⁹. Naujesnių tyrimų galime rasti disertacijų

ANS_OF_ANCIENT_GREECE.pdf.

- 8 Karl-Heinz Below, *Der Arzt im römischen Recht* (München: C. H. Beck, 1953). Papildomai paminėtina, kad Below analizėje labiau dominuoja originalių šaltinių citatos, nepateikiant vertimo į vokiečių kalbą, ir trūksta detalesnės jų analizės, didesnis dėmesys skiriamas pačių šaltinių aprašymui.
- 9 Fridolf Kudlien, „Medicine as a ‘Liberal Art’ and the Question of the Physician’s Income“, *Journal of the History of Medicine and Allied Sciences* 31, 4 (1976): 448–449, <http://www.jstor.org/stable/24622480>.
Fridolf Kudlien, „Überlegungen zu einer Sozialgeschichte des frühgriechischen Arztes und seines Berufs“, *Hermes* 114, 2 (1986): 129–146, <https://www.jstor.org/stable/4476490>.
Fridolf Kudlien, „Die Unschätzbarkeit Ärztlicher Leistung Und Das Honorarproblem“, *Medizinhistorisches Journal* 14, 1/2 (1979): 3–16, <http://www.jstor.org/stable/25803564>.
Fridolf Kudlien, „Jüdische Ärzte Im Römischen Reich“, *Medizinhistorisches Journal* 20, 1/2 (1985): 36–57, <http://www.jstor.org/stable/25803818>.
- 10 Henry E. Sigerist, „The History of Medical Licensure“, *Federation Bulletin (Federation of State Medical Boards of the United States)* 21, 6 (1935): 164–176, <http://www.jstor.org/stable/45458261>.
- 11 Darrel W. Amundsen, „The Liability of the Physician in Roman Law“, iš *International Symposium on Society, Medicine and Law*, H. Karplus, 17–25 (New York: Elsevier Scientific Publishing Co., 1973).
Darrel W. Amundsen, „The Liability of the Physician in Classical Greek Legal Theory and Practice“, *Journal of the History of Medicine and Allied Sciences* 32, 2 (1977): 172–203, <https://www.jstor.org/stable/24622518>.
Darrel W. Amundsen ir Gary B. Ferngren, „The Forensic Role of Physicians in Roman Law“, *Bulletin of the History of Medicine* 53, 1 (1979): 39–56, <https://www.jstor.org/stable/44451297>.
Darrel W. Amundsen, „The Physician’s Obligation to Prolong Life: A Medical Duty without Classical Roots“, *The Hastings Center Report* 8, 4 (1978): 23–30, <https://www.jstor.org/stable/3560974>.
- 12 Jürgen von Gerlach, „Das Arzthaftungsrecht in der Antike“, iš *Festschrift für Karlmann Geiß. Zum 65. Geburtstag*, Horst Hagen ir Hans Erich Brandner, 389–410 (Kassel: Carl Heymanns Verlag KG, 2000).
- 13 Huldrych M. Koelbing, *Arzt und Patient in der antiken Welt* (Zürich: Artemis Verlag Zürich und München, 1977).
- 14 Michael Memmer, „Die obstetrix im römischen Recht“, iš *Festschrift für Herbert Hausmaninger zum 70. Geburtstag*, Herbert Hausmaninger, 195–211 (Wien: Manzsche Verlags- und Universitätsbuchhandlung, 2006).
- 15 Vivian Nutton, „Archiatry and the Medical Profession in Antiquity“, *Papers of the British School at Rome* 45 (1977): 191–226, <http://www.jstor.org/stable/40310863>.
- 16 Gert Preiser, „Über Die Sorgfaltspflicht Der Ärzte von Kos“, *Medizinhistorisches Journal* 5, 1 (1970): 1–9, <http://www.jstor.org/stable/25803275>.
- 17 John Scarborough, „Romans and Physicians“, *The Classical Journal* 65, 7 (1970): 296–306, <https://www.jstor.org/stable/3295700>.
- 18 Timothy G. Sistrunk, „The Function of Praise in the Contract of a Medieval Public Physician“, *Journal of the History of Medicine and Allied Sciences* 48, 3 (July 1993): 320–334, <https://www.jstor.org/stable/24622841>.
- 19 Andreas Wacke, „Die Anerkennung der Medizin als ars liberalis und der Honoraranspruch des Arztes“, *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Romanistische Abteilung* 113, 1 (1996): 382–421, <https://doi.org/10.7767/zrgra.1996.113.1.382>.

pavidalu, pvz., Rogger²⁰, Tadjczyk²¹. Tam tikrus civilinės teisės aspektus, besisiejančius su medicina, senovės Graikijos ir (ar) Romos teisėje nagrinėjo Maksimaitis²², I. Nekrošius ir V. Nekrošius²³, Vėlyvis ir Jonaitis²⁴, baudžiamosios teisės aspektais šia tema rašė Pakšaitis²⁵, medicinos istorijos aspektu – Šliūpas²⁶. Galima teigti, kad vis dar trūksta apibendrinančių ir sisteminių įžvalgų, susijusių su bendruomenės gydytojo instituto, o kartu ir valstybės pareigos laiduoti medicinos pagalbą atsiradimo analize. Siekiant iš dalies užpildyti šią spragą, šio mokslinio straipsnio tyrimo objektu pasirinktas bendruomenės gydytojo institutas, atskleidžiantis valstybės pareigos laiduoti medicinos pagalbą kilmę.

Straipsnio tikslas – atskleisti bendruomenės gydytojo instituto kilmę ir raidą senovės Graikijoje ir Romoje. Siekiant šio tikslo straipsnyje apžvelgiami tyrimai, kuriuose analizuojami išlikę pirminiai šaltiniai, fiksavę ankstyvuosius valdžios institucijų bandymus senovės Graikijoje ir Romoje užtikrinti gydytojo paslaugų prieinamumą, jo paslaugų kokybę ir nustatyti profesinę atsakomybę už padarytą žalą, kurie vėliau tapo ir šiuolaikinės Vakarų civilizacijos pareigos laiduoti gydymo paslaugų prieinamumą, užtikrinti gydytojų kompetenciją ir reglamentuoti profesinę atsakomybę už žalą ištakomis. Tyrimo tikslui atskleisti keliami šie uždaviniai: nustatyti bendruomenės gydytojo instituto kilmę ir paskirtį, ištirti bendruomenės gydytojo atrankos tvarką ir kriterijus, aptarti atlygio už bendruomenės gydytojo paslaugas problematiką, palyginti gydytojo teisinį statusą senovės Graikijoje ir Romoje, atskleisti gydytojo teisinės atsakomybės pagrindų raidą.

Straipsnyje naudojami šie moksliniai tyrimo metodai: mokslinės literatūros analizės, istorinis, sisteminis, deskriptyvinis, lyginamasis ir apibendrinimo.

1. Bendruomenės gydytojo institutas senovės Graikijoje

Senovės Graikijos bendruomenės gydytoju²⁷ galime vadinti gydytoją, kuris atitinkamus įgaliojimus turinčio valdžios organo buvo išrinktas ar paskirtas oficialiai teikti gydymo

20 Theresa Riegger, „Die historische Entwicklung der Arzthafung: Dissertation zur Erlangung des Doktorgrades“ (daktaro disertacija, Regensburgo universitetas, 2007), <https://d-nb.info/986473146/34>.

21 Konrad Tadjczyk, „Status społeczno-prawny i odpowiedzialność lekarza w prawie rzymskim“ (daktaro disertacija, Lodzės universitetas, 2014), <https://dSPACE.uni.lodz.pl/bitstream/handle/11089/11382/Doktorat%20nr%201.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.

22 Mindaugas Maksimaitis, *Užsienio teisės istorija* (Vilnius: Justitia, 2002).

23 Ipolitas Nekrošius, Vytautas Nekrošius ir Stasys Vėlyvis, *Romėnų teisė* (Vilnius: Justitia, 1999).

24 Stasys Vėlyvis ir Marius Jonaitis, „XII lentelių įstatymai: bendrųjų šiuolaikinės teisės principų pradmenys“, *Jurisprudencija* 101, 11 (2007): 33–41.

25 Laurynas Pakšaitis, „Senovės romėnų baudžiamosios teisės bruožai“, *Public Security and Public Order* 30 (2022): 94–109, <https://doi.org/10.13165/PSPO-22-30-07>.

26 Jonas Šliūpas, *Senovės ir viduramžių medicinos istorija: medžiaga, surinkta ir atitinkamai sutvarkyta paskaitoms Lietuvos universitete, 1925–29 m. privatdocento d-ro Jono Šliūpo* (Šiauliai: Titnagas, 1934).

27 Autoriai, nagrinėję šią bendruomenės gydytojo temą ir publikacijas skelbę anglų kalba, dažniausiai vartojo būdvardį „public“ (angl. „public physician“) (žr., pvz., Cohn-Haft, *supra note*, 7), rašiusieji vokiškai – sąvokas „Stadtarzt“ (pažodinis vertimas – miesto gydytojas) arba „Gemeindearzt“ (vertimas – bendruomenės gydytojas) (žr., pvz., Koelbing, *supra note*, 13: 133, 138–144; Wacke, *supra note*, 19: 389, 390).

paslaugas tam tikroje teritorijoje (bendruomenėje). Laikoma, kad bendruomenės gydytojo institutas pradėjo formuotis senovės Graikijoje vėliausiai V a. pr. Kr.²⁸ Dažniausiai tokiam statusui apibūdinti būdavo vartojama sąvoka *demosios* arba *demosieuo*²⁹. Paminėtina, kad senovės Graikijoje šalia bendruomenės gydytojų egzistavo ir privatūs gydytojai, tačiau jų veiklos vykdymo sąlygų valdžios institucijos nereguliavo. Taip pat nėra išlikusių duomenų apie privačių ir bendruomenės gydytojų atliekamų funkcijų skirtingumą. Kai kurie autoriai netgi teigia, jog iš esmės bendruomenės gydytojo pozicija senovės Graikijoje reiškė tik gydytojo pasiekiamumą (jo teiktų gydymo paslaugų prieinamumą), t. y. gydytojas fiziškai apsisistodavo toje teritorijoje, kurios valdžios institucijų buvo pasamdytas (įprastai gydytojais buvo keliaujantys)³⁰.

1.1. Bendruomenės gydytojo instituto susiformavimas ir bendruomenės gydytojo atrankos principai senovės Graikijoje

Pirmuoju bendruomenės gydytoju, įvardintu istoriniuose šaltiniuose, laikytinas gydytojas Democedas (Democedes) iš Krotonės (VI a. pr. Kr.), kuris buvo pasamdytas Eginos miesto-valstybės, o vėliau – ir Atėnų, ir Samo³¹. Nors šaltiniuose minimas Democedo gautas atlygis, nėra išlikusių jokių duomenų apie jo, kaip bendruomenės gydytojo, pareigas³². Vis dėlto vien faktas, kad bendruomenės gydytoju jis buvo samdomas kelių miestų-valstybių, yra reikšmingas atskaitos taškas, leidžiantis konstatuoti tarp šių administracinių organų funkcijų jau susiformavusią pareigą užtikrinti piliečiams gydymo paslaugų prieinamumą, kuri visų pirma buvo įgyvendinama samdant bendruomenės gydytoją. Kartu paminėtina, kad šios pareigos vykdymą valdžios institucijoms sunkino kelios priežastys. Viena jų – gydytojų rengimo sistemos fragmentiškumas. Dažniausiai gydytojo veiklai reikalingų žinių ir įgūdžių būdavo įgyjama mokantis iš patyrusio gydytojo, pvz., būnant jo mokiniu, t. y. pameistrystės būdu, retesniais atvejais – žymiojoje Koso mokykloje (siejamoje su Hipokratu)³³. Taigi, gydytojo žinių ir įgūdžių įgijimo faktas turėjo būti nustatomas individualiai. Taip pat nebuvo nei gydytojo kvalifikacijos pripažinimo, nei procedūros, suteikiančios teisę verstis gydytojo praktika (šiuolaikinio licencijos analogo³⁴). Taigi, iš esmės nebuvo jokių teisinių ar administracinių priemonių, kurios būtų galėjusios efektyviai užkirsti kelią verstis gydytojo praktika asmenims, neturintiems reikiamų žinių ir įgūdžių. Kiekvieno gydytojo atrankos atveju turėjo būti sprendžiama dėl jo turimų žinių ir gebėjimų, todėl senovės Graikijos polių valdžios institucijos turėjo sukurti procedūras, pagal kurias tikrino gydytojo, pretenduojančio (galinčio) užimti bendruomenės gydytojo poziciją, turimus gebėjimus ir žinias.

28 Sistrunk, *supra note*, 18: 322.

29 Cohn-Haft, *supra note*, 7: 5–6.

30 Sistrunk, *supra note*, 18: 322–323; Cohn-Haft, *supra note*, 7: 34–39.

31 Cohn-Haft, *supra note*, 7: 10.

32 *Ibid.*

33 Sistrunk, *supra note*, 18: 322–323.

34 Licencijavimo instituto užuomazgos atsiranda tik viduramžiais, žr., pvz., Sigerist, *supra note*, 10: 164–176.

Išsamių atrankos proceso aprašymų nėra išlikę, tačiau pavieniai duomenys leidžia daryti prielaidą, jog atrankos procesas buvo įvairus – nuo viešos atrankos antikinio miesto taryboje iki konkretaus gydytojo, turinčio gerą reputaciją, kvietimo eiti bendruomenės gydytojo pareigas. Tais atvejais, kai kandidatai į bendruomenės gydytojo pareigas būdavo atrenkami viešos atrankos būdu, kandidatai turėdavo dalyvauti viešoje atrankoje ir sakyti kalbas ir (ar) teikti įrodymus (pvz., remtis liudytojų parodymais), patvirtinančius jų profesinius gebėjimus. Tokiais atvejais sprendimą balsuodamas priimdavo piliečių susirinkimas³⁵. Pagal Atėnų miesto-valstybės bendruomenės gydytojų atrankos praktiką, aprašytą Platono, yra žinoma, kad esminis viešos atrankos tikslas buvo atrinkti poliui kvalifikuotą ir patyrusį gydytoją³⁶. Tikėtina, kad tais atvejais, kai buvo turima pakankamai žinių apie gydytoją, turintį gerą reputaciją ir (ar) viešai įrodžiusį savo kompetenciją ir naudingumą, tokios pareigos jam galėdavo būti tiesiog pasiūlytos, nevykdant viešos atrankos. Taigi, galima teigti, jog gera reputacija, visų pirma grindžiama išgydytų pacientų istorijomis, buvo svarbiausias kriterijus, pagal kurį tiek miestų-valstybių valdžios institucijos, tiek privatus asmenys rinkdavosi gydytoją ar kviesdavo jį eiti bendruomenės gydytojo pareigas, kaip minėtu Democedo atveju.

Analizuojant bendruomenės gydytojo institutą, bendrai paminėtina ir tai, kad gydytojais buvo labai paklausūs³⁷. Visgi yra ir autorių, teigiančių, kad tarp gydytojų buvo didelė konkurencija ir vertimosi veikla sąlygos buvo sudėtingos, todėl būtent bendruomenės gydytojo pozicija buvo didžiausia veiklos stabilumo ir pripažinimo garantija³⁸. Poliai siūlė kvalifikuotiems gydytojams įvairių privilegijų ir imunitetų, siekdami užsitikrinti jų apsigyvenimą polyje³⁹. Pažymėtina, kad senovės Graikijoje imunitetų ir privilegijų buvo suteikiama visiems gydytojams (tiek bendruomenės, tiek privačiai praktikuojantiems), jie dažniausiai apimdavo atleidimą nuo savivaldos mokesčių ir kitų pareigų – viešų žaidynių finansinio rėmimo, grūdų kvotų išpirkimo ir pan. – vykdymo⁴⁰.

Nors ir nėra išlikusių detalių duomenų apie bendruomenės gydytojų skaičių viename mieste-valstybėje, tikėtina, kad jis labiausiai priklausė ne nuo polio dydžio ar jo turtingumo, o nuo realios galimybės pasamdyti gydytoją, t. y. ar tuo metu buvo laisvų kvalifikuotų gydytojų, kurie galėtų tapti bendruomenės gydytojais, pvz., nors Amfisos polis pasižymėjo ir gera finansine padėtimi, ir gana didele politine įtaka, jame vis tiek dažniausiai būdavo tik vienas bendruomenės gydytojas⁴¹.

35 Cohn-Haft, *supra note*, 7: 54, 57–58.

36 *Ibid.*, 59–60.

37 *Ibid.*, 23.

38 Koelbing, *supra note*, 13: 132–144.

39 Nutton, *supra note*, 15: 191.

40 Below, *supra note*, 8: 22–40.

41 Cohn-Haft, *supra note*, 7: 23, 50.

1.2. Bendruomenės gydytojo teikiamo gydymo (ne)atlygintinumas senovės Graikijoje

Kitas nuo bendruomenės gydytojo instituto neatsiejamas aspektas – teiktų gydymo paslaugų (ne)atlygintinumas. Nesant aiškių įrodymų, kad bendruomenės gydytojai teikė tik neatlygintinas paslaugas, literatūroje randama nuomonių gausa dėl jų teiktų gydymo paslaugų (ne)atlygintinumo. Labiausiai tikėtina, kad nors ribota apimtimi ir buvo teikiamos neatlygintinos paslaugos, tai buvo labiau išimtiniai atvejai nei kasdienė praktika⁴². Tokia išvada grindžiama tuo, kad tik keliuose garbės dekretuose bendruomenės gydytojas giriamas už neatlygintiną paslaugų teikimą⁴³. Be to, polių valdžia – priešingai nuo šiuolaikinių valstybių – rūpinosi bendrąja piliečių gerove, bet ne socialine (galima sakyti, kad pastarajai buvo beveik visiškai abejinga)⁴⁴. Kaip minėta, bendruomenės gydytojo pareigos senovės Graikijoje buvo didžiausia veiklos stabilumo ir pripažinimo garantija⁴⁵, todėl, atsižvelgiant į itin didelę gydytojų paklausą, labiau tikėtina, kad jos nebūtų buvusios tokios prestižinės ir patrauklios gydytojams, jei būtų buvusios vykdomos tik altruistiniais tikslais, t. y. nebūtų buvęs imamas atlygis už suteiktas gydymo paslaugas tiesiogiai iš paciento⁴⁶.

Taigi apibendrinant galima teigti, kad labiau tikėtina, jog bendruomenės gydytojo buvimas reiškė ne nemokamos pagalbos teikimą asmenims (piliečiams), o labiau – polio siekį užsitikrinti gydytojo buvimą (gyvenamąją vietą) konkrečioje bendruomenėje (prieinamumą plačiąja prasme)⁴⁷, oficialiai pripažinti, kad konkretus gydytojas turi teisę verstis medicinos praktika (yra kompetentingas) tam tikroje bendruomenėje (polyje)⁴⁸, kitaip tariant, užsitikrinti, kad jis gyventų toje bendruomenėje⁴⁹.

1.3. Gydytojo atsakomybės principai senovės Graikijoje

Gydytojų atsakomybės senovės Graikijoje klausimas yra vienas sudėtingiausių analizuojant bendruomenės gydytojo instituto raidą. Amundsen (1977), nagrinėjęs senovės graikų požiūrį į gydytojų atsakomybę, padarė išvadą, kad graikai, nors ir palietė aplaidumo (angl. *negligence*) ir neišmanymo (angl. *ignorance*) teisinius klausimus, šios temos neišvystė su tokiu aiškumu ir preciziškumu, kaip tą vėliau padarė romėnų juristai, ir šiai savo išvada iiliustruoti pasirinko David Daube teiginį, kad „graikai suformulavo didžiąsias idėjas, romėnai jas paverė praktine vertybe“⁵⁰. Tokia išvada grindžiama tuo, kad gydytojų atsakomybės doktrina iš esmės buvo suformuota ir išlikusi tik filosofų (Aristotelio, Platono,

42 Cohn-Haft, *supra* note, 7: 34–39.

43 *Ibid.*

44 *Ibid.*, 40.

45 Koelbing, *supra* note, 13: 132–144.

46 Cohn-Haft, *supra* note, 7: 34–39.

47 *Ibid.*, 44, 46–55.

48 Cohn-Haft, *supra* note, 7: 44, 56–65.

49 *Ibid.*, 65–67.

50 Darrel W. Amundsen, „The Liability of the Physician in Classical Greek Legal Theory and Practice“, *Journal of the History of Medicine and Allied Sciences* 32, 2 (1977): 175.

Sokrato ir pan.) veikaluose, o teisinių duomenų apie realų teisinės atsakomybės gydytojui taikymą nėra išlikusių. Todėl yra svarbu senovės Graikijos filosofų idėjų neužpildyti romėnų teisės turiniu, nes tai gali lemti klaidingą interpretaciją, ypač Aristotelio teiginių. Pavyzdžiui, Aristotelio triada⁵¹ – nusikaltimas iš anksto nusprendus, klaida (darymas nežinant, be blogos valios)⁵² ir nelaimingas atsitikimas⁵³ – galėtų pasirodyti analogiška romėnų *dolus*, *culpa* ir *casus* triadai, tačiau, pasak Amundsen, besiremiančio Daube analize, tai yra klaidinga analogija. Aristotelio argumentacijos prasme *klaidos* (ἁμάρτημα (*hamártēma*)) turinio aiškinimas neturėtų būti sutapatinamas su romėnų *culpa*⁵⁴, nors ir turi tam tikrą bendrą vardiklį (blogos valios nebuvimą)⁵⁵. Aristotelis, pripažindamas, kad gali būti atsakomybė už numatomą žalą be blogos valios, atvėrė kelią pripažinti aplaidumą kaip atskirą atsakomybės pagrindą, tačiau nėra jokių įrodymų, kad antikinė graikų teisė kada nors būtų išvysčiusi tokį objektyvų elgesio standartą, koks vėliau buvo įtvirtintas romėnų teisės doktrinoje⁵⁶.

Paminėtina, kad klasikinėje Atėnų miesto teisėje buvo dvi pagrindinės ieškinių kategorijos: 1) privatūs ieškiniai (*δίκαι*) dėl nusikaltimo asmeniniams interesams⁵⁷; 2) viešieji ieškiniai (*γραφαί*) dėl nusikaltimo valstybei⁵⁸. Vis dėlto svarbu pažymėti, kad nužudymas buvo nagrinėjamas tik kaip privatus ieškinys (*δίκη*)⁵⁹. Iš įstatymų, priskiriamų archontui Drakonui, galima spręsti, kad jau VII a. pr. Kr. pabaigoje buvo pradėta skirti tyčinį nužudymą nuo netyčinio nužudymo, kaltės laipsnį ir bausmės rūšį. Taip pat buvo skiriamos iš esmės 3 su gyvybės atėmimu susijusios kategorijos: 1) tyčinis (valingas) nužudymas (*φόνος ἐκούσιος*) ir 2) netyčinis (nevalingas) nužudymas (*φόνος ἀκούσιος*), 3) teisėtas (pateisinamas) nužudymas (*φόνος δίκαιος*) (šiuo atveju asmuo prisipažindavo nužudęs, bet teigdamas, kad jo veiksmas buvo teisėtas arba pateisinamas; bausmė nebuvo skiriama)⁶⁰. Platonas teigė, kad šiai pateisinamo nužudymo kategorijai priskiriama paciento mirtis nesant gydytojo tyčios („taip pat ir visais atvejais, kai veikia gydytojas – jei pacientas miršta prieš gydytojo valią, įstatymo akivaizdoje gydytojas bus laikomas nekaltu (tyru) <...> kadangi gydytojo paskirtis yra išgelbėti pacientą, o pacientas miršta prieš gydytojo valią, pastarasis

51 Aristotelio schema: ἀδίκημα (adikēma) (angl. „deliberate evildoing“, liet. „tyčinis neteisėtas veiksmas“), ἁμάρτημα (hamártēma) (angl. „harm resulting from ignorance“, liet. „žala, kylanti iš nežinojimo“) ir ἀτύχημα (atýchēma) (angl. „unintentional harm, accident“, liet. „neatsargiai, atsitiktinai padaryta žala“), *ibid.*, 176.

52 „Kai įvyksta taip, kaip buvo tikėtasi, bet be blogos valios, tai yra klaida, padaryta veikiant. Žmogus padaro klaidą tada, kai veiksmo priežastis glūdi jame pačiame.“ Aristotelis, *Nikomacho etika. Rinktinė* (Vilnius: Margi raštai, 2020), 157 (1135b).

53 „Kai nelaimė įvyksta priešingai, nei buvo tikėtasi, tai tik nelaimingas atsitikimas, <...> nelaimingas atsitikimas įvyksta tada, kai veiksmo priežastis yra išorinė.“ *Ibid.*, 157.

54 Paminėtina, kad *klaidos* turinio (ne)tapatumo su *culpa* aspektais autorių nuomonės net kardinaliai išsiskiria, pvz., Amundsen, apibendrinamas tyrimus, pažymi, jog „susiduriame su dviem krašutinumais: *Rackham*, kuris tapatiną ἁμάρτια ar ἁμάρτημα su neatsargumu, ir *Daube*, kuris, interpretuodamas šią Aristotelio vietą, siektų iš šių sąvokų visiškai pašalinti bet kokią neatsargumo užuominą“, žr. Amundsen, *supra note*, 50: 177.

55 *Ibid.*, 176.

56 Amundsen, *supra note*, 50: 177.

57 Maksimaitis, *supra note*, 22: 52.

58 *Ibid.*

59 Amundsen, *supra note*, 50: 175–178.

60 *Ibid.*, 180.

nėra „žudikas“, φονεύς⁶¹). Paminėtina, kad filosofai nelaikė gydytojų neklįstančiais, pvz., Aristotelis pripažino, jog „gydytojai daro klaidų“⁶², o Platonas pripažino, „kad atsitiktinumai (τύχη – *tychē*) ir sėkmė (τύχος – *tychós*) daro reikšmingą įtaką gydytojo veiklai ir kad gydytojas kartais gali padaryti tiek naudos, tiek žalos, pats nežinodamas, kokį poveikį turės jo veiksmai“⁶³. Be to, abu filosofai palaikė idėją, kad gydytojo veiklą gali vertinti tik kitas gydytojas. Platonas teigė, kad tik profesinės srities išmanymas leidžia priimti teisingus sprendimus vertinant toje srityje atliekamus veiksmus ir kad „tik tas žmogus, kuris turi gydytojo žinių, yra laikomas kompetentingu vertinti gydytoją kaip gydytoją ir tik tas, kuris šių žinių turi, laikomas tinkamu praktikuoti mediciną įvairiose jos srityse“⁶⁴, o Aristotelis buvo įsitikinęs, kad „spręsti apie tai, kas gerai išgydė, gali tik tas, kas yra gydęs pats ir kas jau yra grąžinęs sveikatą kamuojamam būtent šios ligos, t. y. gydytojas“⁶⁵.

Taigi, remiantis filosofų idėjomis, galima daryti prielaidą, kad graikų teisėje profesinė atsakomybė gydytojui už paciento mirtį gydymo metu buvo itin ribota, o asmeninė kaltė – eliminuojama, nebent buvo aiškiai įrodytas tyčinis veiksmas (ἐκούσιον), t. y. ketinimas padaryti žalą. Aplaidumas ar nekompetencija, nors galėjo būti morališkai smerktini, veikiausiai nebuvo laikomi pakankamais pagrindais taikyti atsakomybę. Visgi dėl to, kad išlikę mažai pirminių teisinių šaltinių, lieka abejojama, jog „dėl gydytojo atsakomybės klasikinės Graikijos teisėje būtina pripažinti, kad daugiau klausimų lieka neatsakyta, nei gali būti atsakyta su tam tikru tikrumu. Vis dėlto atrodo pakankamai tikėtina, kad gydytojui galėjo būti pateiktas kaltinimas dėl nužudymo. Ar jam būtų pareikšti kaltinimai dėl tyčinio nužudymo, priklausytų nuo kaltinimą pareiškusio asmens valios. Jei būtų buvęs pareikštas toks kaltinimas, gydytojas tikriausiai būtų galėjęs reikalauti bylos nagrinėjimo Delfuose“⁶⁶, remdamasis jau minėtu Atėnų teisės pagrindu – mirties įvykimu prieš jo valią.

2. Bendruomenės gydytojo institutas Romoje

Romai užkariavus senovės Graikiją, bendruomenės gydytojų praktika buvo palikta galioti⁶⁷. Mokslininkai, analizavę Romos bendruomenės gydytojo institutą, bendruomenės gydytojui įvardyti dažniausiai vartojo sąvoką *archiatri*. Nors nėra pakankamai duomenų teigti, kad ši graikiškoji medicinos tradicija buvo perimta ir Vakarų Romos provincijų, tačiau pačioje Romoje jau pirmaisiais mūsų eros metais buvo bendruomenės gydytojų⁶⁸. Papildomai paminėtina, kad nors pats bendruomenės gydytojo instituto principas buvo perimtas, „kiek buvo tęstinumo tarp helenistinių bendruomenės gydytojų ir romėnų

61 Amundsen, *supra note*, 50: 181–182.

62 *Ibid.*, 184.

63 *Ibid.*

64 *Ibid.*, 186.

65 Aristotelis, *Politika* (Vilnius: Margi raštai, 2020), 1282 a, 155.

66 Amundsen, *supra note*, 50: 201.

67 Sistrunk, *supra note*, 18: 323.

68 *Ibid.*, 323.

archiatri, sunku tiksliai pasakyti. Abi institucijos gali būti suvokiamos kaip priemonės užtikrinti kompetentingo gydytojo gyvenimą bendruomenėje: abi siūlė tam tikrą finansinę paskatą ir moralinę pareigą gydyti visus piliečius, nenustatant konkretaus užmokesčio lygio; ir skyrimo tvarka bei motyvai, lemiantys tokį paskyrimą, iš esmės buvo panašūs.⁶⁹ Tikėtina, kad bendruomenės gydytojo institutas Romoje gyvavo iki maždaug VI a.⁷⁰

Kalbant apie Romą, paminėtinas senovės graikų ir romėnų medicinos traktavimo skirtingumas. Graikų medicinos samprata, ypač klasikinėje epochoje, buvo traktuojama kaip *technē iatrike* (τέχνη ἰατρική) – gebėjimų reikalaujantis amatas, tarpinis darinys tarp amato ir meno (tikslingas, racionalus, išmanymu grįstas gebėjimas, siejamas su praktiniu įgūdžiu ir naudos siekimu)⁷¹. Romėnų tradicijoje, ypač ikiimperialiniu laikotarpiu, medicina palaipsniui buvo įtraukta į *ars liberales* – laisvųjų menų ratą, kurio nariai buvo skatinami nesiekti pelno⁷². Romėnų teisinėje tradicijoje, ypač nuo imperatoriaus Valentiniano I laikų, buvo siekiama sulaikyti bendruomenės gydytojus (*archiatri*) nuo didelio atlygio siekio, skatinti juos laikytis moralinio idealo ir teikti pagalbą neturtingiesiems be išankstinių finansinių lūkesčių. Galima teigti, kad Antikoje vyko kultūrinė medicinos transformacija: nuo graikiškosios *technē*, kaip labiau į pelno (atlygio) siekį orientuoto amato, iki romėniškosios *ars liberalis*, kaip garbingos, labiau dorybėmis nei atlygiu pagrįstos profesinės veiklos⁷³. Ši transformacija kartu reiškė ir gydytojo praktikai keliamų reikalavimų kaitą. Senovės Graikijoje gydytojas buvo labiau suvokiamas kaip amatininkas, o Romoje – jau kaip medicinos meno praktikas, kurio veiklai taikomi ir aukšti moraliniai standartai. Kartu pažymėtina, kad būtent Romoje imperatoriaus Antonino Pijaus valdymo laikotarpiu (138–161) atsiranda ženklus bendruomenės gydytojų socialinio ir iš dalies teisinio statuso skirtingumas nuo privačia gydytojo praktika besiverčiančių gydytojų – pradedamos taikyti bendruomenės gydytojų skaičiaus kvotos, o privilegijos ir imunitetai skiriami jau tik bendruomenės gydytojams⁷⁴.

69 Nutton, *supra note*, 15: 206.

70 Sistrunk, *supra note*, 18: 322.

71 Fridolf Kudlien, „Medicine as a ‘Liberal Art’ and the Question of the Physician’s Income“, *Journal of the History of Medicine and Allied Sciences* 31, 4 (1976): 448–449.

72 *Ibid.*, 448–449; Wacke, *supra note*, 19: 405.

73 Kudlien, *supra note*, 71: 448–449; Wacke, *supra note*, 19: 405.

74 „Antonino laiškas Azijos tarybai žymi aiškų posūkį nuo ankstesnės dosnios centrinės valdžios medicinos ir švietimo politikos – jis riboja gydytojų, retorikos mokytojų ir gramatikų, galinčių gauti atleidimą nuo viešųjų prievolių, skaičių. Mažesni miestai galėjo suteikti imunitetą ne daugiau kaip penkiems gydytojams, trims sofistams ir trims gramatikams; didesnieji – *conventus* sostinės – galėjo atleisti atitinkamai septynis, keturis ir keturis; o patys didžiausi, metropoliai, – iki dešimties gydytojų, penkių sofistų ir penkių gramatikų. Nė vienas miestas, net ir pats galingiausias, negalėjo viršyti šių nustatytų ribų. <...> Kada tiksliai šis sprendimas buvo priimtas, nėra žinoma, nors labiausiai tikėtina data – apie 140-uosius metus po Kr. Nuo šio momento gydytojais buvo pradėti skirstyti į dvi klases: turinčius imunitetą ir jo neturinčius“, t. y. į bendruomenės gydytojus (turinčius imunitetą ir privilegijų) ir privačius gydytojus (imunitetą ir privilegijų neturinčius); išsamiau žr. Nutton, *supra note*, 15: 201.

2.1. Bendruomenės gydytojo atrankos procedūra Romoje

Kalbant apie gydytojo⁷⁵ (tiek bendruomenės gydytojo, tiek privataus) pasirinkimą, tikėtina, kad romėnai, kaip ir graikai, susidūrė su tokia pačia problema – kaip atrinkti (pasirinkti)⁷⁶ kvalifikuotą gydytoją, kuris buvo būtinas siekiant gauti kokybiškas gydymo paslaugas. Kadangi Romoje taip pat nebuvo nei unifikuotos gydytojų rengimo⁷⁷ sistemos, nei gydytojo kvalifikacijos pripažinimo ar teisės verstis gydytojo veikla suteikimo praktikos, galimai dėl to nesiskyrė ir problemos sprendimo būdai – atranka (pasirinkimas) pagal reputaciją (esminis kriterijus), žinomumą, pacientų atsiliepimus, remiantis liudytojų parodymais, pateikiant priklausymą medicinos kolegijai arba gydytojų asociacijai patvirtinančius įrodymus⁷⁸.

Teisė išsirinkti bendruomenės miesto gydytoją buvo suteikta tarybai (*decurial*) ir žemės valdytojams (*possessores*). Pažymėtina, kad ši rinkimų teisė buvo palaikoma imperatorių. Tarybai taip pat buvo suteikta teisė vertinti savo išrinkto bendruomenės gydytojo veiklą ir jį atleisti, jei nepateisino lūkesčių⁷⁹, t. y. bendruomenės gydytojas galėjo būti atšauktas: „gydytojas gali būti visuomenės atmetas (*reprobari posse medicum a re publica*), nors kartą jau buvo pripažintas“⁸⁰. Dėl atšaukimo gydytojas netekdavo ir visų imunitetų bei privilegijų. Vis dėlto negalėjo būti atšaukiama be pagrindo – nesant aplaidaus (netinkamo) pareigų vykdymo⁸¹. Be to, atrankos procesas jau buvo formalizuotas kaip teisės norma. Ulpianas (apie 160–228 m. po Kr.) pateikė nuostatą dėl bendruomenės gydytojams keliamų dorovės (*probitas morum*) ir (medicinos) meno išmanymo (*peritia artis*) kriterijų: „Gydytojų, kuriuos būtina paskirti pagal iš anksto nustatytą skaičių, atrankos teisė nepriklauso provincijos valdytojui, o yra pavesta kiekvieno miesto tarybai ir vietos žemvaldžiams, kad šie, būdami tikri dėl [gydytojų] dorovės ir profesinės kompetencijos [*probitate morum et peritia artis*], patys pasirinktų [gydytojus], kuriems galėtų patikėti save ir savo vaikus kūno

75 Dėl gydytojo socialinio statuso bendruoju aspektu paminėtina, jog Wacke (1996) akcentuoja, kad plačiai paplitusi nuostata, esą daugumą Romos gydytojų sudarė vergai, išlaisvintieji (*liberti*) ir *perigrini* (asmenys, į Romą atvykę iš Rytų), nepagrįsta jokiais originaliais šaltiniais ir istoriškai klaidinga. Priešingai, nei teigė Below (1953), palaikydamas poziciją dėl medicinos praktikos žemesniuose sluoksniuose, Kudlien tyrimas įrodė, kad jau vėlyvosios respublikos ir ankstyvojo principato laikotarpiu gydytojo profesiją dažnai rinkdavosi laisvieji, ypač tarp kariuomenės gydytojų. Nors medicina Romoje, priešingai nei teisė, buvo „importuota“ profesija, ją perėmė ir aukštesnieji visuomenės sluoksniai. Medicinos integracija į romėnų kultūrą atitiko bendrą romanizacijos tendenciją. Išsamiau žr. Wacke, *supra note*, 19: 394–395.

76 Skirtingos sąvokos vartojamos dėl siekio atspindėti tiek formalizuotą atranką į bendruomenės gydytojo pareigas, tiek bendrai asmens pasirinkimą dėl gydytojo, į kurį kreipsis gydymo paslaugų.

77 Iš pradžių šios profesijos buvo mokomasi tik privačiai, tampant žymaus gydytojo mokiniu, vėliau buvo įsteigta medicinos mokyklų (*scholae medicae*), kuriose gydytojai laikė egzaminus. Pasak medicinos istorikų, mokymosi trukmė svyravo nuo šešių mėnesių iki šešerių metų, tačiau, priešingai nei dabartiniais laikais, baigusieji mokslus diplomo negaudavo – tiesiog prisiekdavo liudininkų akivaizdoje. Išsamiau žr. Tadażczyk, *supra note*, 21: 17.

78 Sistrunk, *supra note*, 18: 324–325.

79 *Ibid.*, 323–324.

80 Wacke, *supra note*, 19: 390.

81 *Ibid.*

ligos atveju.⁸²

Pažymėtina, kad „pasirinkdamas žodį *peritia*, Ulpianas sąmoningai nurodė į tam tikrą teisinę pareigų sistemą. *Peritia* čia reiškia ne tik gebėjimą, bet ir sutartinę prievolę, įtvirtintą kitais teisinės atsakomybės principais romėnų teisėje. Taip gydytojo ir bendruomenės ryšys yra aiškiai priskiriamas sutartinių santykių sričiai.⁸³ Kita vertus, *probitas morum* (dorovingumas) siejamas su konkretais asmens moraliniais standartais. Moralinių reikalavimų siejimas su bendruomenės gydytojo pareigomis rodo, kad jau Romoje atitiktis etikos normoms buvo neatsiejama nuo gydytojo veiklos. Toks gydytojo atrankos siejimas su etikos normomis liudija nepriekiaštingos reputacijos svarbą ankstyvojoje gydytojo profesijos istorijoje.

„Tam tikrus kvalifikacinius požymius privalėjo atitikti oficialiai, viešosioms pareigoms skiriami bendruomenės gydytojai⁸⁴, o privačiai teikti gydymo paslaugas ir pristatyti save kaip gydytoją galėjo bet kuris asmuo. Taigi privačių gydytojų pasirinkimas buvo paliktas patiems asmenims su visomis dėl tokio pasirinkimo galinčiomis kilti pasekmėmis, ypač kiek tai susiję su žalos nuosavybei neatlygintinumu. Pavyzdžiui, kalbant apie teisę į žalos atlyginimą (vergo nužudymo atveju), paminėtinas Romos teisei būdingas principas *de se queri debere* (liet. „turėti skųstis pačiam dėl savęs“), dar kartais vadinamas *officia erga se* (liet. „įsipareigojimai savo paties atžvilgiu“), kuris buvo suformuluotas taip: jeigu vergas būtų miręs nuo žaizdų, tačiau mirtis nebūtų įvykusi dėl gydytojo nekompetencijos (*medici inscientia*) ar šeimininko aplaidumo (*domini neglegentia*), pagrįstai galima reikšti ieškinį dėl neteisėto nužudymo (*de iniuria occiso eo agitur*)⁸⁵. Ši teisės normos formuluotė „neque ... aut“ („nei... nei“) gali būti laikoma atsakovo atsakomybę mažinančia arba šalinančia aplinkybe, kurią jis turi įrodyti⁸⁶. Šiuolaikinėje teisėje tai iš esmės galėtų atitikti nukentėjusiojo

82 Dig. 50.9.1: „Medicorum intra numerum praefinitum constituendorum arbitrium non praesidi provinciae commissum est, sed ordini et possessoribus cuiusque ciuitatis, ut certi de probitate morum et peritia artis eligant ipsi, quibus se liberosque suos in aegritudine corporum committant.“ Versija anglų kalba: „The decision on the doctors to be included within the prescribed number [of city physicians] is not to be entrusted to the governor of a province but to the municipal council and the landholders of each community so that they may themselves, being certain about [the physicians'] upright character and skill in their art [probitate morum et peritia artis], choose men to whom they may entrust themselves and their children when ill.“ Sistrunk, *supra* note, 18: 325.

83 *Ibid.*, 326–327.

84 Wacke, *supra* note, 19: 390.

85 Dig. 9.2.52pr.: „Si ex plagis (an Wunden) ser vus mortuus esset neque id medici inscientia aut domini neglegentia accidisset, recte de iniuria occiso eo agitur“, Wacke, *supra* note, 19: 390.

86 Lot. „Si non adhibuit medicum, ut sanari possit, vel malum adhibuit, sed culpa sua“, liet. „Jeigu [šeimininkas] nepasitelkė gydytojo, kad [vergas] galėtų būti išgydytas, arba pasitelkė blogą (nekompetentingą) gydytoją, tačiau tai [įvyko] dėl jo paties kaltės“. Visas tekstas lot.: „Ulpianus 1 ad ed. aedil. curul.: Culpam omnem accipiemus, non utique latam: propter quod dicendum est, quamcumque occasionem morti emptor praestitit, debere eum: etiam si non adhibuit medicum, ut sanari possit, vel malum adhibuit, sed culpa sua“. Viso teksto pažodinis vertimas: „Mes priimsime kiekvieną kaltę, ne vien tik didelį neatsagumą; todėl reikia pasakyti, kad bet kokia proga, kuria pirktas prisidėjo prie mirties, įpareigoja jį: net jeigu jis nepasitelkė gydytojo, kad šis galėtų pagydyti, arba pasitelkė blogą (gydytoją), bet savo paties kaltės pagrindu.“ Laisvesnio stiliaus vertimas: „Laikytina, kad svarbi yra bet kokia kaltė, ne tik šiurkšti. Todėl reikia manyti, jog bet kuri aplinkybė, kuria pirktas prisidėjo prie vergui kilusios mirties, įpareigoja jį atsakyti – net ir tuo atveju, jei jis nepasitelkė gydytojo, kad vergas būtų išgydytas, arba jei pasitelkė blogą gydytoją, bet dėl savo paties kaltės.“ Parengta pagal Wacke, *supra* note, 19: 388.

prisdėjimą prie žalos kilimo. Pagal minėtą nuostatą atlyginimas už vergo nužudymą galėjo būti gaunamas tik tada, kai vergo mirties nesukėlė nekompetentingas gydymas (gydytojas) ar paties šeimininko aplaidumas. Teoriškai bet koks kaltės laipsnis galėjo būti priskiriamas pačiam šeimininkui, kai dėl jo veiksmų ar neveikimo buvo sukelta mirtis, pavyzdžiui, jei jis nepakvietė gydytojo, kad išgydytų vergą, arba pakvietė nekompetentingą gydytoją („Jeigu [šeimininkas] nepasitėkė gydytojo, kad [vergas] galėtų būti išgydytas, arba pasitėkė blogą (nekompetentingą) gydytoją, tai [įvyko] dėl jo paties kaltės“, D. 21.1.31.12)⁸⁷. Tokia pozicija grindžiama *lex Aquilia* nuostatomis – tik mirtį sukėlęs sužalojimas buvo laikomas pagrindu atsakomybei pagal *lex Aquilia*. Net ir nedidelis neatsargumas, pavyzdžiui, kai šeimininkas nepasirūpina kvalifikuota pagalba arba pasitėkia akivaizdžiai nekompetentingą gydytoją, galėjo būti vertinamas kaip kaltė, lėmusi atsakomybės apribojimą. Tokio pobūdžio elgesys prilyginamas neveikimui, todėl atsakomybė vertinta pagal tai, ar pasirinkto gydytojo nekompetencija buvo atpažįstama. Teisiniu požiūriu tai reiškė, kad vergo savininkas turėjo aktyviai domėtis gydytojo reputacija ir kvalifikacija. Vergo savininko sprendimas kreiptis į aiškiai prastos reputacijos gydytoją⁸⁸ buvo traktuojamas kaip savarankiškas aplaidumas, t. y. ši išraiška romėnų teisėje reiškia, kad asmuo negali kaltinti kito asmens, jeigu žala jam atsirado dėl jo paties elgesio ar neatsargumo⁸⁹. Kitaip tariant, jei kas nors dėl savo paties sprendimų ar veiksmų patiria žalą (pvz., pasirinko nekompetentingą gydytoją), jis turi kaltinti tik save (lot. *de se queri debet*) ir neturi teisinio pagrindo reikalauti žalos atlyginimo iš kito. Taigi gydytojo pasirinkimas buvo itin svarbus aspektas, galintis ne tik sukelti tiesiogines pasekmes dėl gydymo paslaugos nekokybiškumo (žalos sveikatai ir (ar) gyvybei), bet ir apriboti teisę į žalos nuosavybei atlyginimą.

2.2. Bendruomenės gydytojo teikiamų paslaugų (ne)atlygintinumas

Romos centrinei valdžiai didinant savo įtaką vietos savivaldai, „Romos juristai ir imperatoriai pradėjo sisteminti ir reguliuoti bendruomenės gydytojų pareigas ir privilegijas“⁹⁰, siekdami užtikrinti viešąją gerovę ir medicininę priežiūrą savivaldos teritorijoje. Imperatoriai suteikdavo bendruomenės gydytojams įvairių privilegijų ir imunitetų, įskaitant

87 Wacke, *supra note*, 19: 388.

88 Wacke (1996) pažymi, kad „ne kiekvienas blogo gydytojo pasirinkimas buvo priskirtinas paciento kaltei, o tik toks, kuris buvo atpažįstamas kaip netinkamas. Taip atleidimas nuo žalos atlyginimo dėl nukentėjusiojo kaltės vertinamas pagal aiškumo kriterijų. Todėl atsakomybė eliminavo tik ryškus, akivaizdus paciento aplaidumas, o ne kiekvienas smulkus neatsargumas. Taip pat turėjo būti atsižvelgiama į gydymo situacijos skubumą, t. y. ar pacientas išvis turėjo realią galimybę rinktis kitą gydytoją. Remiantis Luigo išvadomis (Ius commune 3 (1969), p. 187 ir toliau), tik aiškus ir dominuojantis nukentėjusiojo bendrakaltumas (*überwiegendes Mitverschulden*) galėjo eliminuoti kito asmens deliktinę atsakomybę. Akivaizdi kaltės forma buvo situacija, kai pacientas sąmoningai kreipėsi į šarlataną ar keliaujantį gydytoją be reputacijos, veikiau besiremiantį savo reklama nei žiniomis. (Žr. Gertler <...>) Prancūzai tokius vadino *médecin à tous arts* (visų menų gydytoju), o tokius, kurie apsiribodavo vien šlapimo tyrimu – *médecin des urines*. Kita vertus, perkant daiktą ar vergą su trūkumais, romėnų teisėje dėl pirkėjo neatsargumo (*culpa in eligendo*) buvo keliami griežtesni reikalavimai nei medicininių atvejų analogijoje (Žr. Wacke, *Festschrift Niederländer* (1991), p. 163 ir toliau).“ Wacke, *supra note*, 19: 388.

89 *Ibid.*

90 Sistrunk, *supra note*, 18: 324.

atleidimą nuo savivaldos mokesčių ir kitų civilių pareigų – finansinio viešų žaidynių rėmimo, grūdų kvotų išpirkimo ir pan. – vykdymo⁹¹. Be to, bendruomenės gydytojai gaudavo atlyginimą iš juos pasamdžiusios institucijos. Paminėtina, kad Romoje buvo pradėta kelti medicinos paslaugų teikimo nereikalaujant užmokesčio iš paciento idėja, kuri, *inter alia*, buvo grindžiama ir medicinos kaip *artes liberales* (laisvojo meno) pobūdžiu. Laisvieji menai buvo studijos, plėtotos ne dėl uždarbio, o dėl savo kilnios prigimties ir dorybingos veiklos. Romos įstatymų leidėjai laisvųjų menų atstovams suteikdavo įvairių imunitetų ir privilegijų, tačiau kartu reikalavo, kad laisvųjų menų atstovai⁹² pasižymėtų ne tik kompetencija (*peritia*) ir iškalba (*facundia*), bet ir nepriekaištingu dorovingumu – kad jų gyvenimas būtų grindžiamas pagirtiniais moraliniais principais (*laudabilem in se probis moribus vitam esse*⁹³). Jei asmuo negalėdavo įrodyti, kad turi reikiamą kompetenciją ir moralinę brandą eiti bendruomenės gydytojo pareigas, jis, kaip minėta, galėdavo netekti bendruomenės gydytojo statuso⁹⁴.

Taip pat svarbu paminėti, kad *probitas morum* įgavo ir specifinį aspektą, ypač vėlyvuojau laikotarpiu, kai buvo pradėtas siesti su imperatorių Valentiniano I ir Valenso (valdžiusių 364–378 m.) ediktuose dėstytomis privalomomis rekomendacijomis dėl bendruomenės gydytojo statuso nesuderinamumo su kuo didesnės finansinės naudos siekimu. Toks finansinės naudos siekimas buvo laikomas negarbingos tarnystės (ar net vergavimo) (*turpiter servire*) pavyzdžiu. Vietoje to *archiatri* buvo keliamas lūkestis, kad jis padės ir vargšams, be to, priims tai, ką pacientas jam siūlys kaip atlygį, pats aktyviai neprašydamas atlygio. Tik toks gydytojo elgesys buvo laikomas dorovingu (garbingu, doru) (*ministrari honeste*). Romėnų teisinėje kalboje žodžiai *turpitude* (gėda, nedora) ir *honestas* (dorumas) buvo antonimai, vartojami žmogaus moralinei būklei apibūdinti. Nors šios sąvokos ir nebuvo teisinės, jos galėjo turėti įtaką asmens teisiniam statusui⁹⁵. Papildomai pažymėtina, kad nors bendruomenės gydytojams (*archiatri*) „buvo leista gauti atlygį (*quae sani offerunt pro obsequiis*) – tiek kaip nuolatinį mokesť, tiek kaip atlygį už sėkmingą gydymą, jiems nebuvo leista imti didžiulių sumų, sunkiai sergančių pacientų siūlomų už būsimą išgyjimą. <...> Nors įstatyme nėra aiškios prievolės *archiatri* nemokamai gydyti vargšus, griežta Valentiniano edikto kalba rodo, kad toks elgesys buvo laikomas norma. Tai, kas anksčiau buvo nutylima kituose ediktuose, dabar išdėstyta aiškiai.“⁹⁶ Taigi medicinos, orientuotos ne kaip

91 Siaurinti neženkliniai pradėjo imperatorius Antoninas Pijus. Matoma ženklėsnė takoskyra tarp bendruomenės gydytojų (išlaiko privilegijas ir imunitetus) ir paprastų gydytojų (neturinčių valstybės (miesto) gydytojo statuso). Below, *supra note*, 8: 22–40, 41–44.

92 Senovės autoriai laisvųjų menų sąrašus sudarinėjo įvairiai, tačiau romėnų teisėje juose dažniausiai buvo įvardijami teisininkai, architektai, matininkai, sofistai, retorai, gramatikai ir gydytojai.

93 Vertimas iš lot. k.: „Gyvenimas, pasižymintis dorais papročiais, savaime yra vertas pagyrimo.“

94 Nutton, *supra note*, 15: 209–210.

95 Sistrunk, *supra note*, 18: 326–327.

96 Nutton, *supra note*, 15: 209–210; papildomai pažymėtina, kad „imperatoriai Valentinianus ir Valensas 370 m. po Kr. griežtai įspėjo archiaterius (aukščiausio rango rūmų gydytojus), kad šie nesiektų pasipelninti iš turtingų ligonių nelaimių ir gydytų vargšus nemokamai. Dovanas jiems leista priimti tik iš pasveikusiujų, bet ne iš dar gyvybei grėsmę patiriančių pacientų (C. 10.53.9). Taip imperatoriškasis įsakymas įteisino normą, kuri jau seniai buvo neatskiriama nuo gydytojo profesinės etikos.“ Wacke, *supra note*, 19: 415.

į išimtinai pelno siekimą, idėjos gali būti kildinamos būtent iš Romos. Vis dėlto kartu pamintina, kad tuo metu tokie atlygio ribojimai buvo įtvirtinti, tikėtina, ne dėl filantropinių priežasčių – vartojamos frazės *patrocinium praepotentium* (galingųjų globa) ir *gratia* (užtarimas), ko gero, liudija politinės įtampos kontekstą, ypač susijusį su įtakos perskirstymu tarp imperatoriaus ir Romos aristokratijos⁹⁷. Valentiniano I valdymo pradžioje jo, kaip imperatoriaus, padėtis dar nebuvo įsitvirtinusi, todėl reikėjo stiprinti valdžią, ypač atitraukiant miestiečių lojalumą nuo tradicinių patronų, o gydymo prieinamumo didinimas buvo itin veiksminga priemonė, siekiant susilpninti aristokratų įtaką ir skatinti lojalumą imperatoriui kaip naujam globėjui⁹⁸. Taigi, bendruomenės gydytojo paslaugų prieinamumo užtikrinimas buvo laikomas reikšminga politine ir socialine priemone (ypač Romos imperijos laikais), kurią valdžios institucijos naudojo kaip įtakos ir stabilumo užtikrinimo mechanizmą. Galima teigti, kad toks bendruomenės gydytojo praktikos reglamentavimas, kurio ėmėsi valdžios institucijos, atspindi ir šiuolaikinėje visuomenėje būdingą supratimą, kad gydymo paslaugų prieinamumas, įskaitant neatlygintinumo aspektą, yra viešasis interesas, kuris turi būti laidojamas valstybės.

2.3. Gydytojo atsakomybės bendrieji pagrindai

Senovės Graikijoje filosofų plėtotos idėjos dėl gydytojų profesinės atsakomybės Romoje įgijo teisės normų formą. Teisinė atsakomybė gydytojui⁹⁹ galėjo būti taikoma tiek už tyčines veikas, tiek už neatsargumą. Tyčinių nusikaltimų atvejais atsakomybė gydytojui galėdavo kilti už tyčinį sveikatos sutrikdymą (pvz., neteisėtą vergo kastraciją¹⁰⁰) arba nužudymą (pvz., nunuodijimą¹⁰¹). O jei pacientas mirdavo dėl gydytojo aplaidumo, t. y. netinkamai suteiktų gydymo paslaugų, nesant intencijos pakenkti, atsakomybė buvo taikoma už neatsargų gyvybės atėmimą¹⁰². Digestuose numatyta atsakomybė už nekvalifikuotai atliktą operaciją (D. 9.2.7.8), už netinkamą pooperacinę priežiūrą (D. 9.2.8.pr) ir netinkamai suduotą vaistą¹⁰³. Paminėtina, kad Romos teisininkai gydytojo aplaidumą iš esmės prilygino kompetencijos trūkumui, t. y. atsakomybė gydytojui kildavo kaip jo kompetencijos stokos (lot. *imperitia*) pasekmė: „Kaip gydytojui neturėtų būti priskiriama atsakomybė vien už mirtiną ligos baigtį, taip, priešingai, tai, ką jis padarė iš nekompetencijos, turi būti laikoma

97 Nutton, *supra note*, 15: 210.

98 *Ibid.*

99 Šiame skyriuje analizuojami gydytojo, kuris nebuvo vergas, teisinės atsakomybės pagrindai. Jei gydytojas buvo vergas, atsakomybės už jo padarytą žalą, teikiant gydymo paslaugas, buvo galima reikalauti tik iš vergo (gydytojo) šeimininko, vadinamoji noksalinė atsakomybė. von Gerlach, *supra note*, 12: 405.

100 Below, *supra note*, 8: 128–134.

101 Nuodų naudojimas, siekiant asmens mirties, o dažnai ir jo turto užvaldymo, buvo gan dažnas reiškiny Romoje. Gydytojai kaip asmenys, turintys specialiųjų žinių apie nuodingas medžiagas, dažnai buvo pasitelkiami kitų asmenų tokiems nusikaltimams vykdyti. Už nužudymą panaudojant nuodus buvo baudžiama mirties bausme. Amundsen, *supra note*, 11: 20–21; Below, *supra note*, 8: 122–126.

102 Below, *supra note*, 8: 126–128; Amundsen, *supra note*, 11: 21–25.

103 Atsakomybė buvo taikoma ir tais atvejais, kai vaistas suduotas netinkamai, ir tais atvejais, kai suduotas netinkamas vaistas; išsamiau žr. Below, *supra note*, 8: 126–127.

jo atsakomybe.¹⁰⁴ Toks atsakomybės siejimas su (ne)kompetencija gali būti paaiškinamas tuo, jog romėnų teisėje gydytojo ir paciento santykis iš esmės buvo suvokiamas kaip sutartinis, kai viena santykio šalis (gydytojas) turi turėti specialiųjų žinių ir įgūdžių, t. y. profesinę kompetenciją – *peritia*, kad įvykdytų kitos šalies užsakymą (suteiktą gydymo paslaugą), ir sutarties sudarymo faktų patvirtina užsakovui (kitai sutarties šaliai), jog tikrai turi tokią kompetenciją. Šiuolaikinėje teisės doktrinoje gydytojo sutartis dažnai kvalifikuojama kaip paslaugų sutartis (*contractus operarum*), nes gydytojas neįsipareigoja pasiekti konkretaus rezultato, o Romoje gydytojo ir paciento sutartiniai santykiai labiau atitiko *locatio conductio* modelį¹⁰⁵, kuriame gydytojas įvardijamas kaip *conductor*, o pacientas (užsakovas) – kaip *locator*¹⁰⁶. Esant netinkamam paslaugų suteikimui arba jų nesuteikimui, t. y. esant nekompetencijos (*imperitia*) elementui, gydytojo paslaugų užsakovas galėjo pareikšti ieškinį¹⁰⁷. Taigi romėnų teisėje galiojo principas *imperitia culpa adnumeratur*, t. y. nekompetencija prilyginama kaltei, o pacientų apsauga nuo nekompetentingų gydytojų ir (ar) šarlatanų buvo suvokiama kaip viešojo intereso dalis¹⁰⁸.

Išvados

1. Siekdamas užtikrinti kvalifikuoto gydytojo buvimą konkrečioje teritorijoje (bendruomenėje), tiek senovės Graikijos, tiek Romos valdžios institucijos bendruomenės gydytojo pareigoms samdė gydytojus ir taip laidavo gydymo paslaugų prieinamumą piliečiams. Šis bendruomenės gydytojo institutas liudija ankstyvą valstybės (valdžios institucijų) vaidmens sveikatos apsaugos srityje svarbos suvokimą.
2. Nors senovės Graikijoje ir Romoje vyravo gydytojų rengimo fragmentiškumas ir neegzistavo nei kvalifikacijos pripažinimo, nei teisės verstis gydytojo veikla suteikimo sistema, vis dėlto buvo sukurti mechanizmai, leidę atrinkti kvalifikuotą (pagal to meto standartus) bendruomenės gydytoją – buvo organizuojamos viešos atrankos, vertinama gydytojo reputacija, kuri galimai buvo svarbiausias kriterijus, pagal kurį tiek valdžios institucijos, tiek privatūs asmenys svarbdavo gydytoją (kalbant apie bendruomenės gydytoją, kviesdavo (atrinkdavo) jį eiti bendruomenės gydytojo pareigas).

104 D. 1.18.6.7 (Ulpianus libro 1. opinionum): „Sicuti medico imputari eventus mortalitatis non debet, ita quod per imperitiam commisit, imputari ei debet: praetextu humanae fragilitatis delictum decipientis in periculo homines innoxium esse non debet.“ Vertimas: D. 1.18.6.7 (Ulpianus, iš „Pirmosios nuomonių knygos“): „Kaip gydytojui neturėtų būti priskiriama atsakomybė vien už mirtiną ligos baigtį, taip, priešingai, tai, ką jis padarė iš nekompetencijos, turi būti laikoma jo atsakomybe. Žmogaus prigimtinio trapumo pretekstu negali būti pateisinamas to, kuris apgaudinėja pavojuje atsidūrusius žmones, nusižengimas.“ Wacke, *supra note*, 19: 389.

105 *Ibid.*, 408–409.

106 *Ibid.*, 409.

107 Pavyzdžiui, netinkamo vergo gydymo atveju pagal D. 9.2.7.8, kuriame nurodyta: „Proculus teigia, jei gydytojas netinkamai operavo vergą, pareiškiamas ieškinys arba iš sutarties, arba iš Lex Aquilia“ (lot. „Proculus ait, si medicus servum imperite secuerit, vel ex locato vel ex lege Aquilia competere actionem.“). *Ibid.*, 408.

108 Ulp. D. 1.18.6.7. *Ibid.*, 389.

3. Priešingai nei senovės Graikijoje, Romoje buvo pradėta kelti medicinos paslaugų teikimo nereikalaujant iš paciento užmokesčio idėja, kuri, *inter alia*, buvo grindžiama ir medicinos kaip *artes liberales* (laisvojo meno) pobūdžiu. Bendruomenės gydytojo paslaugų prieinamumo didinimas dėl atlygio ribojimo buvo laikomas reikšminga politine ir socialine priemone (ypač Romos imperijos laikais), kurią valdžios institucijos naudojo kaip įtakos ir stabilumo užtikrinimo mechanizmą. Galima teigti, kad toks valdžios institucijų vykdytas bendruomenės gydytojo praktikos reglamentavimas atspindi ir šiuolaikinėje Vakarų visuomenėje būdingą supratimą, kad gydymo paslaugų prieinamumas, įskaitant neatlygintinumo aspektą, yra viešasis interesas, kuris turi būti laiduojamas valstybės.
4. Nors gydytojo institutas egzistavo tiek senovės Graikijoje, tiek Romoje, jose vyravo skirtingas požiūris į gydytojo profesiją. Senovės Graikijoje gydytojas buvo labiau suvokiamas kaip amatininkas, o Romoje – kaip medicinos meno praktikas, kurio veiklai taikomi ir aukšti moraliniai standartai. Galima teigti, kad vyko kultūrinė medicinos transformacija iš graikiškosios *technē*, kaip į pelno (atlygio) siekį orientuoto amato, į romėniškąją *ars liberalis*, kaip garbingą, labiau dorybėmis nei atlygiu pagrįstą profesinę veiklą. Darytina prielaida, kad romėniškasis požiūris į mediciną kaip meną, o gydytoją – kaip medicinos meno praktiką yra reikšmingas ir šiais laikais, nustatant gydytojo veiklos standartą.
5. Nors senovės Graikijoje ir Romoje civilinė ir baudžiamoji atsakomybė dar nebuvo skiriamos, jose iš esmės buvo suformuoti gydytojų atsakomybės pagrindai – senovės Graikijoje filosofiniuose veikaluose buvo įtvirtintos atsakomybės idėjos, kurios Romos teisėje įgavo išstobulintų teisės normų formą.

THE ROLE OF PUBLIC PHYSICIANS IN ANCIENT GREECE AND ROME

Aušrinė Amšiejūtė

Hospital of the Lithuanian University of Health Sciences Kauno Klinikos, Lithuania

Summary. *The article examines the development of the public physician institution in ancient Greece and its subsequent continuation in Roman law. The creation of this institution shows the first efforts of the authorities to ensure the availability of medical services. It can be considered the origins of the modern state's responsibility to provide healthcare. In both ancient Greece and Rome, the training of physicians was fragmented, and there was no established system for recognizing qualifications or granting licenses to practice. To protect citizens from charlatans, public authorities had to create a mechanism that allowed them to select, according to the medical standards of the time, a competent physician to serve as a public doctor. Public selection and the physician's reputation thus became decisive elements in this process. The article also discusses the aspect of remuneration for medical services and the transformation of the concept of medicine from the Greek technē, understood more as a craft, to the Roman ars liberalis (liberal art) as an intellectual and ethical practice, subject to higher standards of professional conduct. This article aims to demonstrate that the fundamental ideas of the public physician institution that emerged in ancient Greece and Rome can be considered the origins of the modern state's responsibility to care for people's health and provide medical assistance, inter alia, ensuring the availability of medical services, guaranteeing the competence of doctors, and establishing professional liability for damage caused.*

Keywords: *public physician, access to medical services, public selection, reputation, technē, ars liberalis.*

Aušrinė Amšiejūtė, Lietuvos sveikatos mokslų universiteto ligoninės Kauno klinikų Teisės tarnybos vadovė. Mokslinių interesų kryptys: sveikatos teisė, profesinė teisinė atsakomybė, sveikatos priežiūros paslaugų teikėjų ir specialistų teisinė atsakomybė.

Aušrinė Amšiejūtė, Head of the Legal Department at the Hospital of the Lithuanian University of Health Sciences Kauno Klinikos. Research interests: health law, professional legal liability, legal liability of health care professionals and health care institutions.

ADMINISTRACINĖS TEISĖS KODIFIKAVIMO IDĖJAI LIETUVOJE – ŠIMTAS METŲ: PIRMIEJI ADMINISTRACINIO TEISMO ĮSTATYMO IR ADMINISTRACINIŲ PROCEDŪRŲ KODIFIKACIJOS PROJEKTAI

Ieva Deviatnikovaitė

Mykolas Romeris universiteto Teisės mokyklos

Viešosios teisės institutas

Elektroninis paštas: ieva@mruni.eu

Pateikta 2025 m. lapkričio 10 d., parengta spaudai 2025 m. gruodžio 2 d.

DOI: 10.13165/JUR-25-32-2-03

Santrauka. 2021 m. išėjo knyga „Administracinio teismo istorija Lietuvoje 1918–1940 m.“. Joje užsiminta, kad 1925 arba 1926 m. Teisingumo ministerijoje buvo parengtas Administratyvinėms byloms teismo įstatymo projektas (žr. priedą Nr. 1)¹. Vis dėlto monografijos rašymo metu, išnarsčius Lietuvos centrinio valstybės archyvo rūsius ir saugyklas, projektas nebuvo rastas. Nepaisant to, tuomet buvo rastas kito svarbaus dokumento projektas – Administracijos veikimo (elgimosi) kodifikacija (žr. priedą Nr. 2), kuri buvo rengiama tuo pačiu laiku kaip ir Administratyvinėms byloms teismo įstatymo projektas, t. y. 1925 m.

Straipsnio autorei rašant kitą knygą „Lietuvos teisininkas Mykolas Römeris“, publikuotą 2025 m., teko ieškoti informacijos ne tik apie M. Römerį, bet ir apie jo bičiulius, kolegas. Ir štai ieškant informacijos apie teisės istoriką Vyriausiojo Tribunolo teisėją A. Janulaitį jo dokumentų fonde, saugomame Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyriuje, rastas Administratyvinėms byloms teismo įstatymo projektas.

Taigi, šiame straipsnyje pirmą kartą pristatomi pirmieji Lietuvos administracinės teisės kodifikacijos bandymai. Ne tik pristatomi, bet straipsnio prieduose ir pirmą kartą publikuojami. Tad leidinys „Jurisprudencija“ tarnauja kaip platforma supažindinti Lietuvos visuomenę ne tik su pirmaisiais lietuvių bandymais kodifikuoti administracinę teisę, bet ir su pastangomis įdiegti realų valdžių padalijimą, suvokti teisėtumo reikšmę, siekiant sutvirtinti Lietuvos valstybingumo pagrindus. Kita vertus, straipsnio tikslas – ne tik supažindinti, bet ir pateikti tam tikras išvadas, išplaukiančias iš šių dviejų dokumentų, nors tik iš dalies, bet pakeitusias ankstesnių tyrimų išvadas.

1 Ieva Deviatnikovaitė, *Administracinio teismo istorija Lietuvoje 1918–1940 m.* (Vilnius, Kraków: Mykolas Romeris universitetas, Wydawnictwo Księgarnia Akademicka, 2021), 184, 310.

Reikšminiai žodžiai: *administracinė teisė, administracinis teismas, viešoji administracija, kodifikacija.*

Įvadas

Pirmą kartą apie administracinio teismo steigimo, statuso ir kompetencijos teisinę reguliavimą prabilta rengiant Lietuvos Valstybės Konstituciją, t. y. 1920 m. Lietuvos Konstitucijos projekto rengiamojoje komisijoje. Tada jis vadintas Valdininkų teismu. Lietuvos Valstybės Konstitucija įsigaliojo 1922 m., pagal jos 68 straipsnį administracijos įsakymų teisėtumą turėjo spręsti teismas. Tačiau įstatymo, kuriame būtų reglamentuojamas viešosios administracijos veiklos teisėtumas, vis nebuvo. 1926 m. pasirodė pirmasis administracinio teismo įstatymo projektas.

Iš daugiau nei dešimties parengtų administracinio teismo įstatymo projektų iki mūsų dienų išlikę vos keli, tarp jų ir 1926 m. rengtas Administratyvinėms byloms teismo įstatymo projektas (žr. priedą Nr. 1). Kiti išlikę projektai pateikti monografijoje „Administracinio teismo istorija Lietuvoje 1918–1940 m.“.

Straipsnyje analizuojama, kodėl pirmasis Lietuvoje administracinio teismo įstatymo projektas buvo parengtas taip vėlai, palyginti su Latvija, Lenkija ir Estija, koks buvo jo turinys, kodėl jis neįsigaliojo. Apžvelgsime visą įvykių seką, susijusią su Administratyvinėms byloms teismo įstatymo projekto rengimu. Straipsnyje taip pat apžvelgiamas dar vienas archyvuose rastas įstatymo projektas – Administracijos veikimo kodifikacija (žr. priedą Nr. 2). Šio straipsnio tikslas – pažymėti administracinės teisės kodifikavimo idėjos šimtmetį Lietuvoje, atkuriant įvykius, kurie nulėmė iki šių įstatymų projektų parengimo ir jų neįsigaliojimo priežasčių.

Tyrimo mokslinė bazė sudaryta iš Lietuvos centrinio valstybės archyvo (toliau – LCVA) ir Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyriuje (toliau – LMAVB RS) saugomų fondų, amžininkų mokslinių ir publicistinių straipsnių.

Atliekant tyrimą taikyti istorinis, lyginamasis, analitinis, deskriptyvnis ir dokumentų analizės metodai.

1. Idėjos apie administracinį teismą pradžia

Idėja apie administracinį teismą Lietuvoje nebuvo atsitiktinė. Administracinė praktika ir Lietuvos gyventojų patirtis, susijusi su viešąja administracija, buvo nevienareikšmė: būta nemažai administracijos savivaliavimo atvejų, piktnaudžiavimo įgaliojimais. Retas kas žinojo ir suvokė valdžių padalijimo principą, teisėtumo sampratą, nesuprato ar nenorėjo suprasti ir viešosios administracijos socialinės misijos tenkinti viešąjį interesą, tarnauti visuomenės poreikiams. Ką bekalbėti – dauguma pareigūnų neturėjo aukštojo išsilavinimo,

gal net ir nebuvo išjęę keturių gimnazijos klasių. Apie tai rašyta ir spaudoje². Rašė apie tai ir būsimasis Lietuvos valstybės vadovas K. Grinius³.

Lietuvos universitetas, kuriame pradėta dėstyti lietuvių kalba, įsteigtas 1922-aisiais, praėjus ketveriems metams nuo Lietuvos Respublikos nepriklausomybės paskelbimo. O valstybės pagrindus reikėjo kurti nelaukiant, kol užaugs išsilavinusi ir žinanti valstybingumo teisinius pagrindus karta. Reikia nepamiršti, kad Lietuva iš imperinės Rusijos paveldėjo valdininkų administracinių garantijų institutą. Jis reiškė, kad valdininko veiksmų nebuvo galima skųsti, kol nėra suteiktas vyresnybės leidimas traukti valdininką atsakomybėn. Tiesa, ši garantija buvo panaikinta 1922 m. Lietuvos Valstybės Konstitucijos⁴ 18 straipsniu, kuriame buvo reglamentuojama valstybės tarnautojų atsakomybė be vyresnybės leidimo ar sutikimo⁵. Visgi pats principas buvo gerokai giliau įsismelkęs į viešosios administracijos tradiciją.

Taigi, neteisėtumo atvejų buvo nemažai. Apie juos nuolatos pranešdavo Seimo komisijos – Lietuvos Valstybės Tarybos skundų ir neteisėtiems valdžios darbams ištirti komisija, Steigiamojo Seimo skundų ir tardymo komisija, Seimo skundų ir peticijų komisija, Seimo peticijų komisija⁶. Šias komisijas M. Rōmeris vėliau pavadino administracinio teismo paliatyvais, surugatais, užuomazgomis, erzacadministraciniais teismais⁷. Žmonės komisijas užtvindydavo skundais dėl pareigūnų elgesio. Taip jos ir sužinodavo apie neteisėtumo ir netinkamo administravimo atvejus. Antai 1918 m. buvo pateikti 1253 skundai⁸, 1921 m. per kelis mėnesius – 324 skundai⁹ ir t. t. Dažniausiai skųstasi dėl milicijos, kariuomenės, žvalgybos pareigūnų, komendantų, apskričių viršininkų, Žemės ūkio ir valstybės turtų ministerijos, Finansų, prekybos ir pramonės ministerijos valdininkų elgesio.

Skundai patekdavo į Seimo komisijas todėl, kad viešosios administracijos sprendimai negalėjo būti skundžiami teismams. Teismai šiuos skundus tiesiog atmesdavo, nustatę, kad tokie skundai jiems neteismingi¹⁰. Maža to, net jei ir pasitaikydavo atvejų, kai administracinio akto teisėtumas būdavo nagrinėjamas, teismo išaiškinimas dėl administracijos akto neteisėtumo viešajai administracijai nebuvo privalomas¹¹.

Akivaizdu, kad reikėjo teisminės institucijos, galinčios vertinti viešosios administracijos elgesio teisėtumą. Pirmosios užuominos apie administracinį teismą aptinkamos 1920 m. Tuomet jis buvo vadinamas Valdininkų teismu. Administracinio teismo idėja kilo Ministrų kabineto sudarytai Lietuvos konstitucijos projekto rengiamajai komisijai,

2 Vytautas Balsys, „Tobulinkim administracijos aparatą“, *Tėvų žemė*, 1935 m. sausio 5 d., Nr. I (III), 3; Comes, „Mūsų valdininkų klausimu“, *Lietuvos aidas*, 1928 m. gegužės 8 d., Nr. 76 (293), 2–3.

3 K. Grinius, „Be reikalo interesantų dauginimas“, 1923 m., LMAVB RS, F54-153, I. 1–3.

4 Lietuvos Valstybės Konstitucija, *Vyriausybės žinios*, 1922, Nr. 100-799.

5 Plačiau žr.: Deviatnikovaitė, *supra note*, 1: 138–142.

6 Plačiau žr.: *ibid.*, 23–46.

7 Mykolas Rōmeris, *Lietuvos konstitucinės teisės paskaitos. I tomas* (Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto Teisių fakulteto leidinys, 1937), 124.

8 Deviatnikovaitė, *supra note*, 1: 27.

9 *Ibid.*, 33.

10 Plačiau žr.: *ibid.*, 87–92.

11 *Ibid.*, 92.

turėjusiai parengti projektą Steigiamajam Seimui. Komisijos nariai buvo teisingumo ministras L. Noreika, Vyriausiojo Tribunolo pirmininkas A. Kriščiukaitis, teisėjas A. Janulaitis, Lietuvos žydų tautos tarybos pirmininkas S. Rozenbaumas, advokatai A. Tumėnas, P. Leonas ir kiti. Kaip matyti, tarp komisijos narių nebuvo M. Römerio. Tai suprantama, nes jis buvo ką tik sugrįžęs į Lietuvą ir ėjo Kauno apygardos teismo teisėjo pareigas. Kita vertus, teisininkas šiek tiek vėliau prisijungė prie šios komisijos, bet nepatarinėjo administracinės justicijos klausimais¹². Tai irgi suprantama, nes ta tema jis dar nebuvo parengęs jokios studijos. Pirmą kartą teisininkas užsiminė apie administracinį teismą dienoraštyje 1923 m.¹³ ir jau tada pažymėjo šios institucijos svarbą ir poreikį.

Taigi, Komisijos nariai rengė Lietuvos Konstituciją. Deja, liko nežinoma, kas konkrečiai iš narių inicijavo ar atliko užsienio valstybių teismų sistemos analizę. Joje buvo apžvelgiama kitų valstybių patirtis tikrinant administracinių aktų teisėtumą. Tuo metu minties steigti administracinį teismą atsisakyta, nes administracinių aktų teisėtumo tikrinimo atvejai tyrimą atlikusiam asmeniui liko neaiškūs. Vis dėlto tai buvo pirmas Lietuvoje dokumentas, kuriame oficialiai rašyta ir svarstyta dėl administracinio teismo reikšmės¹⁴.

Nepaisant išvados dėl administracinio teismo nereikalingumo Lietuvos konstitucijos projekto rengiamosios komisijos parengtoje analizėje Steigiamajam Seimui, netrukus pasirodė Konstitucijos projektai, kuriuose siūlomos administracinės justicijos užuomazgos Lietuvoje. Antai ir Teisinių draugija publikavo Konstitucijos dalies, susijusios su teismais, projektą¹⁵. Galiausiai 1922 m. Lietuvos Valstybės Konstitucijos 68 straipsnyje buvo įtvirtinta administracinių aktų teisėtumo kontrolė¹⁶. Šios nuostatos priėmimą M. Römeris pavadino administracinio teismo konstitucionalizavimu¹⁷.

1923 m. gegužės viduryje įvyko II Seimo rinkimai. Daugiausiai mandatų surinko Valsiečių liaudininkų sąjunga, Krikščionių demokratų frakcija, Ūkininkų sąjunga¹⁸. Visiškai netrukus išrinktas į Seimo narius M. Sleževičius parodė M. Römeriui laišką, gautą iš Valsiečių liaudininkų sąjungos parlamentinės frakcijos. Jame Krikščionių demokratų partija siūlė sudaryti vyriausybę. Laiške buvo daugybė punktų, tačiau teisininkas pastebėjo, kad apie tokį neatidėliotiną dalyką kaip administracinis teismas jame nėra nė žodžio¹⁹. Vis dėlto po kelių mėnesių naujasis teisingumo ministras A. Tumėnas paprašė M. Römerio surinkti informaciją apie administracinių teismų institucinę struktūrą ir kompetenciją užsienio valstybėse²⁰. Ar tuomet tai buvo padaryta, ar ne, lieka nežinoma. Apie tai M. Römeris dienoraštyje neužsiminė. Faktas tas, kad užduotis neliko pamiršta, nes vėliau teisininkas

12 Žr. plačiau: Ieva Deviatnikovaitė, *Lietuvos teisininkas Mykolas Römeris* (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2025), 178–180.

13 Deviatnikovaitė, *supra note*, 1: 295.

14 Lietuvos konstitucijos projekto ruošimas, LCVA, f. 1557, a. 1, b. 168, l. 149–156.

15 „Teisinių draugijos Konstitucijos projektas, kiek jis liečia Teismą“, *Teisė* 1 (1922): 51.

16 Plačiau apie tai žr.: Deviatnikovaitė, *supra note*, 1: 128–138.

17 Römeris, *supra note*, 7: 377.

18 „II Seimas išrinktas“, *Lietuva*, 1923 m. gegužės 29 d., Nr. 117 (1234): 1.

19 Mykolas Römeris, *Dienoraštis 1923 m. balandžio 11-oji–1924 m. kovo 21-oji* (1923 m. gegužės 31 d.) (Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2019), 75.

20 Michał Römer, *Dziennik 1923–1924* (1923 m. liepos 20 d.), LMAVB RS, f. 138-2256, l. 91.

parašė monografiją apie administracinio teismo statusą, kompetenciją, proceso analizę²¹. Galbūt šis A. Tumėno prašymas buvo vienas iš daugelio postūmių atsirasti tai monografijai.

2. Teisingumo ministro taryba

1924 m. M. Römeris dienoraštyje pažymėjo, kad teisingumo ministras A. Tumėnas užsibrėžė atlikti teismų reformą. Tačiau administracinio teismo steigimas tebuvo miglotų idėjų stadijoje²². Vis dėlto 1924 m. kovą buvo įsteigta Teisingumo ministro taryba²³. Viena iš tarybos statuto²⁴ 6 straipsnyje numatytų funkcijų buvo kodifikacijos darbų atlikimas. Galbūt taryba ir pabandė atlikti pirmąjį administracinės teisės kodifikavimo darbą. Straipsnio autorė savo monografijoje 2021 m. galimai neteisingai reziümavo, kad Teisingumo ministerijos padalinių, įskaitant Teisingumo ministro tarybą, „veikla nebuvo išskirtinė“²⁵. Vėliau, negu buvo parašyta knyga, surasti du dokumentai gali lemti priešingą išvadą.

Pagal Teisingumo ministro tarybos statuto 2 straipsnį tarybą turėjo sudaryti Vyriausiojo Tribunolo pirmininkas, valstybės gynėjas, Prisieksusių advokatų tarybos pirmininkas, Teisingumo ministerijos generalinis sekretorius ir teisingumo ministro skiriami apygardos teismo pirmininkas, taikos teisėjas. Tad tarybos nariais turėjo būti A. Kriščiukaitis, K. Žalcauskas, V. Stašinskas, galimai Kauno apygardos teismo pirmininkas S. Petrauskas ir kt. Archyvuose rastas dokumentas – 1924 m. Teisingumo ministro tarybos nario Balcevičiaus pranešimas apie Latvijos, Estijos teisingumo ministerijų struktūrą, teismų, vidaus reikalų ir policijos sistemas²⁶ – byloja apie tai, kad taryboje domėtasi Latvijos ir Estijos pavyzdžiais, nors pranešime apie administracinius teismus apie tai tik užsiminta. Vėliau straipsnyje bus nurodyta, kodėl Latvijos ir Estijos pavyzdžiai yra svarbūs šiam tyrimui.

Galiausiai pasirodė ir oficialių dokumentų, ir viešų paskaitų, ir raštų apie administracinį teismą. Antai Teisininkų draugijoje skaitytas pranešimas apie administracinės justicijos klausimus²⁷, kai kurios politinės partijos į savo programas įtraukė administracinės justicijos vystymo klausimą²⁸. Ministras pirmininkas L. Bistras Seime 1925 m. rugsėjį, skaitydamas Ministerių kabineto deklaraciją, taip pat užsiminė apie planus steigti administracinį teismą:

<...> Vyriausybė stengsis <...> trumpiausiu laiku įgyvendinti konstitucijos <...> §§ <...> 68, kurie liečia aukščiausiojo Lietuvos teismo įsteigimą ir administracijos įsakymų teisėtumo sprendimo tvarkos nustatymą.²⁹

21 Mykolas Römeris, *Administracinis teismas* (Kaunas: Valstybės spaustuvė, 1928).q

22 Römeris, *supra note*, 19: 13.

23 Ministerių kabineto 1924 m. sausio 7 d. posėdis, LCVA, f. 923, ap. 1, b. 387, l. 4.

24 „Teisingumo ministro tarybos statutas“, *Vyriausybės žinios*, 1924, Nr. 156-1098.

25 Deviatnikovaitė, *supra note*, 1: 69–70.

26 1924 m. Teisingumo ministro tarybos nario pranešimas apie Latvijos, Estijos teisingumo ministerijų struktūrą, teismų, vidaus reikalų ir policijos sistemas, LCVA, f. 923, ap. 1, b. 408, l. 163–169.

27 L. Š., J. G., „Žvilgsnis praeitin“, *Teisininkų žinios* 27/28 (1965): 8–11; L. Š., „Lietuvos teisininkų draugija“, *Teisininkų žinios* 27/28 (1965): 20–21.

28 Lietuvių tautininkų sąjungos įstatai ir programa (Kaunas, 1925), 14.

29 Seimo stenogramos, Seimo 1925 m. rugsėjo 29 d. 196-asis posėdis, p. 3.

1926 m. birželį jau kitas ministras pirmininkas M. Sleževičius Seime perskaitė Ministrų kabineto deklaraciją, kurioje buvo nurodyta, kad vyriausybė neilgai trukus bus pasirengusi steigti administracinį teismą, turėsiantį gyventojus apsaugoti nuo neteisėtų administracijos veiksmų³⁰.

3. Administracijos kursai

Ministrų taryba ieškojo būdų tobulinti viešąjį administravimą, valdymo meną. Vyriausybė rengė administracijos ir policijos kursus³¹. Laikraščiuose būdavo periodiškai informuojama apie administracijos kursus. Juos organizuodavo Ministrų kabinetas. Į šiuos kursus būdavo priimama apie 100 klausytojų, didžioji dauguma – valstybės tarnautojų. Kursai trukdavo 6 mėnesius, 600 valandų. Planuota dėstyti psichologiją, etiką, raštvedybą, spaudą, naujausią istoriją, fizikos pagrindus, chemiją, agronomiją, miškininkystę, šiuolaikinę visuotinę literatūrą. Su laiku kursų dalykai keisdavosi – vieni būdavo išbraukiami, kiti pridedami³². Valstybinę teisę dėstė teisingumo ministras A. Tumėnas, tarptautinę teisę – Teisių fakulteto dėstytojas S. Bieliackinas, baudžiamąjį procesą – Teisių fakulteto dėstytojas V. Stankevičius. Teologijos-filosofijos fakulteto dėstytojas J. Eretas dėstė spaudą ir istoriją, Žemės ūkio akademijos rektorius P. Matulionis – Lietuvos geografiją, matematikas J. Mašiotas – buhalteriją, pedagogas J. Ilgūnas – raštvedybą, leidinių redaktorius K. Kepalas – lietuvių kalbą³³.

Administracijos kursų programos sudėtinės dalis siūlydavo ministerijos pagal savo kompetencijos sritis. O pačią programą galutinai nustatydavo Ministrų kabinetas³⁴. Jis tvirtindavo ir administracijos kursų lektorius³⁵.

Administracijos kursų klausytojai galėjo būti baigę ne mažiau kaip keturias gimnazijos klases. Prioritetas buvo teikiamas ilgesnį laiką ištarnavusiems valstybės tarnyboje („valstybės administracijos įstaigose“) ar kariuomenėje. Klausytojus rekomenduodavo atitinkamos srities ministras. Būdavo mokamos stipendijos³⁶.

Policijai buvo skirtas žurnalas „Policija“, ėjęs nuo 1924 m. Jame buvo nemažai informacijos apie teismuose nagrinėjamas bylas, naujausią policinės veiklos praktiką, užsienio policijos patirtį.

Vis dėlto šių kursų ir žurnalų buvo maža, nes valdininkai vis tiek sprendavo ginčus šališkai, lyg teikdami interesantams malonę, o ne vykdydami savo pareigą. Beje, ir susiklosčiusi administracijos kursų tradicija nebuvo išsaugota. Juos planuota atgaivinti tik 1940 m.³⁷

30 Seimo stenogramos, Seimo 1926 m. birželio 22 d. 10-asis posėdis, p. 19; „Naujosios Vyriausybės deklaracija“, *Trimitas*, 1926 m. liepos 2 d., 25, 797.

31 „Administracijos kursai“, *Lietuva*, 1925 m. kovo 7 d., Nr. 53 (1849): 4.

32 Ministrų kabineto 1925 m. sausio 7 d. posėdis, LCVA, f. 923, ap. 1, b. 421, l. 5.

33 Ministrų kabineto 1925 m. spalio 21 d. posėdis, LCVA, f. 923, ap. 1, b. 421, l. 259.

34 Ministrų kabineto 1924 m. rugsėjo 10 d. posėdis, LCVA, f. 923, ap. 1, b. 387, l. 238.

35 Ministrų kabineto 1925 m. vasario 27 d. posėdis, LCVA, f. 923, ap. 1, b. 421, l. 51.

36 Ministrų kabineto 1925 m. sausio 12 d. posėdis, LCVA, f. 923, ap. 1, b. 421, l. 12.

37 Alvydas Raipa ir Vainius Smalskys, „Iš viešojo administravimo praeities Lietuvoje: 1940 m. Politikos ir socialinių mokslų instituto administravimo kursai“, *Lietuvos istorijos studijos* 9 (2001): 44–53; Alvydas Raipa ir Vai-

4. Spauda apie administracinio teismo įstatymo projektą

Atsirado pirmosios žinutės apie administracinį teismą spaudoje. Antai žurnale „Policija“ straipsnio autorius, kurio pavardė nebuvo paskelbta, ragino nedelsiant steigti administracinį teismą, kad būtų išvengta nepamatuotų viešosios administracijos sprendimų. Autorius straipsnį pradėjo nuo valdžių padalijimo abėcėlės, nagrinėdamas kiekvienos valdžios kompetenciją, ypač vyriausybės arba „administracinės valdžios“ veiklą. Jis pabrėžė, kad administracinė valdžia ne tik vykdo įstatymus, bet ir veikia „savištotivai“, gali spręsti dėl kelių infrastruktūros vystymo, sanitarijos, taikyti sankcijas. Autorius straipsnyje stengėsi įrodyti skaitytojams, kad administracinis valstybės veikimas tiesiogiai susijęs su gyventojų kasdienybe:

Galima pragyventi visą savo amžių neturėjus jokio reikalo teisme, bet, atvirkščiai, neįmanomas dalykas pragyventi gyvenimą neturėjus jokio reikalo su administracija, su policininku gatvėje, su policijos įstaigomis bendrai, su pašto įstaiga, su mokesnių inspekcijomis ir t. t. Administracija iš esmės labai aktinga valdžia, ji dažnai net privalo kištis žmonių gyvenimui prieš jų norą <...>.³⁸

Šiais žodžiais straipsnio autorius siekė paaiškinti, kaip svarbu, kad administracija veikėtų teisėtai. Tiesa, šio konkretaus žodžio autorius nerašė, jis tuo metu nebuvo dažnai vartojamas. Straipsnyje vartotos sąvokos „administracijos tobulumas“, „žmonių pasitenkinimas valstybės sutvarkymu“ ir pan.

Tame straipsnyje, išspausdintame 1925 m. pabaigoje, dar nebuvo užsiminta apie administracinio teismo įstatymo projektą. Tai svarbu norint nustatyti mūsų rasto Administratyvinės bylos teismo įstatymo projekto (žr. priedą Nr. 1) parengimo datą. Vadinasi, 1925 m. tokio projekto dar nebuvo.

1926 m. spalį pasirodė kitas straipsnis³⁹. Jame taip pat rašyta apie administracijos veiksmų kontrolę. Šis straipsnis svarbus, nes jo autorius, kurio pavardė liko nežinoma, užfiksavo faktą, kad administracinio teismo įstatymas buvo parengtas įgyvendinant 1922 m. Lietuvos Valstybės Konstitucijos 68 straipsnį. Autorius paminėjo įstatymą kaip tik tokiu pavadinimu, kokį radome A. Janulaičio dokumentų fonde (žr. priedą Nr. 1). Autorius tvirtino, kad Teisingumo ministerija parengė Administratyvinės bylos teismo įstatymo projektą. Straipsnyje cituotos būtent to įstatymo, kurį radome, nuostatos. Tai patvirtina, kad radome 1926 m. Lietuvoje parengtą įstatymą, reglamentuojantį administracinio teismo statusą ir procesą (žr. priedą Nr. 1). Tačiau ar šis projektas tikrai pirmas?

Mėnesį prieš pasirodant straipsniui apie Administratyvinės bylos teismo įstatymo projektą, buvo išspausdintas dar vienas straipsnis, pavadintas „Įstatymas apie administracinį teismą“. Jame pažymėta, kad, nors visuose administracijos sluoksniuose buvo pritar-
ta administracinio teismo steigimui, vis dėlto „ši įstaiga, taip reikalinga teisėtumui krašte

nus Smalskys, „Tarpukario Lietuvos valdininkų įvaizdis ir jų veiklos efektyvumo problemos“, *Viešojo politika ir administravimas* 6 (2003): 73–80.

38 V.?, „Administracinių teismų belaukiant“, *Policija* 12, 16 (1925): 4–5.

39 X, „Administracijos veiksmų kontrolės klausimu“, *Policija* 10, 26 (1926): 6.

įgyvendinti, kuriasi sunkiai⁴⁰. Šis straipsnis svarbus mūsų gvildenama tema, nes atskleidžia kai kurią mums nežinomą informaciją apie įstatymo rengimo aplinkybes.

Straipsnyje tvirtinta, kad administracinio teismo įstatymas buvo parengtas ne Teisingumo ministerijos, o Seimo juridinės komisijos prezidiumo. Tokio prezidiumo šio straipsnio autorė nerado, bet rado Teisių ir redakcijos komisiją, sudarytą išrinkus II Seimą. Į ją įėjo V. P. Raulinaitis, V. Karoblis, S. Šilingas, K. Oleka, Z. P. Starkus, Z. Toliušis, R. Skipitis⁴¹, R. A. Jočys⁴², B. Jakubauskas, L. Purėnienė, E. Turauskas, A. Endziulaitis, O. Finkelšteinas, A. Sugintas, A. Valavičius⁴³. Pasak straipsnio autoriaus, šio prezidiumo parengtą įstatymą sukritikavo juristų komisija prie Teisingumo ministerijos. Galbūt autorius turėjo omenyje 1924 m. sudarytą Teisingumo ministro tarybą, nors ji galėjo keistis, nes keitėsi ir teisingumo ministrai, o galėjo būti ir visai panaikinta. Paašikėjo, kad ministerijos teisininkai tą įstatymą pripažino netinkamu, nevykusiu 1917 m. nuo vasario iki spalio veikusios Rusijos laikinosios vyriausybės, kuriai vadovavo ministras pirmininkas A. Kerenskis, parengto įstatymo vertimu. Tad buvo pasiūlyta patiems Teisingumo ministerijos juristams perdaryti projektą ir pateikti jį kuo greičiau.

Iš šio anoniminio straipsnio atrodo, kad buvo dar vienas projektas, parengtas Seimo komisijos, tačiau Seimo stenogramose apie tokio įstatymo rengimą informacijos rasti nepavyko.

5. Kuo dėta Rusijos laikinoji vyriausybė? Latvijos ir Estijos pavyzdžiai

Nors neradome Seimo juridinės komisijos prezidiumo parengto projekto, tačiau versija apie tai, kad galėjo būti parengtas administracinio teismo įstatymas, atkartojantis 1917 m. Rusijoje laikinosios vyriausybės (prieš susidarant sovietų vyriausybei) parengto analogiško įstatymo normas, yra patikima. Kodėl daroma tokia prielaida, bus paašikinta vėliau. Dabar reikia išsiaiškinti, kuo gi čia apskritai dėta 1917 m. sudaryta Rusijos laikinoji vyriausybė.

Carinėje Rusijoje administracinė justicija buvo nežinoma. Atitinkamai ji buvo nežinoma ir Lietuvoje. Pirmųjų administracinės justicijos pėdsakų pastebima po 1917 m. vasario mėnesio revoliucijos, nutraukusios Romanovų dinastijos viešpatavimą, kai valstybės valdymo ėmėsi Rusijos laikinoji vyriausybė⁴⁴. Šis valdymo laikotarpis buvo trumpalaikis, įsispraudęs tarp carinės ir sovietinės valdžios.

Buvo priimta keletas teisės aktų, keičiančių Rusijos valdymo organizavimą, iškeliančių įstatymo viršenybės principą. Antai 1917 m. balandžio 15 d. priimtos Laikinosios miestų dūmų rinkimų taisyklės. Pagal jas asmuo galėjo kreiptis į administracinę teisimą su skundu dėl rinkimų sąrašo sudarymo ir dėl rinkimų teisingumo. Kitas dokumentas, kuriame

40 „Įstatymas apie administracinę teisimą“, *Lietuvis*, 1926 m. rugsėjo 3 d., Nr. 35, 15.

41 Seimo stenogramos, 1923 m. birželio 8 d. Seimo 2-asis posėdis, I. 13.

42 Seimo stenogramos, 1925 m. balandžio 3 d. Seimo 174-asis posėdis, I. 2.

43 Seimo stenogramos, 1926 m. birželio 9 d. Seimo 6-asis posėdis, I. 11–12.

44 Эльвира Бекболатовна Аблаева, Мухтархан Айдарханович Утанов, Куляш Калимолдаевна Керимова, „Административная юстиция по законодательству Временного правительства (1917 г.)“, *Журнал российского права* 7, 91 (2019), DOI: 10.12737/jrl.2019.7.8.

ižvelgtini administracinės justicijos pėdsakai Rusijoje, buvo 1917 m. balandžio 12 d. priimtas nurodymas dėl milicijos įsteigimo. Jame taip pat nustatyta, kad milicijos pareigūno elgesys gali būti skundžiamas administraciniam teismui. Laikinoji vyriausybė priėmė ir daugiau teisės aktų, kuriuose ižvelgtina administracinė justicija, pavyzdžiui, nurodymas dėl valsčių rinkimų ir kt. Šie dokumentai žymėjo Rusijos administracinės justicijos užuomazgas ir visiškai kitokį požiūrį į viešąjį administravimą⁴⁵.

Galiausiai 1917 m. gegužę buvo priimti Administracinių teismų nuostatai (*Положение о судах по административным делам*)⁴⁶. Administraciniai teismai nagrinėjo ginčus tarp pačių valdžios institucijų ir tarp jų bei piliečių. Taip pat administracinių teismų buvo galima prašyti išaiškinti jų sprendimus. Skundai galėjo būti paduodami dėl pažeidimų, susijusių su įstatymų, įsakymų ar įgaliojimų pažeidimu, įgaliojimų vykdymo vengimu, vilkinimu. Nuostatuose buvo numatytos taisyklės, susijusios su jurisdikcijos ginčų tarp administracinių teismų sprendimu. Administraciniai teismai galėjo priimti vieną iš šių sprendimų: panaikinti skundžiamus sprendimus, įpareigojant viešąją administraciją priimti naują dekretą ar atlikti veiksmą, atitinkantį aukštesnės galios aktus; pakeisti ginčijamą sprendimą; priimti sprendimą dėl institucijų ar jų pareigūnų veiksmų ar neveikimo. Nuostatuose buvo normų, susijusių su administracinių teismų sprendimų vykdymu. Bendra taisyklė buvo ta, kad teismo sprendimai įsigaliodavo po to, kai praeidavo jų apskundimo terminas⁴⁷.

Iš esmės Rusijos laikinosios vyriausybės sukurta administracinės justicijos sistema labiausiai buvo susijusi su rinkimų teisės apsauga. Pati sistema buvo keturių pakopų. Pirmąją sudarė pati viešoji administracija, kitas – administraciniai teismai, apygardų teismuose įsikūrę administracinių bylų skyriai ir Vyriausybinio senato pirmasis departamentas. Administraciniai teismai nagrinėjo ginčus dėl valsčių ir kaimų institucijų veiklos, apygardų teismų administracinių bylų skyriai – dėl vietos valdžios ir vyriausybės komisarų veiklos. Apygardų teismai taip pat atliko apylinkių teismų sprendimų apeliacinės instancijos vaidmenį. Administracinių skyrių teisėjai buvo to paties teisinio statuso kaip ir kitų skyrių apylinkių ir apygardų teismų teisėjai. Tačiau visa ši sistema nespėjo suveikti, pirma, dėl ekonominių priežasčių, antra, dėl sovietinės valdžios susiformavimo⁴⁸.

Galimai Seimo komisija Administracinių teismų nuostatus buvo išvertusi į lietuvių kalbą ir kiek pritaikiusi juos prie Lietuvos aktualijų ir valstybės sąrangos. Kodėl manytina, kad taip galėjo būti padaryta? Nes taip pasielgė Latvija ir Estija.

Latvijoje buvo priimti Laikinieji Latvijos teismų ir teismo proceso nuostatai⁴⁹, kurių 1 straipsnyje nustatyta, kad Latvijos teismai ir jiems pavaldžios įstaigos veikia pagal vietos ir Rusijos įstatymus, galiojusius Latvijoje iki 1917 m. spalio 24 d., o Latvijos senatas

45 Аблаева ir kt., *supra note*, 44: 92–102.

46 „Положение о судах по административным делам“, *Вестник Временного правительства* 75, 121 (1917): 1–2.

47 *Ibid.*, 95–97.

48 *Ibid.*, 102; В. И. Пиунова, „Генезис возникновения и развития судебных органов административной юстиции в России“, *Актуальные проблемы российского права* 9, 34 (2013): 1075–1076, https://nbpublish.com/library_get_pdf.php?id=25650.

49 Latvijas Pagaidu Valdisas Likumu un Rikojumu krājums, 1919 m. liepos 15 d., Nr. 1.

padalijamas į tris skyrius – civilinių, baudžiamųjų ir administracinių. Taip 1917 m. gegužę Rusijos laikinosios vyriausybės priimti Administracinių teismų nuostatai įsigaliojo Latvijoje. Tačiau siekta juos keisti ir 1921 m. Latvijos Konstitucinis Susirinkimas (*Satversmes sapulce*) priėmė Administracinių bylų teisenos įstatymą⁵⁰. Vis dėlto, pasak Latvijos teisininkų, tai buvo tiesiog rusiškųjų nuostatų esminių dalių vertimas į latvių kalbą⁵¹.

Estijoje laikinoji vyriausybė svarstė apie teisės viršenybę, valdžių padalijimą, tad 1919 m. priėmė Administracinių teismų proceso kodeksą (*Administratiivkohtukord*)⁵². Visgi estų mokslininkai tvirtina, kad teisės aktas iš esmės buvo Rusijos laikinosios vyriausybės priimtų Administracinių teismų nuostatų vertimas⁵³.

Lietuvoje apie rusiškuosius Administracinių teismų nuostatus Laikinajame Lietuvos teismų ir jų darbo sutvarkymo įstatyme nėra nė žodžio. Rusų įstatymai minimi tik tiek, kiek buvo susiję su baudžiamosiomis ir civilinėmis bylomis⁵⁴.

Taigi, Latvijoje ir Estijoje administracinių teismų jurisdikcijos formavimasis buvo susietas su Rusijos laikinosios vyriausybės priimtais Administracinių teismų nuostatais. Vis dėlto įdomu tai, kad pačioje Rusijoje šios teisinės valstybės properšos taip ir nesuveikė, o štai Latvijoje ir Estijoje padėjo administracinės teisės ir justicijos pagrindus⁵⁵.

Lietuvoje situacija klostėsi kiek kitaip. Kaip matėme, iš vėliausių rastų teisės aktų projektų ir straipsnių spaudoje paaiškėjo, kad ir Lietuvoje planuota išversti minėtus nuostatus, tačiau Teisingumo ministerijos teisininkai tam nepritarė. Ar tikrai rastasis įstatymo projektas yra originalus? Ar teisininkai sukūrė naują projektą?

6. Administratyvinės byloms teismo įstatymo projekto turinys

Straipsnio priede Nr. 1 pateikiame Administratyvinės byloms teismo įstatymo projektą. Trumpai apibūdinsime jį. Mūsų tikslas – atsakyti į klausimą, ar projektas buvo kitoks negu priimtasis Rusijos laikinosios vyriausybės ir ar tikrai buvo pasiūlytos kitokios, originalios nuostatos nei tos, kurios buvo perkeltos į Latvijos ir Estijos teisinę sistemą. Jeigu paaiškės, kad struktūra ir turinys panašūs, tokiu atveju teigtina, kad rastasis įstatymo projektas yra pats pirmas Lietuvoje ir kito projekto dėl administracinių teismų iki pat 1932 m. nebuvo parengta.

Pradėkime nuo paties įstatymo pavadinimo ir palyginkime jį su rusiškuoju: Administratyvinės byloms teismo įstatymas ir *Положение о судах по административным делам*. Išvertus tiesiogiai pavadinimas skambėtų taip – Nuostatai dėl teismų administracinės byloms. Tvirtintina, kad pavadinimas sutampa.

50 „Likums par administratīvām teesam“, *Valdības Vēstnesis* 64 (1921).

51 Plačiau apie tai žr.: Ieva Deviatnikovaitė, Edvins Danovskis and Ivo Pilving, „Evolution of Administrative Justice in the Baltic States in 1918–1940“, *Baltic Journal of Law and Politics* 15, 1 (2022): 75–77.

52 *State Gazette*, 1919, Nr. 10, 23 straipsnis.

53 *Ibid.*

54 Laikinasis Lietuvos teismų ir jų darbo sutvarkymo įstatymas, *Laikinosios Vyriausybės žinios*, 1919, Nr. 2-3.

55 Detaliau žr.: *ibid.*

Projekte numatyti 79 straipsniai. 1921 m. Latvijos administracinių bylų teisenos įstatymas sudarytas iš 74 straipsnių, Estijos – iš 40 straipsnių, Rusijos – iš 92 straipsnių. Kaip žinia, latvių ir estų administracinės justicijos nuostatos buvo šiek tiek modifikuotos. Toliau lyginame Lietuvos projektą, Latvijos įstatymą, iš dalies Estijos ir rusiškąją nuostatų versiją.

Atskiri administraciniai teismai numatomi tik rusiškame įstatyme. Jame numatyti administraciniai teismai, apygardų teismų administracinių bylų skyriai ir vyriausybinis senatas kaip aukščiausia instancija administracinėms byloms. Lietuvoje administracinės bylas turėjo nagrinėti bendrosios kompetencijos teismuose įsteigti atskiri skyriai. Projekte numatyta, kad administraciniai teismai nagrinės ginčus tarp vietos valdžios ir asmenų. Latvijos įstatyme numatyta galimybė skusti ne tik vietos valdžios institucijų sprendimus, bet ir ministrų ar kitų valstybės institucijų veiksmus. Rusiškajame variante numatyta galimybė kreiptis tik dėl vietos valdžios institucijų (gubernijos, apskrities, valsčių) sprendimų. Estijos įstatyme taip pat nenumatyti skundai dėl valstybės vadovo, Ministrų kabineto, Ministro Pirmininko ar vidaus reikalų ministro įsakymų.

Lietuvos projekte ir Latvijos įstatyme administracinių teismų kompetencija atitinka rusiškąjį variantą. Administracinių skundų pagrindas sutampa. Tai gali būti įstatymų ar žemesnės galios teisės aktų pažeidimas, įgaliojimų viršijimas, vengimas atlikti pareigas, pareigų atlikimo vilkinimas.

Nė vienu atveju nenurodyta, kaip atskirti administracines bylas nuo civilinių. Teisės aktuose numatytas aktyvus administracinis teismas, savo nuožiūra galintis rinkti įrodymus, reikalauti iš viešosios administracijos, įskaitant centrinę, iš privačių asmenų suteikti jam reikalingus duomenis, šaukti liudininkus, ekspertus, priimti sprendimus dėl vietos apžiūrėjimo, tirti ginčijamas aplinkybes ir pan. Skundo pateikimas teismui turėjo nestabdyti ginčijamo sprendimo galiojimo, nebent teismas galiojimą būtų stabdęs savo nuožiūra. Protestas stabdė užprotestuoto nutarimo, parėdymo ar veiksmo vykdymą tik tuo atveju, kai proteste įdėtas viršininko pažymėjimas. Teismas turėjo teisę leisti vykdyti sustabdytą viršininko nutarimą, parėdymą ar veiksmą. Jei būdavo apskundžiamas, toks teismo nutarimas nebūdavo stabdomas, bet teismas galėjo nutartimi sustabdyti vykdymą.

Lyginant Lietuvos projektą su Rusijos laikinosios vyriausybės administracinių teismų nuostatais, akivaizdu, kad pastarieji turėjo didelę įtaką. Lietuvišką projektą ir rusišką įstatymą sudarė tokios dalys: „Administratyviniai teismai“ (*Об административных судах*), „Priklausomybė“ (*О подсудности*), „Įgaliotiniai“ (*О поверенных*), „Protestai ir skundai“ (*О протестах и жалобах*), „Parėdymai prieš nagrinėjant“ (*О производстве до слушания дела*), „Bylos nagrinėjimas“ (*О слушании дела*), „Sprendimas“ (*О решении суда*), „Teismo įsakymai“ (*О судебных приказах*), „Administracijos teismo sprendimų apskundimas“ (*О порядке обжалования решений административных судов и окружных судов*), „Teismo išlaidos“ (*О судебных издержках*), „Sprendimų vykdymas“ (*Об исполнении решений административных судов и окружных судов*). Taigi, struktūra visiškai sutampa. Tiesa, lietuviškoje versijoje kai kurių nuostatų atsisakyta. Rusiškasis įstatymas detalesnis, pavyzdžiui, daug smulkiau įvardijamos teisėjų teisės ir pareigos, statusas, nepriklausomumo reikalavimas, kitų administracinių teismų darbuotojų statusas. Nuosekliau apibrėžiama

teismų kompetencija, daugiau įvardijami prie skundo pateikiami dokumentai. Teismo aktyvumas taip pat reglamentuotas išsamiau. Detalesnė ir teismų sprendimų apskundimo tvarka. Tas pats pasakytina apie sprendimų vykdymo tvarką.

Administracinių teismų nuostatai Rusijoje neatsirado šiaip sau, be jokio teorinio ar mokslinio pagrindo. Apie administracinių teismų poreikį dar XX a. pradžioje rašė N. Korkunovas⁵⁶, o vėliau buvo nemažai diskutuojama šiuo klausimu⁵⁷. M. A. Lozina-Lozinskis, S. A. Koffas, U. T. Tarasovas, A. M. Kulišeras rašė administracinės justicijos tema XIX a. pabaigoje ir pačioje XX a. pradžioje⁵⁸. Manytina, iš šių diskusijų ir radosi tokie nuostatai. Juose nemažai naujovių tam laikotarpiui (aktyvus administracinis teismas, valdžios įgaliojimų viršijimas, viešosios administracijos veiklos vilkinimas), gana detalai ir, manytina, tam laikotarpiui moderniai apibrėžiamas administracinis procesas. Tam, kad atsirastų tokios nuostatos, reikalingas geras valdžių padalijimo, teisėtumo principų supratimas, kitaip tariant, ne vienų metų įdirbis.

Lietuvoje tokio įdirbio nebuvo. Valstybingumo kūrimas buvo ką tik pradėtas. Nebuvo ir specialistų, besigilinančių į administracinės teisės klausimus. Antai ir amžininkai pažymėjo, kad Lietuvos teisininkai, išugdyti pagal Rusijos teisės doktrinas, neturėjo galimybės susipažinti su administracinės justicijos raida ir doktrinomis⁵⁹. Rusijoje tais klausimais domėjosi vos pora teisininkų, valdant laikinajai vyriausybei bent iš dalies galėję realizuoti savo teorijas dėl teisinės valstybės.

Lietuvoje tik M. Römeris pradėjo daugiau gilintis į administracinės justicijos klausimus ir rašė monografiją „Administracinis teismas“, kuri buvo publikuota praėjus keleriems metams po to, kai buvo verčiami rusiškieji Administracinių teismų nuostatai. Kodėl ši tema patraukė būtent M. Römerį? Viena iš priežasčių galėtų būti tai, kad jis buvo vienas iš nedaugelio to meto teisininkų, studijavęs teisės mokslus ne tik Rusijoje, bet ir Prancūzijoje⁶⁰. O ši, kaip žinia, laikytina administracinės teisės tėvyne. Visgi M. Römerio tarp pirmojo projekto, susijusio su Lietuvos administracine justicija, rengėjų nebuvo. Ir savo dienoraštyje, monografijoje, straipsniuose⁶¹ jis neužsiminė apie šį projektą. Tik paminėjo, kad buvo atlikti rusiškų teisės aktų vertimai.

Įstatymo projektas buvo išverstas, kiek pritaikant prie Lietuvos valdymo sistemos. Vis dėlto kai kuriuos projekto aspektus reikia pabrėžti. Administracinių bylų skyrių teisėjai turėjo tą patį statusą kaip ir civilinių ar baudžiamųjų bylų teisėjai. Administracinių bylų skyrių teisėjams buvo keliamas viešojo administravimo patirties reikalavimas. Projekte nustatyti terminai. Be kita ko, vilkinimo atveju terminas nebuvo nustatytas. Projekte

56 Николай Михайлович Кorkунoв, *Русское государственное право*. Том II. Часть особенная. Издание шестое (Санкт-Петербург: Типография М. М. Стасулевича, 1909), 648.

57 Edvins Danovskis and Ivo Pilving, „Evolution of Administrative Justice in the Baltic States in 1918–1940“, *Baltic Journal of Law and Politics* 15, 1 (2022): 75.

58 Plačiau žr.: A. F. Voronov, „Decree of 30 May 1917 „Regulations on Administrative Case Courts“ or the First Code of Administrative Judicial Procedure of Russia“, *История гражданского процесса* 6, 12 (2022): 155.

59 Mauša ? Finkelšteinas, „Administracinis teismas“, *Kultūra* 4 (1928): 161.

60 Šį dalyką pažymėjo ir kiti. Žr.: Kęstutis Domaševičius, „Iš Kauno universiteto Teisės fakulteto istorijos“, *Teisė* XIV (1978): 161.

61 Pavyzdžiui, Mykolas Römeris, „Administracinio teismo įstatymo projektas“, *Židinys* 5/6 (1940).

aiškiai nurodyti reikalavimai skundai, pabrėžiant dėmesį skundo dalykui, išaiškintos sąlygos, kada skundas gali būti atmetas, įvardijami teismo veiksmai prieš pradedant nagrinėti skundą. Galiausiai detalai reglamentuojamas pats bylos nagrinėjimas, akcentuojant, kad administracinių bylų skyrius gali būti aktyvus ir savo nuožiūra rinkti įrodymus, apklausti liudininkus ar kreiptis į ekspertus. Projekte įvardijami sprendimai, kuriuos gali priimti administracinių bylų skyriaus teisėjas. Jis galėjo atmesti skundą, panaikinti skundžiamą sprendimą ar veiksmus, atitinkamais atvejais pavesti viešajai administracijai priimti kitą sprendimą, nurodyti viešajai administracijai atlikti įstatymuose ar kituose teisės aktuose numatytus veiksmus, pakeisti skundžiamą sprendimą, jei jis susijęs tik su asmenų teisėmis ir jei teismas pripažins, kad, remiantis bylos aplinkybėmis, reikia priimti naują sprendimą. Projekte numatytas ir teismo sprendimo apskundimas, teismo išlaidų padengimas, išimties dėl žyminio mokesčio, sprendimų vykdymas.

Projektas – akivaizdus bandymas suvokti administracinę justiciją, jos reikšmę. Vis dėlto jame akivaizdus ir administracinės teisės žinių trūkumas. Čia nėra sąvokos „viešojo administravimo subjektas“ ar „viešojo administracija“. Ją turėjo atstoti valsčių, apskričių ir miestų savivaldybių organai. Kitaip tariant, teisės akto paskirtis nėra sudaryti galimybes atlikti visų viešojo administravimo subjektų veiklos teisėtumo kontrolę, o tik vietos valdžios. Visgi svarbu tai, kad dėl šių organų veiklos galėjo kreiptis ne tik apskričių viršininkai, bet ir privatūs asmenys. Liko neaiški nuostata ir dėl to, kokios kitos bylos galėjo būti teisingos administracinių bylų skyriams. Projekte nėra apibrėžtų administracinės teisenos principų, jame nurodyta, kad teisėjai gali naudotis visomis savo teisėmis, bet neišvardytos jų pareigos. Civilinio proceso taisyklių taikymas numatytas tik tuo atveju, kai administracinių bylų skyriui kils abejonių dėl proceso.

7. Kodėl dokumentas rastas A. Janulaičio fonde?

Kaip minėta, Administratyvinėms byloms teismo įstatymo projektas buvo rastas Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyriuje saugomame A. Janulaičio fonde. Jokiam kitame fonde, nors buvo išžiūrėti visi II ir III Seimo narių fondai, šio projekto neaptikta.

Į Teisingumo ministerijos tarybą įėjo Vyriausiojo Tribunolo pirmininkas. Tuo metu A. Janulaitis kaip tik ėjo Vyriausiojo Tribunolo teisėjo pareigas, tad nenuostabu, kad Administratyvinėms byloms teismo įstatymo projektas buvo rastas tarp jo dokumentų. Galbūt jis toje taryboje pavaduodavo Vyriausiojo Tribunolo pirmininką A. Kriščiukaitį.

O galbūt A. Janulaičio fonde dokumentas rastas dėl to, kad kaip tik apytiksliai tuo metu susiklostė tokia situacija, kad A. Janulaitis valstybės vadovo aktu buvo pašalintas iš Vyriausiojo Tribunolo teisėjo pareigų⁶² ir reikėjo spręsti, kas kompetentingas nagrinėti tokį Respublikos Prezidento akto teisėtumą. Tada vėl prisimintas administracinis teismas ir dar

62 Respublikos Prezidento 1925 m. gegužės 6 d. aktas dėl A. Janulaičio paskyrimo Panevėžio apygardos teismo teisėju, *Vyriausybės žinios*, 1925, Nr. 192-1307. Plačiau apie tai žr.: Deviatnikovaitė, *supra note*, 12: 166–171.

kartą suvoktas jo reikalingumas⁶³. Taigi, administracinio teismo įstatymo parengimu A. Janulaitis buvo suinteresuotas, tad galėjo gauti iš teisininkų kolegų projekto egzempliorių.

Gali būti ir taip, kad pats A. Janulaitis vertė rusiškąjį įstatymą. Vis dėlto kol kas to nei patvirtinti, nei paneigti negalime.

8. Administracijos veikimo (elgimosi) kodifikacija

Lietuvos centriniame valstybės archyve rastas dar vienas dokumentas (rašytas ranka), liudijantis, kad II Seimas siekė parengti taisykles viešajai administracijai, kodifikuoti jos elgesį⁶⁴ (žr. priedą Nr. 2). Rastasis dokumentas nebuvo paprastas valstybės tarnautojų etiško elgesio normų rinkinys. Šis dokumentas yra pirmas ir iki šiolei vienintelis bandymas Lietuvoje parengti administracinių procedūrų kodeksą. Jo reikšmė dar didesnė suvokiant, kad Lietuvoje tuo metu nebuvo jokio teisės akto, kuriame būtų įtvirtintas valstybės tarnautojo statusas, jo elgesio principai, santykio su privačiais asmenimis modelis ar formos ir pan.⁶⁵ Nebuvo ir vieno akto, kuriame būtų reglamentuojama administracinė atsakomybė, ir vieno dokumento, kuriame būtų įtvirtintos protokolų surašymo taisyklės⁶⁶. Tebuvo 1925 m. bandymas reglamentuoti tarnybinę policijos atsakomybę, bet ir jis nebuvo realizuotas⁶⁷.

Administracijos veikimo (elgimosi) kodifikacijos ir Administratyvinėms byloms teismo įstatymo projektai susiję. Jeigu šie projektai buvo rengiami kartu, tai buvo protingas, įžvalgus ir nuoseklus sprendimas, nes sunkiai įsivaizduojama administracinė justicija be nustatytų reikalavimų, keliamų viešajai administracijai. Juk administracinės justicijos esmė yra apsaugoti asmenį nuo viešosios administracijos piktnaudžiavimo valdžia, įgaliojimų viršijimo ir galbūt atvirkščiai – apsaugoti viešąją administraciją nuo nesąžiningų asmenų. Taigi, viešojo administracija turi žinoti, ką reiškia viršyti įgaliojimus ar piktnaudžiauti valdžia, bent jau mažų mažiausiai siekti tai suvokti.

Kodifikacijos projektas rastas Lietuvos Respublikos ministrų kabineto archyvine fonde. Bet atsiųstas Ministrų kabinetui jis buvo iš Seimo kanceliarijos. Datuotas 1925 m. Kas šio dokumento konkretus autorius, nežinoma, bet visiškai aišku, kad jo rengimas buvo inicijuotas II Seimo galimai Savivaldybių ir administracijos komisijos, kurią sudarė A. Staugaitis, Z. P. Starkus, A. Vilimas, P. Josiukas, V. Karoblis, R. Skipitis, Tornau⁶⁸,

63 Römer, *supra* note, 20: l. 99.

64 Administracijos veikimo (elgimosi) kodifikacija. Seimo kanceliarija, 1925 m., LCVA, f. 923, ap. 1, b. 1330, l. 21–39.

65 Palčiau žr.: Ieva Deviatnikovaitė, „Administracinės teisės institutų ir administracijos reformos Lietuvoje 1918–1940 m.“, *Teisės apžvalga* 2, 26 (2022): 135–160; Ieva Deviatnikovaitė, „Vyriausybės darbo reglamentų tarpukario Lietuvoje: ar toks teisės aktas galiojo?“, *Jurisprudencija* 27, 1 (2020): 6–30.

66 Placiu žr.: Ieva Deviatnikovaitė, „Administracinės atsakomybės institutas Lietuvoje 1918–1940 m.“, iš *Visuomenės pokyčiai ir teisė. Liber Amicorum Vytautui Šlapkauskui* (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2023), 266–304.

67 Dokumentas rastas rašytas ranka: Disciplinarinės valstybinės policijos atsakomybė, LCVA, f. 923, ap. 1, b. 1350, l. 3–10.

68 Seimo stenogramos, 1923 m. birželio 8 d. Seimo 2-asis posėdis, l. 12.

M. Markauskas, vietoj jo vėliau L. Purėnienė⁶⁹, P. Šlėvė, K. Šukys, T. Aleliūnas⁷⁰.

Rastasis projektas yra nebaigtas. Visgi tam, kad jis atsirastų, kažkas įdėjo didelį darbą. Projekte palikta žodžių vokiečių, rusų, lenkų kalbomis. Tai rodo, kad dokumentas buvo verčiamas iš kitų valstybių panašių dokumentų. O tokių tuo metu Lenkijoje, Vokietijoje, Austrijoje jau buvo⁷¹.

Apžvelkime Administracijos veikimo (elgimosi) kodifikacijos projekto turinį. Kaip minėta, jis nebaigtas, bet jį sudaro 52 išsamūs straipsniai, suskirstyti į dvi dalis – bendrąsias normas ir pasirengimą nagrinėti bylą. Bendrosios normos išskirstytos į šešis skyrius. Pirmame skyriuje siekiama apibrėžti valdžios organus, įstaigas, nešališkumo principą. Antrame skyriuje apibrėžtos šalys (dalyviai), jų atstovai. Trečiame ir ketvirtame skyriuose aprašyta pareiškimų įteikimo, protokolų surašymo, šaukimų įteikimo tvarka, būdas, vieta. Penktame skyriuje nustatytos terminų apskaičiavimo taisyklės, šeštame – nuobaudos už trukdymą pareigūnams atlikti tyrimą, įrodymų apžiūrą ir pan. II dalis sudaryta iš dviejų skyrių. Pirmas skyrius skirtas pasirengimui nagrinėti bylą, procesinėms šalių teisėms įtvirtinti, bylos nagrinėjimui žodžiu reglamentuoti. Antrame skyriuje nustatoma įrodymų, dokumentų vertinimo, liudininkų apklausos tvarka.

Visa tai buvo nauja, negirdėta tuometinėje Lietuvoje. Projekte tikėtasi nustatyti procedūras, kuriomis vadovautųsi politinės valdžios organai, policija, seniūnas, kancleris. Kadangi tai yra vertimas, negalima įvardyti, kokie konkrečiai pareigūnai turėti omenyje, nurodžius seniūną ar kanclerį. Tačiau akivaizdu, jog norėta viešąją administraciją išskaidyti į tris instancijas, kad sprendimai būtų priimami trimis lygmenimis. Atitinkamai numatytos normos, susijusios su kompetencijos ginčais, kuriuos turėjo spręsti aukščiausios instancijos viešojo administravimo subjektas. Projekte nurodytas reikalavimas viešojo administravimo subjektui vengti vilkinti klausimo sprendimą, be to, viešoji administracija turėjo vengti veikti ne pagal kompetenciją. Projekte detalios nurodomos aplinkybės, kurioms susiklosčius viešojo administravimo subjektas jau negalėjo būti laikomas nešališku. Naujiena buvo ir ginčo šalių ar jų atstovų procesinių teisių reglamentavimas. Daug dėmesio skirta šalių pareiškimų protokolavimui. Projekte reglamentuotas įrodymų institutas, apibrėžiami įrodymai, liudininko teisės ir pareigos.

Deja, nė vienas iš parengtų ir šiame straipsnyje apžvelgtų teisės aktų projektų niekada netapo įstatymu. O Lietuvoje ir toliau anonimiškai buvo rašoma apie valdininkų savivalę:

*Kraštuose, kur piliečiai nemoka atskirti įsakymo nuo įstatymo, paprastai viešpatauja administracinė saualė. Valdininkai paliauja žiūrėti įstatymų, kai tik patiria, kad nėra kas jų žygius kontroliuotų. Kiekvienas toks valdininkas virsta nevainikuotu karaliuku, kurio įsakymai užima jo žinyboje įstatymų vietą.*⁷²

Administratyvinėms byloms teismo įstatymo projektas nepasiekė oficialaus svarstymo etapo nei Vyriausybėje, nei Seime. Apskritai Vyriausybės protokoluose net nerasta, kad kas

69 Seimo stenogramos, 1923 m. rugsėjo 28 d. Seimo 27-asis posėdis, I. 18.

70 Seimo stenogramos, 1925 m. balandžio 3 d. Seimo 174-asis posėdis, I. 2.

71 Plačiau žr.: Ieva Deviatnikovaitė ir Simona Bareikytė, „Administracinė procedūra: Čekijos ir Lietuvos patirtis“, *Teisės apžvalga* 1, 23 (2021): 187.

72 Pavyzdžiui, „Įstatymas ir įsakymas“, *Lietuvos žinios*, 1928 m. balandžio 4 d., Nr. 79 (2693), 1.

nors būtų oficialiai įpareigojęs tokį dokumentą parengti. Antai ir M. Finkelšteinas, rašydamas recenziją M. Römerio monografijai „Administracinis teismas“⁷³, pažymėjo buvusias Lietuvos teisininkų pastangas steigti administracinį teismą ir tai, kad administracinio teismo idėjos vis įstrigdavo ministro kanceliarijoje. Recenzijos autorius taip pat pažymėjo, kad apie tuos projektus žinojo vos keli teisininkai⁷⁴.

Politikai savo ruožtu aiškino, kad Lietuvoje steigti administracinį teismą dar ne laikas, kad tai sukeltų daugiau painiavos, apsunktų valstybės tarnautojų psichologinį darbo klimatą ir pan.⁷⁵

M. Römeris pabrėžė, kad administracinio teismo idėjos šalininkės Lietuvoje būdavo opozicijoje esančios politinės partijos, bet kai tapdavo valdančiosiomis, jos pakeisdavo savo nuomonę ir reikšdavo abejones dėl administracinio teismo reikalingumo⁷⁶.

O administracinių procedūrų kodekso (Administracijos veikimo (elgimosi) kodifikacija) idėja toliau nebebuvo plėtojama. Jis nebuvo nei pabaigtas, nei svarstytas. Jokių žinių apie jį nepavyko rasti nei spaudoje, nei vyriausybės posėdžių protokoluose, nei Seimo stenogramose ar Seimo narių fonduose. Kuo gi čia stebėtis? Administracinių procedūrų kodekso iki šiolei Lietuvoje nėra. Kadaisė tik Lietuva ir Sovietų Sąjunga neturėjo administracinio teismo. Tą ne kartą buvo pažymėjęs M. Römeris⁷⁷. O dabar Europoje tik Lietuva, Baltarusija ir Rusija neturi pasitvirtinusios administracinių procedūrų kodekso. Šis kodeksas turėtų tarnauti viešajai administracijai ir politikams kaip teisėtumo paveikslas, rodyklė, trafaretas ar vademekumas. Juk ne visi politikai, ne visi valstybės tarnautojai turi teisinį išsilavinimą ir suvokia teisėtumo reikšmę. Administracinių procedūrų kodeksas padėtų viešajai administracijai laikytis teisėtumo.

Išvados

1. Administracinės teisės kodifikavimo idėjos vystymasis Lietuvoje buvo padiktuotas blogos viešojo administravimo patirties, savivaliavimo, piktnaudžiavimo valdžia atvejų. Tad 1922 m. Lietuvos Valstybės Konstitucijoje buvo konstitucionalizuota mintis steigti administracinį teismą.
2. Ministrų taryba, suvokdama, kad valdininkai turi mokytis ir tobulintis, rengė administracijos kursus, kuriuose buvo mokoma konstitucinės, tarptautinės teisės, raštvedybos pagrindų ir pan. Tačiau to buvo mažai. Blogo administravimo atvejai kartodavosi. Tai būdavo fiksuojama Seimo skundų ir peticijų komisijų.

73 Römeris, *supra note*, 21.

74 Finkelšteinas, *supra note*, 59.

75 Seimo stenogramos, Seimo 1927 m. vasario 25 d. 69-asis posėdis, p. 8.

76 Mykolas Römeris, *Lietuvos konstitucinės teisės paskaitos* (Vilnius: Mintis, 1990), 410.

77 Michał Römer, *Dziennik 1930–1933* (1930 m. spalio 21 d.), LMAVB RS, f. 138–2260, l. 34; „Mūsų bendradarbio interviu su prof. M. Römeriu *Kredito įstaigų ir Kooperatyvų Inspekcijos*“, *Talka* 7-8/285 (1930): 13–14; Mykolas Römeris, „Valstybės Taryba“, *Teisė* 16 (1929): 35.

3. 1924 m. buvo sudaryta Teisingumo ministro taryba, kurioje galėjo būti pradėti rengti administracinės teisės kodifikacijos projektai, nes ne vienas ministras pirmininkas savo pranešimuose Seime minėjo poreikį steigti administracinį teismą. Tačiau straipsnio autorė nėra visiškai įsitikinusi, kad būtent Teisingumo ministro taryba parengė pirmąjį Lietuvoje administracinio teismo įstatymo projektą, kuris tada skambėjo taip – Administratyvinės byloms teismo įstatymo projektas.
4. Iš tuometinių publikacijų paaiškėjo, kad Administratyvinės byloms teismo įstatymą galėjo rengti ir Teisingumo ministro taryba, ir Seimo Teisių ir redakcijos (vėliau – Teisės) komisija. Iki šiolei nėra aiškumo, kas yra Administratyvinės byloms teismo įstatymo projekto iniciatorius, bet visiškai aišku, kad šis projektas yra pirmasis bandymas Lietuvoje reglamentuoti viešosios administracijos veiklos teisėtoumo kontrolės institutą.
5. Perskaičius Administratyvinės byloms teismo įstatymo projektą paaiškėjo, kad jis tebuvo bandymas išversti Rusijos laikinosios vyriausybės 1917 m. priimtus Administracinių teismų nuostatus. Ši vyriausybė buvo tarpinė tarp carinės ir bolševikinės valdžios, per trumpą laiką priėmusi nemažai teisinę valstybę žyminčių teisės aktų.
6. Rusijos administracinių teismų nuostatai buvo recipuoti Estijoje ir Latvijoje. Ten galiojo jų vertimas su nedidelėmis modifikacijomis, pritaikytomis tų valstybių viešosios administracijos struktūros ypatumams. Paradoksaliai tai, kad pačioje Rusijoje šis institutas taip ir nespėjo suveikti, o Latvijoje ir Estijoje paklojo stiprius administracinės teisės ir justicijos pagrindus.
Kaip matyti, Lietuvoje siekta įdiegti Rytų Europoje pasirodžiusias pirmąsias administracinės justicijos apraiškas, tačiau galiausiai tai nebuvo padaryta. 1932 m. ir vėliau pasirodė visiškai kitokio turinio ir apimtios administracinio teismo įstatymo projektų. Pirmasis administracinės justicijos pagrindus Lietuvoje sudėjo M. Rōmeris. Bet tai įvyko kaip tik po to, kai buvo parengti Administratyvinės byloms teismo įstatymo ir Administracijos veikimo (elgesio) kodifikacijos projektai. M. Rōmeris analizuotų teisės aktų projektų niekada netyrinėjo ir jais nesirėmė.
7. Apytiksliai tuo pačiu metu, kai buvo rengiamas Administratyvinės byloms teismo įstatymo projektas, buvo rengiamas dar vienas projektas, žymintis lietuvių siekį kodifikuoti administracinę teisę. Tai – nepabaigtas Administracijos veikimo (elgesio) kodifikacijos projektas. Jis pasižymėjo moderniomis tam laikotarpiui nuostatomis – siekta reikalauti iš administracijos nešališkumo, detalizuota protokolavimo, įrodymų rinkimo ir kitos procedūros. Projektas akivaizdžiai buvo verčiamas iš analogiškų dokumentų, galiojusių Austrijoje, Vokietijoje, Lenkijoje.
8. 1925 ir 1926 m. rengti Administratyvinės byloms teismo įstatymo ir Administracijos veikimo (elgesio) kodifikacijos projektai byloja apie tai, kad Lietuvoje prieš šimtą metų siekta atlikti sudėtingą užduotį – kodifikuoti administracinę teisę. Vis dėlto ši užduotis liko nerealizuota. Analizuoti projektai liko tik projektais. Pagrindinė to priežastis – poreikis greitai kurti valstybingumo pagrindus. O administracinės teisės ir proceso kodifikavimas reikalauja didelio ir gilaus teisės teorijos,

istorijos, filosofijos doktrinų ir pagrindų išmanymo, nuoseklaus gilinimosi. Visam tam reikalingas nemažas laiko tarpas ir didelis įdirbis, pakankamas skaičius teisininkų. Viso to tuo metu nebuvo. Nors projektai nebuvo tobuli, originalūs, vis dėlto galima drąsiai tvirtinti, kad jie žymi Lietuvos administracinės teisės kodifikavimo idėjos šimtmetį.

Straipsnio priedai

Priedas Nr. 1

Administratyvinėms byloms teismo įstatymo projektas (kalba, skyryba netaisyta)

Administratyvinėms byloms teismo įstatymas⁷⁸

Administratyviniai teismai.

§ 1. Teismo valdžia administratyvinėms byloms visoje Lietuvoje priklauso:

- Kauno Apygardos Teismui.
- Vyriausiajam Lietuvos Tribunalui.

§ 2. Prie Kauno Apygardos Teismo administratyvinėms byloms spręsti sudaromas tam tikras administratyvinis skyrius sudėty: Teismo vicepirmininko ir Teismo narių, skiriamų specialiai šiam skyriui.

§ 3. Administratyvinio skyriaus vicepirmininkas ir teisėjai naudojasi visomis teismo narių teisėmis, neša visas jų priedermes ir turi patenkinti visus įstatymų reikalavimus apie atskirimą kitų teismo vicepirmininkų ir narių.

Pastaba: Administratyvinio skyriaus vicepirmininku ir nariu gali būti skiriami ir nepatenkinantieji visus minėtus įstatymų reikalavimus, jeigu jie išėjo aukštą juridinį mokslą ir turi administratyvinę prityrimą.

Priklausomybė.

§ 4. Administratyviniam Teismui priklauso:

- a) Apskričių Viršininkų protestai prieš valsčių, apskričių ir miestų savivaldybių organų nutarimus, parėdymus, veiksmus ir apsileidimus tarnyboje,
- b) valstybės įstaigų ir valstybės valdininkų skundai prieš nutarimus, parėdymus, veiksmus, apsileidimus, numatytus šio str. p. a.,
- c) miestų, valsčių ir apskričių savivaldybių organų, privačių asmenų, bendrovių skundai prieš nutarimus, parėdymus, veiksmus ir apsileidimus, nurodytus šio str. p. a.,

⁷⁸ Administratyvinėms byloms teismo įstatymas. LMAVB RS, f. 267-1625, l. 1–6.

d) bylos, kurios bus tam tikrų įstatymų atiduotos administratyvinio Teismo priklausomybei.

§ 5. Protestų ir skundų pamatas gali būti:

- a) įstatymų arba privalomų valdžios parėdymų peržengimas arba vykinimas savo įgaliojimų, peržengiant tą tikslą, kuriam jis duotas,
- b) vengimas daryti tą, kas yra pavesta daryti įstatymo arba privalomo valdžios parėdymo,
- c) lėtumas.

Skundai gali būti duoti tų asmenų, bendrovių, draugijų ir įstaigų, kurių interesui arba teisės nutarimo, parėdymo, veiksmo arba apsileidimo sulaužyti.

§ 6. Administratyviniam teismui duodami protestai ir skundai miestų, valsčių ir apskričių savivaldybių ant visų įstaigų ir visų jų agentų, išskyrus tuos valdininkus, ant kurių reikia skųstis valdyboms.

§ 7. Ginčas tarp administratyvinių arba savivaldybių įstaigų ir administratyvinių teismų rišamas Vyriausiojo Tribunolo.

Igaliotiniai.

§ 8. Administratyvinėms byloms vesti prileidžiami tie advokatai, kurie gali vesti bylas Kauno Apygardos Teisme ir Vyriausiam Tribunole.

Protestai ir skundai.

§ 9. Protestai ir skundai ant įstaigų ir valstybės ir savivaldybės įstaigų tarnautojų duodami terminu, įstatymo paskirtu, o tais atvejais, kai toks terminas nepaskirtas vieno mėnesio laiku, skaitant jį nuo tos dienos, kai apskūstinas ar protestuotinas nutarimas ar parėdymas buvo praneštas, o jei jis neturėjo būti praneštas, tai nuo dienos, kai nutarimas ar parėdymas, o taip pat veiksmas ar apsileidimas pasidarė žinomas Apskrities Viršininkui arba užinteresuotam asmeniui.

Tas pats dėsnys taikomas ir skundams, duodamiems ant vyriausybės agentų ar valstybės tarnautojų.

Kai dėl miestų, valsčių ir apskričių tarybų nutarimų, tai protestuoto terminas išskaitomas nuo dienos nutarimo įteikimo viršininkui.

Lėtumo skundai nesuvaržyti jokių terminu.

§ 10. Visų rūšių skundai paduodami stačiai Administratyviniam Teismui. Šia tvarka paduodami protestai dėl lėtumo ir vengimo eiti teisėtas pareigas. Kiti protestai paduodami įstaigai ar asmeniui, kurie skundžiami. Šie pastarieji siunčia skundus teismui 2 savaitių laiku. Jei nori, su savo paaiškinimais.

§ 11. Skundai rašomi Kauno Apygardos Teismo Administratyvinio skyriaus vardu; juose pažymima:

- 1) vardas ir pavardė skundėjo,

- 2) jo gyvenama vieta,
- 3) nurodymas įstaigos ar asmens, kurį skundžiama,
- 4) bylos aplinkybės ir samprotavimai, kuriais skundas remiamas,
- 5) aiškus nurodymas skundėjo reikalavimų, o jei reikalinga atlyginimo, tai aiškus sumos nurodymas,
- 6) skundėjo pasirašymas,
- 7) priedų sąrašas.

§ 12. Skundas gali būti paduotas paties skundėjo, ar jo vardu įgaliotinio, ar prisiūstas paštu.

Prie skundo turi būti pridėta:

- 1) dokumentai, nurodytieji skunde, ar jų nuorašai ar ištraukos, paliūdyti Notaro ar paties skundėjo,
- 2) apskundžiamas nutarimas ar parėdymas, jei jie išdėstyti raštu, ar jų nuorašai,
- 3) 2 nuorašu skundo ir priedų.
- 4) Skundėjas, kuris dėl kurios nors priežasties negali pridėti reikalingų dokumentų, gali prašyti Teismą pareikalauti juos iš atatinkamų asmenų ir įstaigų.

§ 13. Visi parėdymai dėl įėjusių į teismą skundų ir protestų daromi Teismo Administratyvinio Skyriaus vicepirmininko.

§ 14. Skundas grąžinamas, paaiškinant grąžinimo priežastį, šiais atvejais:

- a) kad skundas neatatinka 11 str. reikalavimus,
- b) kad paduodant skundą įgaliotiniui, ne pridėtas įgaliojimas.

§ 15. Skundo grąžinimo parėdymas gali būti apskūstas 2 (neįskaitoma) nuo paskelbimo dienos.

§ 16. Skundas negauna eigos kol nebus priede žinios:

- a) kad prie skundo nebuvo pridėta tie priedai, kurie paminėti (12 str. p. 7),
- b) kai ne pridėta reikalingi nuorašai (12 str. p. 4),
- c) kai skunde nepažymėta skundėjo antraštė,
- d) kai neišpildyti žyminių mokesnių įst. reikalavimai.

§ 17. 16 str. p. p. a, b ir d atsitikimais duodamos 7 dienos atitaisyti trūkumus. Paskirtu terminu trūkumus atitaisius skundas, Teismui nutarus, grąžinamas ir byla gali būti atnaujinta tik naujam skundu padavus.

§ 18. Neapmokėjus skundėjui visiškai ar dalimi žyminio mokesčio, nuo teismo priklausomai pritaikinti 17 str. skundui etika ir mokesčių išieškoti priverstiniu būdu.

§ 19. Viršininko protestai paduodami prisilaikant str. 10, 12 p. p. a, b, ir c 16 str.

Pastaba: Viršininkui prideda prie protesto tik nuorašą protesto ir priedų.

§ 20. Protestai grąžinami atvejais, numatytais str. 14 p. 1 ir negauna eigos, jei:

- a) prie protesto nebuvo pridėta jame nurodytų priedų,
- b) kai ne pridėta protesto ir priedų nuorašai.

§ 21. Protestas sustabdo užprotestuoto nutarimo, parėdymo ar veiksmo vykdymą tik tuo atveju, kai proteste įdėtas toks Viršininko pažymėjimas. Teismas turi teisės leisti

vykdyti sustabdytą Viršininko nutarimą, parėdymą ar veiksmą. Apskundus tokį Teismo nutarimą, jis nestabdomas, bet Teismas gali nutarti sustabdyti vykdymą.

Parėdymai prieš nagrinėjant.

§ 22. Gavęs skundą ar protestą, Administratyvinio Skyriaus vicepirmininkas paveda jį vienam Teismo nariui, kaip pranešėjui.

§ 23. Gavęs protestą vicepirmininkas siunčia Viršininkui paaiškinimą įstaigos ir asmens, kurie skundžiami, ir pridėtus dokumentus, jei toks paaiškinimas buvo pristatytas kartu su protestu.

§ 24. Gavęs protestą dėl lėtumo ar vengimo vykdyti teisėtą pareigą, o taip gavęs skundą Administratyvinio Skyriaus vicepirmininkas daro parėdymą siųsti prie šaukimo įstaigai ar asmeniui, kurie skundžiami, protesto ar skundo ir visų priedų nuorašus.

§ 25. Gauta protesto ar skundo ant Miesto, Valsčiaus ar Apskrities Tarybų nuorašai siunčiami atitinkamoms Miesto, Valsčiaus ar Apskrities Valdyboms.

§ 26. Skundų ir priedų nuorašai siunčiami atitinkamam Viršininkui. Jis gali stoti į kiekvieną bylą, nesuvaržytas terminus, ir stojęs naudojasi visomis šalies teisėmis.

§ 27. Bylos, kuriose nebuvo reikalaujama paaiškinimo, nelaukiant prašymo, skiriamos posėdin nagrinėti iš eilės. Posėdin šaukiami visi dalyviai. Bylos skiriamos galimai greitai, o neatidėliojamais atsitikimais gali būti skirtos į artimiausius posėdžius.

§ 28. Siunčiant šaukimą atvykti posėdin, vicepirmininkas gali pasiūlyti kviečiami įstaiagai ar asmeniui duoti paskirtu terminu paaiškinimą ir raštu. Šiuo atveju vicepirmininkas gali nurodyti, kurios aplinkybės reikalingos išaiškinimo ir kurie įrodymai turi būti pristatyti.

§ 29. Gauta paaiškinimo ir priedų nuorašai siunčiami priešingai pusei. Jei paaiškinimas gautas vėlu, priešingai pusei prašant ar pačiam teismui nutarus, byla gali būti atidėta ir tuoj paskirta kitam posėdžiui.

§ 30. Šaukimai ir visi raštai siunčiami į dalyvių nurodytą gyvenamą vietą.

§ 31. Viršininkas ir visi dalyviai ir įgaliotiniai gali žiūrėti raštinėje bylą.

Bylos nagrinėjimas.

§ 32. Bylos pranešimas ir šalių ginčai (diskusija) daromi viešame Teismo posėdyje.

§ 33. Jei dėl bylos ypatybės viešas jos nagrinėjimas gali pakenkti tikybai, dorai ar visuomenės tvarkai, tai Teismas gali nutarti nagrinėti bylą prie uždaryt durų. Šis parėdymas skelbiamas viešai.

§ 34. Pranešus bylos aplinkybes, dalyviai ir jų įgaliotiniai duoda savo paaiškinimus.

§ 35. Dalyvių neatvykimas posėdin nestabdo bylos nagrinėjime, bet Teismas gali pareikalauti, kad dalyviai atvyktų asmeniškai ar per įgaliotinius, nurodydamas, kurias aplinkybes Teismas laiko reikalingu išaiškinti ir kurie įrodymai, turi būti pristatyti.

Jei skundėjas šio Teismo reikalavimo neišpildys, Teismas gali bylą nutraukti arba,

priešingai pusei prašant, skundą ir protestą atmesti.

§ 36. Teismas gali, nepaisant dalyvių nurodymo, ir savo nuožiūra rinkti reikalingus įrodymus, reikalauti iš visų Valstybės ir savivaldybės įstaigų, privačių asmenų ir įstaigų suteikti jam reikalingų dokumentų ir žinių, šaukti liudininkus ir žinovus, dalyvių nurodytus, ir nenurodytus, skirti vietos apžiūrėjimus; reikalauti iš dalyvių pristatyti dokumentus, išduodant jiems tam reikalui atitinkamus liudymus; apskritai tirti ginčijamas aplinkybes tame platume, kurį jis ras reikalingu.

§ 37. Dalyvių priesaika neleidžiama.

§ 38. Dalyvių pripažinimas Teismui neprivalomas ir jo įrodymo jėga paliekama Teismo laisvam įvertinimui.

§ 39. Skundo ir priedų, o taip pat ir kitų paduotųjų raštų nuorašai byloje, kuri iškelta dėl skundo, siunčiami Apskr. Viršininkui. Jis gali stoti bylon, kol ji nebaigta, ir naudojasi visomis teisėmis.

§ 40. Byla, kuri svarstoma bei paaiškinimo raštu, skiriama posėdin, į kurį šaukimai visi dalyviai. Posėdžio diena skiriama, einant civ. proc. įst. imant domėn, kad tarp jos ir dienos šaukimo įteikimo įstaigai ir asmeniui, prieš kurį paduotas skundas ar protestas, būtų ne mažiau 7 ir ne daugiau 30 dienų.

Susirašinėjant paštu, šaukimo įteikimo diena laikoma pažymėta paštu antspaudu diena.

§ 41. Neatidėliojamose bylose posėdis gali būti paskirtas ir anksčiau minėto § 40 termino, jei įstaiga ar asmuo, prieš kurį paduotas skundas ar protestas, randasi ne daugiau kaip 25 klm. atstumo.

§ 42. Gavęs protestą ar skundą Administracijos Skyriaus vicepirmininkas gali pasiūlyti apskųstajai įstaigai ar asmeniui duoti paaiškinimą raštu, nurodydamas, kokios aplinkybės reikalingos išaiškinimo arba įrodinėjimo. Šiam paaiškinimui paduoti skiriamas terminas nuo dviejų iki keturių savaičių. Šis terminas apskaitomas pagal .. str ..

§ 43. Gavęs paaiškinimą arba paskirtam paaiškinimui terminui išėjus Administracijos Skyriaus vicepirmininkas skiria bylą posėdin, prisilaikydamas taisyklių, ... str. nurodytų.

Apie paskirtą posėdžio dieną pranešama dalyviams: gautojo paaiškinimo ir priedų nuorašai siunčiami skundėjui.

§ 44. Jeigu byloj, paskirtoj nereikalaujant paaiškinimo raštu, vis dėlto toks paaiškinimas bus paduotas, tai nuo Teismo priklauso: atidėti ar neatidėti bylą. Atidėjus sekantis posėdis skiriamas einantstr. taisykle.

Tolimesnieji dalyvių raštai negali būti priežastimi dar toliau bylai atidėti.

§ 45. Šaukimai ir kiti Teismo pranešimai, o taip pat ir visi priešingos pusės raštai siunčiami skundėjui jo gyvenamom vieton, skunde nurodyton.

§ 46. Apskrities Viršininkas ir visi bylos dalyviai ir jų įgaliotiniai ir atstovai turi teisės žiūrėti Teismo raštinėje.

Sprendimas.

§ 47. Teismas daro savo sprendimą einant savo įsitikinimu, paremtu įstatymais ir visomis bylos aplinkybėmis.

Teismas nevaržomas tik dalyvių nurodytais samprotavimais ir faktais. Sprendimas gali liesti ir tokius dalykus, kurie dalyvių nenurodyti, jei jie yra ryšy su skundėjo reikalavimais.

§ 48. Administratyvinis Teismas gali nutarti:

- a) protestą ar skundą atmesti;
- b) užprotestuotą ar apskųstą nutarimą, parėdymą ar veiksmus panaikinti, paveikdant atatinkamais atvejais išleisti vietoje panaikinto akto kitą nutarimą ar parėdymą arba padaryti kitus veiksmus, einant Teismo (neįskaitoma),
- c) pavesti atatinkamai įstaigai ar tarnautojui padaryti nurodytus veiksmus, jei jie įsakyti įstatymo ar privalomo jam valdžios parėdymo, ar jei jis yra reikalingas teisėtai tvarkai ar skundėjo teisėms atstatyti arba susilaikyti nuo apribotų veiksmų.
- d) Pakeisti užprotestuotą nutarimą arba parėdymą, jei šiuo pakeitimu paliestos tik dalyvių teisės, jei Teismas pripažins, kad bylos aplinkybės reikalauja pagal įstatymus naują nutarimą ar parėdymą vietoje apskųstojo ar užprotestuotojo.

§ 49. Jei apskųstuose ar užprotestuotuose veiksmuose bus nustatytos nusikalstamųjų darbų žymės, tai keldamos baudžiamą bylą dėl tarybos nusižengimo, Teismas protesto ar skundo rišimo nesustabdo, o sprendžia jį iš esmės.

§ 50. Nagrinėjimas skundo ar protesto Teisme nesudaro kliūčių panaikinti arba pakeisti užprotestuotą arba apskųstą nutarimą, parėdymą ar veiksmą pačios įstaigos arba asmens, kuris jį padarė arba jo vyresniosios valdžios.

§ 51. Jei Teismas numatys, kad užprotestuotas nutarimas, parėdymas ar veiksmas panaikinti arba pakeisti taip, kad apskundimo ir protesto pamatas jau atpuolė, tai byla numarinama.

§ 52. Administracijos Teismo sprendimai skelbiami Civ. Proceso įst. numatyta () tvarka, o valstybės ir savivaldybės įstaigoms ir tarnautojams siunčiant jiems sprendimų nuorašus.

Teismo įsakymai.

§ 53. Jei Administracijos Skyriaus vicepirmininkas įsitikins iš paduoto skundo, kad reikalavimas yra gana pamatuotas, tai jis gali patenkinti reikalavimą motyvuotu įsakymu.

§ 54. Teismo įsakymas negali būti duotas miesto, valsčiaus ir apskrities tarybų, apskrities viršininko, jo padėjėjo atžvilgiu ir bylose dėl rinkimų.

§ 55. Įsakyme turi būti nurodyta:

- 1) jo surašymo laikas,
- 2) vardas ir pavardė skundėjo apskųstųjų įstaigos ar asmens pavadinimas,

- 3) skundo dalykas,
- 4) pamatai ir įstatymai, kuriais einant skundas patenkinamas,
- 5) įsakymo esmė.

§ 56. Be aplinkybių, nurodytų § 55 įsakyme turi būti pažymėta, kad dalyviai ir apskrities viršininkas turi teisės 2 savaičių laikotarpį pareikalauti nagrinėti bylą teismo posėdyje.

§ 57. Įsakymas siunčiamas apskūstajai įstaigai ar asmeniui: jo nuorašas siunčiamas apskrities viršininkui ir išduodamas dalyviams jiems prašant.

§ 58. Jei nurodytu § 55 terminu dalyviai ar apskrities viršininkas nepareikalaus nagrinėti bylos teisme posėdy, tai įsakymas gauna Teismo sprendimo galę ir gali būti apskūstas bendra tvarka.

Administracijos Teismo sprendimų apskundimas.

§ 59. Protestai ir skundai prieš Apygardos Teismo Administracijos Skyriaus sprendimus duodami per tą skyrių Vyriausiam Tribunalui vieno mėnesio terminu.

§ 60. Protestai ir skundai duodami apeliacijos tvarka iš esmės.

§ 61. Sprendimų peržiūrėjimo prašymai duodami Administracijos bylose atsiradus naujoms aplinkybėms arba suklastojimui aktų, kuriais sprendimas paremtas.

§ 62. Terminas paduoti peržiūrėjimo prašymams yra mėnesinio ir apskaitomas nuo dienos atsiradimo naujos aplinkybės, kuri yra peržiūrėjimo pamatas, arba nuo dienos įsiteisėjimo to Baudžiamojo Teismo sprendimo, kuris pripažins aktą suklastotu.

§ 63. Protestai, skundai ir peržiūrėjimo prašymai grąžinami prie pranešimo:

- 1) kai jie paduoti terminui išėjus,
- 2) kai jie paduoti neįgaliotų asmenų.

§ 64. Protestai, skundai ir peržiūrėjimo prašymai paliekami be eigos:

- 1) jei peržengtos žyminio mokesčio taisyklės,
- 2) jei nepridėti nuorašai.

§ 65. Paduodant, grąžinant ir neduodant eigos protestams, skundams ir peržiūrėjimo prašymams ne § 59 ir 62 taikomi šių įstatų str. 11-20.

§ 66. Prieš protestą ar skundą duodami paaiškinimai dviejų savaičių terminu nuo nuorašo gavimo dienos.

§ 67. Paaiškinimai gali būti duoti ir vėliau iki Vyriausiojo Tribunalolo posėdžio dienos, bet tokiu atveju skundėjas gali prašyti bylą atidėti.

§ 68. Skundai ir protestai siunčiami Vyr. Tribunalui ne vėliau kaip per dvi savaites, gavus antrą egzempliorių šaukimo, prie kurio pasiųstas skundo ir protesto nuorašas.

§ 69. Peržiūrėjimo prašymas paduodamas Teismui, kuris sprendžia jį, duodamas jam eigą pagal str. 66-68.

Pripažinęs prašymą patenkinatinu Teismas sprendžia jį iš esmės.

Teismo išlaidos.

§ 70. Teismo išlaidos yra trijų rūšių:

- 1) žyminis mokesnis,
- 2) raštinės mokesnis ir
- 3) bylos rinkliavos.

§ 71. Valstybės ir savivaldybės įstaigos nuo žyminio ir raštinės mokesnių paliuosuojamos, bet bylos rinkliavą moka bendra tvarka.

§ 72. Asmenims, kuriems pripažinta neturto teisė paliuosuojami nuo visų mokesnių ir rinkliavų.

§ 73. Jei įrodymų tikrinimas paskirtas Teismo nuožiūra ar prašant Apskrities Viršininkui tai rinkliavos varomos valstybės lėšomis. Kitais atvejais išlaidos įnešamos tikrinimą reikalaujančio dalyvio.

§ 74. Bylos išlaidos laimėjusiai pusei negrąžinamos.

Sprendimų vykdymas.

§ 75. Sprendimai įsiteisėja:

- a) Apygardos Teismo. Praėjus apskundimo terminui, jei skundas nepaduotas, sprendimai įsiteisėja,
- b) Vyriausiojo Tribunolo – sprendimą paskelbus.

§ 76. Sprendimai vykdomi tuojau įsiteisėjus. Skubotas vykdymas neleidžiamas.

§ 77. Sprendimas vykdomas pranešant apskųstąjį įstaigai asmeniui, kad teismo sprendimas įsiteisėjęs. Kartu apie tai pranešama ir Apskrities Viršininkui.

§ 78. Prašymas dėl sprendimo išaiškinimo duodamas Teismui, kuris bylą sprendė.

§ 79. Atsitikimuose, kai Administracijos Skyrius sutiks abejonių proceso atžvilgiu, jos rišamos priimant dėmesin Civ. Proc. taisykles.

Priedas Nr. 2

Administracijos veikimo (elgimosi) kodifikacijos projektas (kalba, skyryba netaisyta)

Administracijos veikimo (elgimosi) kodifikacija⁷⁹

Bendrojo administracijos veikimo įstatai

D a l i s I.

Bendrieji nuostatai

Skyrius I: Valdžios organai (įstaigos) Behörde

Kompetencija

§ 1. Esminė ir vietos valdžios organų (įstaigų) kompetencija (teisė, galia) nusakoma paliepimais apie jų veikimo sritį (*Wirkungsbereich*) ir administraciniais paliepimais.

§ 2. Jei 1-ame punkte paminėti paliepimai neapima nuostatų apie esmines kompetencijas, tai esminiai (kompetentingais) skaitosi: suvienytosios administracijos reikalais I-oje instancijoje apskrities politinės valdžios organai, taip pat suvienytieji (jungtieji) policijos organai, II-oje instancijoje provincijos seniūnas, o III-oje instancijoje Kanclerio įstaiga.

§ 3. Jei 1-ame punkte paminėti paliepimai vietos kompetencijos nenusako, tai kompetencija priklauso:

- a) reikalais liečiančiais nejudamąjį turtą sulig nejudamo turto buvimo vietos valdžios organams,
- b) įmonės (*predprijatije, dar Unternehmen*) vedimo arba kito pastovaus veikimo reikalais vietos, kurioje įmonė (*predprijatije*) vedama ar veikimas atliekamas, valdžios organams atsižvelgiant į tai, kame apsiėmimas ar veikimas bus ateity,
- c) kitais reikalais kompetencija priklauso pirmiausiai sulig buvimo nuolatine vieta, vėliau sulig priklausomybe valsčiui, ant galo jei nei vienas kompetencijos dėsnių nepritaikomas, arba jei užtrukimams gresia įsivežimo priežastimi (anlass toliau neįskaitomas vokiškas žodis), sulig paskutine gyvenamąja vieta valsčybėje, vienok, jei ir sulig tuo kompetencija sprendžiama, tuomet vietos kompetencija pereina aukščiausiai esminei kompetentingai valdžios įstaigai (organui).

§ 4. (1) Jei, einant punkte I -ame paminėtais paliepimais vietos kompetencija priklauso keliems organams ir tokiu atsitikimu nieko kito nenustatyta, arba jei 3§ p.p. a) ir b) paminėtos aplinkybės duoda pagrindo didesnio valdžios organų skaičiaus vietos kompetencijai, tai valdžios organai veikia susitarę tarp savęs.

(2) Jei tie valdžios organai nesutaria, tuomet kompetencija pereina aukštesniam esminiai kompetentingam valdžios organui, bet, jei einant šiuo, būtų liečiami įvairūs valdžios organai ir jie nesusitartę, kompetencija tenka bendram aukštesniam esminiai kompetentingam valdžios organui.

(3) Jei užtrukimas gresia pavojumi, tuomet kiekvienas p. 1 paminėtas valdžios organas savo veikimo srities ribose turi griebtis būtinų tarnybinių priemonių, pranešant apie tai

⁷⁹ Administracijos veikimo (elgimosi) kodifikacija. Seimo kanceliarija, 1925 m. LCVA, f. 923, ap. 1, b. 1330, l. 21–39.

kitiems valdžios organams.

3 (1) Ginčus tarp valdžios organų apie kompetenciją riša bendra aukštesnė esminiai kompetentinga įstaiga (organas).

(2) §4-to p. 3-čio nuostatai šiuo atsitikimu taipgi taikomi.

§ 6. (1) Jei instancijoje kompetentinga aukštesnė valdžia, tuomet ji gali atskirais atsitikimais įgalioti betarptai jai priklausantį esminiai ir vietiniai į sumetimą (rusiškas žodis) įeinančias (*in Betracht Kommende*) valdžios organą imtis jos vardu tarnybinių žygių, o smulkmenose taipgi daryti sprendimus, taip pat ji gali tam valdžios organui duoti teisę įgaliavimą perduoti toliau – dar betarptai žemesniam valdžios organui esminiai ir vietiniai įeinančiam į sumetimą (*in Betracht Kommende*).

(2) Valdžios organas, gavęs įgaliavimą, pilnai atstoja kompetentingą organą konkrečiais atsitikimais. Atsaukimas, vien jis leistinas, įnešamas įgaliavimą gavusios valdžios organui. Atsaukimą riša kompetentingos valdžios aukštesnė instancija.

§ 7. (1) Valdžios organai turi atsargiai elgtis savo esminės ir vietinės kompetencijos atžvilgiu. Jei jie gauna pareiškimą, kurį risti nėra kompetentinga, turi be vilkinimo, gręsiančio padavėjo interesams, jį persiųsti kompetentingam valdžios organui arba padavėjui nurodyti kompetentingą organą.

(2) Pusių susitarimu valdžios organų kompetencija negali būti nei patvirtinta, nei pa-keista.

Administracijos organų šališkumas

§ 8. Administracijos organų valdininkai turi susilaikyti savo pareigas pildyti ir duoti proga juos pavaduoti, rįšant

- 1) bylas (reikalus), kuriuose dalyvauja: jie patys, jų žmonos, giminės ar susigim-niavę aukštesnėje ar žemesnėje linijoje, brolių ir seserų vaikai ir asmenys, kurie lygiai ar daugiau giminingi.
- 2) jei pasirinktų tėvų ar auklėtojų, jų auklėtinių ar globiamųjų reikalus.
- 3) reikalus, kuriuose buvo ar dar yrausių įgaliotiniais.
- 4) jei randam kitos priežastys, verčiančios abejoti dėl jų (valdininkų) bešališkumo.
- 5) atšaukiamajame veikime, jei jie dalyvavo žemesnėje instancijoje atšaukiamojo nutarimo sudaryme.

(2) Be atsitikimų, nusakytų p. 1-5, tarnybinis veikimas, atliekamas administracijos val-dininko jo kompetencijos ribose, negali būti pamatu jo šališkumą išrodyti.

(3) Jei vilkinimas gresia pavojumi, valdžios organas ar valdininkas patenkantis šališ-kumo kategorijon, neleidamas atidėliojimų, gali imtis tarnybinių priemonių, jei jo tuojau negali pavaduoti kitas administracijos organas ar valdininkas.

Skyrius II

Dalyviai ir jų pavaduotojai

Dalyviai; pusės (šalys)

§ 9. Asmenys, kurie reikalauja valdžios organų žygių, arba kuriuos liečia jų žygiai, yra dalyviai, o jei dalyvauja byloje dėl (*vermöge*) teisių savinti ar dėl teisinio intereso (reikalo), vadinasi pusėmis (šalimis).

Teisinis atatinkamumas ir veikimo atatinkamumas

§ 10. Kiek liečiamas teisinis bylos dalyvių asmens ir jų veikimo atatinkamumas, valdžios organai turi jį įvežti sulig civilės teisės nuostatais, jei administraciniai paliepimai nesako kitaip.

Pavaduotojai

§ 11. (1) Dalyviai ir jo teisėti pavaduotojai – jei aiškiai nėra reikalaujamas jų asmeninis dalyvavimas – gali būti pavaduojami asmenų-savanorių, kurie turi turėti raštu ar žodžiu darytą įgaliojimą. Jei įgaliavimas duodamas žodžiu valdininko akivaizdoje, turi būti atatinkamas užmatavimas.

(2) Pavadavimo įsiteisėjimo turinys ir ribos sutaikoma su įgaliavimo nustatymais; abejojimai, jei jie tuo atžvilgiu atsirastų, įvertinami sulig civilės teisės nuostatais. Valdžios organai duoda progą (galimybę) pašalinti eventualius trūkumus, atatinkamai taikant § 14 p 3 nuostatus.

(3) Negalima leisti būti įgaliotiniams tiems asmenims, kurie tuo verslu užsiima nebūdami teisėtais profesionalais (neturėdami tos profesijos).

(4) Valdžios organai gali nereikalauti aiškaus įgaliavimo, jei pavaduotojai įstaigai žinomi šeimos nariai, asmenys priklausantieji bendram namų (šeimos) ūkiui, ar asmenys tarnaujantieji pas pavaduojamąjį ir nėra abejonės dėl pavadavimo tikrumo (dėl pavadavimo įsiteisėjimo buvimo ir turinio).

(5) Duotas įgaliojimas (įgaliavimo nustatymas) neatima teisės įgaliavusiam duoti savo vardu parodymus.

§ 12. (1) Jei prieš neatitinkantį (§ 10) ir neturintį teisėto pavaduotojo dalyvį ar asmenį, kurio gyvenama vieta nežinoma, įstaiga pati ar bylą pradėjusiam pasiūlius turi daryti tarėninius žygius, tai gali pareikalausti apskrities teisėmą, esantį jai priklausančioje teritorijoje, tų asmenų lėšomis paskirti kuratorių.

(2) Kuratoriaus paskyrimo reikia vengti, jei iš to bylos dalyviui atsirastų išlaidos, neatitinkančios bylos objektui ar jam nepakeliamos.

(3) Teismo nustatytas kuratorius užima teisėto pavaduotojo vietą.

§ 13. Šių įstatų parėdymai apie dalyvius liečia taipgi jų teisėtus pavaduotojus ir įgaliojinius.

Skyrius III.

Valdžios organų ir dalyvių tarpusavio susižinojimo forma.Pareiškimų įteikimas.

§ 14. (1) Prašymai, pranešimai, apskundimai ir kiti pareiškimai valdžios organams – jei administraciniai parėdymai kitaip nenustato – gali būti įteikti raštu ar telegrafu, ir jei tas pritaikoma bylos pobūdžiui galima žodžiu ir telefonu. Teisėtos priemonės ir pareiškimai, kurie surišti tūlu terminu arba kurie nuskiria ligos terminą įteikiami raštu ar telegrafu.

(2) Pareiškimus žodžiu ir telefonu – jei dėl [neaiškiai parašytas žodis] negresia pavojus – valdžios organai priimti privalo tik interesantų priėmimo valandomis, pareiškimus raštu – tik darbo valandomis.

(3) Raštu teikiamų pareiškimų formalūs trūkumai, kaip lygiai ir pareiškimai be parašo, valdžios organams neduoda teisės juos atmesti; jie turi pasistengti trūkumus pašalinti arba pavesti pareiškimo padavėjui juos pašalinti; arba raštu patvirtinti tai, ką jis praneša telegrafu ar telefonu su sąlyga, kad į tą, ką jis įteiks po tam tikro, iš anksto tiksliai nustatyto laiko nebus atsižvelgiama. Jei formalūs trūkumai savuoju laiku bus pašalinti, laikoma, kad pareiškimas įteiktas tvarkoje jau pirmą kartą.

(4) Pareiškimai, noliečią tam tikro nusakymo reikalo, valdžios organams rišti (*traktovac*) neprivaloma.

Protokolai

§ 15. (1) Dalyvių pareiškimų žodžiu tikrasis turinys reikalui esant, gali būti įtvirtintas protokolu. Įvykio protokolai sudaromi ta tvarka, kad išleidus viską, kas reikalo noliečia, įvykio eiga ir turi būti atitinkamai ir suprantamai išdėstyta. Atitinkamame maštakte (*so-razmernye*) dalyvių, liudytojų ir žinovų (ekspertų) parodymai sulig galimybe įnešami protokolu jų pačių išsireiškimais (nekeičiant frazių).

(2) Kiekvienas valdžios organų sudarytas protokolas turi apimti

- a) a) įvykio vietą, laiką ir esmę, o jei buvo ankstyvesni įvykiai, liečią dalyką, tai ir [neaiškiai parašyta].
- b) b) valdžios įstaigos pavadinimas ir bylą vedančio ir kitų bendradarbiaujančių valdininkų pavardės, esančių dalyvių ir jų pavaduotojų pavardės, kaip lygiai apklaustų liudininkų ir ekspertų pavardės.
- c) c) savarankę bylą vedančio valdinin... [neaiškiai parašytas žodžio tęsinys] parašą.

3) Kiekvienas protokolas turi būti perskaitytas apklaustiems ar apklausti pašauktiems asmenims ir jų patvirtintas savarankiu parašu, jei jie nuo to neatsisako. Jei kas nemoka pasirašyti ar moka tik rankos ženklą, arba atsisako pasirašyti ar pasišalina prieš protokolo arba jo parodymą apimančios protokolo dalies užbaigimą, tuomet bylą vedantis valdininkas patvirtindamas įvykio eigą turi aiškiai patvirtinti teisingumą to, kas išdėstyta protokole raštu.

(4) Be to kas jau parašyta, nieko svarbaus negalima pridėti, išbraukti arba pakeisti. Užbraukti žodžiai ir sakiniai turi būti išskaitomi. Svarbūs papildymai talpinami papildomai ir atskirai patvirtinami.

(5) Protokolas gali būti stenografuotas, jei prieš tai nėra užmetimų; toks protokolas papildomai sudaromas paprastu raštu.

§ 16. (1) Jei apklaustas tvirtina, kad jo parodymas nepilnas arba neteisingas, jis privalo tuojau papildyti ar užginčyti. Papildymas ar užginčijimas užnatojamas protokole kartu su ginčijimo motyvais.

(2) Kokią reikšmę duoti tokiam užginčijimui, nutaria valdžios organas, laisvai įvertindamas išrodinėjimus, rūpestingai svarstydamas kitas veikimo išdavas ir eventualiai specialius užginčijimo priežasties tyrinėjimus.

§ 17. Jei aiškaus užginčijimo nebuvo, sudarytas sulig § 15-tu protokolas duoda pamatą atatinamos įstaigos tarnybinio veikimo eigai ir turiniui. Lieka galimas nustatyto įvykio neteisingumo priešįrodymas.

Adnotacija dokumentuose

§ 18. (1) Tarnybinės pastabos, taip pat pranešimai, kuriuos valdžios organai gauna telefonu, toliau nurodymai (instrukcijos) žodžiu, atsišaukimai ir parėdymai duoti ne raštu pabaigoje užrašų, kurie tinka tik įstaigos vidaus tarnybai – jei nėra kitaip nustatyta ir nėra pagrindo protokolui sustabdyti, – esant reikalui patvirtinami (sustiprinami) adnotacija dokumentuose ryškiais sutrumpinimais (*schlagwortartig*).

(2) Adnotacijos dokumentuose turinį valdininkas patvirtina parašu ir deda datą.

Alikimas. Užbaigimas. Pildymas.

§ 19. (1) Kiek galima, o ypatingai nurodymų davimo, informacijų rinkimo ir atsitikimais, valdžios organai turi išpildyti žodžiu ar telefonu gautus pareiškimus sutvirtinant jei reikia tikrąjį tarnybinio veikimo turinį protokolu ar adnotacija dokumentuose.

(2) Valdžios organai ir valdininkai tikslu paremti galimumo ribose susižinojimus su dalyviais žodžiu privalo naudotis pripuolamais dalyvių atsilankymais įstaigos buvimo vietoje, taip pat nepraleisti progos tarnybinės kelionės metu padaryti galimus tyrinėjimus ir duoti reikalingus parėdymus kuo paprasčiausiu ir kuo pigiausiu būdu.

(3) Pildymai raštu kiekvienu atveju išduodami ar įteikiami, jei tik to reikalauja administratyvinis sutvarkymas arba jei tas liečia pusės interesus. Pildymai telegrafu atliekami tik tais atsitikimais, jei pusė (šalys) padengia išlaidas.

(4) Visuose papildymuose raštu nurodomas valdžios organas, data ir jie pasirašomi to, kuris bylą riša. Vietoje bylą rišančio parašo gali būti kanceliarijos patvirtinimas, kad išsprendimas sutinka su atatinamu dokumentu ir kad tas dokumentas turi savarankį bylą rišančio pažymėjimą.

(5) Dėl nutarimų (*Beseheide*) privalomi III dalies nuostatai, dėl šaukimų § 20-as.

Šaukimai

§ 20. (1) Valdžios įstaigos (organai) turi teisę pašaukti asmenis, kurie tos įstaigos administracijos apimtame rajone gyvena, ir kurių apsilankymas įstaigoje būtinai reikalingas.

(2) Šaukime be vietos ir laiko turi būti nurodyta, kokių reikalų asmuo šaukiamas ir kokio pobūdžio šaukimas (ar dalyvių, ar liudininkų ir t. t.) ir kokius įrodančius ar pagalbinius daiktus turi atsinešti. Šaukime nurodyta ar šaukiamasis turi būtinai pats atvykti, ar gali prisiųsti pavaduotoją ir neatvykimo pasekmės.

(3) Prieš šaukimą netaikomos jokios teisinės priemonės.

(4) Kiekvieno pareiga šaukimą išpildyti (patenkinti), jei tik nesutrukdys liga ar kita pamatuota priežastis.

§ 21. Jei šaukiamas asmuo randasi viešoje (valstybės, visuomeninės savivaldybės) tarnyboje ar didesnės reikšmės privatinėje tarnyboje (susisiekimo) ir jei prileidžiama, kad išvykimo metu jis turėjo būti pavaduotas, reikalinga apie šaukimą pranešti aukštesniems viršininkams.

Skyrius IV. Įteikimas

Įteikimo būdas

§ 22. Raštiškus siuntinius įteikia paštas, valdžios įstaiga ar valsčius.

Įteikimo vieta

§ 23. (1) Raštai įteikiami adresato (gavėjo) bute, jo profesionalėje dirbamoje vietoje, jo įmonės (*predpriyatije*) patalpoje ar ten kur jis dirba, advokatams ir notarams įteikiama jų kanceliarijose; kitose vietose įteikimas galimas tik tada, jei gavėjas neatsisako priimti.

(2) Jei gavėjas neturi buto, profesionalės dirbtuvės, įmonės patalpos ar darbo vietos, raštai jam įteikiami ten, kur jis bus sutiktas.

Įteikimas tarpininkaujant

§ 24. (1) Jei gavėjas neužtiktas bute (kanceliarijoje, profesionalėj dirbtuvėj, įmonės patalpoje ar darbo vietoje), siuntinys gali būti įteiktas kiekvienam ten esančiam ir įteikėjui žinomam suaugusiam namiškiui, tarnaujančiam prie jo šeimos.

(2) Jei ir tie asmenys neužtikti, tuomet įteikti asmeniui skirtas raštas gali būti įteiktas gyvenančiam tame pačiame name ar nuomininko pašauktam butą prižiūrėti asmeniui, jei jis gyvena tame pat name ir jei jis neatsisakys priimti.

(3) Valdžios organas (įstaiga) gali nurodyti asmenis, kurie būdami užinteresuoti byloje, negali tarpininkauti įteikiant siuntinį.

(4) Jei įteikimas ir keliu nėra galimas, tuomet siuntinys paliekamas saugoti įteikimo vietos pašte, jei jį įteikti turėjo paštas, o visais kitais atvejais įteikimo vietas valsčiuje. Apie

tai turi būti prie adresato buto (kanceliarijos) durų arba prie įėjimo į įmonę iškabintas raštiškas skelbimas žiniai, ir sulig galimybe žodžiu apie tai pranešti adresato kaimynams.

(5) Ant durų vedančių į įmonės patalpas pranešimą galima iškabinti tik paprastomis dienomis (ne šventadieniais).

(6) Skirto įteikti laiško padėjimas saugoti, atliktas einant šiuo statutu, pasekmėmis yra lygus įteikimui. Pranešimo sugadinimas ar įplyšimas neturi įtakos įteikiant.

Betarpis įteikimas

§ 25. (1) Raštiškas siuntinys įteikiamas adresatui (gavėjui) betarpiai, jei valdžios organas dėl ypatingai svarbių priežasčių duos tokį parėdymą.

(2) Jei betarpiai įteikti nėra galimybės, tuomet adresatą reikalinga iššaukti raštišku pranešimu, paliekamu jo bute (kanceliarijoje, profesionalėje dirbtuvėje, įmonės patalpoje) arba, jei butas ir kitos patalpos uždarytos, iškabinamu prie įeinamųjų durų. Šaukime (pranešime) tiksliai nurodyti atvykimo vietą ir laiką. Jei toksai šaukimas būtų be pasekmių, elgiamasi sulig § 24 p.p. 4–6.

(3) Jei adresatas be sąmoningo siuntinio įteikimo vengimo ilgesniam laikui apleido savo nuolatinę gyvenamą vietą, bet tik laikinai (išvyko kelionėn), ir jei galima manyti, kad jam reikalingas įteikti raštas, savuoju laiku jam persiųsti negalima suspėti arba jei arba jei valdžios organas persiuntimą uždraudė, tuomet raštas grąžinamas jį siuntusiai įstaigai, nurodant aplinkybes liečiančias adresato buvimo vietą, išvykimo priežastis ir laiką, apie ką įstaiga turėjusi įteikti adresatui raštą [neaiškiai parašytas žodis] žinias.

Įteikimo įrodymas

§ 26. (1) Rašto adresatui įteikimas patvirtinamas raštiškai. Įteikusio valdininko patvirtinimas raštiškai (įteikimo įrodymas). Įteikimo įrodymas grąžinamas įstaigai.

(2) Įteikiant raštus neskirtus įteikti betarpiai įteikimo įrodymas gali būti ir nepristatytas, jei valdžios organas randa jį nebūtinu.

Nuostatai, liečią atskirus atsitikimus

§ 27. (1) Jei koks nors asmuo yra įgalintas priimti dalyviui siunčiamus raštus, tai raštai įteikiami tam asmeniui.

(2) Jei keli dalyviai turi bendrą pavaduotoją ar įgaliotinį, tai raštai įteikiami visų dalyvių reikalu tam pavaduotojui ar įgaliotiniui viename egzemplioriuje. Jei keli dalyviai pateikia bendrą prašymą ar kitokį pareiškimą, tai iškilus abejonei bendruoju įgaliotiniu ar pavaduotoju skaitomas tas, kurio parašas eina pirmu. Jei dalyvis turi keletą pavaduotojų ar įgaliotų priimti raštus, tai raštai galima įteikti bet kuriam iš jų. (Bus daugiau)

(3) Valdžios įstaiga, vedanti bylą, 1-je instancijoje, gali pasiūlyti gyvenančiai už jos vietos kompetencijos ribų (už jai priklausančio rajono ribų) pusei, kad nurodytai šio organo

vedamai bylai arba visoms šio organo vedamoms ir jam priklausomoms byloms liečiančioms tą pusę, per tam tikrą terminą, kurį įstaiga tiksliai nustato, būtų paskirtas gyvenantis šios įstaigos veikimo rajone įgaliotinis dalyviui siunčiamiems raštams priimti.

§ 28. Jei asmuo, kuriam reikalinga įteikti raštą, atsisako jį priimti, tuomet raštas paliekamas įteikimo vietoje, o jei tas negalima, tai raštas padedamas vietos [neaiškiai parašytas žodis] ar vietos valsčiuje. Palikimas ar padėjimas (pašte ar valsčiuje) savo pasekmėmis lygus įteikimui.

§ 29. (1) Pusė, kuri bylos eigos metu, persikelia į naują butą, turi apie tai pranešti (bylą vedančiam) valdžios organui.

(2) Pranešimo vengimo pasekmės tos, kad visi tolimesni administratyvę bylą liečią raštai, jei be sunkumų nesurandama nauja gyvenama vieta, gali būti įteikiama senoje gyvenamojoje vietoje, einant § 24 p. 4-to nuostatais, tik be ten numatyto raštiško pranešimo.

§ 30. (1) Asmeniui, kurio gyvenama vieta nežinoma arba didesniai asmenų skaičiui, kurių gyvenama vieta nežinoma, nesant jų pavaduotojo, jei administratyviniuose nuostatuose nustatyta kitaip, gali būti atliekamas viešojo skelbimo keliu. Įteikimas skaitomas įvykusi praėjus dviem savaitėm nuo skelbimo iškabinimo įstaigos tarnybinių skelbimų lentoje.

(2) Įstaigos nuožiūrai paliekama viešąjį skelbimą papildyti toje vietoje vartojamu ar kitokiu būdu.

§ 31. Visi raštai įstaigoje betarpiai įteikiami adresatui, patvirtinus gavimą raštu; jei adresatas atvyks į įstaigą jo atsiimti, kol raštas dar nepadėtas pašte, ar kol dar įteikimo reikalu neduotas kitoks parėdymas.

Sutrukdymai įteikiant

Įteikimo kliūtys

Jei įteikiant raštus, atsiranda sutrukdymai, raštas skaitosi įteiktas nuo to laiko, kada jis faktiškai adresatui įteiktas.

Skyrius V.

Terminai užsibaigimas

§ 33. (1) Apskaitant dienomis nustatyto termino užsibaigimą neįskaitoma dieną kurią baigiasi terminas ar buvo įvykis, nuo kurio prasideda terminas.

(2) Terminai nustatyti savaitėmis, mėnesiais ar metais baigiasi tą paskutinės savaitės ar mėnesio dieną, kurios vardas ar data yra toks pats kokių prasidėjo terminas. Jei paskutinį mėnesį tokios dienos nėra, tai terminas paskutinę paskutinio mėnesio dieną.

§ 34. (1) Sekmadieniai ir šventadieniai nekeičia nei termino pradžios, nei jo eigos.

(2) Jei terminas baigiasi sekmadienį ar šventadienį, paskutine termino diena skaitoma pirmoji paprasta diena po termino.

(3) Paštu siuntimo dienos neįskaitomos į terminą.

(4) Nuostatais ar parėdymais nustatyti terminai, jei nėra aiškiai kitaip nustatyta, nepa-
ilginami.

Skyrius IV. Pabaudos už tvarkos ardymą ir bereikalingą bylų kėlimą Pabaudos už tvarkos ardymą (Kary porządkowe)

§ 35. (1) Valdininkas, vedąs tyrinėjimą, apklausimą ir išrodymų apžiūrėjimą ar gabenimą privalo saugoti tvarkos užlaikymą ir tinkamą užsilaikymą.

(2) Asmenis, kurie trukdo tarnybiniu veikimu ar netinkamu (neleistinu) pasielgimu, nusižengia mandagumui, reikalinga perspėti. Jei perspėjimas lieka be pasekmių, tai tokius asmenis iš anksto pagrasius, galima atimti balsą, galima duoti parodymą juos pašalinti arba galima nubausti už tvarkos ardymą iki 2000000 kronų, o esant pasiturintiems areštu iki 1 savaitės. Esant apsunkinančioms aplinkybėms, galimas tiesioginis nubaudimas.

(3) Lygi bausmė galima uždėti ir asmenims, kurie savo pareiškimuose vartoja įžeidžiančius išsireiškimus.

(4) Pinginė pabauda už tvarkos ardymą negali būti pakeista areštu valdininkams, kurie oficialiai pildydami savo pareigas, išstoja pavaduotojais, bet nepriklauso disciplinarinei bausmei, kaip lygiai ir įgaliotiniams – profesionalams. Reikalui esant nubausti tokius įgaliotinius – jie apskundžiami.

Valdininkai, kurie priklauso disciplinarei bausmei, pinigine pabauda už tvarkos ardymą nebaudžiami, o išimtinai pranešama jų disciplinarei valdžiai.

(5) Pabaudos už tvarkos ardymą uždėjimas negali kliudyti iškelti baudžiamąjį teismo bylą už tą patį veikimą.

Pabaudos už bereikalingą bylos iškėlimą

§ 36. Asmenys, kurie matomai savivalingai reikalauja valdžios organų žygių ar pateikia netikrus dalyvius, siekdami užvilkti bylą, valdžios organų nutarimu gali būti baudžiami pinigine pabauda iki 3 000 000 kronų, esant nepasiturintiems, areštu iki 1 savaitės.

Pabaudų už tvarkos ardymą ir už bereikalingą bylos iškėlimą paskyrimas ir jų ekzekucija; teisių priemonės

§ 37. (1) Pabaudos už tvarkos ardymą ir už bereikalingą bylos iškėlimą skiriamos tai teritorinei korporacijai, kuri išlaiko pabaudą uždėjusią įstaigą. Šio statuto §§ 34 ir 49 paliepi-
mimai apie baudžiamąjį administratyvų veikimą taikoma ir pabaudoms už tvarkos ardymą ir už bereikalingą bylos iškėlimą.

(2) Nutarimai, kuriais uždedama pabauda už tvarkos ardymą ar už bereikalingą bylos iškėlimą apskundžiami ankstesnei įstaigai, kuri riša galutinai; apskundimas nesulaiko vyk-
dymo.

D a l i s II.

Veikimas bylai nušviesti.

Skyrius I. Šio veikimo tikslas ir eiga

Bendrieji dėsniai

§ 38. Bylą nušviečiančio veikimo tikslas – tvirtai nustatyti bylos stovį, įgalinantį ją išrišti, kartu suteikiant galimybę pusėms jų teises ir teisėtus interesus įvykdyti.

§ 39. (1) Atliekant bylą nušviečiantį veikimą prisilaikoma administratyvinių paliepimų (parėdymų).

(2) Nesant atatinamų administratyvinių paliepimų valdžios organai patys nustato bylą nušviečiančio veikimo eigą, griežtai prisilaikant šio statuto II dalies nuostatų. Be to, vadovaujamą rolę vaidina tikslumas, greitumas, paprastumas ir lėšų taupymas.

§ 40. (1) Valdžios organas turi teisę savo nuomone (kokia sau išdirba taikomuose atsitikimuose) įvertinti įžanginius iškeltus bylą nušviečiančio veikimo klausymus, kurie dėl savo pobūdžio svarbumo priklauso kitoms administracijos įstaigoms ar teismui rišti, ir tą įvertinimą dėti savo decizijos (supratimo) pamatais. Įstaiga tačiau gali veikimą atidėti iki teisėto įžanginio klausimo išrišimo.

(2) Jei įžanginis klausimas liečia moterystės galiojimą (teisėtumą), tuomet kiekvienu atveju aiškinamąjį veikimą atidėti iki teismo sprendimo.

Bylos rišimas (rozprava) žodžiu

§ 41. Einant § 39 p. 2 valdžios organas gali daryti pats arba pasiūlius bylos rišimą žodžiu, prisilaikant šių nuostatų § 42–45, pakvietus visus žinomas dalyvius, lygiai reikalingus liudininkus ir žinovus (ekspertus). Prieš šios rūšies pasiūlymo atmetimą nėra jokių teisinių priemonių.

(2) Bylos rišimas žodžiu, kiek jis jungiasi su apžiūrėjimu atliekamas, jei tik galima, vietoj toliau įstaigos buvimo vietoje arba toje vietoje, kuri sulig bylos aplinkybių randama [neaiškus žodis].

(3) Valdžios įstaigos turi saugoti, kad apžiūrėjimas nebūtų per daug išnaudojamas profesionalės įmonės ar [neaiškus žodis] paslapties nenaudai.

§ 42. Bylos rišimą žodžiu paskyrus reikalinga, kad apie tai būtų pranešta dalyviams asmeniškai ar kad, be tokio pranešimo dar paskelbta žiniai, kad bylos rišimas įvyks, iškabinant pranešimą valsčiuje arba apart to paskelbiant skirtame valdžios skelbimams laikrašty.

(2) Bylos rišimas reiškia [neaiškiai parašytas žodis] taip, kad jame dalyvaują galėtų atvykti laiku ir pasirengę. Bylos rišimo paskyrimo pranešimas arba skelbimas turi apimti visus [neaiškiai parašytas žodis] (§ § 20, 2) formalumus sujungtus su nurodymu į pasekmes, išeinančias iš § 43. Iš sprendimo tikslais reikalinga pateikti dalyviams peržiūrėti planą ar kiti dokumentai, reikalinga tas paminėti skelbime skiriant bylos rišimą ir nurodyti vietą ir laiką, kur juos galima peržiūrėti.

§ 43. Jei apie bylos rišimą žodžiu pranešama iškabinant pranešimą valsčiuje arba

paskelbiant valdžios skelbimams skirtame laikrašty, tas pranešimas turi tas pasekmes, kad nebus atsižvelgiama į [neaiškiai parašytas žodis], kurie nebus pareikšti įstaigai ne vėliau paskutinės dienos prieš bylos rišimą pradedant, arba bylos rišimo metu ir kad bus skaitoma, kad dalyviai su pusės pasiūlymu [neaiškiai parašytas žodis] sutvarkymais, liečiančiais bylos rišimo objektą sutinką.

(2) Tas bylos rišimas tik pranešant dalyviams, pirmame punkte nurodytos pasekmės taikomos tik tiems dalyviams, kurie laiku gavo pranešimą apie sprendimo vykdymą.

(3) Jei asmuo, kuriam prašant pradėtas veikimas (byla), neatvyksta, prašymas skaitomas atsiimtu. Neatvykusiu skaitomas ir tas dalyvis, kuriam atimta balso teisė sulig § 35 p 2, arba kuris pašalintas.

§ 44. (1) Valdininkas, kuriam pavestas bylos rišimo žodžiu vadovavimas, bylos rišimo vedėjas, pradėdamas bylos rišimą, turi persitikrinti, kas neatvykę ar atvykę yra pusės, ar tik kitais dalyviais, ir supažindinti su bylos objektu.

(2) Bylos vedėjas, neprileisdamas iškirpimo ar išplėtimo, privalo ją taip vesti, kad būtų apsaugota pusių teisė jas apklausti ir kad kartu kiti dalyviai būtų įgalinti bendradarbiauti nustatant bylos stovį. Asmenys nedalyvaujant byloje negali gauti balso.

(3) Kiekvienai pusei duodama teisė smulkiai išdėstyti bylą visus pažiūrėjus punktus, liečiančius ir jų išrodymus, kaip lygiai galimybę pasisakyti dėl faktinių aplinkybių ar tai kitų dalyvių, liudininkų ir ekspertų išdėstytų, ar tai materialiai žinomų, kaip lygiai dėl kitų pateiktų pasiūlymų ir dėl oficialinių tyrinėjimų išvadų.

(4) Bylos rišimo vedėjas nustato dalyvių apklausimo ir išrodymų pateikimo tvarką, kaip lygiai ir tvarką, kuria turi būti perstatytos ir išnagrinėtos anksčiau pristatytų išrodymų išdavos. Jis sprendžia apie išrodančius pasiūlymus ir atmeta paliudymus matomai neturinčius reikšmės.

(5) Bylos rišimo vedėjas lygiai turi teisę bylą nutraukti ar, reikalui esant, atidėti ir paskirti laiką, kuomet byla bus toliau tęsiama.

(6) Esant priešingiems pusių reikalavimams, bylos vedėjas sulig galimybę turi siekti skirtingus reikalavimus sutaikinti su viešais interesais, kaip lygiai su kitų pusių interesais.

§ 45. (1) Apie kiekvieną bylos rišimą žodžiu sudaromas protokolas sulig šio statuto § 15–17.

(2) Prie bylos protokolo pridedami raštiški dalyvių pareiškimai, išrodymus, pristatytus prieš bylos rišimą žodžiu ar užsibaigus liečią protokolai ir ekspertų pranešimai ir nuomonė. Apie priedus reikalinga paminėti bylos protokole.

(3) Gavus visų dalyvių leistinus parodymus ir pabaigus išrodančių veikimą bylos vedėjas turi perskaityti protokolą su visais priedais, jei tik dalyviai nuo to neatsisako, ir turi paskelbti bylą užbaigta, šiuo atveju nutarimą paskelbiant žodžiu (§ 63 p 2)

Skyrius II. Įrodymai

Bendri įrodymų dėsniai

§ 46. (1) Faktai žinomi įstaigai materialiai ir faktai toki, kurių buvimą statutas sudaro numanomai (*co do których istnienia stwarza ustawa domniemanie*) nereikalauja jokio įrodymo.

(2) Toliau valdžios organai, atsižvelgiant į nušviečiančiojo veikimo išdavas, sulig laisvos nuomonės turi įvertinti ar kokia nors faktinoji aplinkybė skaitoma išrodyta ar ne.

(3) Pusės įgalinama susipažinti su įrodančio veikimo išvadomis ir nusistatyti link jų.

§ 47. Įrodymu galima laikyti viską, kas padeda išaiškinti bylos stovį ir kas yra tikslingas atskirais atsitikimais.

Dokumentai

§ 48. Valdžios organai įvertinę viešųjų ir privatinųjų dokumentų įrodančią galią sulig civilio proceso § 292–296, 310, 311 §-ais.

Liudininkai

§ 49. Negalima kaipo liudininkų apklausti:

- 1) asmenų, kurie nesugeba savo pastebėjimų išdėstyti ar tuo metu, kurį parodymas liečia, negalėjo pastebėti įrodymui reikalingų faktų.
- 2) dvasininkų apie tai, kas jiems patikėta per išpažintį, ar kaip paslaptį pasitikint jų dvasišku pobūdžiu (kunigyste).
- 3) Susivienijimų, provincijų, apskričių ir valsčių valdininkų, jei savo parodymais pakenktų tarnybinei paslapčiai, kurią saugoti, jei privalo ir jei nuo šios prievolės jie nepaliuosuoti.

§ 50. (1) Liudininkas gali neatsakyti:

- a) į klausimus, į kuriuos atsakymas gali atnešti betarpi žymų materialį nuostolį arba iššaukti baudžiamojo teismo persekiojimo pavojų, arba padaryti gėdą: liudininkui, jo žmonai, giminei, susigiminiavusiam aukštesnėje ar žemesnėje linijoje, brolio ar sesers vaikui arba asmeniui lygiame laipsny giminingam ar susigiminiavusiam toliau jo pasirinktojiems, tėvams ar auklėjamiems vaikams, jo globėjui ar asmeniui jo globojamam ir ant galo asmeniui, kurį liudininkas užstoja (gina).
- b) į klausimus, į kuriuos liudininkas negali atsakyti nepakenkiant veikiančiam ir valstybės pripažintam paslapties laikymui, jei nuo tos prievolės jis nepaliuosuotais, – arba nepakenkiant meno, profesijos ir įmonės paslapčiai.

(2) Asmenis, turį profesionalę teisę puses atstovauti, kaip liudininkai gali atsakyti parodyti tai kas jiems kaipo pavaduotojams arba gynėjams patikėta.

(3) Dėl materialių nuostolių baimės negalima atsisakyti duoti parodymą apie artimų asmenų (paminėtų p 1a)) gimimą, vedybas ir mirtį.

(4) Jei liudininkas nori atsisakyti duoti parodymą, turi įrodyti atsisakymo priežastis.

(5) Liudininkui, kurio be ganėtino pasiteisinimo (neįskaitomas žodis) arba be pasiteisinimo atsisako duoti parodymą, gali būti taikomos priverstinės priemonės, leistos priversti veikti (*dozwolone dla wymuszenie czynności*) (Statuto § 4 ir 6 apie administracijos ekzekuciją), galima liudininką priversti grąžinti visas išlaidas, atsiradusias dėl jo neatvykimo arba atsisakymo duoti parodymus. Tokį nutarimą liudininkas gali apskųsti aukštesnei įstaigai instancijų eigos tvarkoje.

§ 51. (1) Pradedant apklausimą reikalinga kiekvieną liudininką užklausti apie jo asmeninius santykius, liečiančius parodymą, supažindinti jį sulig reikalu su statute numatytais priežastimis, leidžiančiomis atsisakyti parodymą duoti ir priminti, kad turi sakyti teisybę apie nieką neužtylint ir toki duoti parodymą, kad reikalui esant gali jį priesaika patvirtinti, reikalingi taipgi atkreipti liudininko dėmesį į neteisingo parodymo pasekmes baudžiamosios teisės srityje.

(2) Liudininkai gali būti verčiami pakeliant ranką teisybei parodyti ir prisiekdami prieš ar po paklausimo, jei nustatomos sprendžiančios aplinkybės ypatingos svarbos byloje.

(3) Negalima prisaikdinti, kaip liudininkų tų asmenų, kurie buvo teismo bausti už neteisingą liudymą ar neteisingą priesaiką jų apklausimo metu dar neturint 14 metų amžiaus arba dėl protinio nepribrendimo ar dėl silpnaprotystės neturi reikalingo supratimo apie prisiagos esmę ir jos reikšmę.

(4) Valdininkai, kurie atliko tarnybinę prisiagą ar davė pasižadėjimą apklausiant juos iš jų tarnybos srities pastebėjimų neprisaikdinami, o tik primenama jų tarnybinė prisiaga ar pasižadėjimas.

§ 52. (1) Prisaikdinant liudininkus prisilaikoma 1868 m. gegužės 3 d. Nr. 33 nuostatų.

(2) Prisaikdina įstaigos viršininkas arba jo tam tikslui paskirtas pavaduotojas.

CENTENARY OF THE CODIFICATION OF LITHUANIAN ADMINISTRATIVE LAW

Ieva Deviatnikovaitė

Mykolas Romeris University, Lithuania

Summary. *In 2021, the author of the article published a book “History of the Administrative Court in Lithuania 1918–1940.” The book mentioned that in 1925 or 1926, a draft law on the Administrative Court was prepared by the Ministry of Justice. However, at the time of writing the monograph, after “scouring” the basements and storage rooms of the Central State Archive of Lithuania, the draft was not found. Nevertheless, at that time, a draft of another important document was found – the Codification of the Operation (Conduct) of Administration, which was being prepared at the same time as the draft law on the Administrative Court, i.e. in 1925.*

While writing another book, “Lithuanian Lawyer Mykolas Römeris”, published in 2025, the author of the article had to search for information not only about M. Römeris, but also about his friends and colleagues. And while searching for information about the legal historian, judge of the Supreme Tribunal A. Janulaitis, in his document fund, a draft law on the Administrative Court was found.

Thus, this article presents for the first time the first attempts at codification of Lithuanian administrative law. Not only are they presented, but they are also published for the first time in the appendices to the article. Therefore, the publication Jurisprudencija serves as a platform to familiarize the Lithuanian public with the first Lithuanian attempts not only to codify administrative law, but also with efforts to introduce a real separation of powers, to understand the meaning of legality to strengthen the foundations of Lithuanian statehood. On the other hand, the aim of the article is not only to introduce, but also to present certain conclusions arising from the discoveries of these two documents, which, albeit partially, changed the conclusions of previous research.

Keywords: *administrative law, administrative court, public administration, codification of administrative law.*

Ieva Deviatnikovaitė, Mykolas Romeris universiteto Teisės mokyklos Viešosios teisės instituto profesorė, socialinių mokslų (teisės) daktarė. Mokslinių tyrimų kryptys: administracinė teisė, teisės istorija.

Ieva Deviatnikovaitė, Professor at the Institute of Public Law at the Law School at Mykolas Romeris University, Doctor of Social Sciences (Law). Research interests: administrative law, legal history.

1991-ŪJŲ SAUSIO ĮVYKIAI, TEISMO PROCESAS IR AUKOS: TEISINIS, KRIMINOLOGINIS IR VIKTIMOLOGINIS DISKURSAI¹

Monika Rogers

Lietuvos socialinių mokslų centro Teisės institutas

Elektroninis paštas: monikarogers42@gmail.com

Pateikta 2025 m. birželio 3 d., parengta spaudai 2025 m. lapkričio 21 d.

DOI: 10.13165/JUR-25-32-2-04

Santrauka. Šiame straipsnyje viktimologiniu aspektu analizuojami 1991 m. sausio įvykiai Vilniuje ir vadinamoji Sausio 13-osios byla. Nagrinėjant kriminologinį, teisinį ir viktimologinį sausio įvykių diskursus, daugiausia dėmesio skiriama būtent aukos perspektyvai. Visų pirma straipsnyje apžvelgiama, koks nusikaltimas, remiantis tarptautine teise, buvo įvykdytas prieš 1991 m. sausio įvykių aukas. Naudojant vadinamąją idealios aukos teoriją, siekiama rekonstruoti, kaip kruviniųjų sausio įvykių aukos paveikslas buvo konstruojamas Lietuvos teisiniame, kriminologiniame ir viktimologiniame diskursuose. Taip pat, remiantis interviu su pačiomis sausio įvykių aukomis, siekiama išsiaiškinti, kaip jos interpretuoja tuos įvykius nusikaltimo ir baudžiamojo persekiojimo aspektais. Šiame tyrime dar kartą patvirtinta jau anksčiau kitų tyrėjų prieita išvada, kad 1991 m. sausio įvykiai Lietuvoje priskirtini vienos valstybės (SSRS) smurtui prieš kitos valstybės (Lietuvos) civilius, pažeidžiant ir nacionalinę, ir tarptautinę teisę. Tai nebuvo vidinis SSRS konfliktas, tad šių įvykių aukos buvo ir tarptautinių nusikaltimų, tarptautinės teisės pažeidimų aukos. Sausio įvykių aukų vaizdavimas Lietuvos teisiniame, kriminologiniame ir viktimologiniame diskursuose nuo tipinio tarptautinių nusikaltimų „idealios aukos“ paveikslo konstravimo skiriasi tuo, kad šiuo atveju auka nėra silpna ir pasyvi. Priešingai – sausio įvykių aukos vaizduojamos kaip svarbi lietuvių politinės tautos dalis, aktyvūs Laisvės gynėjai. Plačiai paplitusios ir heroizavimo praktikos. Gilinantis į pačių aukų patirtis ir savirefleksiją, paaiškėjo, kad ne visos aukos siekia ir nori būti vaizduojamos kaip herojai, o jų patirčių spektras yra daug platesnis, nei atsispindi minėtuose diskursuose.

Reikšminiai žodžiai: 1991 m. sausio 13-oji, sausio įvykiai, Sausio 13-osios byla, baudžiamasis persekiojimas, viktimologinis diskursas, kriminologinis diskursas, teisinis diskursas.

¹ Straipsnis parengtas įgyvendinant mokslo tyrimų projektą „Sausio 13-osios byla ir įvykiai: teisinis, kriminologinis ir istorinis tyrimas“ (Nr. S-LIP-20-14) pagal Lietuvos mokslo tarybos Valstybinę liuanistinių tyrimų ir sklaidos 2016–2024 m. programą.

Ivadas

Kaip nurodyta Vilniaus apygardos teismo pateiktame viešame informaciniame pranešime, „1991 m. sausio įvykių byla yra viena reikšmingiausių ir didžiausių Lietuvos teisėsaugos istorijoje“². Pripažįstant šios bylos reikšmę ir svarbą, konstatuojamas ir jos sudėtingumas: „Ji teismui perduota nagrinėti po beveik dvidešimt metų trukusio tyrimo – per šį laikotarpį pasikeitė ne tik įstatymų galią turintys teisės aktai, bet ir technologijos.“³ Keitėsi ir Lietuvos mokslininkų, teisininkų bei visuomenės supratimas apie šio ir kitų panašių nusikaltimų aukas, taip pat apie tokį sisteminį smurtą įgalinantį mechanizmą.

Šiame straipsnyje į mūsų valstybei lūžio tašką lėmusius sausio įvykius ir ilgametės teisingumo šių įvykių aukoms paieškas mėginama pažvelgti ne tik iš paties nusikaltimo, bet ir iš tuose įvykiuose nukentėjusių asmenų ir jų padėties teisinio reglamentavimo perspektyvos. Viena vertus, toks žvilgsnis atrodytų visai neproblemiškas. 1991 m. sausio įvykių (kurie Lietuvos visuomenėje beveik visuotinai suprantami kaip didžiulis nusikaltimas) atmintis ir šių įvykių aukos sąvoka jau senokai įsišaknijusios lietuviškoje atminties kultūroje. Kiekvienais metais už laisvę žuvusių keturiolikos aukų vardai tariai ir veidai demonstruojami atminimo renginiuose, jų vardais pavadintos miestų gatvės, jie įamžinti edukacijoje medžiagoje jaunuomenei, apie juos ir ją kuriami filmai ir meno projektai. Kita vertus, dažnai pamirštama, kad nukentėjusiaisiais vadinamojoje Sausio 13-osios byloje tapo keli šimtai asmenų; daugelio jų patirtys ir likimas nėra visuomenei plačiai žinomi.

Be to, kalbant apie 1991 m. sausio įvykius, Lietuvos akademiniame bendruomenėje vis dar trūksta įžvalgų apie gilesnį teorinį pačių sąvokų „nusikaltimas“, „nukentėjusysis“ ir „auka“ supratimą šio konkretaus nusikaltimo kontekste. Tad šio straipsnio tyrimo objektas yra pats sausio įvykių nusikaltimas ir auka, arba nukentėjusysis, kaip jie apibrėžiami Lietuvos teisinėje sistemoje, kriminologiniame ir viktimologiniame diskursuose, ir tai, kaip save reflektuoja pačios aukos. Straipsnyje atskirai nesigilinama į kitą dimensiją – įtariamojo arba nusikaltėlio tikrovę, kurią jau yra išnagrinėjusi Salomėja Zaksaitė⁴.

Tyrimo tikslas: nustatyti ir išanalizuoti, kaip 1991 m. sausio įvykių aukos buvo ir yra vaizduojamos Lietuvos teisiniame, kriminologiniame ir viktimologiniame diskursuose, kiek šis vaizdavimas atitinka teorinę sąvoką „ideali auka“, kaip save konstruoja ir reflektuoja pačios aukos.

Straipsnyje, pasitelkiant teisinės, kriminologines ir viktimologines žinias, mėginama atsakyti į šiuos klausimus (tyrimo uždaviniai):

1. Kaip Lietuvos teisiniame, kriminologiniame ir viktimologiniame diskursuose konstruojamos sausio įvykių nusikaltimo ir nukentėjusiojo sąvokos, kaip šie vaizdiniai susiklostė?

2 Vilniaus apygardos teismas, „1991 m. sausio įvykių byla: prieš 20 metų ir šiandien“, 2019 m. sausio 11 d., žiūrėta 2025 m. balandžio 9 d., <https://vat.teismas.lt/naujienos/1991-m.-sausio-ivykiu-byla-pries-20-metu-ir-siandien/542>.

3 *Ibid.*

4 Salomėja Zaksaitė, „Lithuania's “Bloody Sunday”: a criminological and legal approach“, *Crime Prevention and Community Safety* 25 (2023): 47–61.

2. Kokiuose įstatymuose, kituose teisės aktuose reguliuojamos šių aukų teisės?
3. Kaip Lietuvoje susiklostęs supratimas apie sausio įvykių aukas ir patį nusikaltimą koreliuoja su analogiškų nusikaltimų ir jų aukų traktavimu šiuolaikinėje kriminologinėje, teisinėje ir viktimologinėje perspektyvoje?
4. Kaip save apibrėžia pačios aukos?
5. Kaip buvo ir yra ginamos sausio įvykių aukų teisės? Ar šis gynimas atspindi gerąsias kitų šalių praktikas, atitinka tarptautinę teisę, pačių aukų poreikius?

Sąvokos, teorija

Šiame tyrime terminas „auka“ reiškia nukentėjusį nuo nusikalstamos veikos ar neveikimo asmenį, o „viktimizacijos“ procesas suprantamas kaip tapimo auka virsmas. Čia kalbama išskirtinai apie žmogaus sukeltų nusikaltimų aukas, o ne, pavyzdžiui, per gamtos katastrofas nukentėjusius asmenis.

Aukas ir viktimizacijos procesus tiria kriminologijos disciplinos atšaka – viktimologija. Tai santykinai nauja kriminologijos sritis. Pasak tyrėjų Jan van Dijk ir Jo-Anne Wemmers, „moderniaisiais laikais Vakarų šalyse nusikaltimų aukoms baudžiamojame justicijoje beveik nebuvo vietos“, aukos ir nukentėjusieji būdavo traktuojami kaip „užmiršta trečioji baudžiamosio proceso šalis“⁵.

Kriminologai savo mokslinius darbus skyrė tik nusikaltėliams, iš esmės ignoruodami aukų vaidmenį nusikaltime, jų problemas. Pirmieji viktimologijos disciplinos tyrimai buvo susiję su aukos vaidmeniu nusikaltimo procese, savotiška aukos „kalte“ dėl žalos, agresijos prieš ją – šie tyrimai buvo konstruojami pagal logiką, kurią šiandien vadintume „aukos kaltinimu“⁶.

Vis dėlto XX ir XXI amžiuose vakarietiškoje kriminologinėje ir teisinėje mintyje nors ir lėtai, bet nuosekliai stiprėjo poreikis reflektuoti ir nusikaltimų aukų patirtis, stiprinti aukų teises. Prie to labai prisidėjo seksualinės prievartos, smurto lyties pagrindu tyrimai ir feministinė kriminologija bei viktimologija.

Be to, gausėjo žinios apie tai, kaip subjektyviai auka dažnai yra suvokiama tiek baudžiamajame procese, tiek visuomenėje ir kaip smarkiai šis suvokimas dažnai prasilenkia su pačių aukų tikrove.

Supratimas, kad įvykus nusikaltimui svarbu žvelgti ne tik iš nusikaltėlio, teisinės sistemos, bet ir iš aukos perspektyvos, pamažu stiprėjo visose teisės ir kriminologijos srityse. Žinoma, mąstymas apie auką neatskiriamas nuo tų atvejų, kuomet vyksta valstybių, politinių sistemų generuojamas plataus masto smurtas, kuris yra ne tik nacionalinės, bet ir tarptautinės teisės reguliavimo sritis. Būtent šiai sričiai ir priskirtinas šiam straipsnyje tiriamas atvejis – 1991 m. sausio įvykiai Lietuvoje ir jų aukų patirtys.

Psichologiniai nukentėjusiųjų savijautos tyrimai pademonstravo, kad nusikaltimų aukos neretai susiduria su atstūmimu savo pačių aplinkoje – šeimoje ar bendruomenėje. Taip

5 Jan van Dijk ir Jo-Anne Wemmers, „Victimology: Services and Rights for Victims of Domestic and International Crimes“, iš *International Crime and Justice*, Mangai Natarajan (Cambridge, New York, Melbourne, Madrid, Cape Town, Singapore, São Paulo, Delhi, Dubai, Tokyo, Mexico City: Cambridge University Press, 2011), 33.

6 *Ibid.*

yra dėl to, kad pats aukų buvimas, jų liudijama nusikaltimo tikrovė trikdo fundamentali visuomenės tikėjimą teisingu pasauliu, kelia grėsmę kitų individų saugumo jausmui. Tai yra viena iš priežasčių, kodėl linkstama kaltinti aukas, kvestionuoti jų patirtis, o aukos jaučiasi visuomenės nesuprastos. Šiandien jau pripažįstama, kad aukų patirtys – iš tiesų išskirtinės⁷.

Šis virsmas vyko lygiagrečiai vystantis kriminologijos kryptiai, vadinamai kritine kriminologija, o kritinė kriminologija ir viktimologija dažnai skleidėsi viena kitos veikiamos. Šiam tyrimui buvo svarbūs kritinės kriminologijos mokyklos atstovo Nils Christie darbai. Šis tyrėjas pastebėjo, kad net ir tarp aukų egzistuoja tam tikra hierarchija: kai kurios jų laikomos „labiau vertomis“ gauti aukos statusą ir pripažinimą. Pasak Christie, tiek baudžiamojo persekiojimo sistema, tiek visuomenė skirtingai vertintų smurtą, pavyzdžiui, prieš ramią vyresnio amžiaus moterį, kuri yra visiškai socialiai integravusis ir atitinka „doros pilietės“ idealą, ir nusikalstamos gaujos narį, patiriantį kito gaujos nario smurtą įkalinimo įstaigoje. Christie atskleidžia, kad aukoms paprastai taikomi tam tikri lūkesčiai, ir sukonstruoja „idealios aukos“ sampratą. Tai reiškia, kad tik tam tikrus visuomenės ir baudžiamojo persekiojimo sistemos lūkesčius atitinkanti auka laikoma verta gauti „aukos“ statusą ir visišką teisingumą. Kitu atveju auka gali patirti diskriminaciją arba net likti „pati kalta“ dėl patirto smurto⁸. Christie įžvalgos šiam tyrimui labai svarbios kaip apibrėžiančios sąvokos „auka“ subjektyvumą ir priklausymą nuo to, kaip aukos paveikslą konstruoja visuomenė, atskiros grupės, o kartais ir pati baudžiamojo persekiojimo sistema⁹.

Šiame darbe sąvoka „ideali auka“ ir tai, kaip konstruojama aukos realybė – tiek įstatymuose, tiek kriminologiniame ir viktimologiniame diskursuose, tiek pačios aukos tikrovėje, yra svarbios tyrimo dimensijos. Aukai keliamus lūkesčius yra aprašę M. Papendick ir G. Bohner. Šie autoriai atliko eksperimentą, ketindami patikrinti, ar dažnai šiuolaikiniame kriminologiniame diskurse vietoj „aukos“ (angl. *victim*) termino siūlomas vartoti „išlikusysis“ (angl. *survivor*) taip pat suponuoja tam tikrą subjektyvumą ar „idealiai aukai“ keliamus lūkesčius. Straipsnyje bus remiamasi ir jų darbu¹⁰.

Kalbant apie „idealią auką“, šiame darbe labai svarbios ir Christine Schwöbel-Patel įžvalgos. Ši autorė analizavo sąvoką „ideali auka“ ir jos sampratą būtent tarptautinės teisės lauke¹¹.

Tik susiformavus judėjimui dėl aukų teisių gynimo baudžiamajame procese buvo atkreiptas dėmesys į aukų patiriamas psichologines traumas, pakartotinį traumavimą

7 Dijk ir Wemmers, *supra note*, 5:33–34.

8 Kitas pavyzdys, kur „idealios aukos“ lūkestis atsiskleidžia gana ryškiai, yra smurtas prieš moteris ir smurtas lyties pagrindu. Tai istoriškai ryšku ir Lietuvoje. Žr.: Sigita Černevičiūtė ir Monika Kareniauskaitė, *Pati kalta? Smurto prieš moteris istorija XX a. Lietuvoje* (Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2021).

9 Žr. daugiau: Marian Duggan, *Revisiting the 'ideal Victim': Developments in Critical Victimology* (Policy Press, 2018).

10 Michael Papendick ir Gerd Bohner, „Passive Victim – Strong Survivor? Perceived Meaning of Labels Applied to Women Who Were Raped“, *PLOS ONE* 12, 5 (May 11, 2017).

11 Christine Schwöbel-Patel, „The 'Ideal' Victim of International Criminal Law“, *The European Journal of International Law* 29, 3 (2018): 703–724.

baudžiamajame procese (vadinamoji dviguba viktimizacija)¹². Ėmė kurtis aukų teises ginančios, joms atstovaujančios organizacijos, 1979 m. susikūrė Pasaulio viktimologijos draugija (angl. *World Society of Victimology*).

Pagaliau į nusikaltimų aukų teises imtas labiau kreipti dėmesys ir tarptautinėje teisėje. 1985 m. Jungtinių Tautų Generalinė Asamblėja priėmė Pagrindinių teisingumo principų nusikaltimų ir piktnaudžiavimo valdžia aukoms deklaraciją¹³.

Pastaruoju metu jaučiamas susidomėjimas nusikaltimų žmoniškumui ir tarptautinių nusikaltimų aukų, jų artimųjų ir liudininkų poreikiais, teisėmis¹⁴. Akivaizdu, kad tokį susidomėjimą auka skatina ir geopolitinė situacija, mūsų regione – ypač Rusijos karas Ukrainoje.

Neatsitiktinai šiam tyrimui itin svarbi tapo Dawn L. Rothe ir David Kauzlarich redaguota knyga „Towards a Victimology of State Crime“. Ji padėjo geriau suprasti viktimologinę dimensiją nusikaltimų žmoniškumui, karo nusikaltimų ir kitų masinių nusikaltimų, planuojamų, organizuojamų ir vykdomų valstybės ar jos organizacijų, atveju¹⁵.

Šiam tyrimui taip pat ypač svarbus ankstesnis tekstas ta pačia tema – David Kauzlarich, Rick A. Matthews ir William J. Miller straipsnis žurnale „Critical Criminology“. Jame apibūrinamos nusikaltimo ir aukos sąvokos ir nusakoma aukos padėtis „valstybės įvykdytų nusikaltimų“ atžvilgiu, taip pat aptariama tokių nusikaltimų tipologija. Svarbu paminėti, kad šiame straipsnyje valstybės (ar valstybių) įvykdytais nusikaltimais laikoma bet kokia prieš individus ar jų grupes atliekama valstybės ir jai atstovaujančiųjų nusikalstama veika, atsakomybė už kurią reglamentuojama tiek vidaus, tiek tarptautinės teisės normose. Tokia veika gali būti nukreipta ir prieš savus, ir prieš kitos valstybės piliečius, vykdoma ir savos, ir svetimos valstybės struktūrų, nuo biurokratų, vykdomosios ar įstatymų leidžiamosios valdžios atstovų, iki policijos ir kariškių¹⁶. Tuo iš esmės atskiriame valstybės įvykdytų nusikaltimų sąvoką nuo valstybinių nusikaltimų, kaip plačiau aptarta Sigitos Černevičiūtės ir Salomėjos Zaksaitės¹⁷.

Taigi, remiantis minėtąja klasifikacija, tiek toks reiškinys kaip Baltarusijos režimo smurtas prieš savus piliečius ir neteisėtas jų kalinimas 2020 m., tiek bet kuris vienos valstybės vykdomas genocidas kitos valstybės teritorijoje būtų priskiriami „valstybės įvykdomiems nusikaltimams“. Daugiau apie šią nusikaltimų ir aukų tipologiją kalbama antrajame šio straipsnio skyriuje¹⁸.

O štai Kristen Roberts savo tyrime aptarė strategijas, kaip valstybės ir visuomenės

12 Kartais, kaip alternatyva, dar vartojama sąvoka „antrinė viktimizacija“.

13 Declaration on the Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power, žiūrėta 2023 m. lapkričio 4 d., https://e-justice.europa.eu/255/LT/criminal_law?init=true.

14 Van Dijk ir Wemmers, *supra note*, 5: 34.

15 Dawn L. Rothe ir David Kauzlarich, „A Victimology of State Crime“, iš *Towards a Victimology of State Crime*, Dawn L. Rothe, David Kauzlarich (London, New York: Routledge, 2014), 8.

16 David Kauzlarich, Rick A. Matthews ir William J. Miller, „Toward a Victimology of State Crime“, *Critical Criminology* 10 (2001): 173–194.

17 Sigita Černevičiūtė ir Salomėja Zaksaitė, „Sausio 13-osios naratyvų įtampas ir problemas: nuo teisinio revanšo iki laisvės realizacijos“, *Lietuvos istorijos studijos* 55 (2025).

18 *Ibid.*

turėtų atsižvelgti į ilgalaikius ginkluotųjų konfliktų aukų poreikius, nurodė, kokiais būdais juos galima užtikrinti. Ši K. Roberts analizė taip pat padėjo geriau suprasti pačias aukų patirtis, lūkesčius, problemas ir tai, kokios pagalbos joms reikia¹⁹.

Sąvoka „viktimologinis diskursas“ gimė įkvėpta Aleksandro Dobrynino išplėtos kriminologinio diskurso koncepcijos²⁰. Ji iš esmės analogiška pastarajai, tik atspindi tą kriminologinio diskurso dalį, kuri orientuota į aukas.

Kolektyvinė atmintis gali prisidėti prie traumos įveikos, bet ir apsunkinti psichologinį gedėjimo ir gijimo procesą. Šiuos niuansus savo darbe atskleidė Janet Ward ir Stephanie Pilat. Pasak jų, masinių smurtinių nusikaltimų atveju svarbu ne pateikti jau sukrامتytą, „iš viršaus nuleistą“ trauminių įvykių traktavimo pasakojimą ar mitą, bet leisti aukoms integruoti savo asmenines patirtis ir individualias perspektyvas į bendro kultūrinio naratyvo formavimą. Per greitas ir pernelyg oficialus, monolitiškas, hierarchiškas kolektyvinės traumos atminties formavimo būdas gali ne tik gydyti, bet ir papildomai traumuoti ir žaloti aukas, tarsi nerandantis savo vietos, vaidmens šiame „didžiajame pasakojime“²¹.

Iš Lietuvos mokslininkų mūsų supratimui apie to kruvinojo sausio įvykius ir jo aukas suformuoti reikšmingi buvo Dainiaus Žalimo mokslo darbai ir publicistika²², Justino Žilinsko publikacijos ir komentarai viešojoje erdvėje,²³ Andriaus Neveros ekspertinė nuomonė nuosprendžio vykdymo klausimais²⁴, Mindaugo Rumšo tyrinėjimai (kuriuose argumentuojama, kad būta teisinio pagrindo inicijuoti M. Gorbačiovo baudžiamąjį persekiojimą)²⁵. Geriau suprasti kolektyvinių traumų žalą padėjo ir psichologų darbai²⁶.

19 Kristen Roberts, „Promoting and Protecting the Long-term Needs of Victims of Armed Conflict: The Potential Role of National Human Rights Institutions“, iš *The Protection of Non-Combatants During Armed Conflict and Safeguarding the Rights of Victims in Post-Conflict Society. Essays in Honour of the Life and Work of Joakim Dungal*, Philipp Ambach ir kt. (Brill, Martinus Nijhoff: Leiden, Boston, 2015): 383–427.

20 Žr., pvz.: Aleksandras Dobryninas, „Democratic Change and Crime Control in Lithuania: Compiling New Criminological Discourses“, NATO Fellowship Programme Final Report, žiūrėta 2025 m. birželio 1 d., <http://www.nato.int/acad/fellow/94-96/dobrynin/concl.htm>.

21 Janet Ward ir Stephanie Pilat, „Terror, Trauma, Memory: Reflections on the Oklahoma City Bombing – An Introduction“, *Social Science Quarterly* 97, 1 (2016): 1–8.

22 Dainius Žalimas, „SSRS agresija prieš Lietuvos Respubliką 1991 m. sausį: tarptautiniai teisiniai aspektai“, iš *Sausio 13-oji: tarp atminties ir istorijos*, Aurimas Švedas (Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2021); Dainius Žalimas, „Melo kojos trumpos. Teismų sprendimai Sausio 13-osios byloje“, *Bernardinai*, 2011 m. sausio 4 d., <https://www.bernardinai.lt/2011-01-04-dainius-zalimas-melokojos-trumpos-teismu-sprendimai-sausio-13-osios-byloje/>.

23 Pavyzdžiui, Justinas Žilinskas ir Tomas Marozas, „Vadų atsakomybės *mens rea* elementas tarptautinėje paprotinėje teisėje ir Romos statute“, *Jurisprudencija* 18, 4 (2011): 1519–1541; Justinas Žilinskas, „Ginkluoto konflikto samprata tarptautinėje humanitarinėje teisėje ir jos taikymo problemos moderniuose ginkluotuose konfliktuose“, *Jurisprudencija* 2, 104 (2008): 91–100; Roberta Salynė, „Sausio 13-osios byla baigta: Rusija jau ėmėsi tarptautinio bandito taktikos, o ką Lietuva?“, *15min*, 2019 m. kovo 27 d., <https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/sausio-13-osios-byla-baigta-rusija-jau-emesi-tarptautinio-bandito-taktikos-o-ka-lietuva-56-1122258?copied>.

24 Andrius Nevera, „Sausio 13-osios bylos nuosprendis: galimi jo vykdymo keliai ir klystkeliai“, 2021 m. balandžio 28 d., žiūrėta 2025 m. kovo 1 d., https://www.mruni.eu/news/andrius-nevera-sausio-13-osios-bylos-nuosprendis-galimi-jo-vykdyimo-keliai-ir-klystkeliai/?fbclid=IwAR3J1ZK6gA-YtYHWgki2AG8FJSc-JZ0KzNnSX3MsGQP3_ou-4k-Hnll4p7k.

25 Mindaugas Rumšas, „Ar galima baudžiamoji atsakomybė buvusiam Sovietų Sąjungos vadovui už 1991 m. sausio 13 d. įvykius?“, *Teisės apžvalga / Law review* 1, 23 (2021): 23.

26 Danutė Gailienė, *Ką jie mums padarė. Lietuvos gyvenimas traumų psichologijos žvilgsniu* (Vilnius: Tyto alba, 2021).

Šaltiniai, metodai

Tyrimo kompleksiskumas lemia skirtingų metodų ir duomenų rinkimo strategijų poreikį. Kaip matyti iš teorinės šio darbo dalies, tokiam tyrimui būtina tarpdisciplininė priėiga. Tyrimui buvo pasirinkta kokybinio tyrimo metodologija. Naudotasi tiek teisės, tiek socialinių mokslų metodais (dokumentų analizė, kritiškoji diskurso analizė), tačiau esama ir istoriniam tyrimui būdingų metodų (kritinė šaltinių analizė). Itin svarbi darbo dalis – antropologijoje, sociologijoje ir etnologijoje išplėta kokybinio tyrimo metodologija, šiuo atveju taikyta vykdant interviu su nukentėjusiais nuo sausio įvykių.

Kritinėje diskursų (kriminologinio, viktimologinio) analizėje remiamasi Teun A. van Dijk įdirbiu. Šis autorius aprašė pagrindinius kritinės diskurso analizės principus, diskurso konstravimą iš galios pozicijų, politinių ir socialinių struktūrų įtaką diskurso formavimui(-si)²⁷. O štai viktimologijai kritinę diskurso analizę pritaikė Hari Bakti Mardikantoro, Imam Baehaqie ir Muhammad Badrus Siroj. Nors šių tyrėjų darbas skirtas smurto lyties pagrindu analizei, pagrindiniai metodologiniai principai čia atitinka ir platesnius viktimologinius klausimus, tad tinka ir šio tyrimo temai²⁸.

Šiame straipsnyje analizuojami 1991 m. sausio įvykių atspindžiai viešajame diskurse, tradicinėse ir internetinėse masinėse medijose, videodokumentika, taip pat su šiuo įvykiu ir jo interpretacijomis susijusių asmenų atsiminimai ir panaši literatūra – pavyzdžiui, įvykių metu pačias atsakingiausias politines pareigas ėjusio Vytauto Landsbergio knyga²⁹.

Vienas iš svarbiausių tyrimo šaltinių yra interviu su 1991 m. sausio 13-osios įvykių aukomis ir liudininkais. Tai yra pusiau struktūruoto interviu su asmenimis, tiesiogiai dalyvavusiais šiuose įvykiuose, metodu surinkta medžiaga. Pusiau struktūruoto interviu metodas užtikrina tyrėjo ir dalyvio abipusiškumą. Jis taip pat leidžia tyrėjui užduoti papildomų klausimų, atsižvelgiant į dalyvio atsakymus. Orientacinis klausimynas buvo sudarytas iš anksto, siejant jį su tyrimo tikslais ir uždaviniais. Duomenys analizuoti naratyvinės analizės ir diskurso analizės metodais.

Tyrimo imties metodai buvo patogiosios imties ir „sniego gniūžtės“ metodo kombinacija. Visų pirma tiriamųjų buvo ieškoma skelbiant informaciją apie tyrimą viešojoje erdvėje (per Lietuvos radiją, socialinius tinklus), ieškant sausio įvykių aukų artimoje aplinkoje. Vėliau buvo taikomas „sniego gniūžtės“ metodas – pačių aukų klausama, ar jų socialinėje aplinkoje yra kalbėti su tyrėjais sutinkančių nukentėjusiųjų³⁰. Iš viso per tyrimą surinkta ir jame naudota 30 interviu medžiaga. Buvo stengiamasi pasikalbėti su kuo įvairesniais asmenimis, siekiant visapusiškai atspindėti aukų patirtis³¹. Interviu buvo imami užtikrinant

27 Teun A. van Dijk, „Principles of critical discourse analysis“, *Discourse & Society* 4, 2 (1993): 249–283.

28 Hari Bakti Mardikantoro, Imam Baehaqie ir Muhammad Badrus Siroj, „Construction of women in media: A critical discourse analysis on violence against women in newspaper“, *Cogent Arts & Humanities* 9, 1 (2022).

29 Vytautas Landsbergis, *Kaltė ir atpirkimas. Apie sausio 13-ąją* (Vilnius: Briedis, 2012).

30 Renkantis tyrimo metodus, vadovautasi: Liudmila Rupšienė, *Kokybinio tyrimo duomenų rinkimo metodologija: metodinė knyga* (Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2007).

31 Asmenų amžius įvairus: nuo tų, kurie įvykių metu dar buvo paaugliai, iki maždaug penkiasdešimtmečių. Vyresnių asmenų rasti buvo sunkiau, nes po įvykių praėjo jau trisdešimt metų, daug jų nebėra gyvų arba sveikata itin prasta. Profesijos taip pat įvairios, kaip ir asmenų lytis: televizijos ir radijo darbuotojai, kariai savanoriai, medikai, fizikai, mokytojai, kultūros darbuotojai. Vykdant tyrimo dalyvių atranką, siekta kuo didesnės įvairo-

tyrimo dalyvių anonimiškumą. Gautas visų dalyvių sutikimas dalyvauti tyrime. Tyrimas atliktas laikantis etikos standartų, visuotinai pripažįstamų ir taikomų karo nusikaltimų, nusikaltimų žmoniškumui ir jų aukų tyrimams³².

Siekiant rekonstruoti teisinį, kriminologinį ir viktimologinį diskursus buvo remiamasi įvairiais aukų teises reglamentuojančiais tarptautinės ir ES teisės aktais: pvz., 1985 m. Pagrindinių teisingumo principų nusikaltimų ir piktnaudžiavimo valdžia aukoms deklaracija³³, 2012 m. spalio 25 d. Europos Parlamento ir Tarybos Direktyva 2012/29/ES (vadinamoji Aukų direktyva)³⁴. Naudotasi ir Lietuvos teisės šaltiniais: baudžiamaisiais kodeksais³⁵, kitais įstatymais – pavyzdžiui, 2016 m. kovo 1 d. įsigaliojusiu Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodekso 180 straipsnio ir 3 priedo pakeitimo įstatymu³⁶. Dar viena šaltinių grupė – teismų medžiaga ir sprendimai. Ji apima abi Sausio 13-osios bylas. Pirmosios bylos detales, teismų logiką gerai atskleidžia Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimas *Kuolelis, Bartoševičius ir Burokevičius prieš Lietuvą* (2008)³⁷. Daug dėmesio, kaip ir kitose tyrimo dalyse, skiriama Vilniaus apygardos teismo 2019 m. kovo 27 d. nuosprendžiui Sausio 13-osios byloje³⁸, 2021 m. kovo 31 d. Lietuvos apeliacinio teismo nuosprendžiui Sausio 13-osios byloje³⁹.

1. Sausio 13-osios byla ir teisinis diskursas

Šią dalį norisi pradėti mėginant atskleisti kintančią iš SSRS išsivadavusios Lietuvos teisinę realybę bendresniame kontekste, kuris apima tiek kriminologines ir viktimologines žinias, tiek tarptautinės teisės normas ir diskursą.

vės, todėl kalbinti ir didmiesčių (Vilniaus), ir mažų miestelių ar kaimelių gyventojai bei gyventojos. Interviu imti iš žmonių, dalyvavusių sausio įvykiuose. Vis dėlto ne visi jie patyrė dramatiškų sužalojimų ar kitokių ilgalaikių traumų.

- 32 Daugiau apie šiuos standartus – pvz.: Kristen Campbell, „Ethical challenges: Researching war crimes“, iš *Research ethics in criminology* (Routledge, 2016): 162–177.
- 33 Declaration on the Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power, *supra note*, 13.
- 34 2012 m. spalio 25 d. Europos Parlamento ir Tarybos Direktyva 2012/29/ES, kuria nustatomi būtiniausi nusikaltimų aukų teisių, paramos joms ir jų apsaugos standartai, žiūrėta 2025 m. kovo 30 d., <https://eur-lex.europa.eu/legalcontent/LT/TXT/HTML/?uri=CELEX:32012L0029&from=LT>.
- 35 Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso patvirtinimo ir įsigaliojimo įstatymas. Baudžiamasis kodeksas, *Valstybės žinios*, 2000-10-25, Nr. 89-2741; Įstatymas dėl Lietuvos Tarybų Socialinės Respublikos baudžiamojo kodekso patvirtinimo, *Vyriausybės žinios*, 1961-01-01, Nr. 18-147, įsigaliojo 1961-09-01, negalioja nuo 2003-05-01.
- 36 Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodekso 180 straipsnio ir 3 priedo pakeitimo įstatymas, TAR, 2015-12-30, Nr. 2015-20997.
- 37 Europos Žmogaus Teisių Teismo 2008 m. vasario 19 d. sprendimas byloje *Kuolelis, Bartoševičius ir Burokevičius prieš Lietuvą*, pareiškimo Nr. 74357/01, 26764/02 ir 27434/02, žiūrėta 2025 m. kovo 30 d., <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-85152%22%5D%7D>.
- 38 „Sausio 13-osios įvykių bylos nagrinėjimas. Vilniaus apygardos teismo 2019 m. kovo 27 d. nuosprendis Sausio 13-osios byloje“, žiūrėta 2025 m. kovo 20 d., <https://www.apelacinis.lt/naujienuos/sausio-13-osios-ivykiu-bylos-nagrinejimas/1008>.
- 39 „Tiesiogiai: nuosprendžio Sausio 13-osios byloje paskelbimas“, žiūrėta 2025 m. kovo 20 d., [https://www.youtube.com/watch?v=mtlQvQebGY; „Sausio 13-osios įvykių bylos nagrinėjimas. Lietuvos apeliacinio teismo nuasmenintas nuosprendis \(2021 m. kovo 31 d.\)“, žiūrėta 2025 m. gegužės 22 d., <https://www.apelacinis.lt/naujienuos/sausio-13-osios-ivykiu-bylos-nagrinejimas/1008>.](https://www.youtube.com/watch?v=mtlQvQebGY; „Sausio 13-osios įvykių bylos nagrinėjimas. Lietuvos apeliacinio teismo nuasmenintas nuosprendis (2021 m. kovo 31 d.)“, žiūrėta 2025 m. gegužės 22 d., https://www.apelacinis.lt/naujienuos/sausio-13-osios-ivykiu-bylos-nagrinejimas/1008)

Visų pirma reikia trumpai priminti, kaip buvo konstruojama pati Sausio 13-osios byla. Nors teoriškai toks požiūris diskutuotinas, praktiškai buvo dvi Sausio 13-osios bylos, vyko atskiri jų nagrinėjimai, priimti atskiri nuosprendžiai. Taip nutiko todėl, kad iš pagrindinės bylos vėliau buvo išskirta kita. Pirmoji Sausio 13-osios byla Lietuvos teismuose pradėta nagrinėti 1996 m. Antroji byla po kurio laiko išskirta dėl pasikeitusių įstatymų (Lietuvoje posovietiniu laikotarpiu intensyviai vyko baudžiamosios teisės reforma) ir fakto, kad bylos sudarymo metu Lietuvos teisėje nebūta galimybės teisti įtariamuosius už akių (*in absentia*), todėl byla nagrinėta tik 6 kaltinamųjų atžvilgiu. Be to, Vilniaus apygardos teismą pasiekusioje byloje buvo nustatyta šiurkščių tuo metu galiojusių baudžiamojo proceso normų pažeidimų. Likusių 42 asmenų atžvilgiu byla buvo išskirta ir grąžinta tirti Generalinei prokuratūrai, ji pasiekė teismą tik po dviejų dešimtmečių⁴⁰.

Pirmoji Sausio 13-osios byla buvo nagrinėjama ir dėl nusikaltimų prieš civilius, tačiau teisiniame diskurse, regis, labiausiai akcentuojama, kad joje kaltinamieji nuteisti pagal šiuos tuometinio Baudžiamojo kodekso straipsnius: 68 straipsnį (viešas raginimas jėga nuversti valstybės suverenitetą) ir 70 straipsnį (antivalstybinių organizacijų sukūrimas ir dalyvavimas jų veikloje)⁴¹.

Nuosprendis šioje byloje priimtas 1999 m. rugpjūčio 23 d. Vilniaus apygardos teisme⁴². Pirmojoje byloje buvo itin svarbu įrodyti, kad kaltinamieji veikė sąmoningai, su Maskvos žinia, apie jos planus žinojo, jiems pritarė ir talkino: „Vieną reikšmingiausių bylų išnagrinėjęs teismas nustatė, kad visi antivalstybiniai pranešimai, nukreipti prieš valstybę, buvo svarstomi partijos biure, centro komitete, paskui – suvažiavimuose. Ši partija buvo tarši Maskvos veiksmų Lietuvoje priedanga.“⁴³ Svarbu paminėti, kad „bylą nagrinėję teisėjai didžiausiu pasiekimu laiko tai, kad šio nuosprendžio nepakeitė nei nuteistųjų skundus nagrinėjęs Lietuvos apeliacinis teismas, nei Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, nei Europos Žmogaus Teisių Teismas“⁴⁴.

Pažymėtina, kad byla iš karto susidomėjo žiniasklaida. Apie ją rašė pagrindiniai to meto dienraščiai⁴⁵, buvo sukurtas dokumentinis filmas „Tiesa ir teisingumas“⁴⁶. Taigi tiek aukos, tiek kaltininko diskurso konstravimas vyko lygiagrečiai su teisiniais procesais, naudojant tokius žiniasklaidos kanalus kaip valstybinė televizija, o tai suponuoja, kad būta nemenko pačios valstybės suinteresuotumo formuojant teisinį, kriminologinį ir viktimologinį diskursus apie sausio įvykius.

40 „1991 m. sausio įvykių byla: prieš 20 metų ir šiandien“, *supra note*, 2.

41 Europos Žmogaus Teisių Teismo 2008 m. vasario 19 d. sprendimas byloje *Kuolelis, Bartoševičius ir Burokevičius prieš Lietuvą*, *supra note*, 37: 10–11.

42 Žalimas, „Melo kojos trumpos. Teismų sprendimai Sausio 13-osios byloje“, *supra note*, 22.

43 „1991 m. sausio įvykių byla: prieš 20 metų ir šiandien“, *supra note*, 2.

44 *Ibid.*

45 Žr., pvz.: „Sausio 13-osios byloje – vėl pertrauka“, *Lietuvos rytas*, 1996 m. gruodžio 12 d., 3; „Sausio 13-osios sąmokslininkai suimti teismo salėje“, *Lietuvos aidas*, 1999 m. rugpjūčio 27 d., 1. Daugiau žr.: Černevičiūtė ir Zaksaitė, *supra note*, 17.

46 „Tiesa ir teisingumas“, dokumentinis filmas, rež. Edmundas Zubavičius, LRT mediateka, 2000 m. sausio 1 d., žiūrėta 2025 m. rugsėjo 20 d., <https://www.lrt.lt/mediateka/video/tiesa-ir-teisingumas?srsId=AfmBOopb-GHlCociEKEFQqSzPkJ8AHyAfvMl8ooVbMjwOpUKvXpxLO72H>.

Nors minėtame filme teismo procesas ir perfiltruotas režisieriaus, operatoriaus meniniu žvilgsniu, iš kino kameros įrašytų nukentėjusiųjų, liudininkų ir kaltinamųjų žodžių galime rekonstruoti, kaip teisme vaizduojami aukos, nusikaltėliai ir pats nusikaltimas. Čia priešpriešos principu konstruojami tokie vaizdiniai: siaubingą smurtą kentusios, nuo jo mirusios tiesioginės sausio įvykių aukos, kančios palaužti jų artimieji ir komunistinės ideologijos „matricoje“⁴⁷ vis dar gyvenantys kaltinamieji, savo veiksmuose neižvelgiantys nusikaltimo sudėties, patys laikantys save politinio susidorojimo aukomis. Kaip teigia vienas iš kaltinamųjų gynėjų, jie nepripažįsta prisidėję prie smurtinių veiksmų, nors pačių faktų neneigia. Veikiau kaltinimą stengiasi perkelti tuometinei faktinei ir teisėtai Lietuvos valdžiai – dėl neva įvykusio žmonių išprovokavimo smurtui. Už smurtą atsakingais, kaip galima suprasti iš advokatų ir pačių kaltinamųjų kalbų, kaltinamieji laiko M. Gorbačiovą ir teisėtos Lietuvos valdžios atstovus, ypač V. Landsbergį. Kita vertus, aukos kalba apie kur kas empiriškesnę faktinę tikrovę, kurioje būtent trauma, žaizda, mirtis, o ne politinės ideologijos ar net tautiniai jausmai yra pagrindiniai „veikėjai“⁴⁸.

Antrosios Sausio 13-osios bylos nagrinėjimas vyko daugybę metų. Pirmosios instancijos teismo (Vilniaus apygardos teismo) nuasmenintas nuosprendis buvo paskelbtas 2019 m. kovo 27 d.⁴⁹ Lietuvos apeliacinis teismas bylą nagrinėjo nuo 2020 m. rugsėjo 15 d. iki 2020 m. lapkričio 12 d. Sprendimas Lietuvos apeliaciniame teisme paskelbtas 2021 m. kovo 31 d.⁵⁰

Svarbu pažymėti, jog 2016 m. liepos mėnesį Vilniaus apygardos teismas nutartimi pripažino, kad nėra pagrindo inicijuoti atskiro tyrimo dėl buvusio SSRS vadovo Michailo Gorbačiovo baudžiamosios atsakomybės už 1991 m. sausio 11–13 d. įvykius, kurių mėginta formuoti, remiantis Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 113 straipsnyje nustatytu pagrindu („aplauidus vado pareigų vykdymas“): „Palaikydama minėtą teismo nutartį, Lietuvos Generalinė prokuratūra teismo, o tuo pačiu ir savo, poziciją motyvavo tuo, kad „esami duomenys neleidžia daryti išvados, kad M. Gorbačiovas žinojo apie ketinamus įvykdyti karinius veiksmus ir kad nesiėmė priemonių šiems veiksmams nutraukti.“⁵¹

Žinoma, M. Gorbačiovo atsakomybės klausimas nėra vienareikšmis. Vis dėlto faktas, jog jis Lietuvos Respublikos generalinės prokuratūros nebuvo iškviestas į apklausą (bent jau kaip specialusis liudytojas), byloja, kad Lietuva šioje byloje nesiėmė visų priemonių teisingumui atkurti. Kai kurie tyrėjai – pavyzdžiui, Mindaugas Rumšas – mano, kad teisinio pagrindo inicijuoti M. Gorbačiovo baudžiamąjį persekiojimą, argumentuojant aplaidžiu vado pareigų vykdymu, būta⁵².

Sausio 13-osios bylose buvo aiškiai identifikuotos aukos ir joms padaryta žala: tiek

47 „Matricos“ simbolių sovietinei tikrovei pavaizduoti pritaikė ir mokslškai pagrindė istorikas Aurimas Švedas. Žr. daugiau: Aurimas Švedas, *Matricos nelaisvėje: sovietmečio lietuvių istoriografija* (Vilnius: Aidai, 2009).

48 „Tiesa ir teisingumas“, *supra note*, 46.

49 Vilniaus apygardos teismo 2019 m. kovo 27 d. nuosprendis Sausio 13-osios byloje, *supra note*, 38.

50 2021 m. kovo 31 d. Lietuvos apeliacinio teismo nuasmenintas nuosprendis Sausio 13-osios byloje, *supra note*, 39.

51 Rumšas, *supra note*, 25: 23.

52 *Ibid.*

žuvusieji, jų šeimos nariai, tiek sunkiai ar lengvai sužalotieji. Pavyzdžiui, 2019 m. nuosprendyje itin detaliai aprašomos aukos, prieš jas panaudoti nusikaltami veiksmai, akcentuojama šių veiksmų tyčia. Antrojoje byloje kaip kaltinamieji identifikuoti net 67 asmenys. Visi kaltinamieji minėtame 2019 m. nuosprendyje pripažinti kaltais, jiems skirtos laisvės atėmimo bausmės nuo 4 iki 14 metų⁵³. Jie buvo kaltinami nusikaltimais, numatytais Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse: 100 straipsnyje⁵⁴ (Lietuvos Respublikos 2011 m. kovo 22 d. įstatymo Nr. XI-1291, įsigaliojusio 2011 m. kovo 31 d., redakcija), 101 straipsnyje⁵⁵ (Lietuvos Respublikos 2011 m. kovo 22 d. įstatymo Nr. XI-1291, įsigaliojusio 2011 m. kovo 31 d., redakcija), 103 straipsnio⁵⁶ (Lietuvos Respublikos 2011 m. kovo 22 d. įstatymo Nr. XI-1291, įsigaliojusio 2011 m. kovo 31 d., redakcija) 1 dalyje.

Svarbu paminėti, kad tuo metu, kai vyko sausio įvykiai, Lietuva buvo ką tik išėjusi (ar beišeinanti) iš sovietinės teisinės tikrovės. Tad didžiulė atsakomybė jauną valstybę užklupo iš esmės nepasiruošusią, neturinčią reikiamų tokių situacijai įstatymų, stokojančią gerai paruoštų teisininkų. Panašūs smurtiniai valstybiniai nusikaltimai neretai ir taip būna sunkiai įrodomi, o Lietuvos atveju tai buvo dar sudėtingiau.

Tad koks buvo tas nusikaltimas? Savo teorijoje apie valstybinius nusikaltimus Kauzlaric, Matthews ir Miller, kaip minėta, teigia, kad „valstybės įvykdomi nusikaltimai“ gali būti vykdomi ir prieš savos, ir prieš kitos valstybės piliečius ir savos, ir svetimos valstybės struktūrų atstovų⁵⁷.

Minėtieji autoriai nurodo tokius (valstybės vykdomų ar įvykdytų) nusikaltimų tipus:

a) vietinis – tarptautinis (angl. *Domestic-International Governmental Crime*), įvykstantis jį vykdančios valstybės geografinėje ir jurisdikcijoje, pažeidžiantis tarptautinės teisės normas ir (ar) žmogaus teises; **b) tarptautinis – tarptautinis** (angl. *International-International*

53 Vilniaus apygardos teismo 2019 m. kovo 27 d. nuosprendis Sausio 13-osios byloje, *supra note*, 38.

54 100 straipsnis. „Tarptautinės teisės draudžiamas elgesys su žmonėmis. Tas, kas tyčia, vykdydamas ar remdamas valstybės ar organizacijos politiką, dideliu mastu arba sistemingai užpuldinėjo civilius ir juos žudė arba sunkiai sutrikdė jų sveikatą; sudarė tokią gyvenimo sąlygą, kad jos lėmė žmonių žūtį; prekiaavo žmonėmis; deportavo gyventojus; kankino, žagino, įtraukė į seksualinę vergovę, vertė užsiimti prostitucija, priverstinai apvaisino ar sterilizavo; persekiojo kurią nors žmonių grupę ar bendriją dėl politinių, rasinių, nacionalinių, etninių, kultūrinių, religinių, lyties ar kitų motyvų, kuriuos draudžia tarptautinė teisė; žmones sulaukė, areštavo ar kitaip atėmė jų laisvę, kai toks laisvės atėmimas nepripažįstamas, ar nepranešė apie žmonių likimą arba buvimą vieta; vykdė apartheido politiką, baudžiamas laisvės atėmimu nuo penkerių iki dvidešimties metų arba laisvės atėmimu iki gyvos galvos.“ Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso patvirtinimo ir įsigaliojimo įstatymas. Baudžiamasis kodeksas, *Valstybės žinios*, 2000-10-25, Nr. 89-2741.

55 101 straipsnis. „Tarptautinės humanitarinės teisės saugomų asmenų žudymas. Tas, kas karo, tarptautinio ginkluoto konflikto, okupacijos ar aneksijos metu pažeisdamas tarptautinės humanitarinės teisės normas įsakė žudyti ar žudė: asmenis, kurie kapituliavo sudėdami ginklus arba neturėdami kuo priešintis; sužeistus asmenis, ligonius ar žuvančio karo laivo jūreivius; karo belaisvius; okupuotoje, okupuotoje, užgroboje ar karo veiksmų teritorijoje buvusius civilius ar kitus asmenis, kuriems karo metu suteikiama tarptautinė apsauga, baudžiamas laisvės atėmimu nuo dešimties iki dvidešimties metų arba laisvės atėmimu iki gyvos galvos.“ *Ibid*.

56 103 straipsnis. „Tarptautinės humanitarinės teisės saugomų asmenų žalojimas, kankinimas ar kitoks nežmoniškas elgesys su jais. Tas, kas karo, tarptautinio ginkluoto konflikto metu arba okupacijos ar aneksijos sąlygomis įsakė tremti ar trėmė civilius gyventojus iš okupuotos ar aneksuotos teritorijos į okupavusios ar aneksavusios arba trečiosios šalies teritoriją; įsakė perkelti ar perkėlė okupuotos valstybės civilius gyventojus į okupavusios šalies teritoriją, baudžiamas laisvės atėmimu nuo penkerių iki penkiolikos metų.“ *Ibid*.

57 Kauzlarich, Matthews ir Miller, *supra note*, 16: 173–194.

Governmental Crime), įvykstantis už šios valstybės jurisdikcijos, pažeidžiantis tarptautinės teisės normas ir (ar) žmogaus teises; **c) vietinis-vietinis** (angl. *Domestic-Domestic Governmental Crime*), įvykstantis tos valstybės teritorijoje ir jurisdikcijoje, pažeidžiant tik jos teisinės normas, **d) tarptautinis – vietinis** (angl. *International-Domestic Governmental Crime*), įvykstantis už šios valstybės jurisdikcijos ribų, tačiau pažeidžiant tik jį vykdančios valstybės arba vietinės jurisdikcijos teisės normas. O šių nusikaltimų auka minėtieji autoriai laiko individus arba grupes, kurios patyrė ekonominę, kultūrinę ar fizinę žalą, skausmą, atskirtį ar išnaudojimą dėl konkrečios valstybės veiksmų ar politikos, pažeidusių teisę ir tarptautiniu mastu pripažįstamas žmogaus teises⁵⁸. Nors Sausio 13-osios byloje žala aukoms, kaip minėta, suformuluota aiškiai, iš šalies žvelgiant, pagrindinis klausimas galėtų kilti dėl jurisdikcijos.

Lietuva, 1990 m. paskelbusi Kovo 11-osios aktą, 1991 m. sausio įvykių metu dar nebuvo kitų valstybių pripažinta kaip suvereni nuo Sovietų Sąjungos valstybė, savarankiškas teisinis subjektas. Pačių nusikaltimo vykdytojų požiūriu, smurtinius veiksmus jie vykdė savo jurisdikcijoje, nes Kremlius Lietuvos atsiskyrimo tuo metu nepripažino. Iš čia kilo ir sausio įvykių kaltininkų gynybos teisme strategija, ir apskritai suvokimas apie patį nusikaltimą ir jo aukas.

Kaip savo prisiminimuose pasakojo tuometinis Lietuvos generalinis prokuroras Artūras Paulauskas, vos tik pradėjus tirti Sausio 13-osios bylą – o pirmieji įkalčiai buvo renkami dar 1991 m. sausio 13-osios naktį – jo kolegos iš SSRS Lietuvos jurisdikcijos šiuo klausimu nepripažino. SSRS prokurorų ir baudžiamojo persekiojimo sistemos atstovų tonas, pasak A. Paulausko, ėmė švelnėti po 1991 m. vasaros pučo Maskvoje. Kaip pasakoja A. Paulauskas, kai Maskvos kolegų buvo paprašyta pagalbos tiriant bylą, „iš pradžių mums leido pabendrauti ir su Jazovu, ir su Kriučkovu, bet jie atsisakė duoti parodymus“. Visgi laikui bėgant į SSRS paveldą teises pareiškusios Rusijos tonas kito: „Vėliau vis mažėjo ir mažėjo to noro bendradarbiauti. Po to jau atvirai pradėjo sakyti, kad jie nelaiko, jog šitie veiksmai buvo nusikalstami, kad maždaug tuo metu buvo TSRS ir kad jie turėjo teisę šitaip elgtis.“⁵⁹

Galima būtų ginčytis, ar sausio įvykiais buvo pažeistos pačios sovietinės teisės normos – kitaip sakant, ar pats nusikaltimas ir jo aukos galėtų būti priskirti **vietiniam – vietiniam** valstybės vykdomo nusikaltimo tipui. Sovietų Sąjunga buvo ratifikavusi 1972 m. Helsinkio deklaraciją, pasirašiusi Konvenciją dėl genocido. Vis dėlto šios normos, draudžiančios nusikaltimus žmoniškumui, žmogaus teisių fundamentalius pažeidimus, nebuvo integruotos nei į sovietinės Rusijos, nei į Lietuvos SSR baudžiamąjį kodeksą.

Net jei tokia logika būtų buvusi teisinga, tai nereiškia, kad jokie įstatymai nebuvo pažeisti ir nusikaltimas neįvykdytas. Juk net jei sutiktume, kad Lietuva, kaip savarankiškas teisės subjektas, neegzistavo, smurtą prieš neginkluotus civilius įvykdžiusios struktūros

58 Kauzlarich, Matthews ir Miller, *supra note*, 16: 175–178.

59 Vilius Narkūnas, „Byla, užvirusi dar Sausio 13-osios nakties sukuryje: kaip Lietuva surėmė pečius ir iškovojo istorinį teisingumą“, LRT, 2024 m. sausio 13 d., https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/2169322/byla-uzviri-dar-sausio-13-osios-nakties-sukuryje-kaip-lietuva-sureme-pecius-ir-iskovojo-istorini-teisinguma?srsltid=AfmBOorDxaAoJR4-Tzxb7Eylv_4H8Jh_5tM6xANgdmDNEiD6ehoo_ZJ.

pažeidė tarptautinę teisę; tad nusikaltimas tokiu atveju būtų priskirtinas **vietiniam – tarptautiniam** valstybės vykdomo arba įvykdyto nusikaltimo tipui.

Vis dėlto pati Lietuva, kaip rodo čia pateiktas bylos aprašymas, jau jautėsi suvereniui teisės subjektui ir pilnaverte valstybei. Tad pagal Kauzlaric, Matthews ir Miller klasifikaciją ji sausio įvykių kaltininkų veiksmus vertino kaip kitos valstybės (SSRS) padarytą tiek pačios Lietuvos teisės (**tarptautinis – vietinis**), tiek bendrai tarptautinės teisės normų pažeidimą (**tarptautinis – tarptautinis**).

Panašu, kad Lietuvos požiūris buvo arčiausiai tiesos – kaip įrodė, pavyzdžiui, Dainius Žalimas. Jo teigimu, jau nuo pat pradžių sausio įvykių smurtą reikėjo kvalifikuoti kaip kitos valstybės agresiją prieš Lietuvą ir karo nusikaltimus⁶⁰.

Regis, nusikaltimo aukos vienareikšmiškai pripažino pačios Lietuvos, o ne SSRS suverenitetą. Prisimindamas Sausio 13-osios bylos nagrinėjimą, jos teisėjas S. Lemežis teigė: „Iš klausėme kiekvieną žmogų. Jų pasakojimai parodė, kad nepriklausomai nuo tautybių už Lietuvos nepriklausomybę kovojo visa Lietuva.“⁶¹

Daugelis šiame straipsnyje aprašomo tyrimų dalyvių per interviu taip pat akcentavo vienybės, tautos solidarumo jausmą. Vienas iš jų, nukentėjęs ginant Spaudos rūmus, sakė: *...nebuvo didelio tuo metu žmonių susipriešinimo dėl nepriklausomybės. Pasirodė, kad tų, prieš Lietuvos nepriklausomybę, yra vienetai, o visi šitie buvę funkcionieriai, komjaunimo ir, pavyzdžiui, šita... iš karto persimetė į kitą pusę – į Lietuvos nepriklausomybę ir dirbo Lietuvos nepriklausomybės labui, nes vis tiek atėjo sąjūdiečiai...⁶²*

Tyrimo dalyviai pabrėžė pasipriešinimą imituojamam, iš Kremliaus reguliuojamam perversmui, kaip Lietuvos Nepriklausomybės alternatyvai. Vienas iš jų teigė, kad jau per sausio įvykius, grėsmės akivaizdoje, važiuojant tankams, minia kategoriškai nepriėmė žinios apie neva keičiamą valdžią, buvo girdėti pasipriešinimo šūksniai:

...grynai leido įrašą tokį, kokį su tokiu akcentu, lietuviškai kalbėjo, bet su tokiu... gal kalbėjo ir dviem kalbom, neatsimenu iš čia, apimti euforijos... prašom skirstytis namo, jūsų valdžia jus išdavė, atseit, ir panašiai, ir panašiai, nes mes čia jus turime jus apginti. Nuo kažko tai ten apginti mus reikia, nuo perversmo fašistinio ar nuo kažko panašaus. Ir žmonės, aišku, nesiskirstė, pradėjo čia kas ploti, kas švilpti, kas šaukti.⁶³

Be to, daugelis, nukentėjusiųjų byloje teigė, kad jau pats žmonių pasirinkimas ginti valstybei svarbius objektus byloja apie daugumos konsensumą dėl Lietuvos Nepriklausomybės. Akcentuojama, kad toks solidarumas susiformavo jau su Sąjūdžiu. Vienas iš tyrimo dalyvių sakė:

...manau, kad pagrindinį dalyką ir įtaką man padarė tas tautos atbudimas, kuris siejamas, aš manau, su Sąjūdžiu pirmoj eilėj, tai tada jau pasijuto, sakysim, tarytum kažkokio oro gurkšnis, gryno, ir taip yra kažkur vadinamas. Manau, kad viduje, manau, tas homo

60 Žalimas, „SSRS agresija prieš Lietuvos Respubliką 1991 m. sausį: tarptautiniai teisiniai aspektai“, *supra note*, 22; Žalimas, „Melo kojos trumpos. Teismų sprendimai Sausio 13-osios byloje“, *supra note*, 22.

61 „Sausio 13-osios byla: prieš 20 metų ir šiandien“, *supra note*, 2.

62 Interviu su Sausio 13-osios įvykių aukomis bei liudininkais medžiaga (tyrėja Monika Rogers, buv. Kareniauskaitė), interviu su vyru, g. 1952 m., 2021 m. rugsėjo 18 d. Tyrimo dalyvių kalba visur netaisyta, jų citatos pateikiamos pasviruoju šriftu.

63 *Ibid.*, interviu su vyru, g. 1970 m., 2021 m. sausio 24 d.

*sovieticus žmogus sugriuvo, tiesiog aš supratau, kad iš tiesų, kas yra, kas yra ta netikra sąjunga broliškų respublikų ir kas iš tiesų yra Lietuva...*⁶⁴

Akcentuojama, kad buvo mažai abejonių, ar toks sprendimas – eiti į riziką, nujaučiamą ar net akivaizdų pavojų – yra teisingas. Kitas tyrimo dalyvis, televizijos bokšto gynėjas, pabrėžė:

*Reikėjo, vadinasi, reikėjo ir tokia situacija, kad grynai vidinis balsas, kad: „Tu turi ten būti ir turi kažką tai daryti.“*⁶⁵

Šią tautos vienybę, susitelkimą, pilietiškumą pažymėjo ir pirmosios bylos teismo posėdžiuose kalbėję liudininkai politikai: Romualdas Ozolas, Vytautas Landsbergis. Landsbergis kalbėjo apie bolševikų sąmokslą nuversti teisėtą ir legitimią Lietuvos valdžią. Ozolas samprotavo, kad „žmonės puikiai žinojo, ką jie daro, likdami prieš tankus“, pasak jo, kiekvienas pilietis tuo metu buvo „vyriausybė“. Tuo buvo atsakoma į kaltinamųjų teiginius, kad jie reprezentavo ne tik svarbią tuometinės Lietuvos dalį, bet net ir neva legitimią valdžią. Šį tautos ir teisėtai išrinktos valdžios bendrai sukurtos Kovo 11-osios Lietuvos vaizdinį užtvirtino Algirdas Brazauskas, priekaištaudamas kaltinamiesiems, laiku neperskaičiusiems „laiko ženklų“ – suponuodamas, kad net jis, itin svarbus komunistinės nomenklatūros atstovas, palaikė Nepriklausomybę nuo SSRS⁶⁶. Panašu, kad Brazausko liudijimas buvo neatsitiktinis – juo tuometinė (XX a. dešimtojo dešimtmečio ir XXI a. pirmojo dešimtmečio pradžios) Lietuva siekė dar labiau įtvirtinti daugumos konsensuso dėl nepriklausomybės byrant SSRS vaizdinį.

Hipotezė apie visuomenės vienybę, susitelkimą dėl bendro tikslo, paramą atsiskyrimui nuo SSRS ir demokratiškai išrinktai Aukščiausiajai Tarybai minima ir EŽTT sprendime byloje *Kuolelis, Bartoševičius ir Burokevičius prieš Lietuvą*. Tame sprendime nurodoma, kad Lietuvos komunistų partijos atsiskyrimas nuo SSRS komunistų partijos buvo remiamas buvusios vieningos LKP daugumos, kad naujoji, atsiskyrusioji LKP siekė partinio pliuralizmo ir pritarė Lietuvos nepriklausomybei, kad Sąjūdis laimėjo demokratinius rinkimus ir Kovo 11-osios aktas buvo priimtas demokratiškai rinktos Lietuvos valdžios daugumos, kad niekas iš atsiskyrusiosios, Maskvai lojalios komunistų partijos taip ir nebuvo išrinktas į parlamentą (nors rinkimai vyko pagal oficialias, legalias Sovietų Sąjungos procedūras)⁶⁷.

Be abejo, EŽTT buvo svarbu įrodyti, kad nacionalinių Lietuvos teismų procesas prieš Sausio 13-osios įvykių kaltininkus buvo paremtas galiojančiais teisės aktais: „1990 m. lapkričio 10 d. buvo pakeistas Baudžiamojo kodekso 70 straipsnis, draudžiantis veiklą, *inter alia*, pažeidžiančią Lietuvos Respublikos konstitucinę santvarką, šią normą atskiriant

64 Interviu su Sausio 13-osios įvykių aukomis bei liudininkais medžiaga (tyrėja Monika Rogers, buv. Kareniauskaitė), interviu su vyru, g. 1967 m., 2021 m. sausio 21 d.

65 Interviu su Sausio 13-osios įvykių aukomis bei liudininkais medžiaga (tyrėja Miglė Bražėnaitė), interviu su moterim, g. 1970 m., 2021 m. spalio 25 d.

66 „Tiesa ir teisingumas“, *supra note*, 46. R. Ozolo liudijimas – maždaug nuo 45 min., V. Landsbergio liudijimas – maždaug nuo 54 min., A. Brazausko liudijimas – maždaug nuo 38 min.

67 Europos Žmogaus Teisių Teismo 2008 m. vasario 19 d. sprendimas byloje *Kuolelis, Bartoševičius ir Burokevičius prieš Lietuvą*, *supra note*, 37: 3–4.

nuo ankstesnio antisovietinės veiklos draudimo⁶⁸. Vadinasi, Strasbūro teismui buvo svarbu, kad pirmojoje Sausio 13-osios byloje Lietuvos teismuose buvo vadovaujama *lex retro non agit* principu; kad įstatymai, kuriuos nuteistieji pažeidė, egzistavo nusikaltimo padarymo metu.

Taigi galima konstatuoti, kad Lietuvos baudžiamoji teisė, Lietuvos teismai legitimavo su Sausio 13-osios įvykiais susijusių aukų statusą, pripažindami patį nusikaltimą. Taip buvo teisiškai pripažintas ir nekvestionuojamai įvykęs „viktimizacijos faktas“.

Sausio 13-osios byloje baudžiamasis procesas nebuvo labai problemiškas – bent jau palyginti su tokiais baudžiamaisiais procesais, kurie eina, pavyzdžiui, universaliosios jurisdikcijos keliu. Buvo aiškūs, žinomi, teisme dalyvavo ir kai kurie nusikaltėliai, ir aukos, ir jų atstovai. Tiesa, bylos specifika lėmė, kad daugelį antrosios Sausio 13-osios bylos kaltinamųjų teko teisti jiems nedalyvaujant, pasinaudojant Lietuvos teisėje jau po šių įvykių atsiradusia galimybe teisti *in absentia*.

Tad galima teigti, kad per 1991 m. sausio įvykius įvykdyti nusikaltimai prieš civilius klasifikuotini ne kaip tos pačios valstybės smurtas prieš savo piliečius, bet kaip nusikaltimas, pažeidžiantis ir nacionalinę ir tarptautinę teisę, SSRS įvykdytas prieš kitos suverenios valstybės piliečius.

2. Sausio 13-osios įvykių aukos ir „išlikusieji“ viktimologiniame diskurse bei pačių aukų savirefleksija

Šiame skyriuje pažvelgsime į tai, kaip sąvoką „auka“ supranta pačios aukos. Mėginsime atskleisti, kokia sausio įvykių „idealios aukos“ samprata susiklostė Lietuvoje ir kaip ji koreliavo su pačių aukų realybe.

Pasak Christine Schwöbel-Patel, ne tik įprastų, bet ir tarptautinių nusikaltimų aukų paveikslą konstravimui analizei yra tinkama N. Christie teorija. Savo darbe Schwöbel-Patel pateikia pavyzdį, kaip Christie „idealios aukos“ koncepcija atsiskleidžia konstruojant aukos paveikslą Tarptautiniame baudžiamajame teisme. Autorė pažymi, kad „idealiai aukai“ priskiriamos tokios savybės kaip pasyvumas, moteriškumas ir groteskiškumas. Groteskiškumas šiame kontekste suprantamas kaip fizinis bruožas, pabrėžiančių aukos statusą, su-reikšminimas ir išryškėjimas: pavyzdžiui, nuotraukose akcentuojami aukai traumos palikti randai, žaizdos. Vaizduojami ir deformuoti kūnai, be galūnių ir pan. O „moteriškumas“ sietinas su faktu, kad kaip tipinės aukos paveikslas dažnai pasitelkiamos moterys ir vaikai. Vyrų, formuojant sunkų tarptautinės teisės pažeidimų aukų įvaizdį, demonstruojami rečiau⁶⁹.

Be to, „idealios aukos“ vaizdinys susiejamas su „idealaus nusikaltėlio“ vaidmeniu, jie tarsi negali egzistuoti vienas be kito: „Neįmanoma atskirti aukos konstrukto nuo kaltininko ir net teisės lauko atstovo. Šie vaidmenys įtvirtina vienas kitą. Auka negali atrodyti

68 „On 10 November 1990 Article 70 of the Criminal Code was amended to prohibit activities, *inter alia*, undermining the constitutional order of the Republic of Lithuania, as distinguished from the previous prohibition on anti-Soviet activities...“ *Ibid.*, 4.

69 Schwöbel-Patel, *supra note*, 11: 709–719.

silpna ir pažeidžiama, nebent nusikaltėlis yra stiprus, o teisingumo atstovas – racionalus. Kaip teigia Christie, „idealioms aukoms reikia idealių nusikaltėlių“.⁷⁰

Taigi pagal šią interpretaciją aukos ir nusikaltėlio paveikslas konstravimas tiesiogiai priklauso nuo jų tarpusavio santykio ir net nuo „teisingumo agento“ (pvz., tarptautinio teismo teisėjo ar advokato, o gal ir paties teismo ar prokuratūros) įvaizdžio. Nusikaltėlis ir auka yra tarpusavyje priklausomi: „Kuo idealesnė auka, tuo idealesnis tampa nusikaltėlis. Kuo idealesnis nusikaltėlis, tuo idealesnė yra auka.“⁷¹ Todėl „idealus nusikaltėlis“ yra „idealios aukos“ priešingybė: stiprus, vyriškas, iniciatyvus ir keliantis pavojų. Jis taip pat yra nepriklausomas ir politizuotas. Jis neturi jau minėtųjų empatiją sukeliančių grotesko bruožų. Visgi „idealus nusikaltėlis“ yra tiesiog „bjaurus“, vaizduojamas nepatraukliai. Be to, nusikaltėlis yra blogas – ir jo blogis skatina tiek teisinę bendruomenę, tiek visuomenę susitapatinti su auka⁷². Kaip matėme praeitame skyriuje, Lietuvos atveju aukos paveikslas konstravimui taip pat buvo būdingas tam tikras nusikaltėlio vaizdinys kaip ideologiškai angažuoto, sovietinės blogio imperijos tarno, nesugebančio per ideologinius lozungus išvengt tikros aukų kančios (pvz., Burokevičius, Jermalavičius). O žudžiusieji – kaip pamatysime netrukus, šiame skyriuje – vaizduoti kaip žiaurūs, neteisingą ir pagal tarptautinę teisę neteisėtą įsakymą vykdančios kariškos⁷³.

Besivystant viktimologijai, kaip minėta, paaiškėjo, jog „idealios aukos“ vaizdavimas nebūtinai atliepia pačių aukų poreikius – taip atsirado sąvoka „išlikusysis“ (angl. *survivor*), pabrėžianti aukos stiprybę įveikiant trauminę patirtį. Vis dėlto abejojama, ar toks traktavimas visada tinka, nes tyrimai su seksualinės prievartos aukomis pademonstravo, kad ši smurtą ir siaubingą patirtį įveikusio „herojaus“ ar „herojės“ etiketė neretai trikdo nukentėjusiuosius, skatina šių asmenų atžvilgiu didelius lūkesčius, kurie patiems nukentėjusiesiems tampa papildoma našta⁷⁴. Todėl kaip kompromisas siūlomas angliškas terminas *transcender* – peržengusysis, įveikusysis⁷⁵. Kita vertus, minėtieji kompromisai netinka dėl tos priežasties, kad ne visos aukos, deja, išgyvena.

Schwöbel-Patel aprašytoji dichotomija konstruojant aukos paveikslą puikiai atsiskleidžia iš tuometinio generalinio prokuroro A. Paulausko su LRT žurnalistais pasidalinto sakinio apie Sausio 13-osios įvykius ir bylą: „Ta byla pasidalijo į dvi dalis. Viena dalis buvo kariškiei, kurie užėmė aktyvią poziciją visoje šioje Sausio 13-osios byloje, kurie puolė, traukė, šaudė. Ir buvo nukentėję, kurie gynė.“⁷⁶

Taigi, čia ima skleisti blogos moralės kaltininko (*puolė, traukė, šaudė*) ir teisios, pasiaukojančios aukos (*gynė, rizikuodama gyvybe*) paveikslas. Reikšmingas šiuos aspektu ir teisingumo atstovo – racionalaus teisingumo agento – žvilgsnis. Pats Paulauskas šiame LRT straipsnyje pasakoja, kaip jau tragišką sausio naktį, nepasiduodamas emocijoms, ima rinkti

70 Schwöbel-Patel, *supra note*, 11:718.

71 *Ibid.*

72 *Ibid.*

73 Narkūnas, *supra note*, 59.

74 Meghan Warner, „Not a victim, not a survivor“, *Contexts* 23, 2 (2024): 12–17.

75 Kristen Lee Discola, *Constructing Victim, Survivor, and Transcender Identities, Redefining Murder, Transforming Emotion* (Routledge, 2020).

76 Narkūnas, *supra note*, 59.

įkalčius, dirbti savo darbą teisingumo labui.

Įdomu tai, kad Sausio 13-osios įvykių aukos net ir teisiniame ir kriminologiniame diskurse ne visada atitinka klasikinę „idealios aukos“ sampratą – auka nėra pasyvi. Teisėjas Stasys Lemežis, kalbėdamas apie Sausio 13-osios bylos aukas ir liudininkus, sakė: „Iš žmonių pasakojimų jautėsi begalinis atsidavimas, visi jie didvyriai“; „Vienos senutės, atvykusios liudyti iš Joniškio, pasakojimas lig šiol įstrigęs atmintyje. „Atsiklaupiau prieš tanką ir rusiškai tankistui šaukiau: „Šauk į mane, nors aš tau močiutė! Tu į mane šausi!?“ Ir tankas sustojo.“⁷⁷

Pirmojoje byloje liudiję nukentėjusiųjų giminės taip pat pabrėžė tą sausio naktį žuvusiųjų savarankiškumą, politinį angažuotumą, apsisprendimą ginti trapią Lietuvos nepriklausomybę. Kaip teigė Dariaus Gerbutavičiaus motina, per Sausio 13-osios įvykius praradusi septyniolikmetį sūnų, jis nuo ankstyvos paauglystės išitraukė į Sąjūdžio veiklą, pats kvestionavo rusifikacijos praktikas okupuotos Lietuvos mokyklose, su draugais dalyvavo protesto akcijose, stebėjo ir fiksavo sovietinių jėgos struktūrų judėjimą. Moteris pabrėžė, kad nors visa šeima buvo nusiteikusi patriotiškai, sūnus savo politines pažiūras pasirinko pats, savarankiškai sprendė, kokioje veikloje dalyvauti, dažnai jo politinė veikla vyko savarankiškai, atskirai nuo tėvų⁷⁸. Taigi, Sausio 13-osios byloje ir ją atspindėjusiame viešajame kriminologiniame bei viktimologiniame diskursuose pabrėžiamas aukų subjektiškumas, jų galia. O tai yra priešingybė „pasyvios aukos“ sampratai.

Vis dėlto analizuojant būtent per šį tyrimą vykdytus interviu įdomu tai, kaip subjektyviai yra reflektuojamos buvimo auka, traumos patirtys. Vieni nukentėjusieji aukos statusą sureiškina, o kiti jo tarsi kratosi. Vieni sutinka būti didvyriais ir jais jaučiasi, kiti tam aktyviai priešinasi. Taigi, realios aukų patirtys ir jų (per)konstravimas laiko perspektyvoje skiriasi nuo bylos diskurso. Visų pirma jos yra daug įvairesnės.

Tai atitinka Dawn L. Rothe ir David Kauzlaric teorines išvalgas, kad humanitarinės teisės pažeidimų auka yra apibrėžiama ir viešajame diskurse vaizduojama kultūriškai, tačiau paties asmens, tapusio auka, socialinė ir asmeninė tikrovė yra subjektyvi ir nebūtinai atitinka šias viešas reprezentacijas. Vadinas, ir mūsų atveju nėra neįprasta, kad kai kurie individai lengviau tapatinasi su aukos arba herojaus vaidmeniu, o kai kuriems jis atrodo sunkus, nepriimtinas, nors asmenys ir būtų nukentėję tokiomis pačiomis aplinkybėmis⁷⁹.

Kaip teigė viena tyrimo dalyvė, nei auka, nei didvyre būti ji neplanavo, nenorėjo, todėl, nors rimtai nukentėjo, buvo sunku tai suprasti, priimti. Didvyre ji ir nesijaučianti. Moteris teigė net ne iš karto supratusi, kad per Sausio 13-osios įvykius patyrė rimtą žalą sveikatai – patirtos fizinės traumos padariniai, skausmai atsiskleidė tik po pusmečio:

Man tokie skausmai buvo, aš nualpau vieną rytą. Aš dar pradžioj kentėjau. Dar išėjau į darbą. O po to, kai aš atsiguliau į ligoninę, ir kai man ten padarė, aš tos diagnozės nežinau... bet, vienu žodžiu, ten parodė galvoj taškus. Ir manęs, aišku, klausė, ar ten kažko neturiu, streso ar ko...⁸⁰

77 „Sausio 13-osios byla: prieš 20 metų ir šiandien“, *supra note*, 2.

78 „Tiesa ir teisingumas“, *supra note*, 46. D. Gerbutavičiaus motinos liudijimas – maždaug nuo 14 min.

79 Rothe ir Kauzlarich, *supra note*, 8.

80 Interviu su Sausio 13-osios įvykių aukomis bei liudininkais medžiaga (tyrėja Monika Rogers, buv. Kareniauskaitė), interviu su moterimi, g. 1954 m., 2021 m. sausio 18 d.

Įdomu tai, kad ši moteris iš karto po Sausio 13-osios įvykių apie savo viktimizaciją pamiršo, pasireiškusių sveikatos problemų su lemtingąja sausio naktimi nesiejo, veikiau buvo linkusi savo sveikatos sutrikimus, po sausio įvykių pasireiškusias ligas sieti su darbo specifika ir genetika – senelio liga. Aukos statusą sau ji priskyrė tik sociume, gydytojui atpažinus ir identifikavus ją kaip Sausio 13-osios įvykių auką. Tokį nenorą tapatintis su auka ši tyrimo dalyvė grindė tuo, kad į sausio įvykių epicentrą pateko ne savo valia, o tiesiog dėl aplinkybių – tuo metu ėjo į darbą. Panašiai buvo ir su herojės statusu – autorė sutiko atsiimti jai priklausančią valstybės apdovanojimą, Sausio 13-osios medalį, tik po daugelio metų, kolegų įkalbėta:

*Aš irgi ten priešinausi. Nu, po to, sakau, tvarkoj. Tai va. O šiaip, aš jokių ten dėl gydymų, aš nieko nesitvarkiau, nu, kažkaip...*⁸¹

Kitas tyrimo dalyvis taip pat pabrėžė, kad oficialus aukos statusas jam nėra svarbus, būtinas – anot jo, yra nukentėjusių daug labiau. Iš pasakojimo aiškėja, kad šis asmuo tarsi jaučiasi nepakankamai vertu būti auka:

*Man nereikia tų laurų, man nereik todėl, kad, sakau, yra už mane daugiau nukentėjusių žmonių. Jiems lai padeda, kurių dar ir invalidas tapo, kuris... Žiūrėjau per televizorių, per visur, per radiją klausausi. Va, kuris nepaeina, kuris nukentėjo, o Jėzus, net nėra ką šnekėti... Ten vienas yra abidvi kojas, kitam ten – ajajai... Vieną rodė per televizorių, tai išvis peršautas, kulka išėjus... Sakau, aš jau apie save net nenoriu šnekėti, man nereik tų pažymėjimų.*⁸²

Vis dėlto tokiems liudijimams kontrastuoja kitų aukų patirtis. Nemažai jų išreiškia simbolinio pripažinimo, tapimo auka, statuso poreikį, pavyzdžiui:

*O šitų mūsų jau Sausio 13-osios bendražygių nedaug likę, bet reikia biškį atsižvelgt gal ir į juos? Dėmesio daugiau jiems skirti. Kad ir seneliai... Juk yra tokių, kad jiems nėra kas padeda. Gali turėti daug vaikų arba nė vieno, vis tiek tu senatvėj vienas. Aš gyvenau viena.*⁸³

3. Aukų statuso bei poreikių teisinis reglamentavimas ir realybė

Šiame skyriuje analizuojama, kaip Lietuvos teisinė sistema buvo ir yra pritaikyta suprasti ir užtikrinti tokių aukų, kaip Sausio 13-osios įvykių, teises, koks teisingumas jų atžvilgiu buvo įgyvendintas.

Minėtoje 1985 m. Pagrindinių teisingumo principų nusikaltimų ir piktnaudžiavimo valdžia aukoms deklaracijoje⁸⁴ nurodyta:

a) Su aukomis turi būti elgiamasi su užuojauta ir pagarba jų orumui.

81 Interviu su Sausio 13-osios įvykių aukomis bei liudininkais medžiaga (tyrėja Monika Rogers, buv. Kareniauskaitė), interviu su moterimi, g. 1954 m., 2021 m. sausio 18 d.

82 Interviu su Sausio 13-osios įvykių aukomis bei liudininkais medžiaga (tyrėja Monika Rogers, buv. Kareniauskaitė), interviu su vyru, g. 1955 m., 2021 m. sausio 23 d.

83 *Ibid.*, interviu su moterimi, g. 1935 m., 2021 m. rugsėjo 18 d.

84 Declaration on the Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power, *supra note*, 13.

- b) Aukos turi būti išsamiai informuojamos apie bylos nagrinėjimą, rezultatus ir gauti teisinę pagalbą.
- c) Reaguojant į aukų poreikius, turėtų būti sudarytos palankesnės sąlygos „suteikiant galimybę aukoms išreikšti savo nuomonę bei susirūpinimą keliančius klausimus atitinkamose baudžiamojo proceso stadijose, kai nukenčia jų asmeniniai interesai“⁸⁵.

Tai vadinama aukoms suteikiama teise „išreikšti savo požiūrį“ – angl. *the right to present views*.

Europos Sąjungos teisiniame diskurse atkreipiamas dėmesys ir į aukų teises. Pavyzdžiui, 2001 m. kovo 15 d. buvo priimtas Tarybos pamatinis sprendimas dėl nukentėjusiųjų padėties baudžiamosiose bylose, kuriuo valstybės narės raginamos ginti aukų teises. Šiame ES dokumente remiamasi Amsterdamo sutartimi (ypač jos 31 straipsniu ir 34 straipsnio 2 dalies b punktu); 1999 m. liepos 14 d. Europos Komisijos komunikatu Europos Parlamentui, Tarybai ir Ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui „Nukentėjusieji nuo nusikaltimų Europos Sąjungoje: pamąstymai dėl normų ir veiksmų“; 2000 m. birželio 15 d. Europos Parlamento priimta rezoliucija dėl šio komunikato. Jame remiamasi ir 1999 m. spalio 15–16 d. Tamperėje (Suomija) posėdžiavusios Europos Vadovų Tarybos išvadomis, visų pirma jų 32 punktu, kuriame nurodoma, kad turėtų būti parengtos minimalios nukentėjusiųjų nuo nusikaltimų apsaugos normos, ypač dėl nukentėjusiųjų galimybės kreiptis į teismą ir jų teisės į žalos atlyginimą, įskaitant teismo išlaidas. Pamatiniame sprendime taip pat pabrėžtas poreikis kurti nacionalines programas, skirtas įvairioms pagalbos ir apsaugos nusikaltimų aukoms priemonėms finansuoti⁸⁶. Šiame teisės akte akcentuojama, kad: „[v]alstybės narės turėtų suderinti savo įstatymus ir kitus teisės aktus tiek, kiek reikia siekiant suteikti nukentėjusiesiems nuo nusikaltimų aukšto lygio apsaugą, kurioje valstybėje narėje jie bebūtų“; „[i] nukentėjusiųjų reikmes turėtų būti atsižvelgiama ir jais rūpinamasi visapusiškai ir kompleksiskai, vengiant dalinių ar nenuoseklių sprendimų, galinčių sukelti antrinį persekiojimą“; „[n]ukentėjusiesiems nuo nusikaltimų padedančios priemonės, ypač nuostatos dėl kompensacijos ir tarpininkavimo, nėra susijusios su susitarimais pagal civilinio proceso teisės normas“⁸⁷.

Pamatiniame sprendime pabrėžiamos tokios aukų teisės: teisė reikalauti pagarbos jų orumui, teisė teikti ir gauti informaciją, teisė suprasti ir būti suprastam, teisė į apsaugą įvairiose proceso stadijose ir teisė gauti jiems skirtą išmoką⁸⁸. Taip pat pabrėžiama, kad svarbus yra specializuotų paslaugų teikimas ir nukentėjusiųjų rėmimo grupių dalyvavimas prieš baudžiamosios bylos nagrinėjimą, jo metu ir po jo⁸⁹.

Taigi šis sprendimas įtvirtino pagrindinius pagalbos aukoms principus, kurie ir toliau

85 Declaration on the Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power, *supra note*, 13: 37.

86 2001 m. kovo 15 d. Europos Tarybos pamatinis sprendimas dėl nukentėjusiųjų padėties baudžiamosiose bylose (2001/220/TVR), OL L 82, 2001 3 22, p. 1–4, žiūrėta 2025 m. rugsėjo 24 d., <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/HTML/?uri=CELEX:32001F0220&from=EN>.

87 *Ibid.*

88 *Ibid.*

89 *Ibid.*

akcentuojami ES teisėje. Tolesnis ES dėmesys aukoms lėmė, kad buvo priimta 2012 m. spalio 25 d. Europos Parlamento ir Tarybos Direktyva 2012/29/ES, kuria nustatomi būtiniausi nusikaltimų aukų teisių, paramos joms ir jų apsaugos standartai⁹⁰. Šios ES direktyvos 1 straipsnyje akcentuojama, kad jos tikslas yra „užtikrinti, kad nusikaltimų aukos gautų tinkamą informaciją, paramą ir apsaugą bei galėtų dalyvauti baudžiamajame procese“. Tame pačiame straipsnyje nustatyta, jog valstybės narės užtikrina, kad aukos būtų pripažįstamos aukomis ir kad su jomis įvairiose teisingumo tarnybose arba kompetentingose valdžios institucijose, kurių veikla susijusi su baudžiamuoju procesu, visuomet būtų elgiamasi pagarbiai, jautriai, profesionaliai. Be to, direktyvoje pabrėžiama, kad „nustatytos teisės taikomos aukoms jų nediskriminuojant“⁹¹.

Vis dėlto tai yra šiulaikinės pastangos. Pasak tyrėjų, istoriškai aukų – net ir masinio smurto, prievartos – teisės tribunuluose ir tarptautiniuose teismuose, kuriuose buvo nagrinėjami karo nusikaltimai, nusikaltimai žmoniškumui, genocidas, agresija, nebūdavo deramai užtikrinamos. Panašu, kad net ir Niurnbergo tribunole labiau gilintasi į nusikaltėlių, jo motyvaciją – pavyzdžiui, „vado atsakomybės dėl pavaldinių elgesio problemą“, o ne auką. Kita vertus, Niurnbergas padėjo aukoms tuo aspektu, kad šiam tribunole išsikristalizavo asmeninė atsakomybė už karo nusikaltimus, o tai padėjo nubausti kaltuosius už aukoms padarytą žalą⁹².

Pasak Jan van Dijk ir Jo-Anne Wemmers, istoriškai visuose XX a. kariniuose tribunuluose aukos būdavo marginalizuojamos, jų dalyvavimo baudžiamajame procese galimybės buvo ribotos. Tik Romos statute, t. y. Tarptautinio baudžiamojo teismo Romos statute (tarptautinė sutartis, kuria įsteigtas Tarptautinis baudžiamasis teismas, įsigaliojusi 2002 m. liepos 1 d.), aukoms pagaliau suteikta visapusiška teisė dalyvauti baudžiamojo teisingumo procese per savo atstovą, taip pat teisė prašyti kompensacijos per teismą⁹³.

Su aukos statusu ir dalyvavimu baudžiamajame procese, aukos pripažinimu istoriškai susiję daug stereotipų. Vienas jų – baimė, kad empatija aukai gali pakenkti bylos nagrinėjimui, padaryti baudžiamąjį procesą subjektyvų. Vis dėlto, kaip savo tyrime pažymėjo J. van Dijk ir J.-A. Wemmers, JAV ir Australijoje atlikti tyrimai paneigė ilgai tvyrojusias baimes, kad aukos dalyvavimas teismo procese gali baigtis griežtesne bausme, sutrukdyti priimti teisingą nusikaltėliui sprendimą⁹⁴.

Visgi Europos Sąjungos teisės nuostatomis šios baimės išsklaidomos: „šioje direktyvoje nustatytomis teisėmis nedaromas poveikis nusikaltėlio teisėms“, ja „nedaromas poveikis

90 2012 m. spalio 25 d. Europos Parlamento ir Tarybos Direktyva 2012/29/ES, kuria nustatomi būtiniausi nusikaltimų aukų teisių, paramos joms ir jų apsaugos standartai, *supra note*, 34.

91 *Ibid.*

92 Žr., pvz.: Guido Acquaviva, „At the Origins of Crimes Against Humanity: Clues to a Proper Understanding of the Nullum Crimen Principle in the Nuremberg Judgment“, *Journal of International Criminal Justice* 9, 4 (2011): 881–903; Guido Acquaviva, „Doubts about Nullum Crimen and Superior Orders: Language Discrepancies in the Nuremberg Judgment and their Significance“, iš *Historical Origins of International Criminal Law: Volume 1*, Morten Bergsmo, Chean Wui Ling ir YI, Ping (Brussels, 2014), https://www.fichl.org/fileadmin/fichl/FICHL_PS_20_web.pdf, 597–598.

93 Van Dijk ir Wemmers, *supra note*, 5: 37–38.

94 *Ibid.*

nekaltumo prezumpcijai⁹⁵.

Sausio 13-osios įvykius nagrinėjant teisme, ypač antrojoje byloje, siekiant užtikrinti aukų teises visų pirma buvo aiškiai identifikuotos aukos – tiek žuvusieji, jų šeimos nariai, tiek sunkiai ar lengvai sužalotieji, ir joms padaryta žala⁹⁶. Be to, byloje aiškiai identifikuoti nusikaltėlių veiksmai. Pavyzdžiui, 2019 m. nuosprendyje pateikti itin detalūs nusikaltėlių veiksmų aprašymai⁹⁷. Visgi, žiūrint iš aukų perspektyvos, nusikaltėlių identifikavimas nebuvo iki galo sklandus – tarp jų neatsidūrė „vyriausiasis ginkluotųjų pajėgų vadas“ M. Gorbačiovas⁹⁸ ir jo įpėdiniai. Daug tyrimo dalyvių pabrėžė, kad Gorbačiovą nubausti ar nuteisti būtina⁹⁹.

Kita vertus, būtina konstatuoti, kad aukų teisės neapsiriboja baudžiamuoju procesu. Pavyzdžiui, Kirsten Roberts atlikta analizė apie žmogaus teisių ar tarptautinės humanitarinės teisės pažeidimų aukų poreikius atskleidė, kad pagalbos šiems žmonėms gali reikėti labai ilgai, net jei jie buvo išgirsti baudžiamajame procese, turėjo galimybę išsakyti savo liudijimus ir sulaukė teisingumo kaltųjų atžvilgiu. Pasak šios autorės, taip yra todėl, kad trauminio įvykio – nusikaltimo, buvimo jo auka – padariniai yra ilgalaikiai, gali tęstis ir visą tolesnį aukos gyvenimą, turėti pasekmių įvairiems gyvenimo aspektams. Ši mokslininkė, išnagrinėjusi dabartinius tarptautinius standartus ir galimus būdus siekti ilgalaikio dėmesio ginkluotųjų konfliktų aukų teisėms, naudodama kaip pavyzdį Šiaurės Airiją konstatuoja, kad tokioms aukoms itin reikalinga ilgalaikė vietinė paramos sistema. Autorės teigimu, norint visapusiškai patenkinti konfliktų aukų poreikius reikia holistinio, ilgalaikio nacionalinio lygmens požiūrio į šią problematiką¹⁰⁰.

Pasak J. van Dijk ir J.-A. Wemmers, nusikaltimai yra labai traumuojantis įvykis, jų aukos itin dažnai kenčia dėl įvairių su psichine sveikata susijusių simptomų: trauminio įvykio atsiminimų, pykčio priepuolių, košmarų, padidėjusio baimės jausmo, antrinių simptomų – koncentracijos, dėmesio praradimo, kaltės jausmo, tam tikrų dalykų, vietų vengimo ir kitų užuominų, susijusių su traumišku įvykiu. Nusikaltimų aukoms reikalinga šeimos parama, psichologinė pagalba, kompensacijos, mokamos skriaudėjo ar valstybės. Pagal jau minėtą 1985 m. deklaraciją smurto nusikaltimų aukos turi gauti kokybiškas socialines paslaugas, gydymą ir kompensacijas dėl nuostolių iš valstybės ar kaltininko¹⁰¹.

Reikia akcentuoti, kad problema Lietuvoje pripažįstama. 2020–2024 m. kadencijos LR Seimas ėmėsi iniciatyvos gerinti „socialines ir sveikatos stiprinimo paslaugas Laisvės

95 2012 m. spalio 25 d. Europos Parlamento ir Tarybos Direktyva 2012/29/ES, kuria nustatomi būtiniausi nusikaltimų aukų teisių, paramos joms ir jų apsaugos standartai, *supra note*, 34.

96 Vilniaus apygardos teismo 2019 m. kovo 27 d. nuosprendis Sausio 13-osios byloje, *supra note*, 38: 192–193.

97 *Ibid.*, 193.

98 Interviu proceso metu M. Gorbačiovas tebebuvo gyvas.

99 Interviu su Sausio 13-osios įvykių aukomis bei liudininkais medžiaga (tyrėja Monika Rogers, buv. Kareniauskaitė), interviu su vyru, g. 1942 m., 2021 m. gruodžio 20 d.; *ibid.*, interviu su vyru, g. 1959 m., 2021 m. rugsėjo 18 d. Interviu su Sausio 13-osios įvykių aukomis bei liudininkais medžiaga (tyrėja Miglė Bražėnaitė), interviu su moterimi, g. 1970 m., 2021 m. spalio 25 d.

100 Roberts, *supra note*, 383–427.

101 Van Dijk ir Wemmers, *supra note*, 5: 35.

gynėjams¹⁰². Be to, aukos statusas yra apibrėžtas atskirame įstatyme, kuris priimtas dar 1991 m. ir vis dar galioja. Jame numatytos ir kompensacijos aukoms, įskaitant materialines, taip pat socialinė pagalba aukoms ir jų šeimos nariams¹⁰³.

Be to, net pagal tą pačią Europos Sąjungos teisę valstybėms narėms yra privaloma priimti adekvačius potvarkius ir nuostatus dėl paramos aukoms nacionalinėje teisėje ir šių taisyklių laikytis. ES teisėje taip pat kalbama apie būtinybę užtikrinti valstybės kompensaciją nusikaltimo aukoms – nesvarbu, kokio nusikaltimo tipo auka tai būtų. Vis dėlto, pasak tyrėjų, šių principų įtraukimas į nacionalinę teisę stringa net ir pačioje ES, nors tyrimais ir nustatyta, kad aukoms labai svarbu gauti greitą ir efektyvią emocinę, informacinę ir praktinę pagalbą. Dažnai joms reikalinga ir fizinė, psichologinė reabilitacija, materialinė parama. Šiais principais remiasi ir Tarptautinis baudžiamasis teismas¹⁰⁴. Lietuvos psichologų tyrimai taip pat įrodo, kad organizuotas, sisteminis smurtas, įvairios karo nusikaltimų formos lemia kolektyvines traumas, kurios gali atsispindėti net ir ateinančiose traumų išgyvenusiųjų kartose¹⁰⁵.

Kaip minėta, Europos Tarybos pamatiniame sprendime dėl nukentėjusiųjų padėties baudžiamosiose bylose nurodyta, kad aukos teisės neturėtų apsiriboti baudžiamuoju procesu ir atstovavimu bei pagalba aukai teisme, o šis ES teisės aktas nėra skirtas „tik nukentėjusiojo interesams nagrinėjant baudžiamąją bylą“ užtikrinti. Aukos teisės taip pat apima „tam tikras priemones, kuriomis siekiama padėti nukentėjusiesiems prieš baudžiamosios bylos nagrinėjimą arba po jo ir kurios galėtų sušvelninti nusikaltimo padarinius“¹⁰⁶.

Šiame straipsnyje ne kartą minėtoje 2012 m. ES direktyvoje numatyta: „Visų kontaktų metu su kompetentingomis valdžios institucijomis, kurių veikla susijusi su baudžiamuoju procesu, ir visose su aukomis ryšius palaikančiose tarnybose, pavyzdžiui, paramos aukoms ar atkuriamojo teisingumo paslaugų tarnybose <...> turėtų būti atsižvelgiama į aukų asmeninę padėtį ir neatidėliotinus poreikius, amžių, lytį, galimą negalią ir brandą, visapusiškai gerbiant jų fizinę, psichinę ir moralinę neliečiamybę. Nusikaltimų aukos turėtų būti apsaugotos nuo antrinės ir pakartotinės viktimizacijos, bauginimo bei keršto, joms turėtų būti teikiama tinkama parama siekiant joms padėti atsigauti ir joms turėtų būti užtikrinta teisė kreiptis į teismą <...>“¹⁰⁷

Reikia pažymėti, kad Sausio 13-osios bylose nukentėjusiųjų balsas baudžiamajame procese, bent dalinai, buvo girdimas. Pavyzdžiui, 2019 m. nuosprendyje yra surinkti aukų liudijimai apie joms padarytą žalą¹⁰⁸. Kai kurie tyrimo dalyviai taip pat akcentavo, kad teisme

102 „Laikas pasirūpinti Sausio 13-osios dalyvių sveikata“, 2021 m. birželio 22 d., žiūrėta 2022 m. birželio 1 d., <https://paulekuzmickiene.lt/laikas-pasirupinti-sausio-13-osios-dalyviu-sveikata/>.

103 Lietuvos Respublikos kompensacijų nepriklausomybės gynėjams, nukentėjusiems nuo sausio 11–13 d. ir po to vykdytos SSRS agresijos, bei jų šeimoms įstatymas, įsigaliojo 1991 m. sausio 16 d., žiūrėta 2025 m. birželio 19 d., https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.1060/mMPXNxkBEN_.

104 Van Dijk ir Wemmers, *supra note*, 5: 35–36.

105 Gaillienė, *supra note*, 26.

106 Europos Tarybos pamatinis sprendimas dėl nukentėjusiųjų padėties baudžiamosiose bylose, *supra note*, 86.

107 2012 m. spalio 25 d. Europos Parlamento ir Tarybos Direktyva 2012/29/ES, kuria nustatomi būtiniausi nusikaltimų aukų teisių, paramos joms ir jų apsaugos standartai, *supra note*, 34.

108 Vilniaus apygardos teismo 2019 m. kovo 27 d. nuosprendis Sausio 13-osios byloje, *supra note*, 38: 143.

savo poziciją išsakyti galėjo, jų teisės buvo gerbiamos:

...kur prokuratūroj viską parašęs, ir teismuose dalyvavau. Ir Burokevičiaus teisme, ir, ir... ir šitą... Ir dabar tuos, tame teisme daviau parodymus paskutiniam.¹⁰⁹

Visgi atrodo, jog situacija, susijusi su minėtaisiais platesniais Sausio 13-osios įvykių aukų poreikiais, ne visada yra gera. Analizuojant surinktus interviu nustatyta, kad nemažai tyrimo dalyvių akcentuoja pastebintys valstybės „pamiršimą“ rūpintis jų poreikiais. Kai kuriuose interviu galima išžvelgti socialinio apleistumo, atskirties, nereikalingumo jausmą. Kaip teigė vienas tyrimo dalyvių, daugelis aukų buvo pamirštos, reiškia, nes mes ten dalyvavom ir patyrėm žalą, bet niekas į mus nesikreipė¹¹⁰.

Esama ir nusiskundimų sunkia materialine padėtimi:

...norėjusi, kad sumokėtų <...> kokius nors ten priedų prie pensijos. Paprastos arba ten, koks priedų ten vitaminam...¹¹¹

Panašios pozicijos, kad pagalbos, taip pat materialinės, reikėtų daugiau, laikėsi ir kita tyrimo dalyvė:

Tyrėja: „O kaip Jūs galvojate, ar valstybės dėmesio užteko Sausio 13-os aukoms? Arba paramos. Visokios – materialinės, teisinės ir panašiai?

Tyrimo dalyvė: „Galvoju, kad ne. Nu, galvoju, kad galėjo, aišku, valstybė iš savo pusės žymiai daugiau padaryti tiems žmonėms, bet, kaip sakant, ir... viskas taip pavirto – ir ta ekonominė padėtis, ir tas... Nu, vienu žodžiu, aš galvoju, kad įvyko taip, kaip, nu, taip, kaip įvyko. Jeigu anksčiau nedavė, tai jau dabar tikrai neduos, tai kam galvą sau sukti?¹¹²

Kitas asmuo akcentavo, kad gal jam reikėtų pagalbos, bet anksčiau nesikreipė dėl savo paties užimtumo, o dabar jau nebežinąs, kaip tai padaryti, kaip gauti informaciją:

Tyrėja: „Žodžiu, nesulaukėt pagalbos ar...“

Nukentėjęs asmuo: „Nesulaukiau. Vat, kažkaip nesulaukiau. Labai nesikreipiau, aišku, čia, žinoma. Taip, ir, kaip sakau, iš dalies siūlė, bet aš darbais buvau apsiėmęs, man svarbiausia buvo iškovojujimas. Va. O taip paskui, dabar žiūriu, kad čia taip kažkaip kaip ir reikėtų tą reikalą dar...¹¹³

Tyrimo dalyviai akcentavo, kad reikėtų ir daugiau lengvatų nei vien viešojo transporto nuolaida, kuri vyresniems asmenims tampa nebeaktuali:

Ne, tai dabar tik ko reikėjo, tai pats aš turėjau, tą, reiškia, pažymėjimą, kad esu nukentėjęs ir, man atrodo, kad ten mum buvo kažkokia lengvatos su autobusu važiuot, reiškia, ar kaip? O dabar, kadangi aš esu jau 80-metis, tai man ir taip visos tos lengvatos atėjo kaip pensininkui, reiškia. Aš turiu tas lengvatas ir visuomeninio transporto važiuot ir galiu nuvažiuot ir į Nidą ten už nedidelę kainą, kurią aš labai mėgstu.¹¹⁴

Tyrimo dalyviai taip pat pabrėžia savo sveikatos, psichologines ir kitas problemas:

Tai vat, va šitas, kas liečia sveikatą, tai čia kaip buvo, taip ir liko jinai, bet, sakau, va tas jautrumas tai nesvietiškai padidėjęs. Na, aišku, čia jau turbūt nervinio pobūdžio, turbūt,

109 Interviu su Sausio 13-osios įvykių aukomis bei liudininkais medžiaga (tyrėja Monika Rogers, buv. Kareniauskaitė), interviu su vyru, g. 1949 m., 2021 m. sausio 23 d.

110 *Ibid.*, interviu su vyru, g. 1940 m., 2021 m. sausio 23 d.

111 *Ibid.*, interviu su vyru, g. 1959 m., 2021 m. sausio 22 d.

112 *Ibid.*, interviu su moterimi, g. 1974 m., 2021 m. rugsėjo 18 d.

113 *Ibid.*, interviu su vyru, g. 1949 m., 2021 m. sausio 23 d.

114 *Ibid.*, interviu su vyru, g. 1940 m., 2021 m. sausio 23 d.

*aš manau. Vis tiek su savo akim tą kaip matai, kai ant tavęs šarvuotis [juokdamasis], lengvasis tankas važiuoja ir paskui gal, sakau, gal metras liko iki tavęs, jeigu ne mažiau, posūkį daro, tai žinot, čia jau tikrai nėra linksma jau.*¹¹⁵

Kaip minėta, vienas tyrėjų minimas traumos įveikimo lygmuo – simbolinis. Atmintis, ritualas veikia kaip terapija. Vis dėlto kai kurie mokslininkai kritikuoja tam tikrus simbolinius pagalbos aukoms būdus, teigia, kad ne visada valstybės atminties politika užtikrina sklandžią traumos įveiką, gijimą¹¹⁶.

Pasak Janet Ward ir Stephanie Pilat, visoms demokratijoms svarbu rūpintis kolektyvine aukų atmintimi, ypač po karo atakų, teroro ir kitų traumų. Vis dėlto taip pat svarbu nesiekti per greito kolektyvinės traumos išgijimo, leisti aukoms išgėdėti ir suformuoti tam palankius simbolinius diskursus. Juos formuojant turėtų dalyvauti ir pačios aukos. Vienas iš pavojų – atminties politika, vyraujant vadinamiesiems atperkamiesiems naratyvams (angl. *redemptive narratives*), kurie apriboja kultūrinės atminties galimybes, pateikia aiškų, „uždarą“ ir jau „sukramtytą“ pasakojimą, nepalieka vietos skirtingoms patirtims bei interpretacijoms. Tad atrodo, kad „terapiniai“, emocijas sukeliantys paminklai ir ritualai tikrai padeda įveikti traumą, tačiau reikėtų vengti tokių būdų, kurie traumą tarsi dezinfekuoja, stengiasi ją kuo greičiau išgydyti, per daug sparčiai žengti į saugios visuomenės iliuziją¹¹⁷.

Atrodo, kad Sausio 13-osios įvykių aukų atmintis Lietuvoje nuo pat to meto formuota valstybės iniciatyva. Vyko valstybinės aukų laidotuvės, Laisvės aukoms atminti Antakalnio kapinėse įrengtas Laisvės gynėjų memorialas, iki šiol svarbus kaip simbolinė valstybės aukščiausiosios valdžios ritualų vieta. Be to, dar LR Aukščiausioji Taryba, pagerbdama Lietuvos laisvės gynėjų auką, atkūrė Lietuvos Respublikos Vyčio Kryžiaus ordiną. 1991 metais sausio 13-oji buvo paskelbta Laisvės gynėjų diena, aukų vardu pavadintos gatvės. Kasmet vyksta iškilmingas minėjimas Lietuvos Respublikos Seime, per jį nuo 2012 metų teikiama Laisvės premija. Taip pat organizuojamas specialus simbolinis bėgimas „Gyvybės ir mirties keliu“. Nuo 1992 metų Sausio 13-osios išvakarėse prie Televizijos bokšto, Lietuvos radijo ir televizijos pastato ir Lietuvos Respublikos Seimo rūmų vyksta Laisvės laužų uždegimo ceremonija. Valstybės įstaigose, institucijose, gyventojų namuose gyvuoja tradicija Sausio 13-osios rytą uždegti languose atminimo žvakes. Įvykių vietose – prie Televizijos bokšto, Radijo ir televizijos pastato – taip pat esama simboliinių memorialų, atminties ženklų¹¹⁸.

Tyrime dalyvavusios Sausio 13-osios įvykių aukos taip pat pabrėžia šiuos simbolinius traumos įveikos būdus. Atmintis, įamžinimas yra svarbūs, valstybės dėmesys – taip pat:

*Aš manau, kad yra labai gerai, kad nepamirštam tos dienos ir kad tikrai, ir mokyklose mėginama, ir mano vaikai jau pas mane klausinėja, kaip ir kas buvo, o asmeninės kažkokios tai, žinot... Esu aš apdovanotas Sausio 13-osios medaliu, aš esu pagerbtas.*¹¹⁹

¹¹⁵ Interviu su Sausio 13-osios įvykių aukomis bei liudininkais medžiaga (tyrėja Monika Rogers, buv. Kareniauskaitė), interviu su vyru, g. 1955 m., 2021 m. sausio 23 d.

¹¹⁶ Ward ir Pilat, *supra note*, 21: 1–8.

¹¹⁷ *Ibid.*, 7.

¹¹⁸ „Laisvės gynėjų atminimo įamžinimas. Laisvės gynėjų atminimo įamžinimas ir pagerbimo tradicijos“, parengė Ž. Mačiukas ir V. Akmenytė-Ruzgienė, Parlamentarizmo istorinės atminties skyrius, žiūrėta 2025 m. sausio 5 d., https://www.lrs.lt/sip/portal.show?p_r=39501&p_k=1.

¹¹⁹ Interviu su Sausio 13-osios įvykių aukomis bei liudininkais medžiaga (tyrėja Monika Rogers, buv. Kareniauskaitė), interviu su vyru, g. 1967 m., 2021 m. sausio 21 d.

Kita vertus, akcentuojamas savarankiško diskurso formavimo poreikis, atspindintis faktą, kad auka nesutinka priimti jai primesto, perfrazuojant Christie, pasyvaus vaidmens. Tokios tendencijos taip pat pastebimos iš interviu¹²⁰.

Apibendrinus galima konstatuoti, kad Lietuvoje, bent jau šio tyrimo kontekste, nefikuota labai drastiškų Sausio 13-osios įvykių aukų teisių pažeidimų. Vis dėlto neabejotinai esama atvejų, kai šios teisės užtikrinamos neviseiškai.

Išvados

1. Šiuo tyrimu dar kartą patvirtinta jau anksčiau kitų tyrėjų prieita išvada, kad 1991 m. sausio įvykiai Lietuvoje priskirtini vienos valstybės (SSRS) smurtui prieš kitos valstybės (Lietuvos) civilius, pažeidžiant ir nacionalinę, ir tarptautinę teisę. Tai nebuvo vidinis SSRS konfliktas, tad Sausio 13-osios įvykių aukos yra ir tarptautinių nusikaltimų, tarptautinės teisės pažeidimų aukos. Įdomu tai, kad tokį Sausio 13-osios įvykių nusikaltimų statusą įtvirtina ir pačios aukos vaizdinys – šių įvykių aukos teisiniame diskurse vaizduojamos kaip itin svarbi lietuvių politinės tautos dalis, aktyvūs Laisvės gynėjai, gynę Lietuvos Valstybę ir jos nepriklausomybę.
2. Sausio 13-osios įvykių auka Lietuvos teiniame, kriminologiniame ir viktimologiniame diskursuose nuo tipinės tarptautinių nusikaltimų „idealios aukos“ skiriasi tuo, kad nėra silpna ir pasyvi. Šiuo aspektu Sausio 13-osios įvykių auka neatitinka klasikinio „idealios aukos“ apibrėžimo. Nors dalies aukų paveikslas teiniame, kriminologiniame ir viktimologiniame diskursuose konstruojamas tipiškai groteskiškai (pvz., išryškinant sužeidimus), pastebima ir heroizavimo tendencijų. Taip pat stipri aukos ir nusikaltėlio dichotomija, į šį paveikslą įtraukiant ir „racionalius teisingumo atstovus“: Lietuvos ir Strasbūro teisėjus, prokurorus. Visgi daliai pačių aukų artimesnis ne herojaus, o „išlikusiojo“ statusas. Nors aukos imasi iniciatyvos, organizuoja memorialines praktikas, daliai nukentėjusių asmenų sunku susitapatinti su „herojaus“ etikete ar net pripažinti aukos statusą.
3. Aukų teisių užtikrinimas vertintinas dviprasmiškai. Viena vertus, jos pagerbtos valstybiniais apdovanojimais, vystoma memorialinė kultūra, net tam tikras aukų pagerbimo kultas. Kita vertus, vis dar trūksta dėmesio jų socialiniams ir sveikatos poreikiams. O ir patys Sausio 13-osios įvykių dalyviai bei nukentėjusieji norėtų aktyvesnio vaidmens formuojant memorialinę diskursą – tai dar labiau pabrėžia, kad nukentėjusieji per šiuos įvykius nesitapatina su pasyvios aukos statusu, yra orios, iniciatyvios asmenybės.

120 Interviu su Sausio 13-osios įvykių aukomis bei liudininkais medžiaga (tyrėja Monika Rogers, buv. Kareniauskaitė), interviu su vyru, g. 1955 m., 2021 m. sausio 23 d.

THE EVENTS OF JANUARY 1991, THE COURT TRIAL AND THE VICTIMS: LEGAL, CRIMINOLOGICAL AND VICTIMOLOGICAL DISCOURSES

Monika Rogers

Law Institute of the Lithuanian Centre for Social Sciences, Lithuania

Summary. *This article analyzes the January 1991 events in Vilnius and the so-called “January 13th” case, based on a victimological approach. When analyzing the criminological, legal and victimological discourses of the January events, the main focus is on the victim’s perspective. First of all, the article reviews what crime, based on international law, was committed against the victims of the January 1991 events. Using the so-called “ideal victim” theory, it aims to reconstruct how the victim of the bloody January events was constructed in the Lithuanian legal, criminological and victimological discourses. Also, based on interviews with the victims of the January events themselves, it aims to clarify their interpretation of the January events, the crime and criminal prosecution. This study once again confirms the conclusion previously reached by other researchers that the January 1991 events in Lithuania are attributable to violence by one state (the USSR) against civilians of another state (Lithuania), in violation of both national and international law. This was not an internal conflict of the USSR. Therefore, the victims of the January events were also victims of international crimes, violations of international law. The depiction of the victims of the January events in Lithuanian legal, criminological and victimological discourses differs from the typical construction of the ideal victim of international crimes in that here the victim is not weak and passive. On the contrary, the victims of the January events are depicted as an important part of the Lithuanian political nation, active defenders of Freedom. Heroization practices are also widespread. Delving deeper into the experiences and self-reflection of the victims themselves, it became clear that not all victims seek and want to be portrayed as heroes, and the spectrum of victims’ experiences is much broader than reflected in the aforementioned discourses.*

Keywords: *January 13, 1991, January Events Case, criminal prosecution, victimological discourse, criminological discourse, legal discourse.*

Monika Rogers, Lietuvos socialinių mokslų centro Teisės instituto mokslo darbuotoja, humanitarinių mokslų (istorija) daktarė. Mokslinių tyrimų kryptys: teisės istorija, pereinamojo laikotarpio teisingumas, smurto lyties pagrindų tyrimai, istorinė atmintis ir atminties kultūra.

Monika Rogers, Researcher at Law Institute of the Lithuanian Centre for Social Sciences, Doctor of Humanities (History). Research interests: legal history, transitional justice, research of gender-based violence, historical memory and the culture of remembrance.

ATLEIDIMO NUO BAUDŽIAMOSIOS ATSAKOMYBĖS DĖL NUSIKALSTAMOS VEIKOS MAŽAREIKŠMIŠKUMO REGULIAVIMO IR TAIKymo PROBLEMOS

Tomas Girdenis

Mykolo Romerio universiteto Teisės mokyklos

Baudžiamosios teisės ir proceso institutas

Elektroninis paštas: girdenis@mrni.eu

Pateikta 2025 m. spalio 13 d., parengta spaudai 2025 m. gruodžio 22 d.

DOI: 10.13165/JUR-25-32-2-05

Santrauka. Šiame straipsnyje tiriamos tam tikros atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės dėl nusikalstamos veikos mažareikšmiškumo problemos. Pasikeitus Baudžiamajame kodekse įtvirtintam reguliavimui, mažareikšmiškumo norma nebegali būti taikoma sunkiems ir labai sunkiems nusikaltimams, o tai, manytina, nepagrįstai riboja teismų laisvę vertinti konkrečios nusikalstamos veikos pavojingumą. Straipsnyje taip pat analizuojama Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktika taikant mažareikšmiškumo normą bylose dėl smurtinių nusikaltimų veikų, susijusių su smurtu tarp skirtingų lyčių atstovų ir smurtu, pavartotu siekiant auklėti vaikus. Iš jurisprudencijos išryškėjo, kad Lietuvos Aukščiausiasis Teismas labiau linkęs toleruoti moterų smurtą prieš vyrus, o ne atvirkščiai, ir tokiais atvejais taikyti atleidimą nuo baudžiamosios atsakomybės pripažįstant, jog moterų pavartotas smurtas nesiekia baudžiamajai atsakomybei kilti būtino pavojingumo. Galima teigti, kad toks teismo vertinimas akivaizdžiai prieštarauja lyčių lygiateisiškumo principui. Kartu tirta ir Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktika vertinant auklėjimo tikslais tėvų pavartotą smurtą prieš vaikus. Šio teismo jurisprudencijoje sutinkami trys būdai formaliai netaikyti baudžiamosios atsakomybės siekiant, kad būtų užtikrinami ir vaiko interesai. Visgi manytina, kad tik vienas iš šių būdų atitinka ir baudžiamosios teisės paskirtį, ir vaikų, prieš kuriuos smurtauta, interesus.

Reikšminiai žodžiai: atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės, nusikalstamos veikos mažareikšmiškumas, smurto pavojingumas, vaikų auklėjimas, lyčių lygiateisiškumo principas.

Įvadas

Atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės dėl nusikalstamos veikos mažareikšmiškumo – tokia atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės rūšis, kuri suteikia teismams galimybę Baudžiamąjį kodeksą taikyti ne formaliai, o per baudžiamosios teisės, kaip *ultima ratio*, prizmę. Kadangi tai yra teisinis įrankis, įgalinantis teismus nukrypti nuo Baudžiamojo kodekso specialiosios dalies, jo taikymas turi būti atsakingas ir pagrįstas kiek įmanoma vienodesniais standartais. 2024 m. balandžio 25 d. Baudžiamasis kodeksas buvo pakeistas¹, pakoreguota ir atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės dėl nusikalstamos veikos mažareikšmiškumo norma. Šis pakeitimas išsprendė ankstesnio reguliavimo nelogiškumus, bet kartu sukūrė papildomų problemų – jas būtina išanalizuoti. Teismų praktika taikant šią normą taip pat nėra vienareikšmiška, taigi kyla išsamesnės teismų praktikos analizės poreikis.

Šio tyrimo tikslas – išanalizuoti atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės dėl nusikalstamų veikų mažareikšmiškumo reguliavimą, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktiką ir iš to išplaukiančias problemas. Tyrimo objektai – atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės dėl nusikalstamos veikos mažareikšmiškumo reguliavimas ir Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktika šiuo klausimu. Tyrimui atlikti naudoti dokumentų analizės, loginis, sisteminis ir apibendrinimo metodai. Atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės dėl nusikalstamos veikos mažareikšmiškumo ir su juo susiję gretutiniai klausimai jau nagrinėti I. Vitkutės-Zvezdinienės^{2, 3}, K. Grinevičiūtės⁴ ar jų kartu⁵ parengtuose moksliniuose darbuose. Ir nors iš dalies kai kurie šiame straipsnyje aptariami klausimai buvo paliesti minėtuose mokslo darbuose, čia keliamos kitos su nusikalstamos veikos mažareikšmiškumu susijusios problemos arba kai kurie aspektai nagrinėjami giliau.

1 2024 m. balandžio 25 d. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 5, 7, 8, 18, 25, 27, 37, 38, 39, 40, 42, 43, 47, 48, 51, 52, 54, 59, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 69, 70, 722, 74, 75, 76, 82, 84, 85, 87, 89, 90, 92, 93, 97, 243, 244 straipsnių pakeitimo ir kodekso papildymo 51, 401, 581, 725, 726, 727, 728 straipsniais įstatymas Nr. XIV-2573, TAR, 2024-05-02, Nr. 8214.

2 Iveta Vitkutė-Zvezdinienė, „Nusikaltimo mažareikšmiškumo atribojimo nuo baudžiamojo nusižengimo problemos“, *Jurisprudencija* 98, 8 (2007): 35–40.

3 Iveta Vitkutė-Zvezdinienė, „Mažareikšmės veikos instituto ištakos ir raida Lietuvos baudžiamojoje teisėje“, *Jurisprudencija* 85, 7 (2006): 64–69.

4 Kristina Grinevičiūtė, „Fizinio skausmo sukėlimo nustatymo ir BK 140 straipsnyje numatyto nusikaltimo pripažinimo mažareikšmiu probleminiai aspektai“, *Jurisprudencija* 21, 2 (2014): 599–614.

5 Kristina Grinevičiūtė ir Iveta Vitkutė-Zvezdinienė, „Mažareikšmiškumo koncepcijos kilmė ir baudžiamojo teisinė reikšmė Lietuvos teismų praktikoje“, *Jurisprudencija* 27, 1 (2020): 130–148.

1. Mažareikšmiškumo taikymo problematika Baudžiamajame kodekse ir Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikoje

1.1. Mažareikšmiškumo taikymas, atsižvelgiant į nusikalstamos veikos sunkumą

Ankstesnėje BK 37 straipsnio redakcijoje, galiojusioje iki 2025 m. vasario 1 d., buvo numatyta, kad „padaręs **nusikaltimą**”⁶ asmuo gali būti teismo atleistas nuo baudžiamosios atsakomybės, jeigu dėl padarytos žalos dydžio, nusikaltimo dalyko ar kitų nusikaltimo požymių ypatumų veika pripažįstama mažareikšme“. Įstatymų leidėjas, vartodamas ne terminą „nusikalstama veika“, o būtent „nusikaltimas“, gana aiškiai nurodė, kad baudžiamieji nusižengimai negali būti pripažinti mažareikšmiais. Šios nuostatos laikėsi ir Lietuvos teismai⁷. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas suformavo dar griežtesnę poziciją dėl šios normos taikymo, savo praktikoje nurodydamas, kad „jei BK specialiosios dalies straipsnis, be nusikaltimo sudėties, nustato ir baudžiamojo nusižengimo sudėtį, atleisti nuo baudžiamosios atsakomybės dėl nusikaltimo mažareikšmiškumo (BK 37 straipsnis) negalima“⁸. Ir nors ši įstatyme tiesiogiai neįtvirtinta taisyklė teismų praktikoje buvo gana nusistovėjusi⁹, buvo atmetami net prašymai dėl tokio reguliavimo kreiptis į Lietuvos Respublikos Konstitucinį Teismą¹⁰, pasitaikydavo ir išimčių¹¹. Kai kurie teismų praktikos atvejai sukėlė net mokslinių diskusijų dėl šios taisyklės logiškumo¹².

Galiausiai baudžiamojo nusižengimo pripažinimo mažareikšmiu problemą išsprendė 2024 m. kovo 25 d. Baudžiamojo kodekso pakeitimai, po kurių BK 37 straipsnį galima taikyti asmenims, padariusiems „baudžiamąjį nusižengimą, neatsargų, nesunkų ar apysunkų nusikaltimą“, tačiau tai sukūrė kitą problemą – mažareikšmiškumą uždrausta taikyti sunkių ir labai sunkių nusikaltimų atveju. Net ir nesant šio draudimo, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas formuodamas savo jurisprudenciją ne kartą pažymėjo, jog BK 37 straipsnis negali būti taikomas, jei padarytas sunkus ar labai sunkus nusikaltimas¹³. Vis dėlto manytina, kad formuluoti tokių kategoriškų draudimų dėl mažareikšmiškumo taikymo nei teismų

6 Paryškinta autoriaus.

7 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-191-489/2022.

8 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-35-719/2022.

9 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos nutartys baudžiamosiose bylose Nr. 2K-387/2008, Nr. 2K-205/2007, Nr. 2K-719/2012, Nr. 2K-7-109/2013, Nr. 2K-169-689/2018 ir Nr. 2K-87-696/2018.

10 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-111/2010.

11 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-154/2013.

12 Grinevičiūtė ir Vitkutė-Zvezdinienė, *supra* note, 5: 141.

13 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos nutartys baudžiamosiose bylose Nr. 2K-472/2008, Nr. 2K-421/2007, Nr. 2K-541/2011, Nr. 2K-139-507/2016, Nr. 2K-413-895/2016, Nr. 2K-276-693/2018, Nr. 2K-60-303/2018 ir Nr. 2K-103-689/2019.

praktikoje, nei įstatyme nereikėtų. Žiūrint iš šalies gali atrodyti logiška, kad sunkūs ir labai sunkūs nusikaltimai negali būti mažareikšmiai ir nepavojingi, tačiau veikos pavojingumas nebūtinai priklauso nuo įstatyme numatytos sankcijos dydžio. Juk visa mažareikšmiškumo esmė ir yra tai, kad retais gyvenimo atvejais teismams palikta galimybė, savotiškas saugiklis nevertinti veikų formaliai, o į gyvenimišką situaciją žiūrėti per realaus, ne formalaus pavojingumo prizmę. Su analogiška problema kaip tik buvo susidūręs Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, kai jam pačiam teko nukrypti nuo savo formuojamos gana griežtos taisyklės, kad mažareikšmiškumas netaikomas sunkių ir labai sunkių nusikaltimų atvejais. Pavyzdžiui, V. V. pagal BK 199 straipsnio 2 dalį buvo nuteistas už tai, kad 2015 m. rugsėjo 12 d., vykdamas iš Baltarusijos Respublikos į Lietuvos Respublikos teritoriją per LR valstybės sieną, nepateikdamas muitinės kontrolei ir neturėdamas leidimo gabeno strategines prekes – du naktinio matymo taikiklius „Dedal-460“, kurie yra pritaikyti kariniams tikslams ir įtraukti į Bendrąjį karinės įrangos sąrašą. Pagal veikos padarymo metu galiojusią BK redakciją už tokio pobūdžio veiką buvo baudžiama laisvės atėmimu nuo trejų iki dešimties metų, kitaip tariant, kaip už sunkų nusikaltimą¹⁴. Nepaisydama formalaus nusikalstamos veikos sudėties realizavimo, teisėjų kolegija konstatavo, kad be optinio keitiklio prietaiso naudojimas pagal paskirtį neįmanomas, o optinio taikiklio pas V. V. nerasta; pati prekė pagal formą yra strateginė, bet pagal konkretų turinį gali tokia ir nebūti. Taip pat buvo atsižvelgta į kasatoriaus paaiškinimus, kad jis yra žmogus, nusimanantis apie optiką, dirbantis atitinkamoje srityje, prietaisus pirkto dėl juose įmontuotos optikos, nesiruošė naudoti pagal tiesioginę paskirtį. Įvertinusi visas šias aplinkybes Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjų kolegija nusprendė vadovaudamasi BK 37 straipsniu atleisti V. V. nuo baudžiamosios atsakomybės¹⁵.

Analogiškų problemų gali kilti ir nagrinėjant kitas sunkias nusikalstamas veikas, kurios tik formaliai gali būti priskiriamos sunkių nusikaltimų kategorijai, nors realaus pavojingumo gal ir nekelia. T. B. pagal BK 253 straipsnio 1 dalį buvo nuteistas už tai, kad bute, neturėdamas leidimo, laikė C kategorijos šaunamąjį ginklą – pramoninės gamybos 8 mm kalibro dujinį pistoletą. Vis dėlto Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, atsižvelgdamas į tai, kad „pagal anksčiau galiojusį Lietuvos Respublikos ginklų ir šaudmenų kontrolės įstatymą D kategorijai priklausantis dujinis pistoletas buvo nupirktas savigynai ir iki 2014 m. liepos 1 d. laikomas legaliai; tokie dujiniai pistoletai ilgą laiką buvo laikomi ginklais, kuriems nereikalingas leidimas, ir laisvai cirkuliavo civilinėje apyvartoje; šiuo metu <...> toks ginklas (dujinis pistoletas) priskiriamas prie mažiau pavojingų – C kategorijos ginklų. Šis 8 mm kalibro dujinis pistoletas nepasižymi dideliu pavojingumu dėl savo konstrukcijos, leidžiančios įgyvendinti jo kovines savybes ir galimybę padaryti žmogaus gyvybei pavojingus sužalojimus. <...> nuteistasis T. B. šio dujinio pistoleto nenaudojo, ginklas buvo laikomas be šaudmenų jo neslepianč (ginklas rastas buto miegamojo kambario spintoje), kaltininkui veikiant tyčia nenustatyti ketinimai ginklą naudoti nusikalstamiems tikslams, taigi pagal

14 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-87-696/2018.

15 *Ibid.*

bylos aplinkybės dėl nustatyto laikymo nebuvo sukurtas realus pavojus visuomenės saugumui¹⁶, nusprendė jį atleisti nuo baudžiamosios atsakomybės dėl veikos mažareikšmiškumo.

Analogiškų sprendimų atleisti nuo baudžiamosios atsakomybės panašiais motyvais sutinkama ir kitose Lietuvos Aukščiausiojo Teismo bylose¹⁷. Ir nors paminėtos bylos tiesiogiai netinka mūsų nagrinėjamai problemai, nes BK 253 straipsnio 1 dalis nepriskiriama sunkaus nusikaltimo kategorijai, tokia situacija lengvai gali peraugti į BK 253 straipsnio 2 dalį, t. y. į sunkų nusikaltimą, jei šiose bylose būtų rasti bent 3 anksčiau teisėtai be leidimo laikyti dujiniai pistoletai ar didelis šių ginklų šaudmenų kiekis. Analogiškų problemų galėjo kilti ir galiojant ankstesnei BK 199 straipsnio 4 dalies redakcijai, pagal kurią sunkiu nusikaltimu (baudžiamu laisvės atėmimu nuo trejų iki dešimties metų) buvo laikoma psichotropinių medžiagų kontrabanda. Pagal tą šiuo metu nebegaliojančią redakciją, vertinant formaliai, reikėtų teisti bet kurį žmogų, kuris per valstybės sieną neteisėtai gabenosi bent vieną asmeniškai vartoti teisėtai įgytą raminamojo poveikio tabletę, kurioje yra nors kiek psichotropinių medžiagų. Mažareikšmiškumo taikymo praktika ir galimybės teisianč už tokias veikas susilaukė dėmesio ir Lietuvos baudžiamosios teisės moksle¹⁸. Ir nors dabar, t. y. po 2023 m. BK pakeitimų¹⁹, narkotinių ir psichotropinių medžiagų kontrabanda kriminalizuota atskirame BK 2601 straipsnyje diferencijuojant atsakomybę priklausomai nuo kiekio, tad potenciali problema lyg ir išspręsta, minėti pavyzdžiai puikiai iliustruoja, kaip, vertinant formaliai, veikos, priskirtinos sunkių nusikaltimų kategorijai, realiai gali nesiekti baudžiamajai atsakomybei kilti būtino pavojingumo laipsnio. Taigi, kad būtų galima spręsti tokias situacijas, būtina palikti teismams galimybę atleisti asmenis nuo baudžiamosios atsakomybės dėl veikos mažareikšmiškumo, neatsižvelgiant į nusikalstamos veikos sunkumą.

1.2. Mažareikšmiškumo taikymas nagrinėjant smurtines nusikalstamas veikas priklausomai nuo kaltininko lyties

Labai panašių ribojimų kaip ir naujausiuose BK 37 straipsnio pakeitimuose buvo susikūrus ir pats Lietuvos Aukščiausiasis Teismas. Nuo seno yra įsitvirtinusi taisyklė, kad nors „baudžiamajame įstatyme nenurodyta nusikaltimų, kuriuos padarius, negali būti sprendžiama, ar jie nėra mažareikšmiai“²⁰, tačiau „teismų praktikoje įtvirtinta, kad BK 37 straipsnis negali būti taikomas, jei padarytas <...> nusikaltimas, siekiant sutrikdyti (ar sutrikdęs) kito

16 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-202-489/2018.

17 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos nutartys baudžiamosiose bylose Nr. 2K-153-942/2016, Nr. 2K-202-303/2017 ir Nr. 2K-108-387/2023.

18 Grinevičiūtė ir Vitkutė-Zvezdinienė, *supra* note, 5: 143–144.

19 Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 141, 156, 176, 178, 180, 181, 182, 183, 184, 189-1, 190, 192, 195, 196, 197, 199, 199-1, 199-2, 200, 201, 203, 204, 206, 207, 208, 209, 212, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 224-1, 246, 248, 253, 255, 256, 267, 267-1, 277, 281 straipsnių ir XXIX skyriaus pavadinimo pakeitimo, Kodekso papildymo 253-2, 256-2, 260-1, 266-1, 267-2, 267-3, 276-4, 282-1 straipsniais ir 186, 298 straipsnių pripažinimo netekusiais galios įstatymas, TAR, 2023-05-04, Nr. 8475.

20 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-472/2008.

asmens sveikatą²¹. Analogiška taisyklė pakartota ir keliose kitose bylose²². Visgi pasitaikė ir tokių Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutarčių, kuriose ši taisyklė nebuvo suabsoliutinama: „**paprastai**“^[23] mažareikšmėmis neturi būti pripažintos veikos, kuriomis buvo padaryta ar siekiama padaryti fizinę žalą asmens sveikatai“²⁴, „teismų praktikoje laikomasi požiūrio, kad **neturėtų**“^[25] būti pripažintos mažareikšmėmis veikos, kuriomis buvo padaryta ar siekiama padaryti fizinę žalą kito asmens sveikatai“²⁶. Galiausiai Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikoje vis dėlto atsirado ir konkrečių bylų, kuriose smurtas buvo pripažintas mažareikšmiu.

Pavyzdžiui, S. B. pagal BK 140 straipsnio 2 dalį buvo nuteista už tai, kad 2016 m. vasario 27 d., apie 21.30 val., bute išprovokavo konfliktą, kelis kartus trenkė savo sutuoktiniui A. B. delnu į galvos kairę pusę, keletą kartų kumščiu – į kairį petį virš pažasties ir taip sukėlė jam skausmą, vėliau daužė ir draskė dešinę ranką trintuvu ir taip padarė nukentėjusiajam nežymų sveikatos sutrikdymą²⁷. Nagrinėdama bylą Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjų kolegija nustatė, „kad konfliktas tarp sergančio mažamečio alergiško (be kita ko, ir kai kuriems vaistams) vaiko tėvų, kilęs dėl to, kurios gydytojos nurodymais reikia vadovautis ir ar būtina jam tuoj pat sugirdyti antibiotikus, lėmė nevisiškai adekvatų abiejų tėvų elgesį, be kita ko, pasireiškusių abipusiais nešvankiais įžeidinėjimais ir S. B. fiziniais veiksmais, kuriais ji (nors ir[,]) kaip teigia pati, išimtinai siekdama neleisti sugirdyti vaistų ir atgauti verkiantį vaiką) sukėlė pirmiau minėtus padarinius nukentėjusiajam“²⁸. Kolegija, atsižvelgusi į konflikto aplinkybes, priėjo išvadą, kad „žala – nežymus sveikatos sutrikdymas, yra reikšminga, tačiau, įvertinus sužalojimų lokalizaciją ir pobūdį (poodinė kraujosruva ant nugaros, poodinė kraujosruvos ant vienos rankos dilbio ir riešo bei plaštakos nubrozdinimai), darytina išvada, kad nusikaltimo padariniai nėra tokie dideli, jog kaltininkei negalėtų būti taikomas BK 37 straipsnis“²⁹, ir priėmė sprendimą veiką pripažinti mažareikšme.

Kitoje byloje J. M. nuteista už tai, kad „žodinio konflikto metu tyčia rankų nagais apdraskė nukentėjusiajam G. L. veidą ir kaklą, įkando į kairę ranką, padarydama jam odos įbrėžimus veide ir kakle, poodinę kraujosruvą su odos nubrozdinimu kairiajame dilbyje,

21 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-472/2008.

22 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos nutartys baudžiamosiose bylose Nr. 2K-421/2007, Nr. 2K-139-507/2016, Nr. 2K-413-895/2016, Nr. 2K-276-693/2018 ir Nr. 2K-103-689/2019.

23 Paryškinta autoriaus.

24 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos nutartys baudžiamosiose bylose Nr. 2K-719/2012 ir Nr. 2K-299-648/2015.

25 Paryškinta autoriaus.

26 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-319/2013.

27 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-231-976/2017.

28 *Ibid.*

29 *Ibid.*

t. y. padarė nukentėjusiajam G. L. nežymų sveikatos sutrikdymą³⁰. G. L. taip pat buvo teisiamas už sveikatos sutrikdymą padarytą J. M., tačiau Lietuvos Aukščiausiasis Teismas jį išteisino³¹.

Nagrinėdama bylą, kolegija atkreipė dėmesį, į tai kad situacija buvo konfliktiška. Po skyrybų su vyru J. M. liko 2/3 jų bendro buto. Vienas iš trijų kambarių (1/3 buto dalis) liko J. M. buvusiam vyrui, šis jį pardavė. Naujas kambario (1/3 buto) savininkas M. T. įgaliojo G. L. valdyti ir atstovauti ginant jo teises, susijusias su buto dalies valdymu³². Nėgana to, „[p]ats įvykis ir J. M. veiksmai, sukėlę nežymų G. L. sveikatos sutrikdymą, buvo tiesiogiai išprovokuoti gana įžūlaus paties G. L. elgesio – įėjęs į butą ir nuėjęs į virtuvę, kur J. M. gamino valgi, be jos sutikimo pradėjo ją filmuoti, artinosis, agresyviu tonu uždavinėjo klausimus, elgėsi lyg būtų buto savininkas (klausė jos: „Kodėl jūs mane varote iš mano teritorijos?“), taigi žinodamas apie įtem[p]tus tarpusavio santykius šis asmuo sąmoningai provokavo konfliktą“³³. Teismas taip pat atkreipė dėmesį tai, kad „G. L. yra fiziškai stiprus asmuo, „Aro“ pareigūnas, konflikto metu jis susistumdė su daug už jį vyresne moterimi, jam padaryti sužalojimai pasireiškė tik odos įbrėžimais veide ir kakle bei nubrozdinimu kairiajame dilbyje“³⁴. Visos šios aplinkybės leido teismui konstatuoti, kad „vis dėlto šios žalos atsiradimą didele dalimi lėmė jo paties netinkamas sąmoningas elgesys kurstant konfliktą, be to, žala nėra tokia didelė, kad kaltininkei negalėtų būti taikomas BK 37 straipsnis“³⁵, tad J. M. buvo atleista nuo baudžiamosios atsakomybės dėl veikos mažareikšmiškumo.

Analogiškai kriterijai taikyti ir kitoje byloje, kurioje A. M. buvo nuteistas už tai, kad tarp sutuoktinių kilus konfliktui dėl bendravimo su vaikais tvarkos, kurio metu nukentėjusioji bandė iš jo rankų paimti jaunesnįjį sūnų, būdamas supykęs, veikdamas netiesiogine tyčia, spyrė O. M. (Ž.) į koją ir taip padarė jai nežymų sveikatos sutrikdymą, kuris pasireiškė pododine kraujosruva ant kairės šlaunies³⁶. Įvertinęs visas aplinkybes, t. y. kad „jau iki įvykio situacija buvo konfliktiška, tarp nuteistojo ir nukentėjusiosios dėl skyrybų buvo susiklostę įtempti santykiai“³⁷, „[p]ats fizinis kontaktas A. M. atliktas kojos pėda tuo metu, kai motina O. M. (Ž.) norėjo jėga paimti prie tėvo prisiglaudusį vaiką“³⁸, be to, ir „[t]olesni nukentėjusiosios veiksmai (spartus artinimasis, raginimas ir ketinimas jėga paimti prie tėvo prisiglaudusį vaiką) sudarė sąlygas konfliktinei situacijai“³⁹, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas priėjo prie išvados, kad „[a]tšizvelgiant į suduoto smūgio stiprumą bei smūgio sudavimo

30 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-93-788/2017.

31 *Ibid.*

32 *Ibid.*

33 *Ibid.*

34 *Ibid.*

35 *Ibid.*

36 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-128-489/2020.

37 *Ibid.*

38 *Ibid.*

39 *Ibid.*

aplinkybes, priežastis⁴⁰ A. M. veiksmai pripažintini mažareikšmiai, ir jį atleido nuo baudžiamosios atsakomybės.

Dar vienoje Lietuvos Aukščiausiojo Teismo byloje J. N. Z. nuteista už tai, kad ne mažiau negu du kartus tyčia įkando savo sutuoktiniui V. Z. į nugaros sritį, rankomis tyčia jį stumdė ir apdraskė nagais, taip padarė nukentėjusiajam kairės alkūnės, kairio riešo, kairės plaštakos, kairės plaštakos I piršto odos nubrozdinimus, nugaros abipusius odos nubrozdinimus su poodinėmis kraujosruvomis, jie sukėlė nežymų sveikatos sutrikdymą⁴¹.

„Nagrinėjamoje byloje nustatyta, kad V. Z., būdamas pakankamai fiziškai stiprus asmuo, būdamas blaivus, įvykio metu konfliktavo su fiziškai silpnesne, emocijų nesuvaldžiusia, neadekvačiai į situaciją sureagavusia neblaivia moterimi, jos gyvenamoje vietoje provokuodamas ją. <...> Sužalojimai nukentėjusiajam padaryti ne gyvybiškai svarbiose kūno vietose, rimčiausias jų padarytas nugaroje, jis pasireiškė odos nubrozdinimais su poodinėmis kraujosruvomis. Kita dalis sužalojimų – smulkūs, nes padaryti tik kairės alkūnės, kairio riešo, kairės plaštakos, kairės plaštakos I piršto odos nubrozdinimai. Dėl patirtų sužalojimų V. Z. medicinos pagalbos nesikreipė, po įvykio kvieštą greitąją medicinos pagalbą atšaukė, skundėsi tik skausmu nugaros srityje.“⁴² Atsižvelgdama į tai, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjų kolegija padarė išvadą, „kad J. N. Z. padaryta veika tiek pagal objektyviųjų (nežymaus sužalojimo pobūdį ir padarinius), tiek pagal subjektyviųjų požymių (staiga kilusi tyčia esant provokuojančiam elgesiui) turinį, jų pasireikšimą nėra pasiekusi tokio pavojingumo laipsnio, kad, vertinant pagal protingumo, proporcingumo, teisingumo ir kitų bendrųjų teisės principų nuostatas, būtų pagrįstas baudžiamojo pobūdžio priemonių taikymas“⁴³, ir atleido nuo baudžiamosios atsakomybės dėl veikos mažareikšmiškumo.

Kita byla, kurioje Lietuvos Aukščiausiasis Teismas teisiamąjį atleido nuo baudžiamosios atsakomybės dėl veikos mažareikšmiškumo, išsiskyrė smurto intensyvumu. O. S. pagal BK 140 straipsnio 2 dalį (2020 m. gruodžio 12 d. padaryta veika) buvo nuteista už tai, kad per konfliktą vieną kartą spyrė gulinčiam sutuoktiniui P. K. S. į pilvą, keturis kartus – į kairį krūtinės šoną ir taip padarė poodinių kraujosruvų krūtinės ląstos kairiajame šoniniame paviršiuje, pilvo priekiniame ir kairiajame šoniniame paviršiuose ir sukėlė nukentėjusiajam nežymų sveikatos sutrikdymą. Taip pat O. S. pagal BK 140 straipsnio 2 dalį (2021 m. sausio 9 d. padaryta veika) nuteista už tai, kad per konfliktą sutuoktiniui P. K. S., gulinčiam lovoje, ne mažiau kaip dešimt kartų kumščiu sudavė į dešinę ranką ir ne mažiau kaip du kartus nagais sugriebė už dešinės rankos, po to, užsimojusi kelnėmis, jose esančio diržo metaline sagtimi sudavė per dešinę ranką, jėga sugriebė už šlaunies ir taip padarė P. K. S. dauginių poodinių dešinio žasto kraujosruvų ir odos įdrėskimų, du odos įdrėskimus kairės šlaunies

40 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-128-489/2020.

41 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-231-489/2020.

42 *Ibid.*

43 *Ibid.*

vidiniame paviršiuje, o tai sukėlė nukentėjusiajam nežymų sveikatos sutrikdymą⁴⁴.

Teismas atkreipė dėmesį, kad „sutuoktinių nuolatiniai konfliktai kildavo dėl svarbios jiems abiem priežasties – tolesnio jų bendro gyvenimo perspektyvų“⁴⁵, „[i]vykių metu sutuoktiniams periodiškai konfliktuojant ir vėl susitaikant, O. S. buvo inicijuotas (vyko) santuokos nutraukimo procesas, taip pat lygiagrečiai vyko migracijos tarnybos procedūros, kuriomis buvo siekiama įsitikinti nukentėjusiojo ir O. S. santuokos tikrumu, ir kartu buvo sprendžiamas klausimas dėl jai suteikto leidimo gyventi ir dirbti Lietuvoje pratęsimo“⁴⁶, „nukentėjusysis P. K. S. (V) bylos teisminio nagrinėjimo metu mirė“, dėl to „teismai negalėjo tiesiogiai išklausti nukentėjusiojo pozicijos dėl svarbių bylai klausimų – dėl reikalavimo nubausti kaltininkę, galimybės taikyti atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės formas (įskaitant susitaikymą), dėl reikalavimo atlyginti žalą ir kitų svarbių bylai išspręsti klausimų“, o „nukentėjusiojo pozicija tiek dėl prieš jį vykdytų sutuoktinės veiksmų, tiek dėl siekio inicijuoti baudžiamąjį procesą prieš ją nebuvo vienareikšmė“⁴⁷. Visos šios aplinkybės lėmė tai, kad Lietuvos Aukščiausiasis Teismas nusprendė atleisti O. S. nuo baudžiamosios atsakomybės dėl veikos mažareikšmiškumo⁴⁸.

Analizuojant minėtas Lietuvos Aukščiausiojo Teismo bylas galima išskirti pagrindinį teismo argumentą, lėmusį smurtinių veiksmų pripažinimą mažareikšmiais. Visose bylose mažareikšmiškumas taikytas daugiausia dėl to, kad tarp asmenų buvo susiklostę konfliktiški ankstesni santykiai, kuriuos teismai kartais interpretuodavo kaip konflikto provokavimą: pvz., teismai akcentavo, kad konfliktas „lėmė nevisiškai adekvatų abiejų tėvų elgesį, be kita ko, pasireikšusį abipusiais nešvankiais įžeidinėjimais“⁴⁹, „vis dėlto šios žalos atsiradimą didele dalimi lėmė jo paties netinkamas sąmoningas elgesys kurstant konfliktą“⁵⁰, „tolesni nukentėjusiosios veiksmai (spartus artinimasis, raginimas ir ketinimas jėga paimti prie tėvo prisiglaudusį vaiką) sudarė sąlygas konfliktinei situacijai“⁵¹, „konfliktavo su <...> neblaivia moterimi, jos gyvenamoje vietoje provokuodamas ją“⁵², „sutuoktinių nuolatiniai konfliktai kildavo dėl svarbios jiems abiem priežasties – tolesnio jų bendro gyvenimo perspektyvų <...> įvykių metu sutuoktiniams periodiškai konfliktuojant ir vėl susitaikant, O. S. buvo inicijuotas (vyko) santuokos nutraukimo procesas“⁵³.

44 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-54-976/2023.

45 *Ibid.*

46 *Ibid.*

47 *Ibid.*

48 *Ibid.*

49 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-231-976/2017.

50 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-93-788/2017.

51 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-128-489/2020.

52 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-231-489/2020.

53 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-54-976/2023.

Vis dėlto taip pat galima pastebėti ir kitą tendenciją – keturiose iš penkių bylų mažareikšmiškumas dėl pavartoto smurto buvo taikytas tais atvejais, kai smurtą vartojo moterys prieš vyrus, tik vienoje byloje – atvirkščiai. Pagrindo teigti, jog būtent kaltininko lytis, o ne smurto intensyvumas ar kitos aplinkybės lemia mažareikšmiškumo taikymą, suteikia Lietuvos Aukščiausiojo Teismo bylos, kuriose buvo atsakyta atleisti vyrus nuo baudžiamosios atsakomybės dėl veikos mažareikšmiškumo dėl analogiško smurto, pavartoto prieš moteris.

T. V. buvo nuteistas už tai, kad per konfliktą, tyčia smurtaudamas, dešine ranka sugriebė L. V. už dešinės rankos ir ją sukdamas bei stumdamas vieno trauminio epizodo metu nukentėjusiajai padarė poodinę kraujosruvą dešiniame dilbyje, odos įbrėžimų dešiniajame rieše, taip sukėlė fizinį skausmą, nežymiai sutrikdė sveikatą ir, tęsdamas tyčinius smurtinius veiksmus, ranka sugriebė L. V. už kaklo ir jį suspausdamas, laikydamas ir atstumdamas sukėlė nukentėjusiajai fizinį skausmą⁵⁴.

Vilniaus apygardos teismo teisėjų kolegija, nagrinėdama šią bylą apeliacine tvarka, atleido T. V. nuo baudžiamosios atsakomybės dėl nusikaltimo mažareikšmiškumo, konstatavusi, jog „jau iki vertinamo įvykio tarp T. V. ir L. V. buvo susiklostę įtempti santykiai (tarp minėtų asmenų vyko skyrybos, T. V. siekė įrodyti tą aplinkybę, jog R. S. buvo ne tik nukentėjusiosios draugas, bet ir jos meilužis), nukentėjusioji su vaikais gyveno jų gyvenamoje vietoje (turto dalybos dar nebuvo įvykusios). Pats įvykis ir T. V. veiksmai, sukėlę nežymų L. V. sveikatos sutrikdymą ir fizinį skausmą, buvo tiesiogiai susiję su gana priešišku pačios nukentėjusiosios elgesiu – ji nuteistajam užėjus į namus pasveikinti vaikų iš karto pradėjo kelti klausimą dėl to, kodėl T. V. atvyko be išpėjimo, užstojo praėjimą į kambarį, kuriame sėdėjo jų bendri vaikai. Taip pat[,] teisėjų kolegijos vertinimu, apelianto netinkamą elgesį galėjo išprovokuoti ta aplinkybė, jog dar neįvykus turto dalyboms bei nepasibaigus skyrybų procesui L. V. ir T. V. gyvenamoje vietoje lankėsi nukentėjusiosios pakviestas svečias – R. S., kuris, apelianto įsitikinimu, turėjo artimus ryšius su nukentėjusiaja. Konfliktas tarp minėtų asmenų tęsėsi ir toliau, kadangi nuteistasis nusprendė mobiliojo ryšio telefonu padaryti nuotrauką, siekdamas užfiksuoti tuo metu dar buvusios sutuoktinės pakviestą svečią jų gyvenamoje vietoje, norėdamas pateikti įrodymus skyrybų procese. Šios aplinkybės parodo, jog abi konflikto šalys įvykio metu buvo agresyviai nusiteikusios <...>.“⁵⁵ Teismas atkreipė dėmesį ir į tai, kad nukentėjusiajai padaryti itin nedideli sužalojimai – „rimčiausias sužalojimas nukentėjusiajai konstatuotas dešinėje rankoje, t. y. kraujosruva dešiniame dilbyje bei 1 cm odos įbrėžimas dešiniame rieše, kuris visumoje įvertintas, kaip nežymus sveikatos sutrikdymas, o suimant už kaklo buvo sukeltas tik fizinis skausmas“⁵⁶.

Vis dėlto Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus išplėstinė septynių teisėjų kolegija, nesutikdama su minėtu sprendimu atleisti T. V. nuo baudžiamosios

54 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus išplėstinės septynių teisėjų kolegijos nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-83-1073/2025.

55 Vilniaus apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-373-898/2024.

56 *Ibid.*

atsakomybės ir nepateikdama jokių argumentų, tiesiog konstatavo: „[t]eisėjų kolegijos vertinimu, neabejotina, kad ši žala – nežymus sveikatos sutrikdymas ir fizinio skausmo sukėlimas – yra reikšminga, ypač vertinant nukentėjusiajai padarytų sužalojimų vietą ir pobūdį bei veiksmų tęstinumą, todėl tokių veiksmų vertinimas kaip mažareikšmių yra nepagrįstas“⁵⁷.

Ir nors šioje byloje teisėjų kolegija detaliau nemotyvavo sprendimo naikinti atleidimą nuo baudžiamosios atsakomybės dėl nusikalstamos veikos mažareikšmiškumo, nagrinėjamai problemai iliustruoti itin aktuali tampa dar viena Lietuvos Aukščiausiojo Teismo byla, kurioje teismas atsisakė taikyti mažareikšmiškumo normą vyrui, smurtavusiam prieš moterį, nors jo smurtas nebuvo intensyvesnis už smurtą, pavartotą prieš tai pateiktuose pavyzdžiuose. Pirmosios instancijos teismo nuosprendžiu R. B. buvo nuteistas pagal BK 284 straipsnį už viešosios tvarkos sutrikdymą, o apeliacinės instancijos teismo atleistas nuo baudžiamosios atsakomybės dėl veikos mažareikšmiškumo už tai, kad viešojoje vietoje tyčia delnu vieną kartą sudavė E. G. į kairiąją skruostą ir šiuo veiksmu sukėlė nukentėjusiajai fizinį skausmą⁵⁸.

Atleisdamas R. B. nuo baudžiamosios atsakomybės dėl jo nusikaltimo mažareikšmiškumo, apeliacinės instancijos teismas vertino tai, kad „nukentėjusiajai buvo sukeltas tik fizinis skausmas, t. y. buvo padaryta minimali žala sveikatai, R. B. nukentėjusiajai į veidą sudavė delnu, todėl akivaizdu, kad jis nenorėjo padaryti žymios žalos nukentėjusiosios sveikatai, R. B. veiksmai nesukėlė nukentėjusiosios išskirtinės reakcijos, iš karto po įvykio ji nesikreipė nei į policijos įstaigą, nei į gydytojus (į gydytojus kreipėsi tik kitą dieną po įvykio), nors dėl R. B. veiksmų sutriko normalus nukentėjusiosios ir liudytojos Ž. S. (kartu ir UAB „V“) darbas, tiek nukentėjusioji, tiek liudytoja patyrė stresą, buvo sukeltas nesaugumo jausmas, tačiau sunkesnių pasekmių šie nuteistojo veiksmai nesukėlė. Teismas taip pat įvertino tai, kad nukentėjusiąją E. G. ir nuteistąją sieja ilgalaikiai verslo ir darbo santykiai, tačiau jau kurį laiką iki įvykio santykiai buvo įtempti dėl iki galo neišspręstų klausimų, susijusių su pirkimo–pardavimo sandoriu, konfliktas <...> labai suerzino R. B. ir sukėlė jam neigiamas emocijas, fizinio smurto panaudojimas nebuvo savitiksle nusikalstama veika, šie nuteistojo veiksmai nebuvo iš anksto suplanuoti, jo veiksmus galėjo paveikti ir sveikatos būklė, dėl kurios jis ir nesusivaldė. Atleisdamas R. B. nuo baudžiamosios atsakomybės, teismas taip pat vertino R. B. asmenybę: anksčiau neteistas, vedęs, dirba UAB „A“ direktoriumi, yra neįgalus, jam dėl onkologinės ligos nustatytas tik 25 procentų darbingumo lygis, taip pat tai, kad R. B. padarytas nusikaltimas yra atsitiktinio pobūdžio, įvykdytas nepalankiai susiklosčius aplinkybėms, kad nuo nusikalstamos veikos padarymo praėjo beveik pusantų metų, per šį laikotarpį nuteistasis naujų teisės pažeidimų nepadarė.“⁵⁹ „Apeliacinės instancijos teismas, atleisdamas R. B. nuo baudžiamosios atsakomybės

57 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus išplėtinės septynių teisėjų kolegijos nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-83-1073/2025.

58 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-152-689/2021.

59 *Ibid.*

dėl nusikaltimo mažareikšmiškumo, vadovavosi Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktika fizinio skausmo sukėlimo ar nežymaus sveikatos sutrikdymo kategorijos bylose, pagal šią praktiką besitęsiantys asmenų konfliktai, kurių metu yra pavartojamas smurtas, nebūtinai lemia padidėjusį nusikalstamos veikos pavojingumą, taip pat būtinumą bei tikslingumą kaltininką už padarytą veiką patraukti baudžiamojon atsakomybėn ir nubausti (kasacinės nutartys baudžiamosiose bylose Nr. 2K-93-788/2017, 2K-231-976/2017).⁶⁰

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas nesutiko su tokia apeliacinės instancijos teismo nuomone, savo poziciją grįsdamas argumentais, kuriuos galima suskirstyti į dvi grupes. Visų pirma kolegija konstatavo, kad „sprendžiant dėl padarytos veikos mažareikšmiškumo negali turėti reikšmės nusikaltimo subjekto požymiai. Kaltininko asmenybės požymiai nusako ne veikos, o asmenybės pavojingumą ar nepavojingumą ir gali turėti reikšmės skiriant bausmę, bet ne sprendžiant dėl nusikaltimo mažareikšmiškumo. Apeliacinės instancijos teismas, sprenddamas dėl R. B. padaryto nusikaltimo mažareikšmiškumo, be kita ko, atsižvelgė į jo sveikatos būklę, tai, kad jis anksčiau neteistas, vedęs, dirba UAB „A“ direktoriumi, yra neįgalus, jam nustatytas tik 25 procentų darbingumo lygis, t. y. į R. B. asmenybę.“⁶¹ Su tokiais Lietuvos Aukščiausiojo Teismo argumentais galima visiškai sutikti, nes nusikaltimo subjekto (asmenybės) požymiai iš tiesų nėra susiję su veikos pavojingumu ir jie visiškai netinka veikos mažareikšmiškumui vertinti. Net baudžiamajame įstatyme gana aiškiai pasakyta, kad mažareikšmiškumas yra siejamas su veikos požymiais ir nuo baudžiamosios atsakomybės atleidžiama, „jeigu dėl padarytos žalos dydžio, nusikalstamos veikos dalyko ar kitų jos požymių ypatumų veika pripažįstama mažareikšme“⁶².

Visgi kita grupė Lietuvos Aukščiausiojo Teismo argumentų kelia rimtų abejonų tiek dėl teismo sprendimo pagrįstumo, tiek dėl teismų praktikos nuoseklumo. Kadangi apeliacinės instancijos teismas, priimdamas sprendimą taikyti mažareikšmiškumo normą, vadovavosi ankstesne ir anksčiau aptarta Lietuvos Aukščiausiojo Teismo formuojama praktika, jo teisėjų kolegija nurodė, kad „minėtos kasacinės nutartys baudžiamosiose bylose Nr. 2K-93-788/2017, 2K-231-976/2017 nėra teismo precedentas nagrinėjamai bylai“⁶³, ir savo teiginį grindė toliau išdėstytais argumentais.

Pirma dalis argumentų buvo susijusi su konflikto pobūdžiu. Visų pirma anksčiau „[m]inėtose bylose kaltininkai pavartojo fizinį smurtą prieš nukentėjusiuosius dėl ilgai besitęsiančių asmeninių konfliktų“⁶⁴, o šioje „[b]yloje nustatyta, kad nukentėjusiąją su R. B. sieja ilgalaikiai verslo ir darbo santykiai ir kurių laiką iki byloje nagrinėjamo įvykio santykiai buvo įtempti dėl iki galo neišspręstų klausimų, susijusių su pirkimo–pardavimo sandoriu. Konfliktas, kurio metu R. B. delnu sudavė E. G. į skruostą, kilo tarp verslo partnerių dėl

60 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-152-689/2021.

61 *Ibid.*

62 Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 37 straipsnis, *Valstybės žinios*, 2000-10-25, Nr. 89-2741 (suvestinė redakcija nuo 2026-01-01).

63 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-152-689/2021.

64 *Ibid.*

komercinių santykių, kurie turėjo būti sprendžiami teisės aktų nustatyta tvarka.⁶⁵ Antra, minėtose bylose „aktyviai dalyvavo nukentėjusieji, savo elgesiu išprovokavę kaltininkus panaudoti fizinį smurtą. <...> Nagrinėjamoje byloje fizinį smurtą prieš nukentėjusiąją R. B. pavartojo konflikto metu, tačiau šio konflikto iniciatoriumi buvo pats R. B., norėjęs savo paties nustatyta kaina parduoti UAB „V“ kasos aparatą ir kad nukentėjusioji pasirašytų kasos aparato perdavimo aktą, kurio ši nenorėjo pasirašyti.“⁶⁶ Taigi Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kolegija padarė išvadą, kad bylos yra skirtingos, nes skiriasi konflikto pobūdis, ir skirtingai vertino, kas yra konflikto iniciatorius. Tokie teismo argumentai kelia pagrįstų abejonių. Visų pirma neaišku, kodėl asmeniniai konfliktai gali būti mažareikšmiškumo pagrindu, o verslo konfliktai – jau ne. Tikėtina, jog Lietuvos Aukščiausiojo Teismo poziciją nagrinėjamais klausimais galėjo lemti faktas, kad dauguma analizuotų (net 5 iš 7) smurtinių veikų buvo padarytos smurto artimoje aplinkoje⁶⁷ sąlygomis. Visgi, analizuojant pateiktas Lietuvos Aukščiausiojo Teismo bylas net ir šiuo pjūviu, darosi akivaizdu, kad faktas, ar smurtas buvo pavartotas artimoje aplinkoje, ar ne, nekeičia galutinio bylų vertinimo. 5 bylose, kurias galima priskirti smurto artimoje aplinkoje kategorijai, nuo baudžiamosios atsakomybės buvo atleistos trys moterys⁶⁸ ir tik vienas vyras⁶⁹, o dar vienas vyras nuo atsakomybės nebuvo atleistas⁷⁰. Bylose, kurių negalima priskirti smurto artimoje aplinkoje kategorijai, viena moteris buvo atleista nuo baudžiamosios atsakomybės⁷¹, o vyras – ne⁷². Antra, abejonių kelia ir faktas dėl konflikto provokavimo. Išanalizavus ankstesnes Lietuvos Aukščiausiojo Teismo bylas darosi akivaizdu, kad konflikto provokavimo iniciatoriaus nustatymas ilgalaikiuose konfliktuose yra itin sudėtingas ir paprastai, kalbant apie konflikto iniciatyvą, yra aktyvios abi pusės. Sunku vienareikšmiškai sutikti su teismo interpretacija, kad teisėtas į konfliktą linkusio žmogaus filmavimas⁷³ arba tėvo bandymas sugirdyti vaikui gydytojos paskirtus vaistus⁷⁴ yra išskirtinis konflikto provokavimas, pateisinantis smurtą, kaip nustatyta minėtose 2017 metų bylose. Sunku būtų pagrįsti, kuo reikalavimas pagal

65 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-152-689/2021.

66 *Ibid.*

67 Artima aplinka – aplinka, kurią sudaro asmenys, siejami arba praeityje sieti santuokiniais, partnerystės, svainystės, giminystės ar kitais artimais ryšiais, taip pat asmenys, kartu gyvenantys ir tvarkantys bendrą ūkį. (Lietuvos Respublikos apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymo 2 straipsnis, *Valstybės žinios*, 2011-06-14, Nr. 72-3475 (suvestinė redakcija nuo 2025-12-31)).

68 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos nutartys baudžiamosiose bylose Nr. 2K-231-976/2017, Nr. 2K-231-489/2020 ir Nr. 2K-54-976/2023.

69 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-128-489/2020.

70 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus išplėstinės septynių teisėjų kolegijos nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-83-1073/2025.

71 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-93-788/2017.

72 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-152-689/2021.

73 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-93-788/2017.

74 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-231-976/2017.

asmens suvokimą tinkamai atsiskaityti verslo santykiuose yra labiau provokuojantis nei anksčiau minėti elgesio variantai. Juk nukentėjusiosios atsisakymas tinkamai atsiskaityti lygiai taip pat gali būti pripažįstamas vienodai provokuojančiu elgesiu.

Kitas šioje byloje Lietuvos Aukščiausiojo Teismo išsakytas argumentas jau tiesiogiai leidžia pagrįsti faktą, kad vienas iš pagrindų taikyti ar netaikyti mažareikšmiškumo normą buvo kaltininko ir nukentėjusiojo lyčių skirtumai. Atmesdama anksčiau minėtų 2017 metų nutarčių taikymą kaip precedentą, teisėjų kolegija tiesiogiai nurodė esminį šių bylų skirtumą: tose bylose „abiem atvejais nukentėjusieji buvo fiziškai stipresni už kaltininkus“⁷⁵. Teigti, jog neįgalus asmuo, kuriam dėl onkologinės ligos nustatytas tik 25 procentų darbingumo lygis, yra fiziškai pranašesnis už nukentėjusiąją, galima tik remiantis faktu, kad jis yra vyras ir kad jis smurtauja prieš moterį. Beje, analogiškų užuominų į lyties pranašumą galima rasti ir ankstesniuose sprendimuose: pvz., teismas, sprendamas apie mažareikšmiškumą, nurodė, kad nukentėjęs „G. L. yra fiziškai stiprus asmuo, „Aro“ pareigūnas, konflikto metu jis susistumdė su daug už jį vyresne moterimi“⁷⁶, „V. Z., būdamas pakankamai fiziškai stiprus asmuo, būdamas blaivus, įvykio metu konfliktavo su fiziškai silpnesne, emocijų nesuvaldžiusia, neadekvačiai į situaciją sureagavusia neblaivia moterimi“⁷⁷.

Negana to, palyginus smurto intensyvumą taip pat išryškėja skirtinga tokio smurto tolerancija lyties pagrindu. Moterys, smurtavusios prieš vyrus, buvo atleistos nuo baudžiamosios atsakomybės net ir tais atvejais, kai pavartojo gerokai intensyvesnį smurtą nei vyrai. Pavyzdžiui, moterų smurtas prieš vyrus buvo laikomas nepavojingu, nors moterys atliko gana intensyvius ir laike išsitęsčius smurtinius veiksmus: „kelis kartus trenkė savo <...> delnu į galvos kairę pusę, keletą kartų kumščiu į kairį petį <...>, vėliau daužė ir draskė dešinę ranką trintuvu“⁷⁸, „nagais apdraskė nukentėjusiajam G. L. veidą ir kaklą, įkando į kairę ranką“⁷⁹, „ne mažiau negu du kartus tyčia įkando savo sutuoktiniui V. Z. į nugaros sritį, rankomis tyčia jį stumdė ir apdraskė nagais“⁸⁰, „vieną kartą koja spyrė gulinčiam sutuoktiniui P. K. S. į pilvą ir keturis kartus spyrė į kairės pusės krūtinės šoną <...> ne mažiau kaip dešimt kartų kumščiu sudavė į dešinę ranką ir ne mažiau kaip du kartus nagais sugriebė už P. K. S. dešinės rankos, po to, užsimojusi kelnėmis, jose esančio diržo metaline sagtimi sudavė P. K. S. per dešinę ranką ir jėga sugriebė už P. K. S. šlaunies“⁸¹, be to, vyras buvo

75 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-152-689/2021.

76 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-93-788/2017.

77 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-231-489/2020.

78 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-231-976/2017.

79 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-93-788/2017.

80 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-231-489/2020.

81 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-54-976/2023.

atleistas nuo baudžiamosios atsakomybės tik dėl vieno smūgio pėda į moters šlaunį⁸², o vyrai, iš kurių vienas tyčia stumdamas padarė kraujosruvą rankoje, 1 cm odos įbrėžimą ir sukėlė skausmą suimdamas už kaklo⁸³, arba kitas, kuris delnu vieną kartą sudavė moteriai per veidą⁸⁴, buvo nuteisti. 2023 m. byloje⁸⁵ moters vartotas smurtas buvo ganėtinai intensyvus, vartojamas kelias dienas (nuteista už dvi atskiras nusikalstamas veikas, kurias skyrė beveik mėnesio laiko tarpas). Sunku įsivaizduoti bylą, kurioje teismas ryžtųsi konstatuoti, jog vyras, kuris spardė gulinčią moterį, daužė ją kumščiu ir diržo sagtimi, būtų atleistas nuo baudžiamosios atsakomybės nesant pakankamo veikos pavojingumo.

Be to, atsižvelgimas į kaltininko ir nukentėjusiojo lyčių skirtumą prieštarauja ir paties Lietuvos Aukščiausiojo Teismo išsakytam teiginiui, jog subjekto (kaltininko asmenybės) požymiai negali lemti veikos pripažinimo mažareikšme⁸⁶. Net ir pripažinimas, kad nukentėjusysis turi tam tikrą fizinį jėgos pranašumą prieš kaltininką (tiek lyties, tiek kitais aspektais), nesudaro jokio pagrindo atlaidžiau vertinti silpnesnio kaltininko veiksmus. Sunku būtų pagrįsti, kodėl smurtas prieš ginkluotą, kovos įgūdžių turintį ar sportuojantį asmenį arba vieno žmogaus smurtas prieš grupę asmenų yra mažiau pavojingas. Faktas, jog fiziškai stipresniam nukentėjusiajam yra lengviau apsiginti, nepadaro smurto prieš jį nebepavojingo. Galima būtų suvokti ir pateisinti atvirkštinę situaciją ir labiau išplėsti pateisinamo smurto ribas būtiniosios ginties situacijoje, kai fiziškai silpnesnis besiginantis asmuo pavartoja stipresnį smurtą prieš fiziškai stipresnį užpuoliką, nes jo galimybės adekvačiai gintis nuo stipresnio užpuoliko yra gerokai mažesnės. Tokio pobūdžio bylose, kur paprastai vyras turi fizinį pranašumą prieš moterį, jėgų skirtumas gali turėti lemiamą reikšmę vertinant gynybos teisėtumą. Vis dėlto visose prieš tai aptartose bylose būtiniosios ginties situacijos nebuvo. Taigi baudžiamosios atsakomybės taikymo pagrindas yra padaryta pavojinga veika, o atsakomybė už smurtinius veiksmus negali priklausyti nuo kaltininko ar nukentėjusiojo asmeninių savybių ir jėgų tarpusavio santykio, ypač jei tas santykis atsiranda lyties pagrindu.

Apibendrinus išanalizuotas bylas galima daryti išvadą, kad Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktika, pagal kurią ne itin intensyvus smurtas, atsiradęs tarp konfliktuojančių pusių, gali būti pripažįstamas mažareikšmiu, taikoma nevienodai ir priklauso nuo kaltininko ir nukentėjusiojo lyties santykio. Moterų vartojamas smurtas prieš vyrus yra labiau toleruojamas Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nei atvirkščiai, o tai pažeidžia lyčių lygiateisiškumo principą. Mažareikšmiškumo normos taikymas turėtų priklausyti išimtinai nuo pavartoto smurto pavojingumo, o ne nuo lyties ar nuo potencialaus konfliktuojančių pusių jėgų skirtumo.

82 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-128-489/2020.

83 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus išplėstinės septynių teisėjų kolegijos nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-83-1073/2025.

84 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-152-689/2021.

85 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-54-976/2023.

86 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-152-689/2021.

1.3. Mažareikšmiškumo taikymas smurtinėms nusikalstamoms veikoms, susijusioms su vaikų auklėjimu

Nemažai problemų teismų praktikoje sukelia ir situacijos, kai nežymus smurtas yra pavartojamas prieš vaikus auklėjimo tikslais. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas byloje yra nurodęs, kad „vykdant baudžiamąjį procesą prieš tėvus ar kitus teisėtus vaiko atstovus dėl fizinį bausmių taikymo ar kitokio netinkamo elgesio su vaiku, atsižvelgiant į vaiko interesus, gali būti svarstomi ir atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės normų (BK 36–40 straipsniai) taikymo klausimai. Tai ypač aktualu vykdant baudžiamąjį procesą dėl tėvų veiksmų, nesukėlusių vaikui rimtų neigiamų padarinių, esant vaiko ir tėvų glaudžiam ryšiui, kai baudžiamosios atsakomybės taikymas gali skaudžiai paveikti ir pačių vaikų, liekančių gyventi su tėvais, interesus ir teises.“⁸⁷ Ši problema jau nagrinėta ir teisės moksle⁸⁸.

Situacija, kai auklėjimo tikslais prieš vaikus yra pavartojamas nežymus smurtas, teismų praktikoje vertinama keliais būdais. Visų pirma tėvai tokiais atvejais gali būti išteisinti, nenustačius BK 140 straipsnyje numatytos veikos sudėties, t. y. būtent nenustačius, kad smurtiniai veiksmai sukėlė vaikui fizinį skausmą. E. K. buvo teisiama už tai, kad „savo mažamečiam sūnui J. K. <...> neva auklėjimo tikslais dėl sūnaus nepaklusnumo tyčia ne mažiau kaip du kartus delnu sudavė per sėdmenis, po to ne mažiau kaip vieną kartą delnu sudavė vaikui per plaštakas, po to vėl delnu sudavė ne mažiau kaip du kartus per sėdmenis ir, paėjusi pėsčiųjų taku, vėl delnu sudavė ne mažiau kaip tris kartus vaikui per sėdmenis, tokiais savo neteisėtais smurtiniais veiksmais sukėlė mažamečiam J. K. fizinį skausmą“⁸⁹. Teismas konstatavo, kad „neįrodytas BK 140 straipsnio 3 dalies būtinas požymis – fizinio skausmo vaikui sukėlimas, <...> smūgiai vaikui per sėdmenis buvo suduoti per viršutinius drabužius (per sauskelines ir storą kombinezoną); tiek į vaiko sėdmenis, tiek per rankas jie suduoti delnu; smūgiai suduoti nesiekiant fizinio skausmo, o turint tikslą vaiką sudrausminti, paauklėti, kad klausytų motinos liepimo nebėgti į pavojingą vietą; smūgiai lydimi motinos pabarimo ir draudimo nuo jos bėgti, kas irgi galėjo sukelti vaiko verkumą; po smūgių sudavimo liudytojai M. A. filmuojant K. šeimą vaikas neverkė, ramiai ėjo vedamas motinos“⁹⁰.

Kitose bylose tėvai atleidžiami nuo baudžiamosios atsakomybės dėl veikos mažareikšmiškumo. Pavyzdžiui, apeliacinės instancijos teismo nuosprendžiu R. G. pagal BK 140 straipsnio 3 dalį atleista nuo baudžiamosios atsakomybės dėl veikos mažareikšmiškumo už tai, kad per konfliktą, piktnaudžiaudama savo, kaip motinos, teisėmis ir pareigomis, mažametei dukteriai V. G. nežymiai sutrikdė sveikatą, tai pasireiškė kitomis reakcijomis į

87 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-227-788/2017.

88 Kristina Grinevičiūtė, „Fizinės bausmės vaikams: baudžiamasis teisinis vertinimas“, *Jurisprudencija* 3, 2 (2011): 721–736; Grinevičiūtė, *supra note*, 4: 599–614.

89 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-116-489/2020.

90 *Ibid.*

stiprų stresą⁹¹. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas palaikė šį sprendimą, nes „teismas atsižvelgė ir į nukentėjusiosios tėvų tarpusavio konfliktus dėl buvusių skyrybų bei tai, kad nors po šio konflikto V. G. pabėgo iš namų ir kurį laiką gyveno tėvo šeimoje, tačiau vėliau grįžo gyventi pas motiną ir gyvena kartu su ja, jų ryšys, nepaisant buvusios konfliktinės situacijos, yra glaudus. Nustatytos aplinkybės apeliacinės instancijos teismui suteikė pagrindą padaryti išvadą, jog baudžiamosios atsakomybės taikymas R. G. konkrečiu nagrinėjamu atveju gali skaudžiai paveikti V. G. teises ir teisėtus interesus.“⁹² Visgi jokių baudžiamojo poveikio priemonių teismas netaikė.

Trečias šios problemos sprendimo būdas randamas bylose, kuriose tėvai yra atleidžiami nuo baudžiamosios atsakomybės dėl veikos mažareikšmiškumo, paskiriant jiems baudžiamojo poveikio priemonę – dalyvavimą smurtinį elgesį keičiančiose programose. V. G. buvo teisiamas pagal BK 140 straipsnio 3 dalį už tai, kad „svetainėje, mažametės dukters L. G. <...> akivaizdoje, jo nurodymu mažametės dukterims M. G. <...> ir V. G. <...>, klūpant ant kelių kambario kampuose, tyčia ranka po vieną kartą sudavė M. G. į nugarą ir sėdmenis, o V. G. atsisėdus, tyčia rankomis sugriebė jai už pažastų ir ją pakėlė“⁹³. Nors teisėjų kolegija konstatavo, kad smurtas prieš vaikus buvo vartojamas ir tai buvo daroma tyčia, tad išteisinimas tokioje byloje yra negalimas, ji sutiko, kad „V. G. veiksmais mažametės buvo sukeltas fizinis skausmas, tačiau jis buvo labiau momentinis ir truko neilgai“⁹⁴, tad „V. G. veiksmais sukeltų padarinių (fizinio skausmo) rūšinis pavojingumas buvo mažesnis nei įprastai BK 140 straipsnio 3 dalyje nurodytais veiksmais sukeliamų padarinių pavojingumas, o padaryta žala nebuvo tokia didelė, kad V. G. negalėtų būti taikomas BK 37 straipsnis“⁹⁵. Kartu teisėjų kolegija įvertino faktą, kad „V. G. konflikto su mažametėmis dukterimis metu nesugebėjo išvengti fizinių bausmių ir smurto“⁹⁶, todėl „[t]eisėjų kolegijos vertinimu, šiuo atveju yra tikslinga skirti V. G. BK 72³ straipsnyje nustatytą baudžiamojo poveikio priemonę – dalyvavimą smurtinį elgesį keičiančiose programose. Ši baudžiamojo poveikio priemonė sudarys prielaidas V. G. suvokti savo netinkamą elgesį bei jo padarinius ir ateityje tokio elgesio atsisakyti.“⁹⁷

Šiuolaikinėje visuomenėje visuotinai pripažįstama, kad bet koks smurtas prieš vaikus yra nepriimtinas ir neturi būti toleruojamas, net jei vartojamas auklėjimo tikslais ir nėra itin intensyvus. Vis dėlto smurto netoleravimas ir baudžiamosios atsakomybės taikymas yra ne tapati sąvoka. Ne veltui Lietuvos Aukščiausiasis Teismas savo nutartyse nuolat kartoją, kad vertinant tėvų patraukimą baudžiamajon atsakomybėn būtina atsižvelgti ir į

91 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-238-719/2023.

92 *Ibid.*

93 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-128-895/2019.

94 *Ibid.*

95 *Ibid.*

96 *Ibid.*

97 *Ibid.*

vaikų bei tėvų glaudų ryšį, vaiko interesus⁹⁸. Baudžiamosios atsakomybės taikymas tokiais atvejais tikrai yra galimas, o kartais net ir būtinas, pavyzdžiui, sistemingo, stipraus, žeminančio smurto atvejais⁹⁹. Vis dėlto tais atvejais, kai vaikų ir tėvų ryšys yra glaudus, smurtas vartojamas auklėjimo tikslais, dėl tėvystės įgūdžių trūkumo ir nėra intensyvus, visiškai pritartina teismų praktikai, pagal kurią vengiama baudžiamosios atsakomybės taikymo. Panašios pozicijos šalininkų galima rasti ir Lietuvos moksle. Pavyzdžiui, K. Grinevičiūtė pritaria mažareikšmiškumo taikymui vaikų auklėjimo bylose išimtiniais atvejais, tačiau, jos teigimu, „asmuo, naudojantis jėgą, turi suvokti, kad ji yra auklėjimo ir pataisymo tikslas; motyvas negali būti pyktis ar susierzinimas; negali būti naudojami įrankiai ir priemonės; taikyta bausmė turi būti proporcinga nusizengimui ir vaiko amžiui“¹⁰⁰. Vis dėlto negalima pritarti praktikai, pagal kurią prieš vaikus smurtavę tėvai išteisinami nenustačius nusikaltimo sudėties ar tiesiog atleidžiami nuo baudžiamosios atsakomybės dėl mažareikšmiškumo. Tokiu atveju teisingiausias ir vaiko interesus labiausiai atitinkantis požiūris yra atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės dėl veikos mažareikšmiškumo, paskiriant baudžiamojo poveikio priemonę – dalyvavimą smurtinį elgesį keičiančiose programose, kaip buvo padaryta jau analizuotoje nutartyje¹⁰¹. Tai siųstų aiškų signalą visuomenei, kad smurtiniai veiksmai prieš vaikus netoleruojami, netraukiant tėvų baudžiamojon atsakomybėn, neužtraukiant jiems teistumo ir maksimaliai stengiantis apsaugoti vaiko interesus, sumažinant smurto prieš vaikus pasikartojimo riziką.

Išvados:

1. Nauja BK 37 straipsnio redakcija, pagal kurią draudžiama mažareikšmiškumą taikyti sunkių ir labai sunkių nusikaltimų atvejais, nepagrįstai riboja teismų laisvę įstatymą taikyti ne formaliai, o atsižvelgiant į realų veikos pavojingumą.
2. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktika, pagal kurią ne itin intensyvus smurtas, atsiradęs tarp konfliktuojančių pusių, gali būti pripažįstamas mažareikšmiu, taikoma nevienodai ir priklauso nuo kaltininko ir nukentėjusiojo lyties santykio. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas moterų smurtą prieš vyrus toleruoja labiau nei vyrų smurtą prieš moteris, o tai pažeidžia lyčių lygiateisiškumo principą.
3. Mažareikšmiškumo normos taikymas turi priklausyti tik nuo pavartoto smurto pavojingumo, o ne nuo lyties ar nuo potencialaus konfliktuojančių pusių jėgų skirtumo.

98 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-227-788/2017.

99 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-32-489/2024.

100 Grinevičiūtė, *supra note*, 4: 608.

101 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-128-895/2019.

4. Pritartina teismų praktikai, pagal kurią atvejais, kai vaikų ir tėvų ryšys yra glaudus, smurtas vartojamas auklėjimo tikslais, dėl tėvystės įgūdžių trūkumo ir nėra intensyvus, būtų taikomas atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės dėl veikos mažareikšmiškumo, privalomai paskiriant baudžiamojo poveikio priemonę – dalyvavimą smurtinį elgesį keičiančiose programose.

ISSUES RELATED TO THE REGULATION AND APPLICATION OF RELEASE FROM CRIMINAL LIABILITY DUE TO THE INSIGNIFICANCE OF THE CRIMINAL ACT

Tomas Girdenis

Mykolas Romeris University, Lithuania

Summary. *This article examines the issue of release from criminal liability due to the insignificance of a criminal offense. Following changes to the Criminal Code, the insignificance norm can no longer be applied to serious and very serious crimes, which unjustifiably restricts the courts' freedom to assess the danger of a particular criminal act. The article also analyzes the practice of the Supreme Court of Lithuania in applying the insignificance norm in violent criminal offenses. An analysis of court practice has revealed that courts are more inclined to tolerate violence by women against men than vice versa, and in such cases to apply release from criminal liability, recognizing that the violence used by women does not reach the level of danger necessary to incur criminal liability. This assessment by the courts clearly contradicts the principle of gender equality. At the same time, court practice in assessing violence used by parents against their children for educational purposes was also examined. In judicial practice, there are three ways to formally avoid criminal liability in order to protect the interests of the child. And only one of these ways, in the author's opinion, is most consistent with the purpose of criminal law and the interests of children who have been abused.*

Keywords: *release from criminal liability, insignificance of criminal acts, danger of violence, parenting, principle of gender equality.*

Tomas Girdenis, Mykolas Romeris universiteto Teisės mokyklos Baudžiamosios teisės ir proceso instituto docentas, socialinių mokslų (teisės) daktaras. Mokslinių tyrimų kryptys: baudžiamoji teisė, nusikalstamų veikų daugietais; bausmių skyrimas.

Tomas Girdenis, Associate Professor at the Institute of Criminal Law and Procedure at the Law School at Mykolas Romeris University, Doctor of Social Sciences (Law). Research interests: criminal law, multiple offenses, sentencing.

INFORMACIJOS, SUDARANČIOS VALSTYBĖS PASLAPTĮ, KVALIFIKAVIMO KAIP ĮRODymo CIVILINIAME PROCESU PROBLEMATIKA

Indrė Maculevičienė

Mykolo Romerio universiteto Teisės mokyklos

Privatinės teisės institutas

Elektroninis paštas: indremaculeviciene@mrui.eu

Pateikta 2025 m. rugpjūčio 14 d., parengta spaudai 2025 m. lapkričio 21 d.

DOI: 10.13165/JUR-25-32-2-06

Santrauka. Straipsnyje analizuojama informacijos, sudarančios valstybės paslaptį, kvalifikavimo kaip įrodymo civiliniame procese problematika. Valstybės paslaptis yra viena iš seniausių valstybės saugomų informacijos rūšių, kurios slaptumas užtikrinamas ne tik visuomenėje, bet ir civiliniame procese. Informacija, sudaranti valstybės paslaptį, bendrosios teisės šalyse yra vienas iš įrodymų privilegijos taikymo pagrindų. Straipsnyje analizuojama, kas yra valstybės paslaptis ir ar Lietuvos teisėje nėra įtvirtintų teisės institutų, savo esme atitinkančių įrodymų privilegijas. Kadangi civiliniame procese gali būti naudojami tik leistinum kriterijų atitinkantys įrodymai, straipsnyje nagrinėjama, ar informacija, sudaranti valstybės paslaptį, yra leistinas įrodymas ir kokiais atvejais ji gali būti naudojama byloje.

Reikšminiai žodžiai: valstybės paslaptis, įrodymų privilegija, įrodymų leistinumas.

Įvadas

„Valstybės įsteigimo tikslas yra taika ir bendras saugumas, o kas turi teisę į tikslą, tas turi teisę į priemones jam pasiekti, <...> ir daryti viską, ką jie manys esant būtinu taikai palaikyti ir saugumui užtikrinti, iš anksto užkertant kelią nesantaikai viduje ir apsisaugant nuo išorės puolimo.“¹ Siekdama užtikrinti visuomenės gerovę, taiką ir bendrą saugumą, valstybė renka įvairaus pobūdžio informaciją, kuri įprastai yra vieša. Asmenys šią valstybės renkamą informaciją turi teisę gauti ir skleisti. Tai yra sudedamoji teisės į saviraiškos laisvę

1 Thomas Hobbes, *Leviatanas* (Vilnius: ALK Pradai, 1999), 188–189.

dalį², tačiau tam tikrais atvejais ši laisvė gali būti pagrįstai ir teisėtai valstybės ribojama, kai siekiama apsaugoti kitą viešąjį interesą³. Vienas iš tokių atvejų yra valstybės paslaptį sudarančios informacijos slaptumo užtikrinimas⁴, taikomas ir civiliniame procese.

Valstybės paslaptis – viena iš seniausių valstybės saugomų informacijos rūšių, ji yra neatskiriama valdžios organizavimo dalis ir viena iš valstybės taikomų priemonių užtikrinti jos ir joje gyvenančių asmenų saugumą. Valstybės paslapties samprata ir jos apsauga reglamentuota Lietuvos Respublikos valstybės ir tarnybos paslaptčių įstatyme⁵ (toliau – Įstatymas): jame apibrėžta, kas laikoma valstybės paslaptimi, įtvirtinti šios informacijos žymėjimo, įslaptinimo, saugojimo, naudojimo ir išslaptinimo reikalavimai. Vis dėlto šiame Įstatyme nėra apibrėžta, kaip valstybės paslaptį sudaranti informacija turi būti naudojama ir saugoma civiliniame procese teisme.

Informacijos, sudarančios valstybės paslaptį, naudojimo civiliniame procese kaip įrodymo klausimas reglamentuojamas Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso (toliau – CPK) 177 straipsnio 4 dalyje: joje nurodyta, kad faktiniai duomenys, sudarantys valstybės ar tarnybos paslaptį, paprastai negali būti įrodymais civilinėje byloje, iki bus išslaptinti įstatymuose nustatyta tvarka. Šioje CPK normoje įtvirtinta duomenų, sudarančių valstybės ar tarnybos paslaptį, naudojimo taisyklė, teisės doktrinoje⁶ nepateikiant argumentų įvardyta kaip įrodymų privilegija (angl. *evidentiary privileges*), pagrįsta idėja, kad tam tikros informacijos konfidencialumas, slaptumas ar reikšmingumas yra svarbesnės vertybės nei šios informacijos naudojimas įrodinėjimo procese. Toks vertinimas reikalauja atskiros įrodymų privilegijos sampratos ir CPK normų analizės.

Kasacinio teismo praktikoje⁷ nurodoma, kad valstybės paslaptį sudarantys faktiniai duomenys savaime nėra laikomi neleistinu įrodymu civiliniame procese, ir išskiriami keli kriterijai (gairės), kokio pobūdžio aplinkybės teismui turėtų nustatyti, sprendami šių įrodymų leistinumą klausimą. Vis dėlto būtina įvertinti, ar nutartyje pateikti valstybės paslapties kaip įrodymo naudojimo kriterijai yra tinkami ir atitinka įrodymams keliamą leistinumą reikalavimą.

2 Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 10 straipsnis; Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymo 6 straipsnis.

3 Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas 2007 m. gegužės 15 d. nutarime nurodė, kad būtinybė apsaugoti valstybės paslaptį sudarančią (ar kitą įslaptintą) informaciją yra viešasis interesas, atspindintis ir išreiškiantis pamatines visuomenės vertybes, kurias įtvirtina, saugo ir gina Konstitucija.

4 Teismų praktikoje patvirtinta, kad Europos žmogaus teisių konvencijos 10 straipsnio 2 dalis gali būti ribojama nacionalinio saugumo interesais (1987 m. kovo 26 d. sprendimas byloje *Leander prieš Švediją*, peticijos Nr. 9248/81, HUDOC, žiūrėta 2025 m. rugpjūčio 2 d., <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57519>).

5 Lietuvos Respublikos valstybės ir tarnybos paslaptčių įstatymas, *Valstybės žinios*, 2016 m. birželio 2 d., Nr. 2016-14735.

6 Jurgis Bartkus, „Įrodymų leistinumą reikšmė Lietuvos civiliniame procese“, *Teisė* 119 (2021): 108.

7 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2023 m. balandžio 20 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-7-41-943/2023, *Liteko*, žiūrėta 2025 m. liepos 24 d., <https://liteko.teismai.lt/viesasprendimupaieska/tekstas.aspx?id=9b-6c0ab4-5a80-4a27-8c15-6cccf21b3ab4>.

Tiek nacionalinių teismų⁸, tiek EŽTT⁹ praktika, įskaitant bylas prieš Lietuvą¹⁰, patvirtina, kad teisės į teisingą teismą užtikrinimo ir valstybės paslapties apsaugos pusiausvyros klausimas išlieka reikšmingas ir kelia neaiškumų, kaip turi būti suderinama valstybės paslaptis ir teisės į teisingą teismą procesinės garantijos.

Informacija, sudaranti valstybės paslaptį, yra nevieša ir saugoma nuo atskleidimo (išviešinimo), todėl vertinant tokios informacijos naudojimo kaip įrodymo civiliniame procese problemas kyla klausimas, kaip nustatyti tinkamą balansą tarp valstybės kaip suvereno teisės spręsti dėl tam tikros informacijos įslaptinimo ir jos panaudojimo civiliniame procese poreikio kitai šaliai ginantis nuo pareikštų reikalavimų. Koks yra teismo vaidmuo, siekiant rasti tinkamą balansą, ir jo diskrecija vertinti valstybės paslapties kaip įrodymo leistinumą civiliniame procese? Ar tokia informacija apskritai gali būti laikoma įrodymu civiliniame procese? Ar valstybės paslaptį sudaranti informacija atitinka esminius įrodymams keliamus reikalavimus civiliniame procese (teisėtumas, leistinumas) ir ja gali būti remiamasi?

Tyrimo aktualumą pagrindžia ne tik pirmiau nurodytoje teismų praktikoje kylantys klausimai dėl informacijos, sudarančios valstybės paslaptį, naudojimo kaip įrodymo, bet ir tai, kad Lietuvos teisės doktrinoje nepavyko rasti valstybės paslapties kaip įrodymo naudojimo civiliniame procese problematiką analizuojančių tyrimų¹¹.

Šio straipsnio objektas yra informacijos, sudarančios valstybės paslaptį, kvalifikavimas kaip įrodymo civiliniame procese. Tyrimo tikslas yra išanalizuoti ir atskleisti informacijos, sudarančios valstybės paslaptį, naudojimo kaip įrodymo civiliniame procese problematiką. Šiam tikslui pasiekti keliami tokie uždaviniai: *pirma*, atskleisti valstybės paslapties

8 Lietuvos Aukščiausiasis Teismas 2025 m. balandžio 8 d. nutartimi kreipėsi į Europos Sąjungos Teisingumo Teismą su prašymu priimti prejudicinį sprendimą byloje, kurioje, be kita ko, kilo teisės į veiksmingą teisinę gynybą ir teisingo bylos nagrinėjimo klausimai *šalies* prašymu teismui neišreikalavus valstybės paslaptį sudarančios informacijos; bylą; 2025 m. birželio 5 d. nutartyje civilinėje byloje Nr. e3K-3-89-381/2025 vertintas atsiskakymo pateikti duomenis, kurie sudarė pagrindą pirminiams kriminalinės žvalgybos veiksams, kuriuos vykdant buvo gauta informacijos apie ieškovo galimai atliekamas nusikalstamas veikas, pagrįstumas.

9 EŽTT 2020 m. spalio 15 d. sprendimas byloje *Muhammad ir Muhammad prieš Rumuniją*, peticijos Nr. 80982/12, HUDOC, žiūrėta 2025 m. liepos 18 d., <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-205509>; 2015 m. lapkričio 26 d. sprendimas byloje *Regner prieš Čekijos Respubliką*, peticijos Nr. 35289/11, HUDOC, žiūrėta 2025 m. liepos 17 d., <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-177299>.

10 EŽTT 2023 m. birželio 13 d. sprendimas byloje *UAB Bratitin prieš Lietuvą*, peticijos Nr. 13863/19, HUDOC, žiūrėta 2025 m. liepos 10 d., <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-22522>; 2022 m. sausio 18 d. sprendimas byloje *Adomaitis prieš Lietuvą*, peticijos Nr. 14833/18, HUDOC, žiūrėta 2025 m. liepos 10 d., <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-215168>; 2023 m. birželio 13 d. sprendimas byloje *UAB Ambercore DC ir UAB Arcus Novus prieš Lietuvą*, peticijos Nr. 56774/18, HUDOC, žiūrėta 2025 m. liepos 11 d., <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-225220>.

11 Įrodymų leistinumą sampratos skirtingi aspektai analizuoti: Vytautas Nekrošius, „Įrodymų teisėtumas kaip jų leistinumą sąlyga Lietuvos civiliniame procese“, *Teisė* 118, (2021): 8–17, <https://doi.org/10.15388/Teise.2021.118.1>; Jurgis Bartkus, „Įrodymų leistinumą samprata Lietuvos civiliniame procese ir arbitraže“, *Teisė* 122, (2022): 51–64, <https://doi.org/10.15388/Teise.2022.122.4>; Jurgis Bartkus, „Įrodymų leistinumas tarptautiniame komerciniame arbitraže“ (daktaro disertacija, Vilniaus universitetas, 2023), <https://doi.org/10.15388/vu.thesis.551>; J. Bartkaus tyrimuose, susijusiuose su įrodymų leistinumu: Jurgis Bartkus, „Įrodymų leistinumą reikšmė Lietuvos civiliniame procese“, *Teisė* 119 (2021): 108, <https://doi.org/10.15388/Teise.2022.122.4>, tačiau valstybės paslapties kaip įrodymo leistinumą ribojimai šiuose mokslo darbuose neanalizuoti.

sampratą ir ją apibrėžiančius požymius; *antra*, išanalizuoti įrodymų privilegijos sampratą ir jos ryšį su Lietuvoje taikomais įrodymų ribojimais; *trečia*, įvertinti, ar valstybės paslaptį sudaranti informacija gali būti *įrodymas* byloje ir kokio pobūdžio aplinkybės teismas turi nustatyti ir įvertinti sprendamas dėl informacijos, sudarančios valstybės paslaptį, kaip įrodymo leistinumo klausimą.

Siekiant įgyvendinti išsikeltus uždavinius, straipsnyje taikyti kokybiniai tyrimo metodai. Naudotas istorinis metodas leido atskleisti valstybės paslapties sampratą ir jos reglamentavimo pokyčius Lietuvos civilinio proceso teisėje. Lyginamasis metodas taikytas analizuojant užsienio valstybių teisinį reglamentavimą ir teismų praktiką. Loginis metodas pasitelktas formuojant poziciją dėl valstybės paslapties galimumo kaip įrodymo civiliniame procese ir pateikiant tyrimo išvadas. Sisteminės analizės metodu analizuotas teismų taikomų kriterijų pagrįstumas sprendžiant, kada valstybės paslaptis gali būti įrodymu byloje, ir vertinant, ar ji suderinama su įrodymų privilegijos doktrina, kaip vienu iš įrodymų leistinumą nustatančių kriterijų.

1. Valstybės paslapties samprata ir jos požymiai

Šiais laikais Vakarų demokratinėse valstybėse suverenitetas priklauso tautai¹², todėl jos teisė būti informuotai apie valstybės valdymo procesus yra esminė sąlyga siekiant užtikrinti viešojo administravimo teisėtumą ir skaidrumą. Kiekvienas asmuo, kaip tautos dalis, turi teisę ne tik dalyvauti politiniuose sprendimuose, būti informuotas apie valstybės valdymo procesus, bet ir žinoti, koku pagrindu ribojama prieiga prie valstybės renkamos informacijos. Vienas iš valstybės informacijos ribojimo visuomenėje pagrindų yra valstybės saugumo užtikrinimas tiek nuo vidaus, tiek nuo išorės grėsmių. Valstybė renka ir saugo įvairaus pobūdžio informaciją, siekdama valstybės, o kartu ir visuomenės saugumo. Šiuo tikslu valstybės renkama visuomenei nevieša informacija vadinama valstybės paslaptimi.

Valstybės paslapties samprata nėra pastovi, jos turinys ir apimtis kinta, priklausomai nuo visuomeninių santykių, valstybinės struktūros, geopolitinės situacijos kaitos. Istoriskai valstybės paslaptis buvo siejama su karinių žinių apsauga – tai buvo svarbu užtikrinant valstybinį saugumą. Senovės Romoje valdžios slaptumo samprata buvo perteikiama posakiu *secreta ad rem publicam pertinentia* (su valstybe susijusios paslaptys) ir praktiškai buvo galima išskirti bent tris slaptos informacijos kategorijas: *secreta ad bella pertinentia* (karinės paslaptys), religinės paslaptys ir informacija, susijusi su valstybės vidaus saugumu ir išorės politika¹³. Viduramžiais svarbiausios paslaptys dažnai buvo susijusios su karaliaus, bažnyčios ir kilmingųjų politiniais ir ekonominiais reikalais. Ne išimtis ir Lietuva:

12 Lietuvos Respublikos Konstitucijos 2 straipsnis; 1958 m. Prancūzijos Konstitucijos 1 ir 3 straipsniai, Italijos Konstitucijos 1 straipsnis, Ispanijos Konstitucijos 1 straipsnio 2 dalis ir kt.

13 Senato nariams buvo draudžiama atskleisti bet kokią su vidaus saugumu ir išorės strategijomis susijusią informaciją, kurią Asamblėja nusprendė laikyti paslapyje. Elena Carpanelli, *State secrecy and international human rights law* (Torino: G. Giappichelli Editore, 2019): 12–13.

anoniminio autoriaus, aprašiusio Vytauto biografiją, Vytauto pagyrimė dar apie 1420 m. buvo paminėta paslaptis, rašant, kad „[g]eras darbas yra valdovo paslaptis saugoti, o dar geresnis apie didžiojo valdovo darbus kalbėti“¹⁴. LDK raštininko priesaikoje, kuri į Lietuvos Metrikos 4-ąją teismų bylų knygą įrašyta 1522 m. spalį, pasižadama saugoti, be kita to, „valstybės paslaptis“. XVIII–XIX a. įsitvirtinant liberalizmo ir demokratijos principams monarcho suverenitetas buvo apribotas. Valdžia palaipsniui pradėta grįsti tautos suverenumu, o valdžios institucijos vis labiau tapo atskaitingos piliečiams ir atsakingos už informacijos, susijusios su valstybės atliekamomis funkcijomis, atskleidimą.

Visais laikais valstybės riboja tam tikros valstybei svarbios informacijos viešumą ir prieinamumą visuomenėje. Valstybės paslaptimi buvo laikoma ne bet kokio pobūdžio informacija, o tik ta, kurios turinys buvo susijęs su duomenimis, žiniomis, kurių atskleidimas gali sukelti grėsmę valstybės suverenitetui, teritorijos vientisumui, padaryti žalos valstybės interesams, kaip bendram visos visuomenės gėriui. Kintant visuomeniniams santykiams, technologijoms ir istoriniam kontekstui, keitėsi valstybei kylančių grėsmių pobūdis: nuo fizinio teritorinio užkariavimo iki dirbtinio intelekto technologijų keliamų grėsmių¹⁵. Visgi siekis apsaugoti suvereno saugumo interesus nuo grėsmių išliko visais laikotarpiais.

Kai konkreti informacija kvalifikuojama kaip valstybės paslaptis, ji tampa nevieša, o tai gali lemti vis didesnę informacijos apimtį ribojimą visuomenėje, todėl svarbu, kad valdžios teisė riboti informaciją, sudarančią valstybės paslaptį, būtų naudojama pagrįstai ir teisėtai. Siekiant šio tikslo, teisės aktuose įtvirtinta, kokia informacija gali būti laikoma valstybės paslaptimi ir kokia yra jai taikomos apsaugos apimtis.

Materialioji teisė įtvirtina valstybės paslapties sampratą, turinį, tačiau neįtvirtina valstybės paslapties kaip įrodymo naudojimo teismo civilinio proceso tvarkos. Ši tvarka yra reglamentuojama proceso teisėje. „Civilinio proceso teisė yra rinkinys normų, kurios sako, kokių būdu galima ginti civilines teises, kai jos būna sulaužytos arba ginčijamos. <...> kadangi civilinis procesas eina tik civilinių teisių gynimo darbą, tai aišku, jog visai jo materialinei daliai turi būti taikomos civilinės teisės normos.“¹⁶ Lietuvos civilinio proceso teisėje valstybės paslapties sąvoka nėra įtvirtinta, todėl jos prasmė ir turinys civiliniame procese siejami su materialiojoje teisėje nustatyta valstybės paslapties samprata. Taigi, siekiant atskleisti informacijos, sudarančios valstybės paslaptį, sampratą ir įvertinti proceso teisės normas, reglamentuojančias valstybės paslapties kaip įrodymo naudojimą, būtina išanalizuoti materialiosios teisės nuostatas.

Kiekviena valstybė pasirenka savo ir asmenų interesus atitinkančią informacijos, sudarančios valstybės paslaptį, sampratą ir apsaugą. Kai kuriose valstybėse valstybės paslapties sąvoka, jos turinys ir apsaugos priemonės įtvirtinamos kodeksuose ar atskiruose teisės

14 Rimvydas Petrauskas, „Penki valstybės paslapties amžiai“ (pranešimas konferencijoje „Penki valstybės paslapties amžiai“, Vilnius, 2022, <https://www.vsd.lt/2022/11/21/mokslinė-konferencija-ir-diskusija-penki-valstybes-paslapties-amziai/>).

15 Antrojo operatyvinių tarnybų departamento prie Krašto apsaugos ministerijos ir Lietuvos Respublikos valstybės saugumo departamento grėsmių nacionaliniam saugumui vertinimas, 2024, žiūrėta 2025 m. spalio 2 d., <https://www.vsd.lt/wp-content/uploads/2024/03/GR-2024-02-15-LT-1-1.pdf>.

16 Vladas Mačys, *Civilinio proceso paskaitos* (Teisių fakulteto leidinys, 1924), 10.

aktuose, kartu nustatant ir teisinę atsakomybę už šios informacijos atskleidimą. Pavyzdžiui, Vokietijoje¹⁷ ir Austrijoje¹⁸ valstybės paslapties sąvoka pateikiama baudžiamajame kodekse. Kitos šalys valstybės paslaptį ir kitą saugotiną slaptą informaciją reglamentuoja specialiuose įstatymuose. Pavyzdžiui, Ispanijoje¹⁹ yra įtvirtinta, kad „įslaptinta informacija“ gali būti laikomi veiksmai, dokumentai, informacija, duomenys ir objektai, kuriuos sužinoję negalioji asmenys gali pakenkti ar sukelti pavojų valstybės saugumui ir gynybai. Italijos įstatymo²⁰, reglamentuojančio valstybės informacijos saugumą ir slaptumą, 39 straipsnio 1 ir 3 dalyse nurodyta, kad valstybės paslaptimi laikomi aktai, dokumentai, žinios, veikla ir bet kokia kita informacija, kurios paskleidimas ar sužinojimas gali pakenkti, padaryti didelę žalą Respublikos vientisumui, įskaitant susijusius su tarptautinėmis sutartimis, institucijų, kuriomis grindžiama Konstitucija, gynyba, valstybės nepriklausomybe nuo kitų valstybių ir santykiais su jomis, valstybės pasirengimu ir karine gynyba.

Pateikti užsienio valstybių teisinio reguliavimo pavyzdžiai rodo, kad valstybės paslapties sąvoka apibrėžiama abstrakčiai, nepriklausomai nuo informacijos pateikimo formos, pabrėžiant pačios informacijos svarbą, t. y. nurodant, kad jos atskleidimas gali kelti grėsmę valstybės vientisumui, saugumui ir gynybai. Šių valstybių civilinį procesą reglamentuojančiuose teisės aktuose nėra atskirų nuostatų, reglamentuojančių informacijos, sudarančios valstybės paslaptį, naudojimo kaip įrodymo procese.

Lietuvoje valstybės paslapties sąvoka nustatyta Lietuvos Respublikos valstybės ir tarnybos paslaptį įstatyme. Jame nurodyta, jog valstybės paslaptimi yra laikoma „įslaptinta informacija, kurios praradimas arba neteisėtas atskleidimas gali sukelti grėsmę Lietuvos Respublikos suverenitetui, teritorijos vientisumui, gynybinei galiai, padaryti žalos valstybės interesams, sukelti pavojų žmogaus gyvybei ar sveikatai arba sudaryti prielaidas kilti pavojui žmogaus gyvybei“ (2 straipsnio 26 dalis). Valstybės paslaptis turi būti įslaptinta Įstatyme numatyta tvarka, „jeigu ji atitinka bent vieną iš šio įstatymo 7 straipsnyje nurodytų informacijos kategorijų ir jeigu jos atskleidimas ar praradimas sukeltų grėsmę Lietuvos Respublikos suverenitetui, teritorijos vientisumui, gynybinei galiai, padarytų žalos valstybės interesams, pakenktų valstybės institucijų interesams, sukeltų pavojų ar sudarytų prielaidas kilti pavojui žmogaus gyvybei ar sveikatai“ (3 straipsnio 2 dalis).

Taigi informacija, sudaranti valstybės paslaptį, gali būti kvalifikuota kaip valstybės

17 Vokietijos baudžiamojo kodekso (*Strafgesetzbuch*) 93 straipsnyje nurodyta, kad valstybės paslaptys – tai faktai, daiktai ar informacija, kurie prieinami tik ribotam asmenų ratui ir turi būti saugomi nuo užsienio valstybių, kad būtų išvengta didelės žalos išoriniam Vokietijos Federacinės Respublikos saugumui. Žiūrėta 2025 m. spalio 2 d., https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stgb/englisch_stgb.html#p1053.

18 Austrijos baudžiamojo kodekso 255 straipsnyje nustatyta, kad valstybės paslaptys yra faktai, daiktai ar informacija, ypač raštai, brėžiniai, modeliai ir formulės, taip pat informacija apie juos, kurie prieinami tik ribotam asmenų ratui ir turi būti saugomi paslapyje nuo užsienio valstybės arba tarptautinių organizacijų, siekiant išvengti didelės žalos Austrijos Respublikos nacionalinei gynybai arba jos tarptautiniams santykiams. Žiūrėta 2025 m. spalio 2 d., <https://www.refworld.org/legal/legislation/natlegbod/1975/de/117009>.

19 1968 m. balandžio 5 d. Įstatymas Nr. 9/1968 dėl oficialių paslaptį (*Ley de Secretos Oficiales*), žiūrėta 2025 m. spalio 2 d., <https://www.boe.es/buscar/pdf/1968/BOE-A-1968-444-consolidado.pdf>.

20 2007 m. rugpjūčio 3 d. Įstatymas Nr. 124/2007 „Dėl nacionalinio saugumo informacinių sistemų ir slaptumo taisyklių“, žiūrėta 2025 m. spalio 2 d., <https://www.normattiva.it/uri-res/N2Ls?urn:nir:stato:legge:2007;124>.

paslaptis tik kada, kai ji yra įslaptinama²¹. Valstybė įtvirtino konkrečią procedūrą, kaip informacija yra pripažįstama valstybės paslaptimi, t. y. reikalingi konkretūs Įstatyme įtvirtinti kompetenciją turinčių subjektų veiksmai²². Informacija, sudaranti valstybės paslaptį, turi būti įslaptinta, jeigu ji atitinka Įstatymo 7 straipsnio 1 dalyje įslaptinamos informacijos kategorijų sąrašą nurodytą informaciją ir valstybės paslapties sąvoką, apibrėžtą 2 straipsnio 26 dalyje.

Tam, kad tam tikra informacija būtų pripažinta valstybės paslaptimi, ji turi atitikti visumą specifinių kvalifikuojančių požymių, leidžiančių ją atriboti nuo kitos informacijos ar duomenų, kurie nelaikytini paslaptimi. Sistemiskai vertinant valstybės paslapties sampratą ir jos nustatymo kriterijus Lietuvoje bei užsienio valstybėse ir atsižvelgiant į jos tikslus, darytinos kelios išvados.

Pirma, informacija kaip valstybės paslaptis turi būti kvalifikuojama paties suvereno (valstybės). Diskrecija tam tikrą informaciją kvalifikuoti kaip valstybės paslaptį priklauso valstybei, kiti asmenys negali reikalauti pripažinti informaciją valstybės paslaptimi ar jos slaptumo atsisakyti²³. Informacijos slaptumas turi būti įvertintas įgaliojimus turinčio kompetentingo subjekto ir, jei pagal turinį ta informacija kvalifikuotina kaip valstybės paslaptis, ji atitinkamai įslaptinama.

Antra, informacijos turinys turi būti reikšmingas valstybei, kaip bendram visos visuomenės gėriui, jos nepriklausomumui, vientisumui, saugumui, o jos atskleidimas turi galėti sukelti grėsmę šioms vertybėms.

Trečia, valstybės paslaptį sudaranti informacija turi būti nevieša. Šiuo atveju neviešumas turėtų būti suprantamas kaip galimybės tą informaciją rasti ar sužinoti įprastomis, lengvai prieinamomis priemonėmis nebuvimas. Paslaptimi negalėtų būti laikomos viešo pobūdžio žinios, kurios gali būti gaunamos, pavyzdžiui, išnagrinėjus pačios valstybės ar kitų asmenų paskelbtus viešus duomenis, publikacijas ir pan. Vis dėlto neviešumas nereiškia, kad ta informacija neturi būti žinoma niekam. Ji gali būti žinoma ribotam asmenų, kuriems buvo leista su ja susipažinti teisėtais pagrindais, ratui²⁴.

Ketvirta, valstybės paslaptį sudaranti informacija skirstoma į skirtingus slaptumo lygius, pagal kuriuos jai suteikiamas konkretus įslaptinimo terminas. Kitos paslaptį sudarančios informacijos rūšys, pvz., komercinė ar profesinė paslaptis, šio požymio neturi. Informacija, kuri yra komercinė ar profesinė paslaptis, išlieka nevieša tol, kol jos savininkas

21 Informacijos įslaptinimas – informacijos pripažinimas valstybės ar tarnybos paslaptimi, tam tikros slaptumo žymos suteikimas, įslaptinimo termino nustatymas ir reikiamos apsaugos suteikimas (Įstatymo 2 straipsnio 1 dalis).

22 Informacija turi atitikti Įstatymo 7 straipsnyje išdėstytą įslaptinamos informacijos kategorijų sąrašą. Remdamiesi šiuo sąrašu paslapčių subjektai parengia ir patvirtina detalius įslaptinamos informacijos sąrašus, jų turinį, suteikia slaptumo žymenį, nustato saugojimo terminą ir suteikia reikiamą informacijos apsaugą (Įstatymo 5 ir 6 straipsniai).

23 Richard M. Mosk ir Tom Ginsburg, „Evidentiary Privileges in International Arbitration“, *The International and Comparative Law Quarterly* 50, 2 (2001): 363, <http://www.jstor.org/stable/761600>.

24 Sudaromas asmenų, kuriems yra išduoti leidimai dirbti ar susipažinti su įslaptinta informacija, sąrašas. Tam, kad asmeniui būtų išduodamas leidimas dirbti ar susipažinti su įslaptinta informacija, jis yra tikrinamas ir turi atitikti Įstatymo 17 straipsnyje nustatytus reikalavimus.

nenusprendžia kitaip, t. y. teisė išviešinti paslaptį priklauso konkrečiam jos turėtoji. O valstybės paslapties atveju suverenai naudojami savo diskrecijos teise kvalifikuoti informaciją kaip valstybės paslaptį ir jai suteikti konkrečią apsaugą. Vyraujantis viešasis interesas dėl informacijos, sudarančios valstybės paslaptį, nepagrįsto neatskleidimo kartu riboja asmenų teisę gauti ir skleisti informaciją. Dėl to manytina, kad, siekiant užtikrinti suvereną teisės riboti informaciją saugumo tikslais teisėtumą ir proporcingumą, valstybė teisės aktuose reglamentuoja konkrečius informacijai teikiamos apsaugos terminus. Informacija pagal svarbą ir žalą, kuri būtų padaryta ją atskleidus, dydį skirstoma į keturias slaptumo žymas nuo aukščiausio iki žemiausio slaptumo: visiškai slapta, slapta, konfidenciali ir riboto naudojimo informacija. Atsižvelgiant į informacijai suteikiamos slaptumo žymos lygį, jai taikomi atitinkami Įstatymo 8 straipsnyje numatyti įslaptinimo terminai – nuo 5 iki 30 metų. Šis informacijos diferencijavimas užtikrina, kad valstybėje informacija būtų ribojama proporcingai pagal siekiamą tikslą.

Penkta, informaciją turi būti siekiama išsaugoti paslapyje, t. y. dėl šios informacijos saugotojo protingų pastangų užtikrinti slaptumą ji nėra laisvai prieinama. Kiekvienai valstybės paslaptį sudarančiai informacijai priskiriamas konkretus saugotojas, atsakingas už jos apsaugą²⁵. Įslaptintos informacijos administravimas priklauso nuo jai suteiktos slaptumo žymos, kuri lemia taikytinus saugumo reikalavimus²⁶.

Apibendrinant galima teigti, kad šiuolaikinėje teisėje valstybės paslapties turinys ir jos apsaugos sritis plečiama, į jos sampratą įtraukiami vis daugiau informacijos objektų. Tai gali lemti vis didesnį valstybės turimos informacijos apimtį ribojimą visuomenėje, sukurti valstybės informacijos uždarojo efektą, sumažinti prieigą prie jos ir visuomenės teisę žinoti reikšmingą informaciją. Kartu informacijos, sudarančios valstybės paslaptį, apimtį plėtra daro įtaką ir įrodinėjimui civiliniame procese, nes valstybės paslapties samprata, taikoma civilinio proceso teisėje, yra pagrįsta materialiosios teisės normomis. Atitinkamai itin aukštas informacijos, sudarančios valstybės paslaptį, apsaugos lygis ir taip saugomi valstybės ir asmenų interesai kelia klausimus, kaip tokia informacija gali būti naudojama civiliniame procese.

2. Valstybės paslapties privilegija: JAV doktrina ir jos atitikmenys Lietuvos teisėje

Kilus teisminiam ginčui, kiekviena iš šalių remiasi tam tikrais faktais, kurie įvyko praityje ir dažnai bylos nagrinėjimo metu nėra akivaizdūs. Civiliniame procese įrodinėjimo

25 Pagal Įstatymo nuostatas už bendrą įslaptintos informacijos apsaugos organizavimą atsako paslapčių subjekto vadovas, jis taip pat paskiria už įslaptintos informacijos apsaugą atsakingą konkretų asmenį (13 straipsnis).

26 Pavyzdžiui, informacijai, kuriai suteikta žyma „visiškai slapta“, taikomos sugriežtintos procedūros: fiksuojamas dokumentų perdavimas ir gavimas, nustatoma gavėjo ar vykdytojo tapatybė, ribojamas kopijavimas, vertimas, nuorašų darymas, o veiksams atlikti būtinas vadovo sprendimas ir informacijos rengėjo sutikimas. Tokiai informacijai taikomos ir specialios teritorijų bei patalpų apsaugos priemonės (Įstatymo 24 ir 31 straipsniai).

procesas yra grindžiamas įrodinėjimo naštos taisykle (CPK 12 ir 178 straipsniai): šalys turi įrodyti faktus ir pateikti įrodymus, patvirtinančius jų reikalavimus ar atsikirtimus. Teismas, gavęs šiuos faktinius duomenis, pirmiausiai vertina, ar jie yra priimtini kaip įrodymai nagrinėjamoje byloje. Įstatymo reikalavimus atitinkantys duomenys gali būti laikomi įrodymais (CPK 177 straipsnio 1 dalis).

Valstybės paslaptimi kaip įrodymu civiliniame procese šalis gali siekti naudotis tiek bylose, kuriose viena iš šalių yra valstybė ar jos institucija (pvz., ginčai dėl žalos atlyginimo ir pan.), tiek bylose tarp privačių asmenų, kai ginčo objektas ar faktinės aplinkybės yra susiję su valstybės paslaptį sudarančia informacija (pvz., darbo, viešųjų pirkimų ginčai, sutartinių prievolių vykdymas ir pan.). Taip pat šalis gali prašyti teismo išreikalauti pateikti informaciją, sudarančią valstybės paslaptį, kurios ji pati neturi galimybės gauti. Tokiu atveju kyla klausimas, ar valstybės paslaptis, kuri yra saugoma ir kurios slaptumas užtikrinamas materialiosios teisės normomis, gali būti įrodymu civiliniame procese. Ar, esant poreikiui, teismas turi teisę reikalauti pateikti informaciją, sudarančią valstybės paslaptį?

Siekiant užtikrinti paslaptį sudarančios informacijos slaptumo apsaugą teisės aktuose nustatoma, ar tokia informacija gali būti naudojama kaip įrodymas civiliniame procese. „Visos teisinės sistemos pripažįsta įvairias privilegijas ir imunitetus, apsaugančius asmenis nuo pareigos teikti įrodymus. Šių apsaugos priemonių teisiniai ir techniniai pagrindai skiriasi priklausomai nuo teisinės sistemos, kaip ir jų pripažinimo pasekmės“²⁷. Bendrosios teisės tradicijos šalyse yra taikomos įrodymų privilegijos. O kontinentinės teisės sistemoje egzistuoja doktrinos, kurios atlieka tą pačią funkciją – neleidžia naudoti reikšmingų įrodymų dėl priežasčių, nesusijusių su jų teisėtumu, net jei tokios doktrinos ne visada įvardijamos kaip įrodymų privilegijos²⁸.

Įrodymų privilegija yra teisės atsisakyti pateikti tam tikrus parodymus ar dokumentinius įrodymus teismo procese, įskaitant teisę užkirsti kelią kitam asmeniui atskleisti tokią informaciją²⁹. Jos tikslas yra užkirsti kelią tam tikros informacijos atskleidimui teisme, ypač kai informacija buvo perduota remiantis profesiniais ar konfidencialiais santykiais³⁰. Įrodymų privilegijos civiliniame procese tikslas yra siejamas su tuo, kad tam tikros informacijos konfidencialumas, slaptumas yra svarbesnės vertybės nei šios informacijos naudojimas įrodinėjimo procese siekiant nustatyti tiesą konkrečioje byloje³¹.

Įrodymų privilegijos, atsižvelgiant į siekiamos apsaugoti informacijos turinį, gali būti absoliučios arba kvalifikuotos (sąlyginės). Absoliuti privilegija leidžia jos turėtojui atsisakyti duoti parodymus ar teikti įrodymus bet kokiomis aplinkybėmis, o kvalifikuota privilegija gali būti panaikinta tam tikromis sąlygomis, pavyzdžiui, kai įrodoma, kad įrodymai yra

27 Tarptautinės privatinės teisės vienodinimo institutas (UNIDROIT) ir Amerikos teisės institutas (ALI), Taisyklės dėl tarptautinio civilinio proceso, <https://www.unidroit.org/instruments/civil-procedure/ali-unidroit-principles/>.

28 Mosk ir Ginsburg, *supra note*, 23: 348.

29 Klaus Peter Berger, „Evidentiary Privileges: Best Practice Standards versus/and Arbitral Discretion“, *Arbitration International* 22, 4 (2006): 503, <https://doi.org/10.1093/arbitration/22.4.501>.

30 Bryan A. Garner, *Black's Law dictionary* (Thomson Reuters, 2019).

31 Mosk ir Ginsburg, *supra note*, 23: 346.

būtinai teisingam sprendimui priimti³².

Įrodymų privilegijos kilo iš bendrosios teisės tradicijos ir formavosi Anglijos ir JAV teismų praktikoje³³. Viena iš įrodymų privilegijų rūšių yra valstybės paslapties privilegija. Informacija, sudaranti valstybės paslaptį, gali būti pagrindas taikyti valstybės paslapties privilegiją, suteikiančią teisę atsisakyti teikti šią informaciją kaip įrodymą byloje. Valstybės paslapties privilegiją JAV perėmė iš Anglijos, kurioje buvo taikoma karūnos privilegija (*Crown Privilege*): karalius galėjo atsisakyti pateikti teismui dokumentus ir tokio atsisakymo pripažinimas Anglijos teismams buvo absoliučiai privalomas. Iki 1968 m. karūnos privilegija buvo grindžiama ne idėja, kad vyriausybė saugo svarbią valstybei informaciją, bet tikėjimu, kad karalius negali klysti ir negali padaryti nieko blogo³⁴. 1968 m. Lordų Rūmai byloje *Conway prieš Rimmer*³⁵ pakeitė iki tol Anglijos teismų praktikoje taikytą absoliučią karūnos privilegiją, konstatavęs, kad ji buvo aiškinama per plačiai ir yra būtina tam tikra valdžios nurodomos slaptos informacijos peržiūra³⁶. Taigi karūnos privilegijos vertinimas Anglijoje kito iš absoliučios į kvalifikuotą privilegiją.

JAV viena pirmųjų bylų, padėjusių formuoti valstybės paslapties privilegijos institutą, buvo *Totten prieš Jungtines Valstijas*³⁷ (1875 m.). Joje nagrinėta situacija, kai prezidentas A. Lincolnas slapta pasamdė šnipą W. A. Lloydą teikti informaciją apie Konfederacijos kariuomenę. Po karo, negavus viso sutarto atlygio, Lloydas turto administratorius kreipėsi į teismą dėl skolos priteisimo. JAV Aukščiausiasis Teismas atmetė ieškinį, nurodęs, kad abi šalys turėjo žinoti, jog tokios sutartys savaime numato slaptumą, kuris neleidžia imtis jokių veiksmų dėl jų vykdymo. Bylos nagrinėjimas pats savaime būtų atskleidęs valstybės paslaptį ir padaręs didelę žalą visuomenei. Dėl to teismas bylą nutraukė. Priimdamas šį sprendimą teismas įvertino bylos dalyką, galimą slaptos šnipinėjimo sutarties pažeidimą, kuris lemtų, kad bylos nagrinėjimas neišvengiamai atskleistų slaptą operaciją.

Pirmą kartą valstybės paslapties privilegiją JAV Aukščiausiasis Teismas įtvirtino byloje *Jungtinės Valstijos prieš Reynolds*³⁸. Byla kilo po 1948 m. įvykusios karinės aviacijos katas-

32 Europos teisės instituto ir Jungtinių Tautų Privatinės teisės vienodinimo instituto parengtos pavyzdinės Europos civilinio proceso taisyklės, <https://www.unidroit.org/english/principles/civilprocedure/eli-unidroit-rules/200925-eli-unidroit-rules-e.pdf>; Mosk ir Ginsburg, *op. cit.*, 346.

33 William G. Weaver III Louis Fisher, „From Crown Privilege to State Secrets“, *British Journal of American Legal Studies* 13, 1 (2023), <http://dx.doi.org/10.2478/bjals-2023-0010>; Daniel Cassman, „Keep It Secret, Keep It Safe: An Empirical Analysis of the State Secrets Doctrine“, *Stanford Law Review* 67 (2015), <https://ssrn.com/abstract=2500949>; Carrie Newton Lyons, „The state secrets privilege: expanding its scope through government misuse“, *LEWIS & CLARK Law Review* 99 (2007), <http://law.lclark.edu/org/lclr/>.

34 Janelle Greenberg, „Our Grand Maxim of State, „The King Can Do No Wrong“, *History of Political Thought* 12, 2 (1991): 209, 212, <https://www.jstor.org/stable/26213992>.

35 Sprendime nurodyta, kad yra dviejų rūšių viešieji interesai: viešoji politika, kuria siekiama išlaikyti paslaptis, kad būtų užtikrintas šalies saugumas, ir viešoji politika, kuria siekiama vykdyti teisingumą. Tarp šių interesų turi būti tinkama pusiausvyra ir teismams tenka esminis vaidmuo ją užtikrinti.

36 Ann M. Murphy, „The chamber of secrets: the death of judicial review of state secrets“, *Columbia Human Rights Law Review* 55, 1 (2023): 336.

37 Jungtinių Amerikos Valstijų Aukščiausiojo Teismo 1875 m. sprendimas byloje *Totten prieš Jungtines Amerikos Valstijas*, <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/92/105/>.

38 Jungtinių Amerikos Valstijų Aukščiausiojo Teismo 1953 m. kovo 9 d. sprendimas byloje *Jungtinės Valstijos prieš Reynolds ir kt.*, <https://tile.loc.gov/storage-services/service/ll/usrep/usrep345/usrep345001/usrep345001.pdf>.

trofos, kai sudužus B-29 orlaiviui žuvo trys civiliai. Žuvusiųjų našlės pareiškė ieškinį dėl aplaidumo ir pareikalavo pateikti avarijos tyrimo ataskaitą. Vis dėlto vyriausybė atsisakė ją pateikti ir pareiškė naujos rūšies privilegiją, kuri galiojo bendrojoje teisėje, nurodydama, kad avarijos tyrimo ataskaita apima slaptą karinę informaciją – technologiją, kurios atskleidimas gali pakenkti nacionaliniam saugumui. Teismas panaikino žemesnės instancijos teismo sprendimą, įpareigojantį pateikti ataskaitą, ir grąžino bylą nagrinėti iš naujo, tačiau kartu nurodė, kad ataskaita yra slapta ir negali būti naudojama kaip įrodymas. Sprendime nurodyta, kad vyriausybė turi teisę atsisakyti pateikti įrodymus, jei jie atskleidžia valstybės paslaptis, net ir neatskleisdama konkretaus turinio teismui. Šioje byloje buvo įtvirtintas testas, kurį taikydamas teismas nustato, ar vyriausybė pagrįstai gali atsisakyti atskleisti įrodymus remdamasi valstybės paslapties privilegija byloje. *Pirma*, nustatytas procedūrinis reikalavimas, kad privilegijai taikyti reikia oficialaus prašymo, kurį pateikia atsakingas ir šį klausimą asmeniškai išnagrinėjęs vykdomosios valdžios atstovas. *Antra*, teismas turi savarankiškai įvertinti, ar informacija iš tikrųjų atitinka valstybės paslapties privilegijos reikalavimus. Šis vertinimas atliekamas remiantis visais kitais įrodymais, nepriverčiant atskleisti tą informaciją, kuri saugoma remiantis privilegija. *Trečia*, teismas turi įvertinti, ar informacija yra esminė bylai ir ar ji būtina siekiant teisingai išspręsti bylą. Sprendžiama, ar egzistuoja realus poreikis gauti privilegija saugomą informaciją, siekiant apginti savo poziciją byloje.

JAV teismai³⁹ iki šiol vertindami valstybės paslapties privilegijos pagrįstumą remiasi bylose *Totten* ir *Reynolds* įtvirtintais kriterijais: vertina nagrinėjamos bylos dalyką, ar vyriausybė oficialiai pasinaudojo šia privilegija, ar aplinkybės atitinka taikytiną privilegiją ir ar įrodymas, kurį siekiama apsaugoti privilegija, yra būtinas byloje.

Kontinentinėje teisėje įrodymų privilegijos doktrina tiesiogiai nėra minima, tačiau pripažįstamas leistinumų reikalavimas. Lietuvoje įrodymų privilegijų terminas teisės aktuose nėra įtvirtintas, tačiau kyla klausimas, ar nėra teisės instituto, kurio pagrindu teismas turi teisę (pareigą) atsisakyti priimti tam tikrą reikšmingą informaciją, siekdamas užtikrinti jos slaptumą. CPK 177 straipsnyje, reglamentuojančiame įrodymus, yra nustatyti draudimai ar ribojimai tam tikrą informaciją naudoti kaip įrodymą civiliniame procese. CPK 177 straipsnio 4 ir 5 dalyse nurodyti konkretūs ribojimai remtis kaip įrodymais tam tikrais faktiniais duomenimis, pavyzdžiui, valstybės ar tarnybos paslaptimis, mediacijos metu gautais duomenimis. Lietuvos Respublikos advokatūros įstatymo 46 straipsnio 5 dalyje taip pat nustatytas draudimas kaip įrodymą naudoti advokato profesinę paslaptį sudarančią informaciją. Taigi teisės aktuose yra išskirtos konkrečios paslaptys, kurių apsaugą valstybė pripažįsta vertybe, kurios slaptumas tam tikrais atvejais yra svarbesnis už paprastesnį, operatyvesnį tiesos nustatymą civilinėje byloje. Šios paslaptį sudarančios informacijos naudojimo kaip įrodymo civiliniame procese ribojimas ar draudimas lemia, kad šalis gali atsisakyti teikti paslaptį sudarančią informaciją byloje remdamasi teisės aktuose įtvirtintu reglamentavimu. Manytina, kad šie teisės aktuose nustatyti draudimai ar ribojimai tam tikrą paslaptį

39 Jungtinių Amerikos Valstijų Aukščiausiojo Teismo 2011 m. gegužės 23 d. sprendimas byloje *General Dynamics Corp. prieš Jungtines Valstijas*; 2022 m. kovo 3 d. sprendimas byloje *Jungtinės Valstijos prieš Zubayah*.

sudarančią informaciją naudoti kaip įrodymą civilinėje byloje savo tikslais iš esmės atitinka įrodymų privilegijos sampratą, taikomą bendrosios teisės tradicijos šalyse.

Kada teismas vertina, ar informacijai, kurią šalis pateikia ar prašo išreikalauti kaip įrodymą byloje, nėra taikomi teisės aktuose pirmiau nurodyti valstybės paslapties apsaugos ribojimai ar draudimai? Gavęs faktinius duomenis, kuriais šalis nori remtis kaip įrodymu nagrinėjamoje byloje, teismas patikrina, ar jie atitinka įrodymams keliamus sąsajumo ir leistinumų reikalavimus⁴⁰. Leistinumų reikalavimas reiškia, kad atitinkami faktiniai duomenys gali būti įrodymais pagal proceso įstatymą, t. y. proceso įstatyme nėra draudimo ar ribojimo remtis tam tikrais faktiniais duomenimis kaip įrodymais. Įrodymų leistinumų kriterijaus taikymas leidžia užtikrinti, kad civilinėje byloje nebūtų remiamasi informacija, kurios naudojimas neatitinka civilinio proceso normų. Taigi teismas, vertindamas pateiktos informacijos leistinumą naudoti kaip įrodymą kriterijų, kartu įvertina, ar šalis neteikia informacijos, kurią draudžiama naudoti civiliniame procese; ar nagrinėjamoje byloje informacija gali būti priimama kaip įrodymas, jeigu jai taikomas ribotas draudimas, kuris leidžia tik tam tikromis aplinkybėmis naudoti informaciją kaip įrodymą. Teisės aktuose nustatyti įrodymų ribojimai ar draudimai pripažįstami kaip vieni iš pagrindinių įrodymų leistinumų sampratos aspektų⁴¹.

Įrodymų privilegija yra teisė atsisakyti atskleisti tam tikrą informaciją teismo procese, nepaisant įrodomosios vertės, kai šios informacijos atskleidimas prieštarautų viešajam interesui arba saugotinioms vertybėms. Teisės aktuose numatyti tam tikros paslaptį sudarančios informacijos naudojimo kaip įrodymo civilinėse bylose draudimai ar ribojimai iš esmės atspindi įrodymų privilegijos doktriną, taikomą bendrosios teisės sistemos šalyse. Vertindamas pateikiamos ar išreikalauti prašomos informacijos kaip įrodymo leistinumą, teismas patikrina, ar konkreti informacija nepatenka į įrodymų privilegijos sampratą. Kadangi vienas iš įrodymų leistinumų ribojimo pagrindų yra valstybės paslaptis (CPK 177 straipsnio 4 dalis), teismas, vertindamas šios informacijos leistinumą, patikrina, ar ji gali būti naudojama kaip įrodymas civilinėje byloje.

3. Informacijos, sudarančios valstybės paslaptį, pripažinimas įrodymu civilinėje byloje

Informacija, sudaranti valstybės paslaptį, yra saugotina vertybė daugelyje šalių, tačiau vertinimas, ar tokia informacija gali būti naudojama kaip įrodymas civiliniame procese, skiriasi. Pavyzdžiui, Europos teisės instituto ir Jungtinių Tautų Privatinės teisės vieno-dinimo instituto parengtose pavyzdinėse Europos civilinio proceso taisyklėse įtvirtinta

40 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2025 m. balandžio 17 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-67-701/2025, *Liteko*, žiūrėta 2025 m. liepos 10 d., <https://liteko.teismai.lt/viesasprendimupaieska/tekstas.aspx?id=03e-e36a8-c95d-4d9a-9172-d6a419e53af2>; 2023 m. balandžio 20 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-7-41-943/2023, *supra note*, 7.

41 Jurgis Bartkus, „Įrodymų leistinumų samprata Lietuvos civiliniame procese ir arbitraže“, *Teisė* 122 (2022): 51–64, <https://doi.org/10.15388/Teise.2022.122.4>.

kvalifikuota valstybės paslapties įrodymų privilegija, kuri suteikia teismui teisę tam tikrais atvejais pripažinti įrodymus neleistiniais dėl nacionalinio saugumo interesų, valstybės paslaptį ar kitų lygiaverčių viešojo intereso klausimų (91 straipsnio 2 dalies e punktas)⁴². Prancūzijoje ar Italijoje valstybės paslaptis yra laikoma absoliučia privilegija, nes ši informacija negali būti naudojama kaip įrodymas byloje, kol nėra išslaptinta įstatymuose nustatyta tvarka⁴³. Kyla klausimas, ar informacija, sudaranti valstybės paslaptį, yra laikoma leistinu įrodymu Lietuvoje ir kokiomis aplinkybėmis.

Lietuvoje valstybės paslapties naudojimo kaip įrodymo civiliniame procese ribojimai, įtvirtinti teisės aktuose, kito. Pradinėje CPK 177 straipsnio 5 dalies redakcijoje (2003 m. sausio 1 d.) buvo nuostata, kad faktiniai duomenys, sudarantys valstybės ar tarnybos paslaptį, negali būti įrodymais civilinėje byloje, iki jie bus išslaptinti įstatymų nustatyta tvarka⁴⁴. Taigi originalioje CPK redakcijoje įtvirtintas absoliutus draudimas naudoti valstybės paslaptį sudarančią informaciją kaip įrodymą civilinėje byloje (absoliuti įrodymų privilegija). Vis dėlto teisinis reguliavimas kito.

Nuo 2011 m. spalio 1 d. įsigaliojusioje ir iki šiol aktualioje CPK 177 straipsnio redakcijoje⁴⁵ nuostata dėl valstybės paslapties kaip įrodymo vertinimo pakito. Šio straipsnio 4 dalyje nustatyta, kad „[f]aktiniai duomenys, sudarantys valstybės ar tarnybos paslaptį, paprastai negali būti įrodymais civilinėje byloje, iki jie bus išslaptinti įstatymų nustatyta tvarka“. Lyginant nurodytos teisės normos pakeitimus, galima teigti, kad šios normos formuluotės „negali būti įrodymais“ pakeitimas įtraukiant vieną papildomą žodį „paprastai“, kuris bendrinėje kalboje reiškia „dažniausiai“, kelia teisinį neaiškumą ir neapibrėžtumą. Ar informacija, sudaranti valstybės paslaptį, yra laikytina absoliučia, ar kvalifikuota įrodymų privilegija? Kokioms aplinkybėms esant teismas pripažįsta valstybės paslaptį kaip leistiną įrodymą konkrečioje byloje? Ką įrodinėjimo procesui reiškia absoliučios įrodinėjimo privilegijos pakeitimas į santykinę?

Tiek administraciniame procese (ABTĮ 56 straipsnis), tiek baudžiamajame procese (Įstatymo 15 straipsnio 6 dalis) valstybės paslaptis tam tikrais atvejais gali būti laikoma leistinu įrodymu. Įtvirtintas santykinis šių įrodymų leistinumą ribojimas teisminiuose procesuose laikytinas pagrįstu ir proporcingu siekiamam teisės normos tikslui – rasti tinkamą balansą tarp valstybės paslapties apsaugos ir teisės į teisingą teismą. Jis taip pat užtikrina valstybės, kuri išslaptina tam tikrą informaciją kaip valstybės paslaptį, ir asmenų, kurie tam tikrais atvejais ginasi nuo valstybės neteisėtų veiksmų remdamiesi valstybės paslaptimi, interesų derinimą.

Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatyme yra įtvirtinta analogiška

42 ELI/UNIDROIT, Model European Rules of Civil Procedure, 2021, žiūrėta 2025 m. spalio 2 d., <https://www.unidroit.org/english/principles/civilprocedure/eli-unidroit-rules/200925-eli-unidroit-rules-e.pdf>

43 Didier Bigo ir kt., *National Security and Secret Evidence in Legislation and before the Courts: Exploring the Challenges* (2015), 79–88, 96–102, <https://www.ceps.eu/ceps-publications/national-security-and-secret-evidence-legislation-and-courts-exploring-challenges/>.

44 Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas, *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 36-1340.

45 2011 m. birželio 21 d. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso pakeitimo ir papildymo įstatymas Nr. XI-1480, *Valstybės žinios*, 2011, Nr. 85-4126.

CPK 177 straipsnio 4 daliai nuostata, kurios konstitucingumas vertintas Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo (toliau – LRKT) 2007 m. gegužės 15 d. nutarime⁴⁶. LRKT nurodė, kad turi būti nustatytas toks teisinis reguliavimas, kad, viena vertus, bylos šalis galėtų prašyti tam tikrą informaciją, sudarančią valstybės paslaptį, pripažinti įrodymu atitinkamoje byloje, kita vertus, teismas kiekvieną kartą turi spręsti, ar toks prašymas yra pagrįstas ir ar jis pagal įstatymą yra tenkintinas, ar jį patenkinus nebus pakenkta viešajam interesui. Šiuo atveju teisės normos formuluotėje esantis žodis „paprastai“ suteikia teismui diskreciją, atsižvelgiant į visas bylos aplinkybes, spręsti, ar valstybės paslaptis gali būti įrodymu byloje. Būtent siekis įtvirtinti proporcingą balansą derinant, o ne priešinant proceso šalies interesą įrodyti tiesą ir viešąjį interesą apsaugoti valstybės paslaptį atitinka LR Konstituciją.

Nors įstatymų leidėjo atliktas CPK pakeitimas yra gana aiškus ir konkretus (absoliučią įrodinėjimo privilegiją pakeitė į santykinę), teismų praktika, aiškinant galimybę valstybės paslaptį sudarančią informaciją panaudoti kaip įrodymą civiliniame procese, nėra nuosekli, kelia klausimų dėl galimai netinkamos valstybės paslapties sampratos atskleidimo ir jos kaip įrodymo leistinumo vertinimo. Nors Lietuvos teismų praktikoje informacijos, sudarančios valstybės paslaptį, ribojimas nėra tiesiogiai įvardijamas kaip „įrodymų privilegija“, tačiau pavyzdžiai iš esmės rodo, kad teismų praktikoje ši taisyklė yra taikoma.

Vienas iš teismų praktikos pavyzdžių, kai kilo klausimas dėl informacijos, sudarančios valstybės paslaptį, pripažinimo įrodymu, buvo susijęs su teismo atsakymu civilinėje byloje išreikalauti tokią informaciją. Ieškovi byloje pateikė ieškinį dėl turatinės ir neturatinės žalos atlyginimo, nes teisėsaugos pareigūnai nepagrįstai tęsė baudžiamąjį procesą po to, kai buvo informuoti apie ieškovo bendradarbiavimą su teisėsauga. Ieškovo prašyta valstybės paslaptį sudaranti informacija, kaip jis teigė, būtų galėjusi patvirtinti reikšmingą byloje aplinkybę, t. y. jo, kaip slaptojo dalyvio, dalyvavimą operatyvinėje veikloje⁴⁷. Kasacinis teismas, dėstydamas savo nuomonę dėl įslaptintų įrodymų išreikalavimo galimybės, nurodė, kad „CPK 177 straipsnio 4 dalies norma nustato įrodinėjimo ribojimą, siejamą tik su įrodymų turiniu. Informacija, sudaranti valstybės arba tarnybos paslaptį, jau pati savaime negali būti įrodymu civilinėje byloje, nepaisant to, kokiaje įrodinėjimo priemonėje ji būtų: neleidžiami nei šalių ar trečiųjų asmenų paaiškinimai, nei liudytojų parodymai, nei rašytiniai ar daiktiniai įrodymai, nei kitos įrodinėjimo priemonės, jeigu jose esanti informacija sudaro valstybės ar tarnybos paslaptį.“ Taigi teismas konstatavo, kad informacija, sudaranti valstybės paslaptį, nėra leistinas įrodymas šioje konkrečioje civilinėje byloje.

Tokios pačios pozicijos kasacinis teismas laikėsi ir byloje⁴⁸, kurioje buvo keliamas klausimas dėl galimo įrodymų tyrimo ir vertinimo pažeidimo, kai teismai susipažino su neišslaptintais valstybės paslaptį sudarančiais dokumentais, tačiau jų netyrė, nevertino, neatskleidė kitai proceso šaliai ir grąžino Valstybės saugumo departamentui. Kasacinis teismas,

46 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. gegužės 15 d. nutarimas, *Valstybės žinios*, 2007, Nr. 542097.

47 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014 m. birželio 6 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-302/2014, *Litoko*, žiūrėta 2025 m. liepos 2 d., <https://litoko.teismai.lt/viesasprendimupaieska/tekstas.aspx?id=06da-3e9c-d4b4-4e1d-a560-dfe3ce48f0ce>.

48 *Ibid.*, 2021 m. vasario 24 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-12-403/2021, *Litoko*, žiūrėta 2025 m. liepos 2 d., <https://litoko.teismai.lt/viesasprendimupaieska/tekstas.aspx?id=5567ca7d-695b-41ac-ade6-6f9eeb777b4b>.

vertindamas teismų veiksmus, nenustatė įrodymų tyrimo ar vertinimo taisyklių pažeidimo ir pakartotojui pirmiau cituotą kasacinio teismo išaiškinimą, kad „informacija, sudaranti valstybės paslaptį, jau pati savaime negali būti įrodymu civilinėje byloje, nepaisant to, kokioje įrodinėjimo priemonėje ji būtų“.

Šie kasacinių teismų pateikti CPK 177 straipsnio 4 dalies normos išaiškinimai atskleidžia, kad valstybės paslaptis laikyta absoliučia įrodymų privilegija, kuri neatitinka įrodymų lestinumo kriterijaus ir jokiais aplinkybėmis negali būti naudojama kaip įrodymas civiliniame procese. Tai rodo, kad apskritai civiliniame procese valstybės paslaptį sudaranti informacija negali būti laikoma įrodymu.

Vis dėlto vėlesnė teismų praktika atskleidžia, kad teismų pozicija dėl valstybės paslapties kaip įrodymo panaudojimo civiliniame procese kinta. Kasaciniame teisme nagrinėtoje civilinėje byloje⁴⁹ susiklostė situacija, kai šalis, siekdama įrodyti, kad buvo nurodyta tikrovę atitinkanti informacija, siekė pateikti faktinius duomenis, sudarančius valstybės paslaptį, tačiau pirmosios instancijos teismas jų nepriėmė, remdamasis ankstesne teismų praktika, pagal kurią valstybės paslaptis yra neleistinas įrodymas, kaip tai suprantama pagal CPK 177 straipsnio 4 dalį. Aiškindamas CPK 177 straipsnio 4 dalį, kasacinis teismas šioje byloje konstatavo, jog „<...> vartojama formuluotė „paprastai“ reiškia, kad šioje normoje įtvirtintas santykinai ribotas draudimas naudoti faktinius duomenis, sudarančius valstybės ar tarnybos paslaptį, kaip įrodymus civilinėje byloje“. Taigi teismas pripažino, kad ribojimas naudoti faktinius duomenis, sudarančius valstybės paslaptį, civiliniame procese nėra absoliutus. Šią taisyklę kasacinis teismas patvirtino ir vėlesnėje praktikoje⁵⁰.

Pripažinus, kad valstybės paslaptis savaime neatitinka įrodymo lestinumo kriterijaus, gali būti sukuriamą situacija, kai vykdomoji valdžia piktnaudžiaus turima galia informaciją pripažinti valstybės paslaptimi ir taip bandys slėpti savo neteisėtus veiksmus ar išvengti galimos teisinės atsakomybės⁵¹. Vertinant teismų praktikos pokytį informaciją, sudarančią valstybės paslaptį, laikyti kvalifikuota įrodymų privilegija, teismų naudotus argumentus, galima teigti, kad tokia kaita buvo nulemta CPK 177 straipsnio 4 dalies pakeitimo, bendro valstybėje taikomo valstybės paslapties kaip įrodymo lestinumo vertinimo teisminiuose procesuose ir LRKT praktikoje pateiktų išaiškinimų.

Valstybės paslapties kaip įrodymo lestinumo tiek reglamentavimas, tiek aiškinimas

49 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2023 m. balandžio 20 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-7-41-943/2023. Ieškovas siekė pripažinti, kad Valstybės saugumo departamento Seimui pateiktoje pažymoje ir Seimo viešai paskelbtuose duomenyse pateikta tikrovės neatitinkanti, jo garbę ir orumą žeminanti informacija. Remiantis CK 2.24 straipsniu, įrodinėjimo našta teko Seimui, nors duomenis pateikė VSD. Pastarasis siekė pagrįsti jų teisingumą išslaptintais dokumentais, tačiau teismas nurodė, kad valstybės paslaptis gali būti vertinama tik ją išslaptinus.

50 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2025 m. birželio 5 d. nutartyje civilinėje byloje Nr. e3K-3-89-381/2025, *Liteko*, žiūrėta 2025 m. liepos 12 d., <https://liteko.teismai.lt/viesasprendimupaieska/tekstas.aspx?id=644e1840-e923-42ba-8702-b2fd829694a6>.

51 Tokias galimas rizikas patvirtina analizuota JAV byla *Jungtinės Valstijos prieš Reynolds*, nes 2000 m. išslaptinus valstybės paslapties dokumentus paaiškėjo, kad slaptumo motyvai dėl įrodymo buvo nepagrįsti – ataskaita atskleidė ne slaptą technologiją, o techninį aplaidumą ir netvarkingą lėktuvo būklę. Jungtinių Amerikos Valstijų Aukščiausiojo Teismo 1953 m. kovo 9 d. sprendimas byloje *Jungtinės Valstijos prieš Reynolds ir kt.*, <https://tile.loc.gov/storage-services/service/ll/usrep/usrep345/usrep345001/usrep345001.pdf>.

kito: iš absoliutaus draudimo (absoliučios įrodymų privilegijos) – į ribotą (kvalifikuotą įrodymų privilegiją), kai esant tam tikroms aplinkybėms valstybės paslaptis atitinka leistinumą kriterijų ir gali būti naudojama kaip įrodymas civiliniame procese.

Nustačius, kad įrodymų privilegija, vertinant valstybės paslaptį sudarančius duomenis kaip įrodymus civiliniame procese, nėra absoliuti, kyla klausimas, kaip teismas turėtų spręsti, kokiais atvejais tokia informacija gali būti laikoma leistinu įrodymu. Įstatymų leidėjas CPK 177 straipsnio 4 dalyje nedetalizavo ir neapibrėžė, kokias aplinkybes teismas turi nustatyti ir įvertinti, sprendžiamas tokio pobūdžio įrodymų leistinumą klausimą. Teismui suteikiama diskrecija spręsti, ar konkrečiu atveju valstybės paslaptis gali būti laikoma leistinu įrodymu byloje. Kyla klausimas, kokiais kriterijais teismas vadovaujasi sprendžiamas, ar valstybės paslaptis gali būti leistinu įrodymu konkrečioje byloje.

Teismų praktika formuoja galimus kriterijus, pagal kuriuos vertinamas informacijos, sudarančios valstybės paslaptį, kaip įrodymo leistinumą, tačiau šių kriterijų pakankamumas ir pagrįstumas reikalauja detalesnės teisinės analizės.

Teismų praktikoje išskiriami tokie kriterijai, kuriais remdamasis teismas turėtų spręsti informacijos, sudarančios valstybės paslaptį, kaip įrodymo leistinumą klausimą. Pirmia, įrodymų pakankamumo kriterijus reiškia, kad byloje turi būti įvertinta, ar sprendimui priimti pakanka įrodymų, kurie nėra valstybės paslaptį sudaranti informacija⁵². Teismas vertina, ar byloje egzistuoja pakankamai alternatyvių įrodymų, kuriais būtų galima pagrįsti tą pačią teisinę išvadą, kurią šalis siekia įrodyti pasitelkdama informaciją, sudarančią valstybės paslaptį. Ši kriterijų taikęs kasacinis teismas pažymėjo, jog „iš dalies išslaptintuose dokumentuose esanti informacija buvo pakankama pirmosios instancijos teismui, vertinant kriminalinės žvalgybos pradėjimo teisėtumą, ir leido padaryti pagrįstą išvadą, kad kriminalinės žvalgybos veiksmams dėl ieškovo pradėti ir tęsti teisėtai ir pagrįstai <...> teismai pagrįstai nesiekė gauti išslaptintų duomenų ir atitinkamai jais remtis“⁵³.

Vertinant įrodymų pakankamumo kriterijaus tinkamumą turėtų būti atsižvelgiama į teismo proceso stadiją – kada teismas sprendžia valstybės paslapties kaip įrodymo leistinumą klausimą. Jeigu šalis, siekianti, kad būtų iškelta civilinė byla, kartu su ieškiniu kaip įrodymą byloje teikia valstybės paslaptį sudarančią informaciją, teismas turi priimti sprendimą dėl tokio įrodymo leistinumą būtent tame proceso etape. Ieškinio pateikimo metu ar atsiliepimo pateikimo metu teismas objektyviai negali žinoti, ar byloje pakanka įrodymų, kurie patvirtintų tą pačią faktinę aplinkybę, leidžiančią teismui priimti teisingą sprendimą. Tik bylos nagrinėjimo metu, t. y. nagrinėdamas bylą iš esmės, teismas tiria įrodymus (CPK 183 straipsnis) ir juos vertina. Dėl to reikalavimas teismui ieškinio ar atsiliepimo priėmimo stadijoje iki bylos nagrinėjimo įvertinti, ar galutiniam sprendimui priimti pakanka byloje esančių kitų, ne valstybės paslaptį sudarančios informacijos įrodymų, kelia abejonių dėl jo taikymo realumo.

Antra, rungtyniškumo kriterijus reiškia, kad teismo sprendimas negali būti grindžiamas

52 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2025 m. birželio 5 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-89-381/2025, *supra note*, 50; 2023 m. balandžio 20 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-7-41-943/2023, *supra note*, 7.

53 *Ibid.*

šalims (vienai iš jų) nežinoma vien valstybės paslaptį sudarančia informacija⁵⁴. Šis kriterijus atspindi pagrindinę rungtyniškumo principo idėją, kad bylos medžiaga turi būti žinoma abiem bylos šalims ir kiekvienai šaliai turi būti suteikiama galimybė kalbėti ir išreikšti savo poziciją dėl kitos šalies argumentų ar teikiamų įrodymų.

CPK 263 straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad teismas sprendimą pagrindžia tik tais įrodymais ir aplinkybėmis, kurios buvo ištirtos teismo posėdyje. Taigi teismas procesiniame sprendime negali remtis slapta likusia, teismo posėdyje neištirta medžiaga kaip sprendimo pagrindu. Šio kriterijaus taikymas kelia ir jo (ne)suderinamumo su teisės į teisingą teisną reikalavimais. EŽTT bylose *Pocius prieš Lietuvą*⁵⁵ ir *Užukauskas prieš Lietuvą*⁵⁶ vertinta, ar nebuvo pažeista Konvencijos 6 straipsnio 1 dalis tais atvejais, kai teismai sprendimus grindė valstybės paslaptį sudarančia informacija, kuri nebuvo atskleista vienai iš bylos šalių. Šiose bylose buvo susiklosčiusi analogiška situacija, kai asmenims buvo panaikinti leidimai ginklui, nes buvo pradėta operatyvinės įskaitos byla apie jų keliamą grėsmę visuomenei. Asmenys kreipėsi į administracinį teismą ir pateikė skundus dėl jų įrašymo į operatyvinę įskaitą nepagrįstumo. Teismas skundus atmetė, tačiau priimdamas sprendimą rėmėsi įslaptinta valstybės paslaptį sudarančia informacija, kuri per visą teisminį procesą šalims nebuvo atskleista. EŽTT nustatė Konvencijos 6 straipsnio 1 dalies pažeidimą šiose bylose, nes teismas kaip pagrindiniu ir vieninteliu įrodymu byloje rėmėsi vien įslaptinta, valstybės paslaptį sudarančia informacija ir taip pažeidė teisės į teisingą procesą esmę. Taigi EŽTT praktika taip pat patvirtina, kad jeigu teismas savo sprendimą grįstų vien informacija, kuri laikoma valstybės paslaptimi ir nėra prieinama šalims ar bent vienai iš jų, tai galėtų lemti teisės į teisingą teisną pažeidimą.

Trečia, išslaptinimo galimumo kriterijus reiškia, kad teismas turi atidžiai vertinti, ar nėra galimybės įslaptintą informaciją išslaptinti⁵⁷. Manydamas, kad yra pagrindas tai daryti, teismas turi kreiptis į teikiamą informaciją įslaptinusį valstybės paslaptčių subjektą dėl tokio sprendimo priėmimo⁵⁸. Jeigu valstybės paslaptis įstatyme nustatyta tvarka būtų išslaptinama, ji netenka valstybės paslapties statuso, nes tokį teisinį režimą suteikęs kompetentingo subjekto sprendimas yra panaikinamas. Tai reiškia, kad tokia informacija nebeatitinka valstybės paslapties požymių, tampa viešai prieinama, todėl jai netaikoma valstybės paslapties apsauga materialiojoje teisėje. Dėl to išnyksta ir CPK 177 straipsnio 4 dalyje nustatyti įrodymo ribojimai – teismui nebereikia spręsti dėl šios informacijos leistinumą kaip įrodymo, nes išslaptinus ji nelaikytina valstybės paslaptimi. Šalys gali laisvai susipažinti su

54 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2023 m. balandžio 20 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-7-41-943/2023, *supra note*, 7; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. gegužės 15 d. nutarimas, *supra note*, 46.

55 EŽTT 2010 m. liepos 6 d. sprendimas byloje *Pocius prieš Lietuvą*, peticijos Nr. 35601/04, HUDOC, žiūrėta 2025 m. rugpjūčio 2 d., <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-99821>.

56 EŽTT 2010 m. liepos 6 d. sprendimas byloje *Užukauskas prieš Lietuvą*, peticijos Nr. 16965/04, HUDOC, žiūrėta 2025 m. rugpjūčio 2 d., <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-99819>.

57 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2025 m. birželio 5 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-89-381/2025, *supra note*, 50; 2023 m. balandžio 20 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-7-41-943/2023, *supra note*, 7.

58 Įstatyme nustatyta, kad valstybės paslaptčių subjektai turi teisę įslaptinti ir išslaptinti valstybės paslaptį sudarančią informaciją, o teismui yra suteikta teisė vykdamas savo įgaliojimus susipažinti su įslaptinta informacija ir ja naudotis (Įstatymo 6, 10 ir 15 straipsniai).

šia informacija ir ją naudoti civiliniame procese. Taigi šio kriterijaus įgyvendinimas iš esmės lemia valstybės paslapties ir su jos apsauga susijusių ribojimų panaikinimą civiliniame procese, todėl jis neturėtų būti laikomas valstybės paslapties leistinumą kriterijumi.

Vertinant šiuos teismų praktikoje išskiriamus ir taikomus kriterijus manytina, kad, viena vertus, kai kurių jų taikymas praktikoje yra sudėtingas, pvz., įrodymų pakankamumo kriterijus, kitų kriterijų priskyrimas leistinumą vertinimo kriterijams yra nepagrįstas, kaip antai išslaptinimo galimumo, tačiau rungtyniškumo kriterijaus vertinimas laikytinas tinkamu. Nurodyti kriterijai nelaikytini pakankamais ir padedančiais teismams konkrečioje byloje nuspręsti, ar informacija, sudaranti valstybės paslaptį, gali būti leistinas įrodymas byloje. Nors jie ir nustato tam tikras teismo atliekamo vertinimo gaires, jų abstraktumas ir nekonkretumas kelia teisinį neaiškumą siekiant tiesos nustatymo civiliniame procese.

Valstybės paslapties samprata, jos apsaugos apimtis ir CPK 177 straipsnio 4 dalies nuostata lemia, kad informacija, sudaranti valstybės paslaptį, paprastai nėra pripažįstama leistinu įrodymu civilinėje byloje, todėl šalis, siekianti remtis šia informacija, turėtų pirmiausia pagrįsti jos būtinybės egzistavimą. Šalis turėtų motyvuoti šios informacijos būtinumą – išsamiai argumentuoti, kad bylos faktinės aplinkybės negali būti patvirtintos kitais įrodymais ir kad būtent informacija, sudaranti valstybės paslaptį, yra esminė jos procesinių reikalavimų ar atsikirtimų pagrįstumui. Jeigu informacija, sudaranti valstybės paslaptį, nėra esminė ir būtina, ji neturėtų būti laikoma leistinu įrodymu byloje. Manytina, kad būtent šis kriterijus, taikomas ir JAV teismų praktikoje, turėtų būti laikomas vienu iš esminių vertinant šios informacijos kaip įrodymo leistinumą.

Vienas iš vertinamųjų kriterijų tokiu atveju galėtų būti ir bylos dalykas. Jo vertinimas taip pat turėtų būti vienas iš teismų taikomų kriterijų. Analizuota JAV Aukščiausiojo Teismo byla *Totten* patvirtino, kad gali būti situacijų, kai valstybės paslaptį sudaranti informacija iš esmės sudaro bylos dalyką. Dėl to jos nagrinėjimas savaime keltų grėsmę atskleisti valstybės paslaptis, o tai gali padaryti žalos valstybės saugumui. Taip pat bylos dalykas atskleidžia, kokios asmens teisės ar laisvės yra ginamos teisme – ar tai yra, pavyzdžiui, teisė į garbę ir orumą, nuosavybės apsauga, teisė į darbą, ar kita esminė vertybė. Kuo reikšmingesnės asmens teisės ginamos byloje, tuo griežtesnius pagrįstumo reikalavimus turi atitikti valstybės paslaptį sudarančios informacijos, kaip įrodymo, ribojimas.

Svarstyтина, ar vienas iš kriterijų, kuriuo teismas galėtų remtis vertindamas valstybės paslaptį sudarančios informacijos kaip įrodymo leistinumą, galėtų būti slaptumo žymens lygis, kuris nurodo informacijos svarbą nacionaliniam saugumui ir galimos žalos mastą jos atskleidimo atveju. Pagal Įstatymą žymenys (pvz., „Slaptai“, „Visiškai slaptai“) atspindi ne tik formalų klasifikavimą, bet ir informacijos jautrumo ir apsaugos poreikio lygį. Todėl, jei šalis prašo į civilinį procesą įtraukti duomenis, pažymėtus žymeniu „Visiškai slaptai“⁵⁹, ji privalo pateikti išsamiai motyvuotą prašymą, kuriame būtų pagrindžiamas tokios informacijos procesinis būtinumas konkrečioje byloje. Tokio pobūdžio prašymai teismo turi būti vertinami itin atsargiai, nes aukščiausio slaptumo lygio informacijos atskleidimas gali

59 Aukščiausio lygio paslaptis, kurios praradimas arba neteisėtas atskleidimas gali sukelti grėsmę Lietuvos Respublikos suverenitetui ar teritorijos vientisumui arba turėti ypač sunkių pasekmių valstybės interesams.

turėti reikšmingų pasekmių valstybės saugumui. Kuo aukštesnio lygio slaptumo žymenį turi informacija, tuo aukštesnis turėtų būti reikalavimų slenkstis, leidžiantis pagrįsti jos leistinumą civilinėje byloje.

CPK 177 straipsnio 4 dalyje įtvirtinus kvalifikuotą įrodymų privilegiją teismams suteikiama diskrecija vertinti, ar valstybės paslaptį sudaranti informacija gali būti leistinas įrodymas konkrečioje nagrinėjamoje civilinėje byloje. Pradėta formuoti teismų praktika ir joje nurodomi kriterijai gali būti laikomi pirmu žingsniu, padedančiu teismams vertinant galimus valstybės paslapties, kaip įrodymo leistinumą, kriterijus civiliniame procese. Vis dėlto šie kriterijai laikytini nepakankamais. Dėl to teismas, spręsdamas dėl valstybės paslaptį sudarančios informacijos priimtinumą kaip įrodymo, kiekvienoje byloje privalo individualiai įvertinti konkrečias aplinkybes, atsižvelgdamas į ginčo dalyką, tokios informacijos būtinumą bylai išspręsti, jos slaptumo laipsnį ir būtinybę užtikrinti pusiausvyrą tarp valstybės paslapties apsaugos ir teisės į veiksmingą teisinę gynybą.

Išvados

1. Teisės aktuose įtvirtinti draudimai ar ribojimai naudoti tam tikrą paslaptį sudarančią informaciją kaip įrodymą civilinėje byloje iš esmės atitinka įrodymų privilegijos sampratą, būdingą bendrosios teisės tradicijos valstybėms.
2. Valstybės paslaptį sudaranti informacija priskiriama prie įrodymų privilegijų, jos panaudojimo civilinėje byloje galimybė teismo vertinama taikant įrodymo leistinumą kriterijų.
3. Valstybės paslaptį sudarančios informacijos leistinumą kaip įrodymo civiliniame procese vertinimas kito nuo absoliutaus iki riboto draudimo, kai tam tikromis aplinkybėmis valstybės paslaptis gali būti leistinas įrodymas civilinėje byloje.
4. Spręsdamas dėl valstybės paslaptį sudarančios informacijos kaip įrodymo leistinumą, teismas kiekvienu atveju turi individualiai įvertinti bylos aplinkybes, atsižvelgdamas į bylos dalyką, informacijos kaip įrodymo būtinumą nagrinėjamam ginčui, informacijos slaptumo lygį ir siekį užtikrinti pusiausvyrą tarp valstybės paslapties apsaugos ir teisės į veiksmingą teisinę gynybą.

LEGAL ISSUES CONCERNING THE QUALIFICATION OF STATE SECRET INFORMATION AS EVIDENCE IN CIVIL PROCEEDINGS

Indrė Maculevičienė

Mykolas Romeris University, Lithuania

Summary. *The article analyses the problems of qualifying information constituting a state secret as evidence in civil proceedings. One of the oldest types of information protected by the state, a state secret is safeguarded not only in society, but also within the framework of civil procedure. In common law countries, information classified as a state secret serves as one of the grounds for the application of evidentiary privilege. Therefore, the article examines the concept of a state secret and considers whether Lithuanian law contains any legal institutes that, in essence, correspond to evidentiary privileges. Since only admissible evidence can be used in civil proceedings, this article also explores whether information constituting a state secret qualifies as admissible evidence and the circumstances under which it may be used.*

Keywords: *state secret, evidentiary privilege, admissibility of evidence.*

Indrė Maculevičienė, Mykolo Romerio universiteto Teisės mokyklos Privatinės teisės instituto doktorantė, lektorė. Mokslinių tyrimų kryptys: civilinis procesas, civilinė teisė.

Indrė Maculevičienė, PhD candidate and lecturer at the Institute of Private Law at the Law School at Mykolas Romeris University. Research interests: civil procedure, civil law.

SAVO TURTU DISPONUOJANČIO SKOLININKO PRINCIPO TAIKYMAS ĮMONIŲ RESTRUKTŪRIZAVIMO PROCESĖ

Remigijus Jokubauskas

Mykolo Romerio universiteto Teisės mokykla

Privatinės teisės institutas

Elektroninis paštas: remigijus.jokubauska@mruni.eu

Pateikta 2025 m. spalio 30 d., parengta spaudai 2025 m. gruodžio 16 d.

DOI: 10.13165/JUR-25-32-2-07

Santrauka. Įmonių restruktūrizavimas yra priemonė, skirta mokumo problemų turinčioms įmonėms išsaugoti. Vienas svarbiausių restruktūrizavimo proceso ypatumų yra tai, kad įmonės veiklai šio proceso metu toliau vadovauja įmonės valdymo organai, tačiau tam tikrais atvejais procesui administruoti gali būti skiriamas ir nemokumo administratorius. Šiame straipsnyje nagrinėjama, koks yra savo turtu disponuojančio skolininko principo turinys, analizuojama, kodėl jis yra taikomas restruktūrizavimo procese ir ar jo taikymas leidžia pasiekti restruktūrizavimo proceso tikslus. Apžvelgiama, koks yra šio principo turinys Europos Sąjungos ir Lietuvos nemokumo teisėje ir kokios yra nemokumo administratoriaus funkcijos jį paskyrus restruktūrizavimo procese. Taip pat analizuojama, kokias funkcijas restruktūrizavimo procese turėtų atlikti nemokumo administratorius ir kaip jo atliekamos funkcijos yra suderinamos su įmonės valdymo organų kompetencija.

Reikšminiai žodžiai: restruktūrizavimas, savo turtu disponuojančio skolininko principas, nemokumo administratorius.

Įvadas

Restruktūrizavimo proceso tikslas yra įmonės gyvybingumo išsaugojimas kreditoriams ir įmonei sudarius susitarimą (restruktūrizavimo planą), kuris leistų įmonei tęsti ūkinę komercinę veiklą kreditoriams suteikiant įmonei tam tikrą finansinę pagalbą. Įmonės išsaugojimas restruktūrizavimo procese pasižymi dviem esminiais tikslais: tolesnės nesėkmės išvengimas ar jos kilimo rizikų sumažinimas ir išsaugojimo priemonių taikymas įmonėms,

kurios yra vertos išsaugojimo (angl. *have a value worth saving*)¹. Skirtingai nei bankroto procesas, restruktūrizavimas yra siejamas su įmonės veiklos tąsa restruktūrizavimo proceso laikotarpiu ir jos turto panaudojimu šiai veiklai vykdyti. Todėl nuo to, kaip bus valdoma restruktūrizuojama įmonė, kokią ūkinę komercinę veiklą ji vykdys, iš esmės priklauso ir restruktūrizavimo proceso sėkmė (restruktūrizavimo plano įvykdymas). Jei įmonės ūkinė komercinė veikla restruktūrizavimo proceso metu nėra pelninga, perspektyvi, restruktūrizavimo priemonių taikymas kelia abejonių, tai gali lemti kreditorių nepasitikėjimą įmonės restruktūrizavimo eiga ir jo perspektyvomis.

Vienas svarbiausių restruktūrizavimo proceso ypatumų yra tai, kad įmonės valdymo organai iškėlus jos restruktūrizavimo bylą išlaiko jiems priskirtą kompetenciją ir toliau turi teisę vadovauti įmonei. Tai reiškia, kad, skirtingai nei bankroto procese (vykdomame teisimine ar neteisimine tvarka), kai jam administruoti skiriamas nemokumo administratorius, restruktūrizavimo procese toks administratorius įprastai nėra skiriamas ir nepakeičia įmonės valdymo organų (neperima jų funkcijų). Remiantis Lietuvos Respublikos juridinių asmenų nemokumo įstatymo (toliau taip pat – JANĮ) 56 straipsnio 1 ir 2 dalimis, „[j]uridinio asmens valdymo organai nuo teismo nutarties iškelti bankroto bylą įsiteisėjimo dienos netenka savo įgaliojimų“ ir šiuos įgaliojimus (teises ir pareigas) bankroto proceso metu įgyvendina nemokumo administratorius. Taigi, iškėlus įmonės bankroto bylą, įmonės valdymas iš esmės pasikeičia, nes visus su jos valdymu susijusius veiksmus atlieka tik nemokumo administratorius, o įmonės valdymo organai netenka visų savo įgaliojimų. Vis dėlto kita situacija susiklosto iškėlus įmonės restruktūrizavimo bylą: jos valdymo organai išsaugo savo įgaliojimus ir toliau ne tik valdo įmonę, bet ir atlieka veiksmus, reikalingus restruktūrizavimo tikslams pasiekti (JANĮ 102 straipsnis). Tokia situacija, kai įmonės valdymo organai iškėlus nemokumo (restruktūrizavimo) bylą toliau valdo įmonę, vadinama savo turtu disponuojančio skolininko principu² (angl. *debtor in possession*), nes būtent įmonės vadovas toliau valdo įmonę ir priima visus su jos valdymu susijusius sprendimus. Šios taisyklės priskyrimas nemokumo teisės principams kelia klausimą, ar ji tikrai yra principas, ar taisyklė, nustatanti restruktūrizavimo proceso eigą.

Nors įprastai įmonių restruktūrizavimo procese jam administruoti nemokumo administratorius nėra skiriamas, tiek Europos Sąjungos (toliau – ES) nemokumo teisėje, tiek JANĮ nustatyta, kad įmonės restruktūrizavimo procese taip pat gali būti skiriamas nemokumo administratorius. Restruktūrizavimo ir nemokumo direktyvoje³ (toliau – Direktyva 2019/1023) restruktūrizavimo procesas siejamas su minimaliu teismo ir (ar) nemokumo

1 John M. Wood, *The Interpretation and Value of Corporate Rescue* (Edward Elgar Publishing, 2022), 3.

2 Teisės aktuose vartojama formuluotė „savo turtu disponuojančio skolininko“ nėra visiškai tiksli. Šis principas siejamas ne tik su turto valdymu, bet ir visų pirma su ūkinės komercinės veiklos vykdymu ir sprendimų, susijusių su įmonės valdymu, priėmimu. Manytina, kad tikslesnis šio principo vertimas į lietuvių kalbą galėtų būti „skolininkas, pats vykdamas veiklą“, nes būtent savarankiškas sprendimų, susijusių su įmonės veikla, priėmimas tiksliau atskleidžia šio principo turinį.

3 2019 m. birželio 20 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva (ES) 2019/1023 dėl prevencinio restruktūrizavimo sistemų, skolų panaikinimo ir draudimo verstinės veikla ir priemonių restruktūrizavimo, nemokumo ir skolų panaikinimo procedūrų veiksmingumui didinti, kuria iš dalies keičiama Direktyva (ES) 2017/1132 (Restruktūrizavimo ir nemokumo direktyva), OL L 172, 2019 6 26, p. 18.

administratoriaus dalyvavimu šiame procese, bet taip pat pripažįstama, kad nemokumo administratorius gali, o tam tikrais atvejais ir privalo būti skiriamas restruktūrizavimo procese. Tokiu atveju susiklosto situacija, kai šalia įmonės vadovo šio proceso metu veikia ir įmonės savininkų nepaskirtas asmuo (nemokumo administratorius).

Vis dėlto savo turtu disponuojančio skolininko principo pripažinimas įmonių restruktūrizavimo procese kelia klausimų: kodėl nemokumo (restruktūrizavimo) procese įmonės valdymo organai toliau išsaugo savo kompetenciją; kokiais atvejais restruktūrizavimo procesui administruoti gali būti skiriamas nemokumo administratorius; kaip tokiu atveju padalijama kompetencija tarp įmonės vadovo ir paskirto nemokumo administratoriaus; ar nemokumo administratorius tampa tiesiog įmonės vadovo patarėju, ar veikia atskirai, savarankiškai; ar savo turto disponuojančio skolininko taisyklė apskritai laikytina nemokumo principu, ar tiesiog teisės norma, nustatančia, kaip turi būti vykdomas restruktūrizavimo procesas?

Direktyvoje 2019/1023 pateikta nemokumo administratoriaus (restruktūrizavimo srities specialisto) apibrėžtis (nustatyti ją apibrėžiantys veiksmai), tačiau nenurodyta, kokius konkrečiai veiksmus (funkcijas) jis turėtų atlikti restruktūrizavimo procese. JANĮ 103 straipsnyje pateiktas labiau pavyzdinio pobūdžio sąrašas, kokius veiksmus turėtų atlikti nemokumo administratorius šiame procese, todėl praktikoje kyla klausimų, kokia iš tiesų yra nemokumo administratoriaus kompetencija šiame procese, kaip turėtų būti suderinama įmonės valdymo organų ir nemokumo administratoriaus kompetencija, ar nemokumo administratorius iš esmės perima įmonės valdymą, ar tik atlieka tam tikrus griežtai apibrėžtus veiksmus. Ar nemokumo administratoriaus dalyvavimas įmonės restruktūrizavimo procese yra (ne)suderinamas su esminiu šiame procese savo turtu disponuojančio skolininko principu?

Siekiant atsakyti į keliamus klausimus, straipsnio tikslas yra nustatyti nemokumo administratoriaus vaidmens ir jo veiklos restruktūrizavimo procese (ne)suderinamumo su savo turtu disponuojančio skolininko principu problemą ir pateikti siūlymus, kaip nemokumo administratoriaus dalyvavimas turėtų užtikrinti restruktūrizavimo veiksmingumą. Siekiant tikslo, tyrimui keliami uždaviniai: pirma, atskleisti savo turtu disponuojančio skolininko principo esmę ir tikslą; antra, išnagrinėti šio principo turinį Europos Sąjungos ir Lietuvos nemokumo teisėje; trečia, išanalizuoti, kokius veiksmus turėtų atlikti nemokumo administratorius šiame procese ir kaip jie turėtų būti suderinami su savo turtu disponuojančio skolininko principu.

Savo turtu disponuojančio skolininko principas pripažįstamas įvairiose ES valstybėse. Pavyzdžiui, Vokietijos nemokumo įstatymo 270 straipsnyje nurodyta, jog teismas turi teisę nustatyti, kad jei skolininkas (jo vadovas) vykdo veiką ir realizuoja turtą, turi būti taikomas savo turtu disponuojančio skolininko principas⁴. Prancūzijoje taikomose restruktūri-

4 Vok. „Der Schuldner ist berechtigt, unter der Aufsicht eines Sachwalters die Insolvenzmasse zu verwalten und über sie zu verfügen, wenn das Insolvenzgericht in dem Beschluss über die Eröffnung des Insolvenzverfahrens die Eigenverwaltung anordnet. Für das Verfahren gelten die allgemeinen Vorschriften, soweit in diesem Teil nichts anderes bestimmt ist“.

zavimo procedūrose taip pat pripažįstamas šio principo taikymas⁵. Direktyva 2019/1023 yra minimalaus harmonizavimo teisės aktas, todėl ji suteikia nemažai laisvės valstybėms narėms pačioms nuspręsti, koks konkretus įmonių restruktūrizavimo proceso modelis turėtų būti taikomas. Visgi tyrime daugiausia dėmesio skiriama būtent Europos Sąjungoje ir Lietuvoje galiojančiam įmonių restruktūrizavimo procesui ir savo turtu disponuojančio skolininko principo turinio atskleidimui. Savo turtu disponuojančio skolininko principo bendrieji aspektai teisės doktrinoje nagrinėti gana išsamiai⁶. Lietuvos nemokumo teisės doktrinoje nagrinėti pavieniai savo turtu disponuojančio skolininko principo aspektai⁷, tačiau išsamesnių mokslinių tyrimų šia tema kol kas nėra atlikta.

Tyrimė naudojami įprasti tokio pobūdžio socialinių mokslų tyrimams metodai: teleologinis, sisteminis, loginis. Teleologinis tyrimo metodas naudojamas siekiant atskleisti savo turtu disponuojančio skolininko principo turinį, esmę, susiformavimo priežastis. Sisteminis metodas taikomas siekiant įvertinti ES ir Lietuvos nemokumo teisėje nustatyto savo turtu disponuojančio skolininko principo turinį ir reikšmę. Loginis tyrimo metodas naudojamas formuluojant tyrimo išvadas ir teikiant siūlymus dėl nagrinėjamo nemokumo teisės principo taikymo. Šių tyrimo metodų naudojimas leidžia atkleisti ne tik savo turtu disponuojančio skolininko principo turinį sistemiskai aiškinant įvairias įmonių restruktūrizavimo proceso nuostatas, bet ir jo kilmę bei tikslus.

1. Savo turtu disponuojančio skolininko principo esmė ir tikslai

Restruktūrizavimas yra nukreiptas į įmonės gelbėjimą. Jo tikslas nėra sukaupti įmonės turto ir maksimaliai tenkinti kreditorių reikalavimus, kaip bankroto procese. Restruktūrizavimu visų pirma siekiama išsaugoti įmonės veiklos gyvybingumą, sudarant kreditoriams galimybę suteikti skolininkui finansinę pagalbą (JANĮ 104 straipsnio 2 dalies 10 punktas). Restruktūrizavimo procesas pasižymi tuo, kad jo metu įmonės valdymo organai išlaiko kompetenciją valdyti įmonę. Skirtingai nei bankroto procese, kai įmonės vadovo teisės ir pareigos perima valstybės (teismo) paskirtas nemokumo administratorius, restruktūrizavimo procese su įmonės valdymu ir jos ūkinės komercinės veiklos vykdymu susijusius sprendimus toliau priima įmonės vadovas. Todėl įmonės valdymo kompetencijos išsaugojimas restruktūrizavimo procese turėtų skatinti įmonės valdymo organus kuo anksčiau naudotis restruktūrizavimo procesu, nes taip jiems suteikiama galimybė išsaugoti savo įgaliojimus

5 Haniisi Junior Nsubuga, „The debtor-in-possession model in the EU insolvency and restructuring framework a domino effect?“, *Journal of Business Law* 3 (2022): 238–251.

6 Gert-Jan Boon, Stephan Madaus ir Bob Wessels, „Rescue of Business in Europe: the debtor-in-possession and small enterprises in distress“, *Eurofenix, The Journal of Insol Europe* 8 (2021); Aurelio Gurra-Martinez, „Debtor-in-Possession Financing in Reorganisation Procedures: Regulatory Models and Proposals for Reform“, *European Business Organisation Law Review* 24 (2023): 555–582; Haniisi Junior Nsubuga, „The debtor-in-possession model in the EU insolvency and restructuring framework-a domino effect?“, *Journal of Business Law* 3 (2022): 238–251.

7 Audronė Balsiukienė, „Preveninio restruktūrizavimo vieta nemokumo teisės sistemoje“, *Jurisprudencija* 30, 1 (2023).

valdyti įmonę ir įmonės valdymo klausimai nėra perduodami kitam asmeniui (nemokumo administratoriui)⁸. Būtent tai laikoma viena pagrindinių paskatų įmonės valdymo organams ir savininkams naudotis restruktūrizavimo procesu⁹.

Vertinant savo turtu disponuojančio skolininko taisyklę, kyla klausimas, ar tai yra nemokumo teisės principas, ar tiesiog šiame procese taikoma viena iš restruktūrizavimo priemonių. Teisės principas skirtas teisės kaip leidimų ir paliepiamų vienovės socialinės tvarkos pamatinėms idėjoms, vertybiniais tikslams įgyvendinti¹⁰. Teisės principas įprastai skiriasi nuo teisės normos savo taikymo mastu, abstraktumu, sistemiškumu. Ar savo turtu disponuojančio skolininko taisyklė laikytina nemokumo teisės principu? Nors įstatymų leidėjas šios taisyklės nelaiko nemokumo proceso principu (ji nenurodyta JANĮ 3 straipsnyje, kuriame išvardyti nemokumo teisės principai), svarstyтина, kad dėl reikšmės nemokumo (restruktūrizavimo) procesui ji priskirtina prie nemokumo teisės principų. Taip leistų teigti keli argumentai. Pirma, ši taisyklė taikoma kiekviename restruktūrizavimo procese nuo pat jo pradžios iki pabaigos ir iš esmės leidžia atskirti restruktūrizavimo ir bankroto procesus. Antra, jos taikymas restruktūrizavimo procese negali būti ribojamas, priešingu atveju tai reikštų, kad įmonės valdymą turi perimti valstybė, paskirdama šio proceso administratorių. Trečia, ji atskleidžia pamatines restruktūrizavimo proceso idėjas, siejamas su įmonės valdymo organų kompetencijos išsaugojimu ir valstybės kišimosi į įmonės valdymą ribojimu, pripažįstant, kad net ir nemoki, bet gyvybinga įmonė gali pati tinkamai spręsti nemokumo problemas savarankiškai tęsdama veiklą ir derėdamasi su kreditoriais. Taigi manytina, kad savo turtu disponuojančio skolininko taisyklė dėl savo reikšmės ir pamatinių restruktūrizavimo idėjų įgyvendinimo turėtų būti laikoma nemokumo teisės principu.

Savo turtu disponuojančio skolininko principo taikymas nėra siejamas su konkrečiu asmeniu, t. y. įmonės vadovu, vadovavusiu įmonei jos restruktūrizavimo bylos iškėlimo metu. Nei Direktyvoje 2019/1023, nei JANĮ nėra užuominų, kad vykstant restruktūrizavimo procesui įmonės valdymo organai negali būti keičiami ir (arba) ribojama įmonės savininkų teisė atšaukti valdymo organus ir paskirti kitus¹¹. Todėl šis principas siejamas ne su konkrečiu asmeniu, o būtent su įmonės savininkų kompetencijos dėl įmonės valdymo organų paskyrimo ar atšaukimo bet kuriuo restruktūrizavimo proceso metu išsaugojimu. Tai reiškia, kad restruktūrizavimo procese tiesiog pripažįstama įmonės savininkų teisė paskirti ir atšaukti įmonės vadovą, užuot jam administruoti ir sprendimams, susijusiems su įmonės valdymu, priimti skyrus valstybės įgaliotą asmenį (nemokumo administratorių).

Savo turtu disponuojančio skolininko principo taikymas restruktūrizavimo procese pasižymi tam tikrais privalumais, tačiau jo neapibrėžtumas kelia klausimų, kaip jis turėtų būti taikomas, ar jo taikymas iš tiesų yra tinkamiausia restruktūrizavimo proceso tikslų pasiekimo priemonė, kaip jo taikymas keičia bendrųjų įmonės valdymo organų pareigų, susijusių su įmonės valdymu, vykdymą.

8 Christoph Paulus Dammann, *European Preventive Directive* (C. H. Beck, 2021), 98; Reinhard Bork, *Corporate Insolvency Law* (Intersentia, 2020), 178.

9 Horst Eidenmüller, *Comparative Corporate Insolvency Law* (University of Oxford and ECGI, 2023).

10 Alfonsas Vaišvila, *Teisės teorija* (Justitia, 2009), 140.

11 Dammann, *supra* note, 8: 99.

Įmonės vadovo žinios, gebėjimai, susiję su įmonės valdymu, jos ūkine komercine veikla, leidžia restruktūrizavimo proceso metu tęsti šią veiklą be jos sutrikdymo. Atitinkamai tokios žinios ir įgūdžiai gali būti reikšmingi ir siekiant restruktūrizavimo proceso tikslų, t. y. įmonės gyvybingumo išsaugojimo¹². Būtent įmonės valdymo organai geriausiai žino (turi žinoti) įmonės veiklos ypatumus, jos perspektyvas. Todėl šio principo taikymas sudaro sąlygas sklandesniam įmonės veiklos perėjimui į restruktūrizavimo procesą¹³. Įmonės ūkinės komercinės veiklos tąsa restruktūrizavimo procese yra vienas pagrindinių kriterijų, kuriais remiantis vertinama, ar įmonė turi galimybių restruktūrizuotis. Tai rodo ir reikalavimas, pagal kurį restruktūrizavimo plane nurodoma „restruktūrizavimo plane numatytų priemonių ekonominio ir teisinio pagrįstumo vertinimas, apimantis pagrindimą, kad šios priemonės leis juridiniam asmeniui įveikti finansinius sunkumus, išsaugoti gyvybingumą ir išvengti bankroto“ (JANĮ 104 straipsnio 2 dalies 13 punktas).

Savo turtu disponuojančio skolininko principas yra siejamas su pačios restruktūrizuojamos įmonės interesais. Sudarant įmonei (jos savininkams) galimybę pačiai toliau spręsti, kas vadovaus įmonės veiklai, ne tik skatinama naudotis restruktūrizavimo procesu, bet ir leidžiama išsaugoti stabilų įmonės valdymą. Vis dėlto tokia situacija kelia klausimų, ar šio principo taikymas atitinka įmonės kreditorių, be kurių finansinės pagalbos, numatytos restruktūrizavimo plane, restruktūrizavimo procesas būtų iš esmės neįmanomas, interesus. Ar kreditorių pasitikėjimo galimomis įmonės restruktūrizavimo proceso perspektyvomis nesumažina tai, kad įmonės valdymą tęsia valdymo organai, kurių pačių sprendimai gali būti ir nulėmę įmonės nemokumą (finansinius sunkumus)? Ar restruktūrizavimo procese suteikiamos priemonės įmonės restruktūrizavimo tikslams įgyvendinti nereiškia, kad įmonės valdymas turėtų būti vykdomas ir įmonės valdymo organų sprendimai priimami atsižvelgiant ir į restruktūrizavimo proceso tikslus bei įmonės kreditorių interesus?

Pažymėtina, kad aplinkybė, jog restruktūrizavimo proceso metu įmonę toliau valdo įmonės vadovas, gali mažinti tame procese dalyvaujančių suinteresuotųjų asmenų, visų pirma kreditorių, pasitikėjimą proceso perspektyvomis¹⁴. Būtent nuo kreditorių pagalbos neretai priklauso ir restruktūrizavimo proceso veiksmingumas, ir galimybė išsaugoti įmonės gyvybingumą tame procese. Toliau kreditorių pasitikėjimas ir teigiamas įmonės restruktūrizavimo perspektyvų (restruktūrizavimo plano patvirtinimo) vertinimas gali priklausyti ir nuo to, koks asmuo toliau valdo įmonę. Per derybas su kreditoriais dėl restruktūrizavimo plano būtent konkretaus asmens vadovavimas įmonei gali būti reikšmingas sprendžiant, ar egzistuoja realios įmonės veiklos perspektyvos, ar jos gyvybingumas gali būti išsaugotas.

Siekiant skolininko ir jo kreditorių intereso balanso gali būti reikšmingas tam tikrų atsvarų nustatymas nemokumo teisėje. Savo turtu disponuojančio skolininko principo įgyvendinimas siejamas ir su tam tikromis priemonėmis, kurios yra reikalingos skolininko ir kreditorių interesų apsaugai. Tokio tikslo siekiama ir JANĮ, pripažįstant, kad šio įstatymo tikslas yra sudaryti sąlygas veiksmingam juridinių asmenų nemokumo procesui,

12 Bob Wessels ir kt., *Rescue of Business in Insolvency Law* (ELI, 2017), 154.

13 Gerard McCormack, *The European Restructuring Directive* (Edward Elgar Publishing, 2021), 89.

14 Wessels, *supra* note, 12: 154; Dammann, *supra* note, 8: 98.

užtikrinant kreditorių ir juridinių asmenų interesų pusiausvyrą (JANĮ 1 straipsnio 1 dalis). Teisės doktrinoje išskiriama, kokios priemonės gali būti nustatytos nemokumo teisėje, siekiant užtikrinti skolininko ir kreditorių interesų nemokumo procese balansą. Pirmia, kreditoriams turėtų būti suteikiama teisė siūlyti skirti nemokumo administratorių, kai tai būtina, ir kreiptis į teismą dėl vadovo padarytos žalos atlyginimo. Antra, įmonės valdymo organai turėtų valdyti įmonę atsižvelgdami į geriausius kreditorių interesus (angl. *the best interest of the creditors*). Tokiu atveju taip pat gali kilti konkurencija tarp įmonės ir jos savininkų (dalyvių) interesų, tačiau įmonės kreditorių interesai negali būti viršesni už įmonės kreditorių interesus. Jei įmonės kreditorių interesai nesuderinami su savininkų (dalyvių) interesais, prioritetas turėtų būti teikiamas savininkų interesams, bet skiriama dėmesio ir kreditorių interesams. Trečia, įmonės valdymo organams keliamas fiduciarinių pareigų (ypač lojalumo pareigos) standartas turėtų būti aukštesnis. Įprastai įmonės valdymo organų veikla, priimami su įmonės valdymu susiję sprendimai turėtų būti grindžiami verslo sprendimų taisyklės (angl. *business judgment rule*), kuri suteikia tam tikrą diskrecijos teisę, taikymu, įmonės vadovas per restruktūrizavimo procesą turėtų susilaikyti nuo kreditorių interesus galinčių pažeisti sandorių sudarymo, rizikingų verslo sprendimų¹⁵. Manytina, kad tokio rūpestingumo įmonės vadovo elgesio standartą atskleidžia ir Direktyvos 2019/1023 19 straipsnyje nustatytos įmonės vadovo pareigos gresiant įmonės nemokumui¹⁶. Jos iš esmės lieka reikšmingos ir iškelus restruktūrizavimo bylą.

Restruktūrizavimo procesas grindžiamas skolininko ir kreditorių derybomis dėl restruktūrizavimo plano. Kreditoriai, ypač restruktūrizavimo procese nesant paskirto nemokumo administratoriaus, turi patikėti įmonės vadovo teikiama informacija, jiems reikalinga, kad galėtų priimti atitinkamus sprendimus, visų pirma balsuoti dėl restruktūrizavimo plano. Restruktūrizavimo procese įmonės vadovas turi pareigą pateikti įmonės kreditoriams teisingą, pagrįstą informaciją, o apgaulingos, netikslios informacijos teikimas gali lemti jo atsakomybę¹⁷. Taip pat nemokumo procese įmonės vadovas neturi atlikti veiksmų, kurie pažeistų kreditorių interesus. Todėl per šį procesą įmonės vadovas turi vengti savo ir kreditorių interesų konfliktų, kurių visų pirma gali atsirasti dėl sprendimų, susijusių su įmonės turto panaudojimu. Pavyzdžiui, įmonės vadovo sprendimas atlikti mokėjimus sau iš įmonės sąskaitos, kai ji yra nemoki, gali būti laikomas neteisėtu¹⁸.

Apibendrinant galima teigti, kad savo turtu disponuojančio skolininko principas yra vienas esminių restruktūrizavimo proceso elementų. Jo tikslas – sudaryti įmonės valdymo organams sąlygas tęsti veiklą ir priimti su įmonės valdymu susijusius sprendimus. Vienos

15 Aurelio Gurrea-Martinez, „Insolvency law in emerging markets“, *Ibero-American Institute for Law and Finance, Working Paper* 3/2020 (2021): 1–34.

16 Valstybės narės užtikrina, kad iškilus nemokumo tikimybei direktoriai deramą dėmesį skirtų bent jau šiems aspektams: a) kreditorių, dalininkų ir kitų suinteresuotųjų subjektų interesams; b) poreikiui imtis veiksmų, kad būtų išvengta nemokumo, ir c) poreikiui vengti tyčia arba dėl didelio neatsargumo sukelti pavojų įmonės gyvybingumui.

17 Paul J. Omar ir Jeniffer L. L. Gant, *Research Handbook on Corporate Restructuring* (Edward Elgar Publishing, 2021), 155.

18 *Ibid.*, 161.

svarbiausių priežasčių, pateisinančių šio principo taikymą, yra įmonės valdymo organų paskatinimas operatyviai naudotis restruktūrizavimo procesu ankstyvojoje finansinių sunkumų (nemokumo) stadijoje nesibaiminant prarasti savo kompetenciją ir vykdyti įmonės ūkinę komercinę veiklą, sudarančią galimybes išsaugoti jos gyvybingumą. Taip pat šio principo taikymas reikalauja, kad restruktūrizavimo procese įmonės valdymo organai, priimdami su įmonės valdymu susijusius sprendimus, atsižvelgtų ir į jos kreditorių interesus, kiek tai susiję su restruktūrizavimo proceso tikslais ir restruktūrizavimo plano įgyvendinimu.

2. Savo turtu disponuojančio skolininko principo taikymas Lietuvos ir Europos Sąjungos nemokumo teisėje

Lietuvos nemokumo teisėje savo turtu disponuojančio skolininko principas pripažįstamas jau kelis dešimtmečius. Lietuvos Respublikos įmonių restruktūrizavimo įstatyme (ĮRĮ)¹⁹, galiojusiame iki JANĮ priėmimo, jau buvo nustatytas savo turtu disponuojančio skolininko principas (9 straipsnio 1 dalis)²⁰ ir reglamentuota, kad restruktūrizavimo procese įmonės valdymo organų veiksmų priežiūrai skiriamas restruktūrizavimo administratorius (9 straipsnio 2 dalis)²¹. Iš esmės anksčiau galiojusi savo turtu disponuojančio skolininko samprata buvo beveik pažodžiui perkelta į JANĮ. Teismų praktikoje aiškinant anksčiau galiojusias įmonės restruktūrizavimo procesą reglamentuojančias teisės normas buvo nustatyta, kad „<...> restruktūrizavimo administratorius įmonės vadovo nepakeičia. Tačiau pagal ĮRĮ 22 straipsnio 1 dalies nuostatas restruktūrizavimo administratorius, įsiteisėjęs teismo nutarčiai iškelti įmonės restruktūrizavimo bylą, privalo atlikti įvairius veiksmus, susijusius su efektyviu restruktūrizuojamos įmonės mokumo atkūrimu, t. y. prižiūrėti restruktūrizuojamos įmonės valdymo organų veiklą, susijusią su restruktūrizavimo plano vykdymu, nurodyti įmonės valdymo organų nariams jų veiklos trūkumus ir nustatyti terminą tiems trūkumams pašalinti ir kt.“²² Tai reiškia, kad net ir paskyrus nemokumo (restruktūrizavimo) administratorių iki JANĮ priėmimo galiojusi teisiniu reguliavimu buvo pripažįstama įmonės vadovo kompetencija toliau priimti su jos valdymu susijusius sprendimus, įskaitant ir sprendimus dėl įmonės turto valdymo. Vis dėlto, aiškinant anksčiau galiojusias Lietuvos Respublikos įmonių restruktūrizavimo įstatymo nuostatas, plačiau savo turtu disponuojančio skolininko principo turinys nebuvo atskleistas.

Savo turtu disponuojančio skolininko principo sampratos ir taikymo Lietuvos

19 Lietuvos Respublikos įmonių restruktūrizavimo įstatymas, 2001 m. kovo 20 d., Nr. IX-218.

20 Įmonės valdymo organai pagal savo kompetenciją, nustatytą įmonės steigimo ir kituose įmonės veiklą reglamentuojančiuose dokumentuose, vadovaudamiesi restruktūrizavimo planu, laikydamiesi šiamo įstatyme ir teismo nutartyje nustatytų apribojimų, valdo, naudoja visą įmonei nuosavybės ar patikėjimo teise priklausančią turtą ir juo disponuoja bei vadovauja įmonės veiklai.

21 Įmonės valdymo organų veiklą restruktūrizavimo metu prižiūri teismo paskirtas restruktūrizavimo administratorius.

22 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. liepos 4 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-273-611/2018.

nemokumo teisėje plėtrai turi įtakos ES nemokumo teisės raida. Europos Sąjungos nemokumo teisėje savo turtu disponuojančio skolininko principas pripažįstamas kaip vienas iš pagrindinių restruktūrizavimo procese. Tarpvalstybinį nemokumo (įskaitant ir restruktūrizavimo) procesą reglamentuojančiame Nemokumo bylų reglamente²³ nustatyta, kad savo turtu disponuojantis skolininkas yra „skolininkas, kuriam iškelta nemokumo byla, kuri yra nebūtinai susijusi su nemokumo specialisto paskyrimu arba visišku teisių ir pareigų administruoti skolininko turtą perdavimu nemokumo specialistui, kai dėl to skolininkas ir toliau visiškai arba bent iš dalies kontroliuoja savo turtą ir reikalus“ (2 straipsnio 3 punktas). Šios sąvokos apibrėžtis sietina su paties Nemokumo bylų reglamento taikymo srities išplėtimu, palyginti su ankstesniu ES teisės aktu, kuriame buvo reglamentuojamos tarpvalstybinės nemokumo bylos. Nemokumo bylų reglamentas taikomas ne tik bankroto, bet ir restruktūrizavimo procesams (reglamento 1 straipsnio 1 dalis). Vis dėlto savo turtu disponuojantis skolininkas neturėtų būti tapatinamas su tarpvalstybinėse nemokumo bylose dalyvaujančiu nemokumo administratoriumi, kuriam reglamente yra nustatytos skirtingos teisės ir pareigos²⁴. Nemokumo bylų reglamente apibrėžta savo turtu disponuojančio skolininko sąvoka rodo, kad restruktūrizavimo procese nemokumo administratorius gali, tačiau neprivalo būti skiriamas.

Savo turtu disponuojančio skolininko principas restruktūrizavimo procese yra pripažintas Direktyvoje 2019/1023 – pirmajame ES nemokumo teisės akte, kuriame nustatytos kai kurios bendrosios restruktūrizavimo proceso taisyklės. Direktyvoje nustatytų prevencinio restruktūrizavimo priemonių tikslas – sudaryti sąlygas veiksmingam restruktūrizavimo procesui (direktyvos 1 konstatuojamoji dalis). Siekiamas restruktūrizavimo proceso veiksmingumas visų pirma siejamas su tinkamu restruktūrizavimo procese naudojamų įmonės gyvybingumo išsaugojimo priemonių naudojimu tik iškėlus įmonės restruktūrizavimo bylą ir jai pradėjus derybas su kreditoriais bei įgyvendinant restruktūrizavimo planą. Didžioji dalis Direktyvoje 2019/1023 nurodytų restruktūrizavimo priemonių yra skirtos būtent pradinei restruktūrizavimo proceso stadijai – deryboms su kreditoriais dėl restruktūrizavimo plano tvirtinimo. Šioje stadijoje (jau iškėlus restruktūrizavimo bylą) įmonė turi parengti restruktūrizavimo planą. Jos savininkai ir kreditoriai balsuoja dėl šio plano, o galutinį sprendimą dėl jo tvirtinimo priima teismas. Šioje stadijoje itin svarbu išsaugoti įmonės gyvybingumą, todėl didžiausias dėmesys skiriamas jos veiklos tęsai, turto apsaugai ir naujų lėšų (finansavimo) gavimui.

Direktyvoje 2019/1023 nustatytos įmonės restruktūrizavimo priemonės (esminių sutarčių apsauga, individualių vykdymo veiksmų prieš skolininką laikinas sustabdymas, tarpinis finansavimas, restruktūrizavimo planui keliama reikalavimai ir jo tvirtinimo tvarka) yra nukreiptos būtent į pradinę restruktūrizavimo proceso stadiją, kai vyksta skolininko ir kreditorių derybos dėl restruktūrizavimo plano. Šių priemonių pagrindiniai tikslai siejami

23 2015 m. gegužės 20 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (ES) 2015/848 dėl nemokumo bylų (nauja redakcija), OL L 141, 2015 6 5, p. 19.

24 Reinhard Bork ir Kristin van Zwielen, *Commentary on the European Insolvency Regulation* (2nd ed) (Oxford University Press, 2022), 104.

būtent su įmonės gyvybingumo (jos vykdomos veiklos), galimybės ją tęsti išsaugojimu, taip skatinant kreditorius teigiamai vertinti įmonės veiklos perspektyvas. Be šių laikino pobūdžio restruktūrizavimo priemonių, Direktyvoje 2019/1023 nustatytas ir savo turtu disponuojančio skolininko principas (5 straipsnis), kuris, skirtingai nei kitos priemonės, nėra apribotas laiku ir jo taikymas siejamas ne su konkrečia restruktūrizavimo proceso stadija, bet apskritai su visu procesu nuo jo pradžios iki pabaigos. Būtent savo turtu disponuojančio skolininko principas laikytinas restruktūrizavimo proceso priemone, kuria siekiama sudaryti sąlygas įmonės valdymo organams viso proceso metu toliau vadovauti įmonei ir ne tik priimti visus su įmonės valdymu susijusius sprendimus, bet ir patiems taikyti restruktūrizavimo priemones, vykdyti restruktūrizavimo planą ir jame numatytas įmonės gyvybingumo išsaugojimo priemones.

Direktyvoje 2019/1023 ir jos parengiamuosiuose dokumentuose savo turtu disponuojančio skolininko principas išskirtas kaip viena svarbiausių restruktūrizavimo priemonių. Direktyvos parengiamuosiuose dokumentuose pabrėžiamas siekis skatinti valstybės nares sukurti sistemą, leidžiančią veiksmingai restruktūrizuoti finansinių sunkumų patiriančias perspektyvias įmones²⁵. Taip pat nurodyta, jog vienas iš esminių restruktūrizavimo proceso elementų turėtų būti galimybė skolininkui išsaugoti kasdienių įmonės veiklos operacijų kontrolę²⁶, o teismo ar nemokumo administratoriaus dalyvavimas turėtų būti minimalus²⁷. Vis dėlto Direktyvos 2019/1023 parengiamuosiuose dokumentuose nenurodyta, kaip suprantama įmonės „operacijų kontrolė“, kokie turėtų būti jos valdymo ypatumai iškelus restruktūrizavimo bylą.

Direktyvoje savo turtu disponuojančio skolininko principas siejamas su sieku sumažinti proceso išlaidas, skatinti skolininkus operatyviai reaguoti į mokumo problemas ir teikti prašymą dėl restruktūrizavimo bylos iškėlimo ankstyvame finansinių sunkumų etape. Nemokumo administratoriaus skyrimas neturėtų būti būtinas kiekvienu atveju ir priklausyti nuo teisminės institucijos sprendimo (direktyvos 30 konstatuojamoji dalis). Pažymėtina, kad Direktyva 2019/1023 suteikia teisę valstybėms narės nuspręsti kelis variantus dėl nemokumo administratoriaus dalyvavimo restruktūrizavimo procese: pirma, jis gali būti skiriamas automatiškai visada, antra, jis gali būti skiriamas, tik „esant poreikiui“, trečia, jis turi būti skiriamas esant konkrečiai nustatytiems atvejams²⁸.

Direktyvoje 2019/1023 neišdėstytas savo turtu disponuojančio skolininko principo turinys, tačiau pripažįstama, kad jis privalo būti nustatytas nacionaliniame restruktūrizavimo procese. Direktyvoje įtvirtinta šio principo samprata primena JAV bankroto kodekso 11 skyriuje įtvirtinto savo turtu disponuojančio skolininko principo turinį²⁹. Direktyvos 2019/1023 5 straipsnio 1 dalyje nurodyta, jog „[v]alstybės narės užtikrina, kad skolininkai, kurie taiko prevencinio restruktūrizavimo procedūras, ir toliau galėtų visiškai arba bent

25 2014 m. kovo 12 d. Komisijos rekomendacija dėl naujo požiūrio į verslo žlugimą ir nemokumą, C(2014) 1500 final.

26 *Ibid.*, 6 punktas.

27 *Ibid.*, 8 punktas.

28 McCormack, *supra note*, 13: 89.

29 *Ibid.*, 96.

iš dalies kontroliuoti savo turtą ir kasdienės savo įmonės veiklos operacijas“. Tai reiškia, kad restruktūrizavimo proceso modelis, nustatytas direktyvoje, visuomet grindžiamas savo turtu disponuojančio skolininko principu³⁰. Šio principo pripažinimas direktyvoje grindžiamas siekiu išvengti pernelyg didelių kaštų ir skatinti įmones kuo anksčiau pasinaudoti restruktūrizavimo procesu kuo ankstesnėje finansinių sunkumų stadijoje³¹.

Kaip tam tikras savo turtu disponuojančio skolininko principo taikymo ir kreditorių interesų apsaugos balansas direktyvoje nustatytas ne šio principo taikymo ribojimas, o nemokumo administratoriaus paskyrimas. Direktyvos 2019/1023 5 straipsnio 2 dalyje numatyta, kad, „[k]ai būtina, teisminė arba administracinė institucija sprendimą dėl restruktūrizavimo srities specialisto paskyrimo priima kiekvienu atskiru atveju, išskyrus tam tikras aplinkybes, kai valstybės narės gali reikalauti kiekvienu atveju paskirti tokį specialistą privalomai“.

ES nemokumo teisėje taip pat nustatyta, kad tam tikrais atvejais nemokumo administratorius privalo būti skiriamas restruktūrizavimo procese. Remiantis Direktyvos 2019/1023 5 straipsnio 3 dalimi, „[v]alstybės narės sudaro galimybes paskirti restruktūrizavimo srities specialistą, kuris padėtų skolininkui ir kreditoriams derėtis dėl plano ir jį rengti bent šiais atvejais: a) jei teisminė arba administracinė institucija nustato bendrą atskirų vykdymo užtikrinimo priemonių sustabdymą pagal 6 straipsnio 3 dalį ir jei teisminė arba administracinė institucija nusprendžia, kad toks specialistas yra būtinas šalių interesams apsaugoti; b) jei restruktūrizavimo planą teisminė arba administracinė institucija turi patvirtinti taikydama prieštaraujančių kreditorių grupių nuomonės nepaisymą, kaip nustatyta 11 straipsnyje; arba c) jei to prašo skolininkas arba kreditorių dauguma su sąlyga, kad pastaruoju atveju specialistui skirtas išlaidas padengia kreditoriai.“

Taigi ES nemokumo teisėje nustatyta, kad savo turtu disponuojančio skolininko principas yra vienas esminių restruktūrizavimo procese ir jo taikymas turėtų būti siejamas su mažesniais šio proceso kaštais, be to, turėtų skatinti įmonės valdymo organus operatyviai reaguoti į nemokumo problemas ir inicijuoti restruktūrizavimo procesą. Vertinant Direktyvoje 2019/1023 nustatytą savo turtu disponuojančio skolininko principą, galima teigti, kad jo taikymas visų pirma turi būti susijęs su veiksmingo restruktūrizavimo proceso užtikrinimu. Taip pat direktyvoje numatytas nemokumo administratoriaus paskyrimas restruktūrizavimo procese, pagal bendrą taisyklę suteikiant teisę teisminei institucijai nuspręsti dėl jo paskyrimo būtinumo ir nustatant konkrečius atvejus, kada šis paskyrimas restruktūrizavimo procese yra būtinas. Kitų taisyklių dėl savo turtu disponuojančio skolininko principo taikymo Direktyvoje 2019/1023 nėra. Šio principo nustatymas reiškia, kad būtent įmonės valdymo organai turi geriausias galimybes įgyvendinti restruktūrizavimo procese taikomas priemones.

Tiek Direktyvos 2019/1023 parengiamuosiuose dokumentuose, tiek pačioje direktyvoje nemokumo administratoriaus skyrimas restruktūrizavimo procese siejamas su tam tikro skolininko ir kreditorių interesų balanso užtikrinimu. Laikoma, kad, įprastai suteikus

30 Dammann, *supra* note, 8: 97.

31 *Ibid.*, 98.

skolininkui teisę toliau pačiam spręsti dėl įmonės valdymo, jos kreditorių interesų apsaugai gali būti tikslinga paskirti nemokumo administratorių. Sprendžiant dėl nemokumo administratoriaus paskyrimo, pripažįstama, kad teismui suteikiama diskrecija nuspręsti, ar nemokumo administratorius turėtų būti skiriamas. Kitaip tariant, nemokumo administratoriaus paskyrimas kiekviename restruktūrizavimo procese nėra būtinas³². Aplinkybės, kurioms esant nemokumo administratorius turėtų būti skiriamas, siejamos su tuo, ar teismas laiko, kad jo paskyrimas yra būtinas siekiant užtikrinti skolininko veiklos stebėseną (angl. *supervision*), ar pats skolininkas gali būti suinteresuotas nemokumo administratoriaus paskyrimu, siekdamas pagalbos derybose su kreditoriais, taip pat didesnio jų pasitikėjimo³³.

Šios Direktyvos 2019/1023 nuostatos taip pat perkeltos į Lietuvos nemokumo teisę. Nors savo turto disponuojančio skolininko principas JANĮ buvo įtvirtintas dar iki direktyvos perkėlimo, direktyvos įgyvendinimas reikšmingas aiškinant šį principą pagal joje nustatytus tikslus ir nustatant atvejus, kai restruktūrizavimo procese turi būti skiriamas nemokumo administratorius. JANĮ 102 straipsnio 1 dalyje reglamentuojama, kad „[j]uridinio asmens veiklai restruktūrizavimo proceso metu vadovauja, jo turtą valdo, naudoja ir juo disponuoja juridinio asmens vadovas arba kitas valdymo organo pareigas vykdančias asmuo, kai pagal atitinkamos teisinės formos juridinius asmenis reglamentuojančius teisės aktus juridinis asmuo neprivalo turėti vadovo, vadovaudamasis atitinkamo juridinio asmens teisinę formą reglamentuojančiu įstatymu“. Ši teisės norma iš esmės atitinka anksčiau Lietuvos Respublikos įmonių restruktūrizavimo įstatyme nustatytą savo turto disponuojančio skolininko principą.

Direktyvos 2019/1023 5 straipsnio 1 dalyje ir JANĮ 102 straipsnio 1 dalyje nustatytas savo turto disponuojančio skolininko principas formuluojamas imperatyviai, nurodant, kad restruktūrizavimo procese skolininkas (restruktūrizuojamos įmonės valdymo organai) toliau priima sprendimus, susijusius su įmonės valdymu. Toks imperatyvus reguliavimo metodas rodo, kad savo turto disponuojančio skolininko principas yra dominuojantis, esminis restruktūrizavimo procese. Vis dėlto šias normas aiškinant lingvistiškai galima išskirti ir tam tikrus skirtumus. Pirma, Direktyvos 2019/1023 5 straipsnio 1 dalyje šio principo taikymas siejamas su turto valdymu „visiškai ar iš dalies“, o JANĮ 102 straipsnio 1 dalyje jis siejamas su „absoliučiu“ turto valdymu, pripažįstant, kad įmonės valdymo organai restruktūrizavimo procese toliau savarankiškai nusprendžia, kaip turi būti valdomas turtas. Antra, direktyvos 5 straipsnio 1 dalyje šio principo taikymas siejamas su įmonės turto kontrole ir kasdienėmis įmonės veiklos operacijomis, o JANĮ 102 straipsnio 1 dalyje – su vadovavimu įmonės veiklai ir įmonės nuosavybės teisės į jai priklausančią turtą įgyvendinimu. Manytina, kad tokia principo samprata direktyvos 5 straipsnio 1 dalyje yra tikslesnė, aiškiau nusako jo tikslą.

Tai, kad įmonės vadovas toliau išlaiko kompetenciją vadovauti įmonei, reiškia ir JANĮ numatytą pareigą inicijuoti nemokumo (bankroto) bylą. Restruktūrizavimo procese, ypač patvirtinus restruktūrizavimo planą, kai jo vykdymo kontrolė gali būti neatliekama, įmonė

32 Dammann, *supra* note, 8: 101.

33 *Ibid.*, 101.

gali tapti nemoki. Nors Direktyvoje 2019/1023 ir JANĮ įmonės vadovui keliama atidumo, rūpestingumo pareiga siejama su įmonės nemokumo proceso inicijavimu, manytina, kad ir pradėjus restruktūrizavimo procesą įmonės vadovui taikoma pareiga stebėti įmonės mokumo situaciją, o įmonei tapus nemokiai jis privalo imtis priemonių apsaugoti įmonės ir jos kreditorių interesus.

3. Nemokumo administratoriaus funkcijų restruktūrizavimo procese įgyvendinimas ir (ne)suderinamumas su įmonės valdymo organų kompetencija

Pripažinus, kad restruktūrizavimo procese savo turtu disponuojančio skolininko principas yra dominuojantis, grindžiamas įmonės valdymo organų kompetencijos priimti su įmonės valdymu susijusius sprendimus šio proceso metu išsaugojimu, kyla klausimas, kokius veiksmus turėtų atlikti nemokumo administratorius, jei jis yra paskirtas šiame procese. Kaip tokiu atveju suderinti nemokumo administratoriaus funkcijas su įmonės valdymo organų atliekamomis funkcijomis? Ar nemokumo administratorius perima įmonės valdymo funkcijas (jų dalį), ar tiesiog veikia šalia įmonės valdymo organų? Kaip jo atliekamos funkcijos turėtų būti suderinamos su restruktūrizavimo proceso tikslais ir įmonės valdymo organų kompetencija?

JANĮ nustatytas nemokumo administratoriaus paskyrimo restruktūrizavimo procese modelis siejamas su neprivalomu nemokumo administratoriaus dalyvavimu šiame procese. JANĮ 35 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad „[r]estruktūrizavimo procesui administruoti gali būti skiriamas nemokumo administratorius“. Tai reiškia, kad įmonių restruktūrizavimo procese, skirtingai nei bankroto procese, nemokumo administratorius gali, bet neprivalo būti skiriamas. Įgyvendinant Direktyvos 2019/1023 nuostatas JANĮ papildytas 35 straipsnio 2¹ dalimi, kurioje pateiktas baigtinis sąrašas atvejų, kai nemokumo administratorius privalo būti skiriamas restruktūrizavimo procese. Remiantis JANĮ 35 straipsnio 3 dalimi, „[t]eismui teikti prašymą skirti nemokumo administratorių ir pasiūlyti jo kandidatūrą turi teisę: 1) juridinis asmuo; 2) kreditorių susirinkimas; 3) restruktūrizavimą inicijuojantis kreditorius, teikdamas pareiškimą teismui dėl restruktūrizavimo bylos iškėlimo“. Įstatyme nenurodyta, ar teismui toks prašymas skirti nemokumo administratorių yra privalomas, ar ne. Manytina, kad jei įstatyme nurodyti subjektai išreiškia valią, kad procese būtų paskirtas nemokumo administratorius, teismas tokį prašymą turėtų tenkinti. Vis dėlto teismas turi įvertinti siūlomą nemokumo administratoriaus kandidatūrą, visų pirma jo atitiktį nepriklausomumo ir nešališkumo reikalavimams (JANĮ 37 ir 38 straipsniai), nes nemokumo administratorius negali turėti asmeninio suinteresuotumo restruktūrizavimo procesu. Įstatyme nustatyti tik gana formalūs reikalavimai prašymui dėl nemokumo administratoriaus

paskyrimo (JANĮ 35 straipsnio 4 dalis)³⁴. Teismui, siekiančiam išspręsti klausimą dėl nemokumo administratoriaus paskyrimo, taip pat turėtų būti pateikta informacija, kodėl nemokumo procesui siūlomas administruoti konkretus nemokumo administratorius, ar jis atitinka įstatyme keliamus nepriklausomumo ir nešališkumo reikalavimus. Taip pat kartu su prašymu paskirti nemokumo administratorių teismui turi būti pateikiamas nemokumo administratoriaus sutikimas-deklaracija (JANĮ 36 straipsnio 3 dalis). Tai reiškia, kad nemokumo administratorius dar prieš prašymo skirti jį administruoti restruktūrizavimo procesą pateikimą turi duoti sutikimą, t. y. išreikšti savo valią, dėl konkretaus restruktūrizavimo proceso administravimo.

Įprastai nemokumo administratorius skiriamas teismo nutartimi, kuria iškeliamas nemokumo byla (JANĮ 26 straipsnio 1 dalies 3 punktas). Visgi įstatyme nenustatytas draudimas nemokumo administratorių restruktūrizavimo byloje paskirti ir vėlesnėje restruktūrizavimo proceso stadijoje. Teismų praktikoje nurodyta, kad nemokumo administratorius gali būti skiriamas restruktūrizavimo procese ir po restruktūrizavimo bylos iškėlimo³⁵. Tai rodo, kad poreikis paskirti nemokumo administratorių gali kilti ir vėliau nei nemokumo (restruktūrizavimo) bylos iškėlimo momentu. Visų pirma tokia situacija gali susiklostyti pradėjus derybas su kreditoriais dėl restruktūrizavimo plano, jį rengiant, taikant prevencinio restruktūrizavimo priemones, skirtas įmonės gyvybingumui išsaugoti. Todėl, poreikiui skirti nemokumo administratorių atsiradus jau po to, kai iškelta restruktūrizavimo byla, jis gali būti skiriamas ir vėlesnėje šio proceso stadijoje.

Taip pat kyla klausimas, ar nemokumo administratorius gali būti skiriamas ne visam restruktūrizavimo procesui, o tik konkrečiai jo stadijai ar konkrečioms veiksmams atlikti. Įmonių bankroto procese nemokumo administratorius skiriamas visam procesui ir turi atlikti jam priskirtas funkcijas, nebent yra atstatydinamas ir paskiriamas kitas nemokumo administratorius. Iš JANĮ 103 straipsnyje nustatytų nemokumo administratoriaus funkcijų matyti, kad jis turėtų būti skiriamas visam restruktūrizavimo procesui, t. y. iki sprendimo užbaigti restruktūrizavimo bylą priėmimo. Tokią išvadą leidžia daryti įstatymo nuostatos, kad nemokumo administratorius „informuoja juridinio asmens valdymo organus, kreditorių susirinkimą apie restruktūrizavimo plano nevykdymą arba netinkamą vykdymą ir kreipiasi į teismą dėl restruktūrizavimo bylos nutraukimo“ (JANĮ 103 straipsnio 1 dalies 5 punktas), „rengia restruktūrizavimo plano vykdymo ataskaitą ne rečiau kaip už kiekvieną juridinio asmens finansinių metų ketvirtį priežiūros institucijos nustatyta tvarka“ (JANĮ 103 straipsnio 1 dalies 9 punktas). Taigi paskirtas nemokumo administratorius restruktūrizavimo byloje turėtų dalyvauti iki jos pabaigos. Tačiau kyla klausimas, ar tokia išvada iš tiesų pagrįsta, nes įmonės valdymo organams atliekant jiems priskirtas funkcijas restruktūrizavimo procese nemokumo administratoriaus dalyvavimas visame procese gali būti netikslingas, ypač jei jo dalyvavimas buvo reikalingas konkrečioje restruktūrizavimo proceso

34 Prašyme paskirti nemokumo administratorių turi būti nurodyta ši informacija: 1) nemokumo administratoriaus vardas ir pavardė, jeigu jis fizinis asmuo, ar pavadinimas ir kodas, jeigu jis juridinis asmuo; 2) nemokumo administratoriaus eilės numeris Nemokumo administratorių sąraše; 3) duomenys ryšiams su nemokumo administratoriumi palaikyti (adresas, telefono numeris, elektroninio pašto adresas ir kiti).

35 Lietuvos apeliacinio teismo 2021 m. vasario 4 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2-204-585/2021.

stadijoje, pavyzdžiui, iki restruktūrizavimo plano patvirtinimo vykdant deryboms su kreditoriais. JANĮ nustatytas nemokumo administratoriaus funkcijų įgyvendinimo modelis restruktūrizavimo procese siejamas su jo dalyvavimu visame restruktūrizavimo procese, kuris gali tęstis daugiau nei 4 metus³⁶. Atsižvelgiant į tai, kad po restruktūrizavimo plano patvirtinimo toliau iš esmės vykdomos jame numatytos priemonės ir tęsiama įmonės veikla, svarstyтина, ar įstatyme neturėtų būti nustatyta galimybė skirti nemokumo administratorių konkrečiam restruktūrizavimo proceso etapui, o ne visam procesui.

ES ir Lietuvos nemokumo teisės nuostatas vertinant sistemiškai, galima teigti, kad nemokumo administratorius įmonių restruktūrizavimo procese ne pakeičia įmonės vadovą, bet veikia kartu su juo. Visgi kompetencijos pasidalijimas tarp įmonės valdymo organų ir nemokumo administratoriaus kelia klausimą, kokius veiksmus tokiu atveju restruktūrizavimo procese turėtų atlikti nemokumo administratorius. Ar jo paskyrimas yra savo turtu disponuojančio skolininko principo taikymo ribojimas? Kuriam laikotarpiui turėtų būti skiriamas nemokumo administratorius? Ar restruktūrizavimo proceso pradžioje paskirtas nemokumo administratorius turėtų dalyvauti šiame procese iki jo pabaigos? Ar nemokumo administratorius galėtų būti paskirtas tik konkrečiam restruktūrizavimo proceso etapui, pavyzdžiui, vykstant skolininko deryboms dėl restruktūrizavimo plano ir iki jo patvirtinimo?

Direktyvoje 2019/1023 nenustatyta, kokios yra nemokumo administratoriaus funkcijos nemokumo (restruktūrizavimo) procese. Vis dėlto tam tikri nemokumo administratoriaus veiksmai įvardyti direktyvoje pateiktoje nemokumo administratoriaus (restruktūrizavimo srities specialisto) sąvokos apibrėžtyje. Direktyvos 2 straipsnio 12 punkte nurodyta, kad „restruktūrizavimo srities specialistas – bet koks asmuo ar įstaiga, teisminės arba administracinės institucijos paskirti vykdyti visų pirma vieną ar kelias iš šių užduočių: a) padėti skolininkui ar kreditoriams parengti restruktūrizavimo planą arba dėl jo derėtis; b) prižiūrėti skolininko veiklą derybų dėl restruktūrizavimo plano laikotarpiu ir apie ją pranešti teisminei arba administracinei institucijai; c) derybų laikotarpiu perimti dalinę skolininko turto arba reikalų kontrolę“.

Direktyvoje 2019/1023 nemokumo administratoriaus (restruktūrizavimo srities specialisto) sąvoka siejama su dviejų rūšių funkcijomis. Pirma, ji siejama su pradine ir neretai pagrindine restruktūrizavimo proceso stadija – skolininko ir kreditorių derybomis dėl restruktūrizavimo plano projekto parengimo. Direktyvoje nemokumo administratoriaus dalyvavimas šioje stadijoje siejamas su nemokumo administratoriaus pagalba rengiant restruktūrizavimo planą ar vykdant derybas dėl jo. Restruktūrizavimo planas yra esminis restruktūrizavimo proceso dokumentas, kuriame nurodoma, kokiomis priemonėmis vykstant restruktūrizavimo procesui bus išsaugomas įmonės gyvybingumas, kaip įmonė bus valdoma šio proceso metu. Antra, jo dalyvavimas siejamas su įmonės veiklos priežiūra derybų dėl restruktūrizavimo plano rengimo laikotarpiu ir dalinės įmonės turto ar reikalų

36 Remiantis JANĮ 105 straipsniu, maksimali restruktūrizavimo plano įgyvendinimo trukmė yra 4 metai, tačiau bendras restruktūrizavimo proceso terminas gali būti ir ilgesnis, įskaičiuojant terminą, per kurį nuo restruktūrizavimo bylos iškėlimo teismui turi būti pateikiamas tvirtinti restruktūrizavimo planas.

kontrolės perėmimu. Šios nemokumo administratoriaus funkcijos iš esmės sietinos su pradiniu restruktūrizavimo proceso etapu, kai tarp skolininko ir jo kreditorių vyksta derybos dėl restruktūrizavimo plano. Tokių funkcijų tikslas yra sudaryti sąlygas vykdyti įmonės veiklą, kol vyksta derybos su kreditoriais. Vis dėlto atsižvelgiant į nemokumo administratoriaus (restruktūrizavimo srities specialisto) apibrėžtį direktyvoje, kyla klausimas, ar jis gali būti skiriamas tik skolininko ir kreditorių derybų dėl restruktūrizavimo plano stadijoje, ar taip pat turėtų toliau dalyvauti restruktūrizavimo procese iki jo pabaigos. Manytina, kad direktyvoje nemokumo administratoriaus dalyvavimas nemokumo procese sietinas ne su kontrolės funkcijomis, o būtent su joje nustatytų prevencinio restruktūrizavimo priemonių naudojimu ir ypač derybomis su kreditoriais dėl restruktūrizavimo plano. Tai leidžia daryti išvadą, jog direktyvoje nereikalaujama, kad nemokumo administratoriaus dalyvautų visame restruktūrizavimo procese. Taip pat, direktyvoje nesant išsamaus nemokumo administratoriaus funkcijų sąrašo, laikytina, kad tai, kokias konkrečias funkcijas jis turėtų atlikti šiame procese, gali būti nustatyta valstybių narių nacionalinėje teisėje.

JANĮ, skirtingai nei Direktyvoje 2019/1023, nėra pateikta nemokumo administratoriaus apibrėžtis, tačiau reglamentuojama, kokias funkcijas, teises ir pareigas jis turi bankroto ar restruktūrizavimo procesuose. JANĮ 103 straipsnyje pateiktas nebaigtinis sąrašas nemokumo administratoriaus funkcijų, kurias jis turi atlikti šiame procese. Teismų praktikoje pripažįstama, kad šiame procese nemokumo administratoriaus atliekami veiksmai siejami su *kontrolės, priežiūros, konsultavimo bei informavimo funkcijomis*³⁷. Toks skirstymas teismų praktikoje rodo, kad nemokumo administratoriaus funkcijos siejamos ne tik su pavieniais veiksmais, pavyzdžiui, dalyvavimu derybose su kreditoriais dėl restruktūrizavimo plano, bet ir su restruktūrizavimo proceso teisėtumo užtikrinimu, nes jo kompetencijai priskiriama atlikti veiksmus, susijusius su šiame procese dalyvaujančių asmenų, visų pirma restruktūrizuojamos įmonės valdymo organų, priimamų sprendimų vertinimu.

Vertinant JANĮ 103 straipsnio 1 dalyje nurodytas nemokumo administratoriaus funkcijas, galima teigti, kad jos yra susijusios su restruktūrizavimo plano rengimu ir jo vykdymo kontrole. Nuostatos, susijusios su restruktūrizavimo plano rengimu ir jos vykdymo kontrole, išdėstytos JANĮ 103 straipsnio 1 dalies 2–5 ir 9 punktuose. Kitos nemokumo administratoriaus funkcijos susijusios su reikšmingos informacijos suteikimu (JANĮ 103 straipsnio 1 dalies 6 punktas), kreditorių kolektyvinių teisių įgyvendinimu (JANĮ 103 straipsnio 1 dalies 7, 8 ir 10 punktai). Tokios įstatyme reglamentuojamos nemokumo administratoriaus funkcijos rodo, kad jis nepakeičia įmonės valdymo organų ir neatlieka jokių su įmonės valdymu ir (ar) jos atstovavimu susijusių veiksmų. Taip pat nemokumo administratorius neperima ir būtent įmonės valdymo organams nustatytos kompetencijos atlikti jiems priskirtas pareigas restruktūrizavimo procese. Pavyzdžiui, nors nemokumo administratorius turi priemonių parengti ir įgyvendinti restruktūrizavimo planą, už jo parengimą atsako būtent įmonės vadovas³⁸. Įstatyme nustatytas funkcijas nemokumo administratorius įgyvendina savarankiškai, atsižvelgdamas į restruktūrizavimo proceso tikslus. Todėl, pavyzdžiui,

37 Lietuvos apeliacinio teismo 2025 m. rugpjūčio 14 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2-773-790/2025.

38 Lietuvos apeliacinio teismo 2024 m. sausio 30 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2-95-467/2024.

kreditorių susirinkimas neturi teisės priimti sprendimo įpareigoti, kaip nemokumo administratorius turėtų įgyvendinti jam įstatyme nustatytas funkcijas³⁹.

JANĮ 103 straipsnio 2 dalyje reglamentuojamos nemokumo administratoriaus teisės. Iš esmės didžioji dalis nustatytų kreditorių teisių yra susijusius su nemokumo administratoriaus teise gauti reikšmingą informaciją. Nemokumo administratoriaus teisė gauti informaciją apima teisę gauti informaciją apie administruojamą įmonę (JANĮ 103 straipsnio 2 dalies 1 punktas) ir informaciją iš kitų trečiųjų asmenų (JANĮ 103 straipsnio 2 dalies 2 punktas), informaciją apie juridinio asmens valdymo organų ir kreditorių susirinkimo, kreditorių komiteto sprendimus (JANĮ 103 straipsnio 2 dalies 4 punktas), kitų dalyvaujančių byloje asmenų dokumentų kopijas (JANĮ 103 straipsnio 2 dalies 5 punktas). Taip pat nemokumo administratoriui suteikiama teisė dalyvauti svarstant restruktūrizavimo plano projektą (JANĮ 103 straipsnio 2 dalies 3 punktas) ir juridinio asmens valdymo organų susirinkimuose, posėdžiuose (JANĮ 103 straipsnio 2 dalies 7 punktas). Šios nemokumo administratoriaus teisės suteikia galimybę gauti jo funkcijoms įgyvendinti reikalingą informaciją. Vienintelė teisė reikalauti atlikti veiksmus, susijusius su įmonės valdymu, yra nemokumo administratoriaus teisė kreditorių susirinkimo pritarimu reikalauti, kad juridinis asmuo samdytų auditorių arba audito įmonę, ekspertus (JANĮ 103 straipsnio 2 dalies 6 punktas).

Kol kas jurisprudencija, kurioje aiškinamos JANĮ nustatytos nemokumo administratoriaus funkcijos ir teisės, atskleidžia, kad nemokumo administratorius nepakeičia įmonės valdymo organų, jie toliau priima su įmonės valdymu susijusius sprendimus. Teismų praktikoje aiškinant JANĮ 103 straipsnyje nustatytas nemokumo administratoriaus funkcijas nurodoma, kad įmonės vadovas restruktūrizavimo procese yra „atsakingas ir už ūkinės komercinės veiklos vykdymą (organizavimą), o nemokumo administratorius iš esmės koordinuoja patį restruktūrizavimo procesą“⁴⁰. Be to, pažymima, kad „<...> restruktūrizuojamo juridinio asmens valdymo organų teisė priimti sprendimus dėl juridinio asmens valdymo nėra apribota“⁴¹. Tai rodo, kad pagal teismų praktiką nemokumo administratorius restruktūrizavimo procese neperima iš įmonės vadovo jos valdymo, o tik atlieka savo kompetencijai priskirtus veiksmus, susijusius su restruktūrizavimo proceso eiga. Taip pat byloje, kurioje buvo sprendžiamas klausimas, ar nemokumo administratorius turi teisę būti paskirtas administruoti tos pačios įmonės restruktūrizavimo procesą, nurodyta, jog „<...> vien tai, kad asmuo restruktūrizavimo procese atliko administravimo veiksmus, nereiškia, jog toks asmuo laikytinas su atsakove (jos vadovu, kitais valdymo organais) susijusiu asmeniu, vykdančiu restruktūrizuojamo asmens vadovavimo funkcijas“⁴². Todėl galima teigti, kad nemokumo administratorius neperima įmonės valdymo organų funkcijų ir restruktūrizavimo proceso metu įmonės valdymo organai toliau vadovauja įmonei pagal Lietuvos Respublikos akcinių bendrovių įstatyme ir kituose įstatymuose bei įmonės vidaus dokumentuose nustatytą kompetenciją.

39 Lietuvos apeliacinio teismo 2022 m. sausio 13 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2-69-881/2022.

40 Lietuvos apeliacinio teismo 2023 m. spalio 10 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2-951-407/2023.

41 Lietuvos apeliacinio teismo 2025 m. sausio 28 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2-149-450/2025.

42 Lietuvos apeliacinio teismo 2025 m. rugpjūčio 14 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2-773-790/2025.

Byloje, kurioje spręstas klausimas dėl teismo leidimo leisti parduoti restruktūrizuojamai įmonei priklausančią turtą, konstatuota, jog nemokumo administratorius kartu su įmonės vadovu atsako, kad už turto pardavimą gautos lėšos būtų panaudotos tinkamai⁴³. Taip pat pripažįstama, kad, jei yra paskirtas nemokumo administratorius, būtent jam ir turėtų būti teikiami kreditorių reikalavimai, nes įstatymo nuostatos, reglamentuojančios kreditorių reikalavimų pareiškimo ir pateikimo tvarką, bankroto ir restruktūrizavimo procesams yra vienodos (JANĮ 41–42 straipsniai)⁴⁴. Tai reiškia, kad nemokumo administratorius restruktūrizavimo procese turi atlikti ne tik konkrečiai JANĮ 103 straipsnyje nustatytus, bet ir kitus tiesiogiai su jo funkcijomis, numatytais JANĮ, susijusius veiksmus. Be to, jam suteikiama teisė skusti kreditorių susirinkimo sprendimus (JANĮ 55 straipsnio 2 dalies 3 punktas).

Vis dėlto nors nemokumo administratorius neperima įmonės valdymo organų funkcijų ir restruktūrizavimo proceso, kyla klausimas, kokius konkrečius veiksmus su JANĮ aiškinimo praktikoje išskirtais *kontrolės, priežiūros, konsultavimo bei informavimo* veiksmais nemokumo administratorius turi teisę atlikti. Ar jis turi teisę ginčyti įmonės valdymo organų, savininkų priimtus sprendimus? Ar gali ginčyti įmonės iki ar po restruktūrizavimo bylos sudarytus sandorius? Įstatyme nesant leidimo ar draudimo atlikti tokius veiksmus, kyla klausimas, kokia yra nemokumo administratoriaus kompetencija? Ar jam suteikiama teisė reikšti ieškinį (lot. *locus standi*) įmonės ir (ar) jos kreditorių interesais, jei ginčijamas veiksmas būtų susijęs su restruktūrizavimo procesu?

Viena svarbiausių nemokumo administratoriaus funkcijų įmonių bankroto procese yra įmonės iki bankroto bylos iškėlimo sudarytų sandorių teisėtumo patikra (JANĮ 64 straipsnis). Nemokumo administratorius, įvykdęs pareigą patikrinti įmonės sudarytus sandorius, turi spręsti, ar ginčyti iki tol sudarytus sandorius. Būtent įmonės sudarytų neteisėtų sandorių ginčijimas (nuginčijimas) ir restitucijos taikymas grąžinant neteisėtai įmonės perleistą turtą yra viena iš pagrindinių priemonių, leidžiančių bankroto procese surinkti kuo daugiau bankrutuojančios įmonės turto. Nors restruktūrizavimo procesas nėra nukreiptas į įmonės sudarytų sandorių patikrą, pagal neteisėtus sandorius iki restruktūrizavimo proceso įmonės perleisto turto susigrąžinimas taip pat galėtų prisidėti prie įmonės restruktūrizavimo proceso tikslų. Ar nemokumo administratorius turi atlikti įmonės iki restruktūrizavimo proceso sudarytų sandorių patikrą, ar turi reikalausti įmonės vadovo pateikti duomenis apie iki šio proceso pradžios vykdytą veiklą, sudarytus sandorius?

Teismų praktikoje pasitaikė atvejų, kai nemokumo administratorius (restruktūrizavimo administratorius) pareiškė *actio Pauliana* ieškinį, kuriuo prašė pripažinti įmonės, kurią jis administravo, sudarytus sandorius (paskolos sandorius ir atliktus mokėjimus) negaliojančiais. Pirmosios instancijos teismas nemokumo administratoriaus ieškinį tenkino. Apeliacinės instancijos teismas sprendimą paliko nepakeistą. Kasacinis teismas, spręsdamas klausimą, ar nemokumo administratorius turi teisę ginčyti įmonės iki restruktūrizavimo proceso sudarytus sandorius, vertino, kokios yra nemokumo administratoriaus funkcijos

43 Lietuvos apeliacinio teismo 2024 m. balandžio 11 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2-274-881/2024.

44 Lietuvos apeliacinio teismo 2020 m. gruodžio 8 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2-1824-881/2020.

šiam procese ir kaip jos turėtų būti derinamos su savo turtu disponuojančio skolininko principu. Spręsdamas šį klausimą, kasacinis teismas, pirma, nurodė, kad restruktūrizavimo procesą reglamentuojančios ĮRĮ nuostatos nesuteikia teisės restruktūrizavimo administratoriui teisės ir (ar) pareigos „<...> peržiūrėti įmonės iki restruktūrizavimo bylos iškėlimo sudarytus sandorius ir, esant pagrindui, juos ginčyti teisme“. Antra, teismas pripažino, kad nemokumo administratoriaus teisės nustatytos įstatyme ir jos negali būti aiškinamos plečiamai. Trečia, teismas nurodė, kad bankroto ir restruktūrizavimo procesų tikslai skiriasi, todėl tai, kad ĮRĮ nenustatyta nemokumo administratoriaus teisė ginčyti iki įmonės restruktūrizavimo proceso sudarytus sandorius, nėra įstatymo spraga. Atsižvelgdamas į tai, kasacinis teismas nusprendė, kad nemokumo administratorius „neturi teisės restruktūrizuojamos įmonės vardu ginčyti tokios įmonės iki restruktūrizavimo bylos jai iškėlimo sudarytus sandorius“. Taigi teismas, gavęs tokį nemokumo administratoriaus ieškinį, turėtų atsisakyti jį priimti, nes nemokumo administratorius teisės reikšti ieškinį įmonės vardu ir interesais neturi.

Formuojama tokia kasacinio teismo praktika laikytina pagrįsta, tinkamai nustatančia nemokumo administratoriaus ir įmonės valdymo organų kompetencijos suderinamumą. Nemokumo administratoriaus stebėjimo ir kontrolės funkcijų atlikimas neturėtų būti suprantamas kaip įmonės valdymo organų kompetencijos perėmimas ir jos iki restruktūrizavimo proceso vykdytos veiklos įvertinimas. Pripažinus, kad nemokumo administratorius restruktūrizavimo procese neperima įmonės valdymo organams priskirtų funkcijų, tai atitinkamai reiškia, kad jis neįgyja ir materialinio bei procesinio suinteresuotumo reikšti ieškinį restruktūrizuojamos įmonės vardu. Visgi nemokumo administratorius, nustatęs, kad įmonės sandoriai gali būti ginčijami siekiant restruktūrizavimo proceso tikslų, turėtų informuoti apie tai įmonės valdymo organus ir (ar) įmonės kreditorius. Toks informavimas leistų ne tik pačiai įmonei, bet ir jos kreditoriams įvertinti įmonės restruktūrizavimo perspektyvas. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekse nėra nustatyta, kad nemokumo administratorius turėtų teisę atstovauti įmonei restruktūrizavimo proceso metu teisme, šią kompetenciją toliau išsaugo įmonės valdymo organai.

Taip pat vertinant nemokumo administratoriaus kompetenciją kyla klausimas, ar jis turi teisę ginčyti restruktūrizavimo procese įmonės sudarytus sandorius arba kitus jos vadovo ar savininkų priimtus sprendimus. Kokių veiksmų turėtų imtis nemokumo administratorius, nustatęs, kad įmonės vadovo ar jos savininkų priimami sprendimai gali turėti neigiamos įtakos įmonės restruktūrizavimui, pavyzdžiui, pažeidžia restruktūrizavimo planą, menkina įmonės gyvybingumo išsaugojimo galimybes?

JANĮ nustatytos nemokumo administratoriaus funkcijos restruktūrizavimo procese ir formuojama teismų praktika leidžia teigti, kad nemokumo administratorius šiame procese atlieka su įmonės restruktūrizavimu susijusių priemonių taikymo kontrolę, stebėseną, tačiau neperima įmonės valdymo. Priešingos išvados nesuponuoja ir Direktyvoje 2019/1023 nustatytas savo turtu disponuojančio skolininko principas, nemokumo administratoriaus samprata (jo funkcijos) ir formuojama teismų praktika. Vis dėlto nemokumo administratorius, nustatęs, kad įmonės valdymo organų ir (ar) jos savininkų veiksmai kelia grėsmę

restruktūrizavimo tikslams, įmonės gyvybingumo išsaugojimui, apie tai turėtų informuoti įmonę ir (ar) jos kreditorius ir teikti pasiūlymus, kaip užtikrinti tinkamą įmonės restruktūrizavimą.

Išvados

1. Savo turtu disponuojančio skolininko principas yra vienas svarbiausių nemokumo teisės principų, nusakančių restruktūrizavimo proceso esmę ir sudarančių prielaidas užtikrinti šio proceso veiksmingumą. Jo tikslas – užtikrinti įmonės valdymo organų teisę viso restruktūrizavimo proceso metu toliau valdyti įmonę ir priimti su jos valdymu susijusius sprendimus. Šio principo taikymas iš esmės leidžia pasiekti restruktūrizavimo proceso tikslus, nes proceso metu įmonė turi toliau vykdyti ūkinę komercinę veiklą ir būtent įmonės valdymo organai gali (turi) priimti veiksmingiausius su jos valdymu susijusius sprendimus. Taip pripažįstama, kad valstybė turi sudaryti galimybes pačiai įmonei be valstybės įgaliojimo asmens (nemokumo administratoriaus) paskyrimo išspręsti savo nemokumo problemas. Šio principo taikymas atskleidžia ir tam tikrą vertybinį restruktūrizavimo proceso kriterijų – įmonės valdymo organų kompetencijos išsaugojimą ir galimybę pačiai išspręsti savo nemokumo problemas.
2. Savo turtu disponuojančio skolininko principo turinys ES ir Lietuvos nemokumo teisėje iš esmės yra panašus. Pagrindinės šio principo taisyklės, numatytos Direktyvoje 2019/1023, yra perkeltos į Lietuvos nemokumo teisę. Direktyvoje šio principo taikymas siejamas su veiksmingesniu restruktūrizavimo priemonių įgyvendinimu, o JANĮ – su įmonės turto valdymu ir ūkinės komercinės veiklos vykdymu. Direktyvoje savo turtu disponuojančio skolininko principo taikymas suderinamas su nemokumo administratoriaus paskyrimu, nustatant konkrečius atvejus, kada jis turi būti skiriamas.
3. Įmonės valdymo organai restruktūrizavimo procese toliau išlaiko savo kompetenciją ir priima visus su įmonės valdymu susijusius sprendimus. Nemokumo administratoriaus funkcijos turi būti susijusios su jo teikiama pagalba įmonei derantis su kreditoriais dėl restruktūrizavimo plano, padedant įmonei ieškoti jos gyvybingumo išsaugojimo būdų ir taikant įstatyme nustatytas restruktūrizavimo priemones. Tai, kad nemokumo administratorius nepakeičia įmonės valdymo organų, rodo ir pagrįstai formuojama teismų praktika, kurioje pripažįstama, kad jis neturi teisės kreiptis į teismą restruktūrizuojamos įmonės vardu ir reikšti reikalavimus teisme. Vis dėlto nemokumo administratorius, įgyvendindamas restruktūrizavimo proceso stebėjimo ir kontrolės funkcijas, turėtų informuoti įmonę ir (ar) jos kreditorius dėl neteisėtų sandorių, netinkamai taikomų restruktūrizavimo priemonių ar restruktūrizavimo plano netinkamo vykdymo ir taip sudaryti sąlygas veiksmingam restruktūrizavimo procesui.

APPLICATION OF THE PRINCIPLE OF DEBTOR IN POSSESSION IN CORPORATE RESTRUCTURING PROCEEDINGS

Remigijus Jokubauskas

Mykolas Romeris University, Lithuania

Summary. *Corporate restructuring is a measure which seeks to preserve a company with solvency problems. One of the essential features of the restructuring process is that the company's activities continue to be managed by the company's management bodies during this process (debtor in possession principle), but in certain cases an insolvency administrator may also be appointed to administer this process. This article examines the content of the principle of debtor in possession, analyzes why it is applied in the restructuring process and how its application allows achieving the goals of the restructuring process. It analyzes the content of this principle in the insolvency law of the European Union and Lithuania and what are the functions of the insolvency administrator after his appointment in the restructuring process. It also examines what functions the insolvency administrator should perform in the restructuring process and how the functions performed by him are compatible with the competence of the company's director.*

Keywords: *restructuring, debtor in possession principle, insolvency practitioner.*

Remigijus Jokubauskas, Mykolo Romerio universiteto Teisės mokyklos Privatinės teisės instituto docentas, socialinių mokslų (teisės) daktaras. Mokslinių tyrimų kryptys: civilinis procesas, nemokumas, vykdymo procesas.

Remigijus Jokubauskas, Associate Professor at the Institute of Private Law at the Law School at Mykolas Romeris University, Doctor of Social Sciences (Law). Research interests: civil proceedings, insolvency, enforcement proceedings.

STRATEGINIAI IEŠKINIAI DĖL VISUOMENĖS DALYVAVIMO (SLAPP) KAIP VIENA IŠ PIKTNAUDŽIAVIMO PROCESINĖMIS TEISĖMIS FORMŲ

Artur Doržinkevič

Mykolo Romerio universiteto Teisės mokyklos
Privatinės teisės institutas
Elektroninis paštas: artdorzinkevic@mruni.eu

Mykolas Kirkutis

Mykolo Romerio universiteto Teisės mokyklos
Privatinės teisės institutas
Elektroninis paštas: mkirkutis@mruni.eu

Pateikta 2025 m. spalio 27 d., parengta spaudai 2026 m. sausio 12 d.

DOI: 10.13165/JUR-25-32-2-08

Santrauka. Straipsnyje analizuojami strateginiai ieškiniai dėl visuomenės dalyvavimo (SLAPP). Išskiriami bendrieji piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis požymiai ir SLAPP įvertinami kaip viena iš galimų piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis formų. Apibūdinamos teisinės vertybės, kurios pažeidžiamos reiškiant SLAPP, ir išskiriami teisiniai subjektai, galintys reikšti SLAPP. Straipsnyje įvertinama ir SLAPP objektyvioji pusė, t. y. pati veika, padariniai, priežastinis ryšys ir kitos aplinkybės, būdingos SLAPP. Be to, aptariama SLAPP subjektyvioji pusė, t. y. vertinama, ar SLAPP gali būti reiškiamas tyčia, ar ir per neatsargumą. Galiausiai straipsnyje analizuojamos apsaugos nuo SLAPP procedūros, skirtos atsakovams apsaugoti. Straipsnyje vertinamos tiek nacionalinės, tiek Europos Sąjungos teisėje numatomos priemonės ir jų efektyvumas užtikrinant teisę į teisingą teismą. Tyrimė analizuojamas CPK pakeitimo projektas, kuriuo siekiama atnaujinti SLAPP institutą Lietuvoje, ir vertinama šiuo metu Lietuvoje susiformavusi teismų praktika dėl SLAPP.

Reikšminiai žodžiai: SLAPP, strateginiai ieškiniai, piktnaudžiavimas procesu, piktnaudžiavimas procesinėmis teisėmis, teisė kreiptis į teismą.

Įvadas

Paprastai pripažįstama, kad draudimo piktnaudžiauti teise institutas įvairiose valstybėse įgyvendinamas skirtingai, nes sutariama tik dėl kai kurių bendrų terminų vartojimo¹. Vis dėlto pastaruoju metu Europos Sąjungos (toliau – ES) lygmeniu galima įžvelgti tendencijų harmonizuoti tam tikrus piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis aspektus, vienas iš jų – ieškovo piktnaudžiavimas reiškiant strateginius ieškinius dėl visuomenės dalyvavimo (toliau – SLAPP). 2022 m. duomenimis, laikotarpiu nuo 2010 iki 2021 m. Europoje buvo pareikšta 570 SLAPP, tačiau tai tik maža dalis SLAPP bylų realybės Europoje: dauguma SLAPP taikinių (atsakovų) apie tokius ieškinius nepraneša, nes, be visų kitų aplinkybių, bijo patirti tolesnius ieškovo persekiojimo veiksmus². Būtent todėl tiek nacionaliniu³, tiek tarptautiniu (ES⁴, Europos Tarybos⁵) lygiu teisinis reglamentavimas, susijęs su strateginių ieškinių dėl visuomenės dalyvavimo prevencija, tapo vienu iš įstatymų leidėjo prioritetų civilinio proceso srityje. Taigi įstatymų leidėjai kuria įvairius mechanizmus kovai su SLAPP (angl. *anti-SLAPP procedures*; toliau – apsaugos nuo SLAPP procedūros).

SLAPP savo esme yra piktnaudžiavimas viena fundamentaliausių žmogaus teisių – teise į teisminę gynybą⁶. Toks piktnaudžiavimas pasireiškia netinkamai įgyvendinant procesinę teisę kreiptis į teismą. Vertinant SLAPP institutą iš pirmo žvilgsnio, būtų galima teigti, kad SLAPP yra piktnaudžiavimas teise arba viena iš jos formų. Dar 2009 metais atliktame disertaciniame tyrime A. Brazdeikis pažymi, kad piktnaudžiavimo procesine teise atvejų sąrašas nėra baigtinis, nes valstybių įstatymuose nesistengiama apibrėžti konkrečius

1 Michael Byers, „Abuse of Rights: An Old Principle, A New Age“, *McGill Law Journal* 47 (2002): 392.

2 Coalition Against SLAPPs in Europe (CASE), *Shutting Out Criticism: How SLAPPs Threaten European Democracy* (March 2022), 3, žiūrėta 2025 m. lapkričio 17 d., <https://www.the-case.eu/wp-content/uploads/2023/08/20230703-CASE-UPDATE-REPORT-2023-1.pdf>.

3 2022 m. gruodžio 31 d. įsigaliojo CPK 142, 296, 297 straipsnių pakeitimo ir kodekso papildymo 95¹ straipsniu įstatymas, kuriuo įtvirtintos apsaugos nuo SLAPP procedūros Lietuvoje.

4 Reaguodamos į SLAPP padažnėjimą Europos šalyse, kelios nevyriausybinės organizacijos 2020 m. gruodžio mėn. viešai skatino ES lygmeniu numatyti mechanizmus, skirtus kovai su SLAPP (Linda M. Ravo, Justin Borg-Barthet ir Xandra E. Kramer, „Protecting Public Watchdogs Across the EU: A Proposal for an EU Anti-SLAPP Law“, žiūrėta 2025 m. lapkričio 17 d., https://dq4n3btxm8c9.cloudfront.net/files/zkecf9/Anti_SLAPP_Model_Directive.pdf), o 2024 m. balandžio 11 d. Europos Parlamento ir Taryba priėmė Direktyvą (ES) 2024/1069 dėl asmenų, užsiimančių visuomenės dalyvavimo veikla, apsaugos nuo akivaizdžiai nepagrįstų ieškinių ar piktnaudžiaujamojo pobūdžio teismo procesų (strateginiai ieškiniai dėl visuomenės dalyvavimo).

5 2024 m. balandžio 5 d. Europos Tarybos Ministrų komiteto rekomendacija CM/Rec(2024)2 valstybėms narėms dėl kovos su strateginių ieškinių prieš visuomenės dalyvavimą (SLAPP) naudojimu, žiūrėta 2025 m. lapkričio 17 d., <https://rm.coe.int/0900001680af2805>.

6 Teisė į teisminę gynybą yra sudėtingo pobūdžio teisė, kurioje reikia skirti, pirma, subjektinę procesinę teisę kreiptis į teismą dėl teisminės gynybos, antra – subjektinę materialinę teisę į to reikalavimo, kurio gynybos siekia besikreipiantis asmuo, patenkinimą (žr. Giedrė Kavaliauskienė, „Proceso civilinėje byloje prielaidos ir sąlygos“ (daktaro disertacija, Mykolo Romerio universitetas, 2010), 36; Stasys Vėlyvis, „Teisė į teisminę gynybą civilinio proceso doktrinoje“, Tarptautinės mokslinės praktinės konferencijos „Teisė į teisminę gynybą ir jos realizavimo praktiniai aspektai“ mokslinių straipsnių rinkinys (Vilnius, 2006 m. rugpjūčio 14–15 d.), 196). Šiame tyrime labiausiai koncentruojamasi į procesinę teisę kreiptis į teismą.

veiksmus, kurie laikytini piktnaudžiavimu⁷. Kita vertus, taip pat pabrėžiama, kad „teisinio aiškumo ir saugumo principas reikalauja įstatyme pateikti tam tikrus, nors ir bendro bei vertinamojo pobūdžio kriterijus, kurie parodytų aiškią įstatymų leidėjo poziciją, su ko-kiais imperatyvais nesuderinama veika gali būti kvalifikuojama kaip nagrinėjamas teisės pažeidimas“⁸. Glaudus santykis tarp SLAPP ir piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis, be abejonės, egzistuoja. Vis dėlto kyla ir kitų klausimų, kurie susiję su šių institutų santykiu. Pavyzdžiui, ar galima taikyti piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis institutą subsidiariai su SLAPP instituto taikymu? Ar SLAPP gali būti pareiškiamas tik tyčia⁹, o gal jį galima pareikšti dėl didelio neatsargumo? Ar teismas gali savo iniciatyva, siekdamas užtikrinti viešojo intereso apsaugą, taikyti apsaugos nuo SLAPP procedūras (pavyzdžiui, parengiamojoje civilinio proceso stadijoje ieškinį palikti nenagrinėtą)?

Manytina, kad teisinio aiškumo suteiktų detalesnis tyrimas, kuriame būtų analizuojamas SLAPP santykis su piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis institutu. Todėl šio straipsnio tikslas – išanalizuoti SLAPP instituto¹⁰ ir piktnaudžiavimo teise kreiptis į teismą santykį. Tyrimo objektas – SLAPP instituto taikymas ir aiškinimas Lietuvos civiliniame procese. Šiam tikslui pasiekti iškelti tokie uždaviniai: 1) išanalizuoti draudimo piktnaudžiauti teise principą ir piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis sampratą ir formas; 2) įvertinti SLAPP, kaip vienos iš piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis formų, bruožus (pažymėtina, kad atskleidžiant SLAPP bruožus naudojamas įprastai teisės teorijoje taikomas grupavimas, pagal kurį išskiriami šie elementai: objektas, objektyvioji pusė, subjektas, ir subjektyvioji pusė¹¹); 3) įvertinti apsaugos nuo SLAPP procedūrų efektyvumą ir jų įtaką atsakovo teisei į efektyvią gynybą teismo procese. Šiuo aspektu taip pat bus įvertintas naujai rengiamas Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso (toliau – CPK) pakeitimo projektas (toliau – CPK pakeitimo projektas)¹², kuriuo siekiama perkelti į nacionalinę teisę 2024 m. balandžio 11 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyvą dėl asmenų, užsiimančių visuomenės dalyvavimo veikla, apsaugos nuo akivaizdžiai nepagrįstų ieškininių ar piktnaudžiaujamojo pobūdžio teismo procesų (toliau – direktyva), reglamentavimas.

Lietuvos teisės doktrinoje bendroji piktnaudžiavimo teise draudimo tematika tyrinėta prof. V. Mikelėno¹³, o piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis tema analizuota A. Brazde-

7 Aurimas Brazdeikis, „Piktnaudžiavimas procesinėmis teisėmis“ (daktaro disertacija, Vilniaus universitetas, 2011), 137–138.

8 *Ibid.*

9 CPK 95 straipsnio 1 dalyje numatyta, kad piktnaudžiavimas galimas tik sąmoningais veiksmais.

10 Šiame tyrime teisinis reglamentavimas, susijęs tiek su SLAPP samprata (pvz., jų nustatymo kriterijai ir kt.), tiek su apsaugos nuo SLAPP procedūromis, t. y. įvairiais mechanizmais, skirtais asmenims nuo SLAPP apsaugoti, apibendrintai vadinamas SLAPP institutu.

11 Brazdeikis, *supra note*, 7: 129.

12 Straipsnio rengimo metu vadovaujamasi 2025 m. rugsėjo 8 d. registruotu Civilinio proceso kodekso 95, 95-1 ir 142 straipsnių pakeitimo bei Kodekso papildymo priedu įstatymo projektu, <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/53b469408c7511f0b351ee31aa0a26b8?positionInSearchResults=2&searchModelUUID=aa-c7e958-4d85-40e3-8859-075de5c7fd20>.

13 Valentinas Mikelėnas, „Piktnaudžiavimas teise: samprata ir įstatymų taikymo problemos“, *Justitia* 1 (1996); Valentinas Mikelėnas, „Piktnaudžiavimas teise: samprata ir įstatymų taikymo problemos“, *Justitia* 2 (1996).

kio¹⁴ ir kitų autorių¹⁵ darbuose. SLAPP tematiką Lietuvos teisės doktrinoje nagrinėjo J. Kavaliauskaitė¹⁶, tačiau šios autorės tyrimuose piktnaudžiavimo procesu ir SLAPP santykis tiesiogiai neanalizuojamas, tik pristatoma SLAPP instituto samprata ir lyginamieji aspektai lyginant su kitų valstybių teise. Kalbant apie užsienio teisės doktriną, pažymėtina, kad užsienio autoriai SLAPP tematika pradėjo domėtis dar XX a. antroje pusėje¹⁷, o šiuo metu ji kaip niekad aktuali, tyrimų vis gausėja¹⁸. Kalbant apie šios temos aktualumą, be kita ko, svarbūs ne tik minėti nacionaliniai, ES ir tarptautinės teisės aktai, bet ir naujai rengiamas CPK pakeitimo projektas, kuriuo siekiama iš esmės pakeisti SLAPP instituto reglamentavimą Lietuvoje. Taigi, šis tyrimas yra originalus ir aktualus.

Be minėtų teisės doktrinos darbų ir įvardytų teisės aktų, šiame tyrime taip pat analizuojama Lietuvos teismų praktika, kurioje jau yra taikytas SLAPP institutas. Straipsnyje kritiškai įvertinami kai kurie teismų praktikoje pateikti išaiškinimai, susiję su SLAPP kvalifikavimu. Šiame tyrime taip pat pateikiama siūlymų, susijusių su CPK projekto, kuriuo norima iš esmės atnaujinti SLAPP institutą ir perkelti kitas direktyvos nuostatas į nacionalinę teisę, reglamentavimu.

Straipsnyje naudojami sisteminis, analizės ir apibendrinamasis metodai. Sisteminiu metodu įvertinamas SLAPP instituto reglamentavimas, SLAPP bruožai ir apsaugos nuo SLAPP procedūros. Taip pat sistemiškai įvertinamos sąsajos su piktnaudžiavimu procesinėmis teisėmis. Analizės metodu tyrinėjama Lietuvos teismų praktika, kurioje buvo taikytos apsaugos nuo SLAPP procedūros, analizuojama užsienio teisės doktrina. Apibendrinamuoju metodu daromos išvados dėl SLAPP instituto ir piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis ir išskiriami SLAPP instituto požymiai, kurie skiriasi nuo bendrojo piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis instituto.

14 Aurimas Brazdeikis, „Reikalavimas atlyginti nuostolius dėl piktnaudžiavimo civiliniu procesu“, *Teisė* 75 (2010): 126–142; Brazdeikis, *supra* note, 7.

15 Aurimas Brazdeikis, Vytautas Nekrošius, Rimantas Simaitis ir Vigitė Vėbraitė, *Asmens teisės į civilinės bylos išnagrinėjimą per protingą laiką įgyvendinimo sąlygos* (Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2016), 34–46.

16 Justė Kavaliauskaitė, „Strateginiai ieškiniai dėl visuomenės dalyvavimo (SLAPP)“, *Teisė* 132 (2024): 94–106; Justė Kavaliauskaitė, „Silenced for Participation: A Comparative Analysis of Anti-SLAPP Regulations in the European Union and United States“, *Studia Prawno-Ekonomiczne CXXXIV* (2025): 31–52.

17 Penelope Canan ir George W. Pring, „Strategic Lawsuits against Public Participation“, *Social Problems* 35, 5 (1988): 506–519, Penelope Canan ir George W. Pring, *SLAPPs: Getting Sued for Speaking Out* (Philadelphia: Temple University Press, 1996) ir kt.

18 Iš naujesnių tyrimų galima paminėti kelis: Peter Coe, Rebecca Moosavian ir Paul Wragg, „Addressing Strategic Lawsuits against Public Participation (SLAPPs): A Critical Interrogation of Legislative, and Judicial Responses“, *Journal of Media Law* 17, 1 (2025): 103–142; Zuzanna Nowicka, „SLAPP vs. Mutual Trust: Protecting the Public Debate Through Public Policy Considerations“, *German Law Journal* (2024): 1–18; Justin Borg-Barthet ir Francesca Farrington, „The EU’s Anti-SLAPP Directive: A Partial Victory for Rule of Law Advocacy in Europe“, *German Law Journal* 25 (2024): 840–855.

1. Piktnaudžiavimas teise ir procesinėmis teisėmis

1.1. Draudimas piktnaudžiauti teise kaip bendrasis teisės principas

Draudimas piktnaudžiauti teise žinomas dar nuo romėnų teisės laikų¹⁹, bet „kaip savarankiška, visapusiška ir moderni koncepcija <...> iš esmės užgimė tik XIX a. Prancūzijoje, nuosavybės teisiniuose santykiuose“²⁰. Draudimas piktnaudžiauti teise kyla iš bendrųjų teisės principų. Bene svarbiausias iš jų yra sąžiningumo principas, nes draudimo piktnaudžiauti teise teorija (angl. *the theory of abuse of rights*) yra sąžiningumo principo taikymas įgyvendinant subjektines teises²¹. Iš to išplaukia, kad piktnaudžiavimas teise yra priešingybė sąžiningumui, t. y. piktnaudžiavimas teise atitinka nesąžiningumo įgyvendinimą. Todėl įstatymų leidėjas siekia uždrausti asmenims piktnaudžiauti teisėmis. Draudimas ir neleidimas piktnaudžiauti teise įstatymų leidėjas, be kita ko, įgyvendina ir kitus bendruosius teisės principus, tokius kaip teisingumas ir protingumas. Iš esmės galima teigti, kad draudimas piktnaudžiauti teise savaime yra vienas iš pamatinių teisės sistemos principų, būtinų tinkamam teisinių santykių reglamentavimui, nes siekiant mažinti socialinę įtampą valstybėje reikia stabilumo, kurį kaip tik ir suteikia šis draudimas. Tai matyti ir iš teisinio reglamentavimo, pavyzdžiui, CK 1.2 straipsnio 1 dalyje, kurioje reglamentuojami civilinių teisinių santykių principai, įvardijamas „neleistinumas piktnaudžiauti teise“ kaip atskiras principas, kuriuo grindžiami civiliniai teisiniai santykiai. CK 1.137 straipsnio 3 dalyje, kurioje reglamentuojamas civilinių teisių ir pareigų įgyvendinimas, taip pat nurodoma, kad draudžiama piktnaudžiauti teise. Draudimas piktnaudžiauti būdingas ir kitoms teisės šakoms, pavyzdžiui, baudžiamojoje teisėje piktnaudžiavimas sudaro atskirą nusikalstamą veiką²². Iš esmės piktnaudžiavimas galimas bet kurioje situacijoje, kurioje asmuo turi tam tikras subjektines teises. Todėl neturėtų kilti didelių abejonių, kad neleistinumas piktnaudžiauti teise savaime yra teisinis gėris (principas), kurio siekiama valstybėje.

Visgi dėl savo universalios pobūdžio piktnaudžiavimas teise sukelia problemą, susijusią su teisiniu neapibrėžtumu. Natūraliai kyla klausimas, koks asmens veikimas (ar neveikimas) yra laikytinas piktnaudžiavimu. Atsakydamas į šį klausimą, A. Brazdeikis išskiria tokius kriterijus (požymius), kurie padeda nustatyti piktnaudžiavimą teise. Pirmiausia, piktnaudžiavimas teise visada yra susijęs su realiu atitinkamos subjektinės teisės įgyvendinimu, t. y. asmuo turi turėti subjektinę teisę. Antra, piktnaudžiavimas teise iš pirmo žvilgsnio yra teisėtas elgesys. Trečia, piktnaudžiavimas teise pažeidžia objektyviosios teisės nustatytas

19 Šis principas (nors ir nėra aiškiai apibrėžtas), tačiau minimas tiek Gajaus „Institucijose“, tiek Ulpiano „Digestuose“ (A. N. Yiannopoulos, „Civil Liability for Abuse of Right: Something Old, Something New...“, *Louisiana Law Review* 54 (1994): 1176, 14 išnaša, <https://digitalcommons.law.lsu.edu/lalrev/vol54/iss5/2>; Byers, *supra note*, 1: 391, 3 išnaša.

20 Brazdeikis, *supra note*, 7: 19.

21 Bin Cheng, *General Principles of Law: As Applied by International Courts and Tribunals* (London: Stevens, 1953), 121.

22 Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 228 straipsnis.

konkrečios subjektinės teisės įgyvendinimo sąlygas ir peržengia teisėto elgesio ribas²³.

Manytina, kad nurodyti kriterijai, leidžiantys nustatyti piktnaudžiavimą teise, taip pat priklauso nuo to, ar konkreti subjektinė teisė reglamentuojama privatinės teisės, ar viešosios teisės srityje. Teisės doktrinoje paprastai takoskyra tarp viešosios ir privatinės teisės nubrėžiama ties subordinacijos principu, t. y. viešosios teisės šakos reguliuoja santykius, grindžiamus subordinacijos principu, o privatinė teisė – santykius tarp privačių (lygių) asmenų²⁴. Viešojoje teisėje vyraujantis imperatyvusis (subordinacijos) metodas reiškia, kad „galima viskas, kas nurodyta įstatyme“, t. y. teisinių santykių subjektų teisės ir pareigos yra griežtai apibrėžtos teisės normose²⁵. Taigi, viešojoje teisėje paprastai lengva net „iš pirmo žvilgsnio“ nustatyti, ar asmuo elgiasi teisėtai, ar ne. Tai padeda atriboti piktnaudžiavimą teise nuo neteisėto veiksmo, nes piktnaudžiavimas teise turi būti iš pirmo žvilgsnio teisėtas elgesys, kuriuo teisės subjektas įgyvendina subjektinėje teisėje numatytą elgesio modelį²⁶. Kita vertus, privatinėje teisėje vyraujantis dispozityvusis (autonomijos) metodas nulemia tai, kad „leidžiama viskas, kas nėra uždrausta“, t. y. šalys gali pačios apibrėžti savo teises ir pareigas²⁷. Tai reiškia, kad asmuo, įgyvendinamas savo teises, turi galimybę veikti net tokiu būdu, kuris tiesiogiai neįtvirtintas įstatyme, ir paprastai tai bus laikoma teisėtu elgesiu.

Taigi, nors piktnaudžiavimas teise visada yra susijęs su realiu subjektinės teisės įgyvendinimu ir ši veika peržengia šios subjektinės teisės įgyvendinimo sąlygas ir objektyviosios teisės ribas, ne mažiau svarbu tinkamai kvalifikuoti objektyviosios teisės pobūdį (viešoji ar privati teisė) ir jai taikomą teisinio reguliavimo metodą. Žinant šiuos papildomus kriterijus taip pat galima iš pirmo žvilgsnio nustatyti, ar asmens elgesys yra teisėtas, ar ne.

1.2. Piktnaudžiavimas procesinėmis teisėmis

Piktnaudžiavimas procesinėmis teisėmis yra susijęs su procesinių teisių įgyvendinimu. Verta detaliau paanalizuoti, kaip pasireiškia piktnaudžiavimas procesinėmis teisėmis ir kuo pasireiškia piktnaudžiavimas viena konkrečia procesine teise – teise kreiptis į teismą.

Atsakant į šį klausimą būtų galima pasiremti anksčiau minėtais piktnaudžiavimo nustatymo kriterijais. *Pirma*, piktnaudžiavimas teise visada yra susijęs su realiu atitinkamos subjektinės teisės įgyvendinimu. *Antra*, piktnaudžiavimas teise iš pirmo žvilgsnio yra teisėtas elgesys. *Trečia*, piktnaudžiavimas teise pažeidžia objektyviosios teisės nustatytas konkrečios subjektinės teisės įgyvendinimo sąlygas ir peržengia teisėto elgesio ribas²⁸. Jau minėta, kad tai, be kita ko, priklauso nuo teisės šakos pobūdžio (viešoji ar privatinė) ir nuo vyraujančio teisinio reguliavimo metodo, nes šie aspektai nulemia nurodytų kriterijų vertinimą.

23 Brazdeikis, *supra note*, 7: 64.

24 Egidijus Laužikas, Valentinas Mikelėnas ir Vytautas Nekrošius, *Civilinio proceso teisė*, t. 1 (Vilnius: Justitia, 2003), 21.

25 *Ibid.*, 28.

26 Brazdeikis, *supra note*, 7: 63.

27 Laužikas, Mikelėnas ir Nekrošius, *supra note*, 24: 28.

28 Brazdeikis, *supra note*, 7: 64.

Savo pobūdžiu teismo procesas yra viešas procesas, kurio paskirtis – įvykdyti teisingumą. Dar Viduramžiais garsus filosofas šv. Tomas Akvinietis pažymėjo, kad „pats teisminis procesas – teismų veikla, įrodymai, liudytojai ir parodymai – yra viešojoje srityje sukurta sistema“²⁹. Net ir šiais laikais toks požiūris atrodo įtikinamas, nes teisminis ginčo nagrinėjimas yra susijęs su valstybės funkcijų įgyvendinimu, o teismo priimtas sprendimas privalomas ne tik ginčo šalims, bet ir visoms valstybės institucijoms. Vis dėlto viešosios teisės normos, grindžiamos teisinių santykių subjektų subordinacija, civiliniame procese yra būdingos tik tarp teismo ir kitų santykių dalyvių³⁰. Civiliniame procese taip pat vyrauja ir dispozityvusis teisinio reguliavimo metodas, nes ginčo šalys laisvai disponuoja įvairiomis procesinėmis teisėmis civiliniame procese (CPK 13 straipsnis), pavyzdžiui, gali sudaryti taikos sutartį (CPK 42 straipsnis) arba apskritai atsisakyti ieškinio (CPK 140 straipsnis). Taigi, civilinio proceso teisės teisinio reguliavimo metodas yra mišrus (imperatyvusis ir dispozityvusis)³¹.

Kadangi civiliniame procese vyrauja tiek imperatyvios, tiek dispozityvios normos, tai nulemia ir skirtingas teismo proceso dalyvių teises ir pareigas. Visgi tam, kad būtų galima konstatuoti piktnaudžiavimą procesinėmis teisėmis, „pirmiausia turi būti nustatyta, kad asmuo turi tam tikrą procesinę teisę, t. y. pasirinkimo laisvę veikti tam tikru būdu, įgyvendinti procesinę teisę arba ne“³². Taigi, savo esme piktnaudžiavimas procesinėmis teisėmis yra susietas su dispozityviuoju teisinio reguliavimo metodu, t. y. su atvejais, kai asmuo turi laisvę veikti. Doktrinoje taip pat nurodoma, kad „[l]ei susiduriama su absoliučiomis procesinėmis pareigomis, apie piktnaudžiavimą procesine teise negali būti jokios kalbos“³³; „[l]ei asmuo turi absoliučią („gryną“) procesinę pareigą, jis neturi pasirinkimo laisvės, neturi procesinės teisės, taigi neturi ir kuo piktnaudžiauti“³⁴. Tokios pozicijos laikosi ir Lietuvos Aukščiausiasis Teismas. Pavyzdžiui, yra išaiškinta, kad „tuo atveju, kai teismas įpareigoja asmenį pateikti rašytinį įrodymą, jam yra nustatoma procesinė pareiga ir jis neturi pasirinkimo laisvės, neturi procesinės teisės, todėl asmens veiksmų, pagal teismo reikalavimą nepateikus rašytinių įrodymų, nebūtų pagrindo kvalifikuoti pagal CPK 95 straipsnį“³⁵. Tai reiškia, kad piktnaudžiavimas procesinėmis teisėmis iš esmės yra būdingas tiems veiksams, kurie įstatymų leidėjo reglamentuojami dispozityviuoju (autonomijos) metodu, t. y. kai asmuo turi laisvę veikti.

Kadangi SLAPP institutas yra susijęs su teise į teisminę gynybą, kyla klausimas, ar tikrai galima konstatuoti, kad tai yra piktnaudžiavimas „procesinėmis“ teisėmis, nes kai kurie autoriai teisę į teisminę gynybą teisę kvalifikuoja kaip materialinę. Atsakant į šį argumentą, paminėtina teisės doktrinoje išsakytą mintį, kad „[t]eisės į teisminę gynybą prigimties

29 Charles P. Nemeth, „Judges and Judicial Process in the Jurisprudence of St. Thomas Aquinas“, *Catholic Lawyer* 40, 4 (2000–2001): 406.

30 Laužikas, Mikelėnas ir Nekrošius, *supra note*, 24: 29

31 *Ibid.*

32 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2023 m. kovo 3 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-15-421/2023.

33 Brazdeikis, *supra note*, 7: 89.

34 *Ibid.*, 90.

35 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2025 m. vasario 27 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-51-916/2025.

aiškinimas yra toks pat senas kaip ir pati teisė³⁶. Ši problematika gyvildinama nuo romėnų teisės laikų, ją tyrinėjo įžymūs įvairių jurisdikcijų teisės mokslininkai, tokie kaip F. K. von Savigny, R. Windscheidas ir A. Wachas ir daugelis kitų, priėjusių skirtingas išvadas³⁷. Visgi, vertinant teisę į teisminę gynybą šio tyrimo kontekste, t. y. vertinant SLAPP institutą, šiuo atveju kalbama apie teisę į teisminę gynybą sudėtinę dalį – procesinę teisę kreiptis į teismą (CPK 5 straipsnio 4 dalis). Teisė kreiptis į teismą, priešingai nei kitos procesinės teisės, yra fundamentali žmogaus teisė, įtvirtinta daugelyje tarptautinės ir nacionalinės teisės aktų, įskaitant Lietuvos Respublikos Konstitucijos³⁸ 30 straipsnio 1 dalį ir Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos³⁹ (toliau – Konvencija) 6 straipsnį. Todėl šios teisės svarba, palyginti su kitomis procesinėmis teisėmis, yra didesnė, o piktnaudžiavimas ja taip pat gali sukelti reikšmingą neigiamą poveikį sąžiningai proceso šaliai. Pavyzdžiui, piktnaudžiaujant teise kreiptis į teismą, asmuo yra įtraukiamas į bylinėjimąsi, o tai sukelia jam didelę finansinę ir emocinę⁴⁰ naštą. Be abejonės, padarinių kyla ir viešajam interesui, nes tai sukelia nepasitikėjimą valstybės teismų sistema ir, jeigu atsakovas veikė viešojoje srityje, tokiu atveju nepagrįstai nutildoma diskusija šiais klausimais. Todėl pripažįstama, kad teismai turėtų spręsti ginčus tik tarp sąžiningai veikiančių šalių⁴¹, o įstatymų leidėjas, siekdamas užtikrinti sąžiningą teisės kreiptis į teismą įgyvendinimą, pastaruoju metu numato įvairias apsaugos nuo SLAPP procedūras, kurios suteikia teisę operatyviai priimti sprendimą ieškinį palikti nenagrinėtą arba atmesti.

Apibendrinant galima teigti, kad nors civiliniame procese vyrauja mišrusis teisinio reglamentavimo metodas, tačiau kalbant apie piktnaudžiavimą procesinėmis teisėmis šis institutas yra taikytinas iš esmės tik kalbant apie teises, kurias asmuo gali įgyvendinti laisva valia. Viena iš tokių teisių yra teisė kreiptis į teismą, o piktnaudžiavimas šia teise sukelia rimtų faktinių ir teisinių padarinių. Dėl teisės kreiptis į teismą reikšmingumo įstatymų leidėjas negali apsiriboti bendru CPK 95 straipsnio taikymu, o siekia efektyvių ir operatyvių būdų apginti sąžiningo asmens (SLAPP taikinio) teises.

2. SLAPP kaip viena iš piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis formų

Tradiciškai teisė į teisingą teismą yra vienintelė garantija atsakovui, kad jis bus apsaugotas nuo nepagrįstų ieškinijų⁴². Vis dėlto atsakovas, norėdamas tinkamai apsiginti nuo ne-

36 Laužikas, Mikelėnas ir Nekrošius, *supra note*, 24: 18.

37 *Ibid.*, 19.

38 Lietuvos Respublikos Konstitucija, *Lietuvos Aidas*, 1992, Nr. 220, 1992-11-10; *Valstybės žinios*, 1992, Nr. 33-1014.

39 Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, *Valstybės žinios*, 1995-05-16, Nr. 40-987.

40 Doktrinoje pažymima, kad SLAPP negatyvus poveikis pasireiškia net ir asmeniniams SLAPP taikinių santykiams, pavyzdžiui, nulemia sutuoktinių skyrybas (Canaan ir Pring (1996), *supra note*, 17: 5).

41 Alan Uzelac, „Reforming Mediterranean Civil Procedure“, iš *Civil Justice between Efficiency and Quality: From Ius Commune to the CEPEJ*, ed. C. H. van Rhee ir A. Uzelac (Antwerpen: Intersentia, 2008), 76.

42 Tanja Domej, „Constitutionalization and Fundamentalization of Access to Justice“, iš *Comparative Procedural Law and Justice*, ed. B. Hess, M. Woo, L. Cadet, S. Menétrey ir E. Vallines García, IV dalis, 2 skyrius, 70 punktą, žiūrėta 2025 m. spalio 22 d., cplj.org/a/4-2.

pagrįsto ieškinio, turi investuoti laiko ir finansinių išteklių į teismo procesą, t. y. dalyvauti teismo posėdžiuose, laiku pateikti procesinius dokumentus, pasisamdyti advokatą ir pan. Tai gali sukelti nepagrįstą žalą atsakovui, ypač jeigu jis iš tikrųjų yra sąžiningas. Nors atsakovo bylinėjimosi išlaidos laimėjus bylą yra atlyginamos, tai daroma ribota apimtimi pagal maksimalius dydžius (CPK 98 straipsnio 2 dalis), be to, gali būti įvairių kliūčių išsireikšianti žalos atlyginimą iš SLAPP pareiškusio subjekto (pavyzdžiui, byla gali būti teisminga užsienio valstybės teisme). Taigi, egzistuoja poreikis ieškoti efektyvių būdų kovoti su aiškiai nepagrįstais ieškiniiais atsakovo atžvilgiu.

Vargu ar šiuo metu galiojančiuose teisės aktuose galima būtų rasti vieną SLAPP sampratą. Europos Tarybos rekomendacijoje „CM/Rec(2024)2 valstybėms narėms dėl kovos su strateginių ieškinių prieš visuomenės dalyvavimą (SLAPP) naudojimu“ (toliau – rekomendacija) nurodoma, kad SLAPP yra teisinis veiksmas, kuriuo siekiama įbauginti, nutildyti arba persekioti asmenis už jų teiginius viešojo intereso klausimais, o pagrindinis tokio ieškinio tikslas – atgrasyti nuo laisvos saviraiškos ir visuomenės dalyvavimo, pasitelkiant teismo procesų našatą⁴³. Direktyvos 4 straipsnio 3 punkte minimas tik „piktnaudžiaujamojo pobūdžio teismo procesas dėl visuomenės dalyvavimo“ – sąvoka, suprantama kaip „teismo procesas, kuris nėra pradedamas siekiant iš tiesų pareikšti teisę ar ją pasinaudoti, o jo pagrindinis tikslas – užkirsti kelią visuomenės dalyvavimui, jį apriboti arba už jį bausti, dažnai išnaudojant šalių galios disbalansą, ir kuriame pareiškiami nepagrįsti ieškiniai“. Lietuvos teisės doktrinoje nurodoma, kad SLAPP yra „piktnaudžiaujamojo pobūdžio procesinis persekiojimas dėl asmens teisėto naudojimosi saviraiškos teise, kuriame ieškovas paduoda į teismą atsakovą dėl ieškovui nepalankių veiksmų iš atsakovo pusės, siekdamas atsakovą įbauginti ir pasiekti su bylos laimėjimu nesusijusį rezultatą, pavyzdžiui, atsakovo teisėtai atliekamų, tačiau ieškovui nepalankių veiksmų stabdymą ar atsakovo nutildymą“⁴⁴. Lietuvos teismų praktikoje pažymėta, kad „SLAPP institutas – naujas reiškinyss ne tik Lietuvoje, bet ir Europos Sąjungoje, nėra baigtinio sąrašo požymių, kurie būtų pagrindas įvardinti ieškinį kaip SLAPP“⁴⁵. Užsienio doktrinoje atkreipiamas dėmesys, kad SLAPP pagrindinis tikslas yra sukelti atgrasomąjį poveikį (angl. *chilling effect*) ieškovą kritikuojančiam asmeniui, o tai savaime gali kelti pavojų saviraiškos laisvei ir taip atgrasyti nuo demokratinės diskusijos⁴⁶. Iš pateiktų apibrėžčių matyti, kad SLAPP siekia – piktnaudžiaujant teismo procesu imtis platesnių neteisėtų veiksmų, kad būtų galima nutildyti asmenis, kurie dalyvauja visuomeninėje veikloje. Manytina, kad bendrąja prasme SLAPP galima apibūdinti kaip vieną iš piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis formų, kai ieškovas reiškia nepagrįstą ieškinį siekdamas įbauginti ar nutildyti asmenis, kurie reiškiasi veikloje, susijusioje su viešuoju interesu, ir taip atgrasyti nuo demokratinės diskusijos.

Analizuojant SLAPP, esminis klausimas yra tai, kaip tinkamai kvalifikuoti šį reiškinį ir

43 Europos Tarybos Ministrų komitetas, *supra note*, 5.

44 Justė Kavaliauskaitė, „Strateginiai ieškiniai dėl visuomenės dalyvavimo (SLAPP)“, *Teisė* 132 (2024): 105.

45 Lietuvos apeliacinio teismo 2025 m. balandžio 17 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2-79-912/2025.

46 Judit Bayer, Petra Bárd, Lina Vosyliute ir Ngo Chun Luk, *Strategic Lawsuits Against Public Participation (SLAPP) in the European Union: A Comparative Study* (EU-Citizen: Academic Network on European Citizenship Rights, 2021), 19.

kaip atskirti jį nuo kitų panašių reiškinių. Pirmiausia reikia atsakyti į klausimą, ar SLAPP galėtų būti priskiriamas savarankiškai ieškinių rūšiai. Teisės doktrinoje egzistuoja įvairių ieškinių klasifikavimo kriterijų⁴⁷, bet šiuo atveju aktualiausia klasifikacija yra susijusi su ieškinio tikslu, nes vienas esminių SLAPP bruožų yra tai, kad šiuo ieškiniu siekiama nutildyti atsakovą, sukelti atgrasomąjį poveikį ir atgrasyti visuomenės narius nuo demokratinės diskusijos. Teisės doktrinoje pažymima, kad pagal procesinį tikslą ieškiniai skirstomi į ieškinius dėl pripažinimo, ieškinius dėl priteisimo ir ieškinius dėl teisiųjų santykių modifikavimo⁴⁸. Koks ieškinys reiškiamas, galima identifikuoti iš jo materialinio reikalavimo. Visgi, kalbant apie SLAPP, šio ieškinio tikslas nėra identifikuojamas pagal ieškovo materialinį reikalavimą, o nustatomas kvalifikuojant ieškinį pagal įvairius objektyvius ir subjektyvius kriterijus. Taigi, manytina, kad SLAPP negalėtų būti priskiriamas prie savarankiškų ieškinio rūšių, šį institutą reikia vertinti pagal kitus kriterijus, kurie nėra būdingi ieškinio rūšių klasifikavimui. SLAPP, lygiai kaip ir piktnaudžiavimas procesu, yra teisės pažeidimas, todėl šį ieškinį tikslinga analizuoti išskiriant: 1) objektą; 2) subjektus; 3) objektyviąją pusę; 4) subjektyviąją pusę⁴⁹. Dėl ribotos šio tyrimo apimties čia nepretenduojama išsamiai aptarti kiekvieną iš jų, tačiau šiuo atveju aptariami kai kurie probleminiai aspektai, kurie yra svarbūs kvalifikuojant ieškinį kaip SLAPP ir paskatintų mokslinę diskusiją šia tematika.

2.1. SLAPP, kaip vienos iš piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis formų, objektas

A. Vaišvila nurodo, kad „[t]eisės pažeidimo objektas – tai teisės normų saugomos asmeninės (biologinės), socialinės ir kitokios vertybės (asmens gyvybė, sveikata, garbė, orumas, turtinės, politinės ir kitokios asmens teisės, taip pat viešoji tvarka, politinė santvarka ir kt.), į kurias neteisėtai kėsinamasi“⁵⁰. Taigi, teisės pažeidimo objektas yra susijęs su teisiųjų vertybių pažeidimu.

Paprastai pripažįstama, kad piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis objektas yra dvejopas: piktnaudžiavimu kėsinamasi į, pirma, efektyvią teisingumo vykdymo sistemą, antra, kitų asmenų teises⁵¹. Nors plačiąja prasme šie du aspektai išlieka ir SLAPP atveju, būtina pabrėžti, kad reiškiant SLAPP kėsinamasi ne tik į „efektyvų teismo procesą“, bet ir į viešąjį interesą, kuris išeina už teismo proceso ribų. Atsakovo asmeninis interesas nėra pagrindinis SLAPP objektas.

SLAPP siekiama nutildyti ir įbauginti asmenis, kurie užsiima visuomenės dalyvavimo

47 Pavyzdžiui, pagal ieškinio tikslą; pagal gynimo objektą; pagal ginamąjį interesą; pagal materialinius santykius, iš kurių kilo ginčas, ir t. t. (Vigita Vėbraitė, „Ieškinio samprata ir rūšys civiliniame procese“, *Teisė* 60 (2006): 167–169; Laužikas, Mikelėnas ir Nekrošius, *supra note*, 24: 368–371).

48 Laužikas, Mikelėnas ir Nekrošius, *supra note*, 24: 369.

49 Toks išskyrimas yra būdingas teisės doktrinoje (žr., pvz., Brazdeikis, *supra note*, 7: 129–184).

50 Alfonsas Vaišvila, *Teisės teorija* (Vilnius: Justitia, 2004), 434.

51 Brazdeikis, *supra note*, 7: 129–130.

veikla⁵². Daugelis tokių ieškinių yra motyvuoti kerštu arba pateikiami siekiant sustabdyti tam tikrą elgesį, nubausti už tam tikrus teiginius arba priešintis politinėms idėjom⁵³. Taigi, SLAPP taikiniai (angl. *SLAPP targets*, *SLAPP victims*) yra asmenys, kurie reiškia nuomonę klausimais, reikšmingais visuomenei (pavyzdžiui, mokslininkai, žurnalistai, advokatai ar žmogaus teisių gynėjai, kurie gina pilietines, politines, ekonomines, socialines, kultūrines teises ir pan.). Tai reiškia, kad tokiais atvejais tiesiogiai paveikiama atsakovų saviraiškos laisvė (Konvencijos 10 straipsnis). Tai yra specialus SLAPP instituto, kaip vienos iš piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis formų, požymis, nes reiškiant SLAPP siekiama nutildyti viešus debatus tam tikrais klausimais.

Kalbant apie viešojo intereso sampratą tokio pobūdžio bylose, paminėtina Lietuvos teismų praktika. Vienoje byloje pažymėta, kad nors juridinio asmens bankroto procesas ir yra susijęs su viešojo intereso apsauga, tačiau jame sprendžiami klausimai per siauri, kad patektų į viešojo intereso sritį pagal SLAPP institutą⁵⁴. O bylose, kuriose atsakovai veikė aplinkosaugos srityje, t. y. asociacija ėmėsi veiksmų, kuriais buvo ginčijama galimybė statyti vėjo elektrinių parką⁵⁵, ar visuomenės informavimo srityje, t. y. kai visuomenės informavimo priemonė skelbė straipsnį apie galimai neteisėtai įsigytą valstybinį žemės sklypą⁵⁶, teismai yra konstatavę, kad buvo siekiama nutildyti atsakovus visuomenės dalyvavimo viešojo intereso srityje, todėl ieškiniai buvo pripažinti SLAPP.

2.2. SLAPP, kaip vienos iš piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis formų, subjektai

Kalbant apie subjektus, kurie reiškia SLAPP, pažymėtina, kad, skirtingai nei procesinėmis teisėmis (CPK 95 straipsnis), šiuo institutu piktnaudžiauti gali ne bet kurie dalyvaujantys byloje asmenys, o tik ieškovas. Iš esmės vienintelis formalus reikalavimas, susijęs su tapimu SLAPP subjektu, yra civilinis procesinis veiksnumas (CPK 38 straipsnis). Iš direktyvos 15 konstatuojamosios dalies matyti, kad SLAPP subjektas gali būti ir valstybės organai ar institucijos. Panaši situacija susiklostė Lietuvos teismų praktikoje dar iki 2022 m. įsigaliojusį CPK pakeitimų dėl SLAPP instituto. Vilniaus miesto savivaldybė kreipėsi į teismą dėl to, kad po organizuojamo mitingo buvo palikta šiukšlių ir dėl jų sutvarkymo ieškovė patyrė išlaidų. Atsakovė gynėsi, kad tai yra SLAPP, tačiau, nesant atskiro prašymo taikyti apsaugos nuo SLAPP procedūras, teismas iš esmės neišreiškė pozicijos dėl šio aspekto, nes tuo metu dar nebuvo įsigalioję CPK pakeitimai, susiję su SLAPP⁵⁷. Visgi ši byla patvirtina,

52 Visuomenės dalyvavimas – bet koks fizinio ar juridinio asmens pareiškimas ar veikla viešojo intereso klausimu, padaromi ar vykdomi naudojantis teise į saviraiškos ir informacijos laisvę, menų ir mokslo laisvę arba susirinkimų ir asociacijų laisvę, ir bet kokie su tuo tiesiogiai susiję parengiamieji, paramos ar pagalbos veiksmai (direktyvos 4 straipsnio 1 punktas).

53 Canan ir Pring (1996), *supra note*, 17: 8.

54 Lietuvos apeliacinio teismo 2025 m. sausio 9 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2-7-464/2025.

55 Vilniaus apygardos teismo 2024 m. birželio 13 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2S-1328-794/2024; Šiaulių apygardos teismo 2025 m. spalio 22 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2S-916-1051/2025.

56 Klaipėdos apygardos teismo 2025 m. rugsėjo 25 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2S-872-524/2025.

57 Vilniaus apygardos teismo 2022 m. spalio 11 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2A-1983-661/2022.

kad teoriškai SLAPP gali reikšti ir valstybės ar savivaldos institucijos. Atskirai pažymėtina, kad pagal CPK 49 straipsnio 2 dalį SLAPP pareiškusiu subjektu gali būti ir prokuroras.

Tai, kad SLAPP institutu gali piktnaudžiauti tik ieškovas, kelia problemų dėl procesinio lygiateisiškumo (CPK 17 straipsnis). Tradiciškai tiek ieškovas, tiek atsakovas gali vienodai piktnaudžiauti procesu. Pavyzdžiui, jei atsakovas yra ekonomiškai stipri šalis, tuomet nepagrįstai ginantis nuo ieškinio ir vilkinant teismo procesą ieškovui ne tik didėja bylinėjimosi išlaidos, bet jis taip pat gali būti priverstas pasirašyti nenaudingą taikos sutartį⁵⁸. Vis dėlto SLAPP institutu sudaroma situacija, kuomet procesinis lygiateisiškumas yra iškreipiamas. Kita vertus, svarbu pažymėti ir tai, kad atsakovas gali bandyti piktnaudžiauti apsaugos nuo SLAPP procedūromis, t. y. prašyti pripažinti ieškinius kaip SLAPP, nors jie būtų reiškiami sąžiningai. Teismų praktikoje jau buvo atvejis, kai atsakovas piktnaudžiavo apsaugos nuo SLAPP procedūromis, o teismas už tai jam skyrė baudą pagal CPK 95 straipsnį⁵⁹.

Tęsiant subjekto analizę, pažymėtina, kad nei direktyvoje, nei rekomendacijoje nėra nurodyta jokių formalių (būtinų) požymių, kurie yra susiję su subjektais, reiškiančiais tokius ieškinius. Nepaisant to, vertinant SLAPP instituto tikslus ir paskirtį būtų galima išskirti tam tikrus kriterijus, kurie leistų atpažinti subjektą, siekiantį pareikšti SLAPP. Pirma, paprastai SLAPP subjektas yra asmuo, kurio finansinė ar politinė padėtis geresnė negu atsakovo. Tai gali būti lobistų grupės, korporacijos, politikai ar valstybės organai⁶⁰. Tokia SLAPP subjekto padėtis lemia finansinį pranašumą. Iš to taip pat galima daryti išvadą, kad greičiausiai SLAPP subjektas paprastai bus atstovaujamas profesionalaus (-ių) atstovo (-ų) – advokato (-ų)⁶¹. Be to, atstovavimas gali būti ir užslėptas, pavyzdžiui, advokatas surašo ieškinį už savo klientą, tačiau ieškinį paduoda pats asmuo. Antra, SLAPP subjektas paprastai yra asmuo, kuris buvo kritikuotas ar kitaip paveiktas asmens ar asmenų, kurie dalyvauja ar dalyvavo visuomenės dalyvavimo veikloje, t. y. veikloje, susijusioje su viešuoju interesu. Pavyzdžiui, mokslininkas, parašęs publikaciją apie įmonę, kuri teršia aplinką, bus paduotas į teismą dėl to, kad neva publikacijoje yra pateikta klaidinanti informacija.

2.3. SLAPP, kaip vienos iš piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis formų, objektyvioji pusė

Kalbant apie SLAPP, kaip vienos iš piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis formų, objektyviąją pusę, pažymėtina, kad ją sudaro veika, padariniai (žala), kurie nebūtinai yra turtinė žala, priežastinis ryšys ir kitos aplinkybės (pavyzdžiui, veiksmų atlikimo laikas, vieta, būdas, sistemingumas, pakartotinumai ir pan.)⁶². Taigi, nėra baigtinio pobū-

58 Jonathan K. Van Patten ir Robert E. Willard, „The Limits of Advocacy: A Proposal for the Tort of Malicious Defense in Civil Litigation“, *Hastings Law Journal* 35 (1984): 891.

59 Lietuvos apeliacinio teismo 2025 m. kovo 20 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2-79-912/2025.

60 Direktyvos 15 konstatuojamoji dalis.

61 Teismų praktikoje, be kita ko, pažymėta, jog kelių advokatų pasitelkimas gali bauginti atsakovą tuo, kad byloje susidarys didelės išlaidos advokatų pagalbai atlyginti (Vilniaus apygardos teismo 2024 m. birželio 13 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2S-1328-794/2024).

62 Brazdeikis, *supra note*, 7: 131, 143–144, 147, 149.

džio aplinkybių, kurios apibrėžtų objektyviąją pusę. Tai, be kita ko, atitinka ir bendrąją piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis objektyviąją pusę, nes LAT yra nurodęs, kad „proceso įstatymo nuostatos, reglamentuojančios piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis pasekmes, neapibrėžia objektyvių kriterijų, pagal kuriuos būtų galima nustatyti ir spręsti, ar atitinkamas šalies ar kito dalyvaujančio byloje asmens procesinis elgesys gali būti kvalifikuotas kaip piktnaudžiavimas procesinėmis teisėmis“⁶³. Lietuvos teismų praktikoje, be kita ko, yra išaiškinta, kad, kvalifikuojant ieškinį kaip SLAPP, remiamasi Europos Tarybos rekomendacijos 8 punkto a–j papunkčiuose įtvirtintais kriterijais (požymiais)⁶⁴. Visgi ne visos šios aplinkybės yra aktualios kiekvienoje byloje. Šiuo metu Lietuvos teismai dažniausiai sprendžia dėl šių kriterijų: 1) neproporcingas ieškinio reikalavimas⁶⁵; 2) ieškinio pateikimo laikas, kuris idealiai sutapo su laiku, kai atsakovas (asociacija, veikianti aplinkosaugos srityje) turėjo pateikti pasiūlymus dėl poveikio ataskaitai vertinimo⁶⁶; 3) pasitelktų advokatų skaičius⁶⁷; 4) ekonominės galios disproporcija⁶⁸.

Minėta, kad SLAPP atsiranda tik aktyviu veikimu – ieškinio pareiškimu. Svarbu pažymėti, kad nei akivaizdžiai nepagrįsto apeliacinio skundo, nei kasacinio skundo padavimas neturėtų būti pagrindas kvalifikuoti šio veiksmo kaip SLAPP. Iš direktyvos 4 straipsnio 3 punkto formuluotės matyti, kad pats *teismo procesas turi būti pradedamas* siekiant užkirsti kelią visuomenės dalyvavimui, taigi, kalbama būtent apie ieškinio pareiškimą. Vis dėlto pažymėtina, kad teismo procesas gali būti pradedamas ne tik ieškiniu, bet, pavyzdžiui, prašymu dėl laikinųjų apsaugos priemonių taikymo iki ieškinio padavimo. Iš Europos Tarybos rekomendacijos matyti, kad tokie atvejai taip pat patektų į SLAPP instituto taikymo sritį, be to, šios procedūros apima ne tik civilinį procesą, bet ir administracinį ar baudžiamąjį procesą⁶⁹. Manytina, kad net ir prašymai, kuriais inicijuojama ikiteisminė ginčo nagrinėjimo tvarka, galėtų patekti į veiksmo, kuris kvalifikuotinas kaip SLAPP, sampratą, nes ikiteisminėje ginčo nagrinėjimo stadijoje atsakovas gali patirti lygiai tokius pat neigiamus padarinius, kaip ir teismo procese.

Vertinant SLAPP objektyviąją pusę, taip pat daug klausimų kyla dėl padarinių (žalos) sąlygos. Keltinas klausimas, ar, siekiant kvalifikuoti ieškinį kaip SLAPP, būtina nustatyti, kad šis ieškinys sukėlė neigiamų padarinių atsakovui. Šiuo klausimu reikšminga pasiremti teisės doktrina, kurioje pažymėta, kad „[c]iviliniame procese paprastai susiduria šalys su

63 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2019 m. gegužės 8 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-67-969/2019.

64 Lietuvos apeliacinio teismo 2025 m. kovo 20 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2-79-912/2025.

65 50 000 Eur neturtinės žalos atlyginimas, kuris niekaip nepagrįstas (Vilniaus apygardos teismo 2024 m. birželio 13 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2S-1328-794/2024; 7 264 900 Eur žalos atlyginimas iš keturių fizinių asmenų (Lietuvos apeliacinio teismo 2024 m. lapkričio 21 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2-651-912/2024).

66 Vilniaus apygardos teismo 2024 m. birželio 13 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2S-1328-794/2024.

67 *Ibid.*

68 Siejant ją su aplinkybe, kad ieškovas surinko lėšų iš įvairių asmenų socialiniuose tinkluose (Vilniaus apygardos teismo 2024 m. birželio 18 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2S-1284-864/2024); siejant ją su didele ieškovo veiklos apimtimi (Lietuvos apeliacinio teismo 2024 m. lapkričio 21 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2-651-912/2024).

69 Rekomendacijos 6 punktas. Visgi, pavyzdžiui, direktyvos 19 konstatuojamojoje dalyje nurodyta, kad direktyva netaikoma srityse, kurios visiškai ar iš dalies reglamentuojamos baudžiamojo proceso teisės.

skirtingais interesais, kurios siekia sau palankių rezultatų. Todėl visiškai natūralu, kad naudojantis procesinėmis teisėmis sukeliami tam tikrų nepatogumų, suvaržymų kitai šaliai.⁷⁰ Taip pat svarbu pažymėti, kad tam tikri procesiniai padariniai „gali atsirasti objektyviai, nepriklausomai nuo proceso dalyvių norų ar ketinimų, t. y. kaip natūralus proceso eigos, procesinių teisės normų taikymo, asmens atliktų veiksmų ar neveikimo, nebūtinai kvalifikuotino kaip teisės pažeidimas, rezultatas“⁷¹. Šiuo aspektu reikia paminėti ir LAT praktiką dėl CPK 95 straipsnyje įtvirtinto instituto: „Piktnaudžiavimas yra ne tik tada, kai veiksmas sukelia materialinę žalą, bet ir tada, kai kenkia teisinei sistemai, objektyviai neatitinka sąžiningo elgesio standartų. Neigiami piktnaudžiavimo padariniai gali pasireikšti ne tik turtine žala, bet ir normalios proceso eigos sutrikdymu, dėl kurio, pavyzdžiui, tenka atidėti teismo posėdį ar padaryti pertrauką, nepateisinamu teismo ir šalių laiko eikvojimu svarstant piktnaudžiaujant teise pateiktus prašymus, byloje dalyvaujančio asmens neigiamais išgyvenimais ir kita jo neturtine žala, atsirandančia dėl procesinio piktnaudžiavimo.“⁷² Taigi, naudojimasis procesinėmis teisėmis pats savaime sukelia neigiamų padarinių atsakovui ir nebūtina įrodyti konkrečių padarinių, kad ieškinį būtų galima kvalifikuoti kaip SLAPP. Tokio požiūrio laikomasi ir teismų praktikoje: pabrėžiama, jog „nebūtina nustatyti tai, kad pavyko pakenkti atsakovo <...> veiklai“⁷³, užtenka nustatyti, kad asmuo siekė pakenkti tokiai veiklai. Taigi, pagrindai akcentuojami ne patys padariniai, o siekis juos sukelti. Vis dėlto teismų praktikoje būta ir kitokių išaiškinimų. Pavyzdžiui, vienoje byloje teismas akcentavo faktinių padarinių sukėlimą kaip vieną iš pagrindinių veiksmų, leidžiančių kvalifikuoti ieškinį kaip SLAPP⁷⁴.

Apibendrinant galima teigti, kad egzistuoja įvairių objektyvių kriterijų, kurie yra reikšmingi kvalifikuojant ieškinį kaip SLAPP. Lietuvos teismų praktikoje šiuo metu daugiausia akcentuojamos šios aplinkybės: neproporcingas ieškinio reikalavimas, ieškinio pateikimo laikas, pasitelktų advokatų skaičius ir ekonominės galios disproporcija. Taip pat svarbu atkreipti dėmesį į tai, kad kvalifikuojant ieškinį kaip SLAPP nebūtina faktiškai nustatyti, kad ieškiniu sukelta padarinių atsakovui ar jo vykdomai veiklai, užtenka nustatyti siekį sukelti žalą (padarinius).

2.4. SLAPP, kaip vienos iš piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis formų, subjektyvioji pusė

Vienas esminių klausimų, susijusių su SLAPP subjektyviosios pusės analize, yra tai, ar SLAPP gali būti pareiškiamas tik tyčia, ar taip pat per neatsargumą.

⁷⁰ Brazdeikis, *supra note*, 7: 147.

⁷¹ *Ibid.*, 210.

⁷² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. balandžio 28 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-256-915/2016.

⁷³ Vilniaus apygardos teismo 2024 m. birželio 13 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2S-1328-794/2024; Klaipėdos apygardos teismo 2025 m. rugsėjo 25 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2S-872-524/2025.

⁷⁴ Byloje akcentuota, kad SLAPP taikiniai vis dar vykdo savo profesinę veiklą, todėl jiems faktiškai nekilo neigiamų padarinių, todėl ieškinys nekvalifikuotinas kaip SLAPP (Lietuvos apeliacinio teismo 2024 m. lapkričio 21 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2-651-912/2024).

Vertindamas bendrai piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis subjektyviąją pusę, LAT pažymėjo, kad „piktnaudžiavimas procesinėmis teisėmis CPK 95 straipsnio prasme yra siejamas su nesąžiningu nepagrįsto ieškinio ar kito procesinio dokumento pateikimu ir sąmoningu veikimu prieš teisingą ir greitą bylos išnagrinėjimą ir išsprendimą“⁷⁵. Lietuvos teisės doktrinoje laikomasi pozicijos, kad piktnaudžiavimas visuomet yra tyčinis, tačiau A. Brazdeikis siūlo išplėsti šio instituto taikymą ir numatyti galimybę jį taikyti net ir tuo atveju, kai piktnaudžiavimas pasireiškia dėl didelio neatsargumo⁷⁶. Tai grindžiama tuo, kad teismo procesas yra rimta veikla, kuri reikalauja atsargumo ir rūpestingumo. Pavyzdžiui, „nepagrįstai apkaltinus atsakovą, jam (ypač jo reputacijai, kai ginče dalyvauja verslo subjektai) gali būti padaryta didelė ir nepataisoma žala“⁷⁷.

Vis dėlto vis tiek reikėtų manyti, kad SLAPP gali būti pareikštas tik tyčia. Būtinasis SLAPP kvalifikacinis požymis yra tas, kad ieškovas sąmoningai siekia piktnaudžiauti teise kreiptis į teismą, t. y. siekia nutildyti viešus debatus pareikšdamas ieškinį asmeniui, kuris dalyvauja visuomeninėje veikloje. Tai paaiškinama tuo, kad užsienio doktrinoje SLAPP procedūra skirstoma į tris etapus: pirma, būsimas SLAPP taikinyis išreiškia savo nuomonę (arba atlieka tam tikrą veiksmą) srityje, kuri susijusi su viešuoju interesu; antra, ieškovai, kurių interesai buvo paveikti, nusprendžia pareikšti ieškinį ir šalių ginčą perkelti iš politinio (viešo) lygmens į teisminį (individualų) lygmenį, kad nutildytų minėtus viešus debatus; trečia, SLAPP taikinyis prašo taikyti apsaugos nuo SLAPP procedūras (ieškinį atmesti anksčiau laiko) ir taip pereiti iš nepagrįsto teismo lygmens atgal į politinį lygmenį⁷⁸. Taigi, SLAPP pareiškimas yra tik antras etapas, kuriuo siekiama sąmoningai perkelti ginčą į individualų lygmenį, kuris asmeniškai paveiks atsakovą ir paskatins nutildyti viešus debatus viešajame (politiniame) lygmenyje. Todėl ir manytina, kad toks ieškinyss gali būti pareiškiamas tik tyčia, t. y. suvokiant ir numatant galimus padarinius dėl tokio jo pareiškimo.

Kalbant apie subjektyviąją pusę, taip pat kyla klausimas, ar SLAPP gali būti reiškiamas gera valia, t. y. siekiant nutildyti atsakovą, kuris yra nesąžiningas, pavyzdžiui, akivaizdžiai meluoja ir šmeižia ieškovą. JAV teismų praktikoje buvo suformuoti du skirtingi požiūriai į tai, kaip reikėtų spręsti šiuos klausimus. Vadovaujantis pirmuoju požiūriu, 1970–1980 m. JAV Aukščiausiojo Teismo praktikoje faktiškai buvo pripažinta asmens „santykinė teisė“ (angl. *qualified right*) dalyvauti visuomenės dalyvavimo veikloje, t. y. jeigu atsakovas iš tikrųjų piktavališkai (angl. *with actual malice*) veikė prieš ieškovą, pavyzdžiui, skleidė akiavaizdų melą ar veikė apgaulingai, JAV teismai leido pareikšti ieškinį tokio pobūdžio byloje ir tai nebuvo laikoma SLAPP⁷⁹. Visgi ši doktrina turėjo akivaizdžių trūkumų, nes teismai turėjo kiekvieną kartą atlikti detalią tyrimą ir nustatyti, ar iš tikrųjų atsakovas veikė nesąžiningai. Aiškinamiesi šias aplinkybes teismai vertino daugybę subjektyvių kriterijų, pavyzdžiui, šalių ketinimus, jų sąžiningumą ir (ar) piktavališkumą (angl. *malice*), tikslus,

75 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2019 m. gegužės 8 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-67-969/2019.

76 Brazdeikis, *supra* note, 7: 159, 183.

77 *Ibid.*, 171–172.

78 Canan ir Pring (1996), *supra* note, 17: 10

79 *Ibid.*, 19–23.

motyvus, galimą persekiojimo mastą ir pan. Visa tai lėmė „faktų gausos“ (angl. *fact quagmire*) problemą, kuri nesuteikė jokio teisinio aiškumo ir tikrumo, kada ieškinys bus SLAPP, o kada – ne⁸⁰. Minėtos aplinkybės paskatino teismus ieškoti lengvesnio ir objektyvesnio testo, kuris nebūtų nulemtas subjektyvių kriterijų taikymo. 1991 m. JAV Aukščiausiasis Teismas byloje *City of Columbia v. Omni Outdoor Advertising*⁸¹ suformavo praktiką, pagal kurią asmens teisė dalyvauti visuomenės veikloje yra ne santykinė, o absoliuti. Tai reiškia, kad tol, kol asmuo siekia tam tikrų tikslų, susijusių su viešuoju interesu ir visuomenės dalyvavimu, ši asmens teisė turi būti saugoma net ir tuomet, kai asmuo (tariamasis SLAPP taikiny) naudoja netinkamas priemones arba jo motyvai yra nesąžiningi⁸². Taigi, pagal šį požiūrį teismas turėtų taikyti objektyvųjį, orientuotą į rezultatus testą, o ne subjektyvųjį, grindžiamą vertinamojo pobūdžio kriterijais.

Analizuojant šių dviejų požiūrių taikymo galimybes Lietuvoje, veikiausiai reikėtų nesukbėti perkelti JAV praktikos į Lietuvos teismų praktiką neatlikus atskiro tyrimo⁸³. Nekalbant apie įprastai doktrinoje įvardijamus kontinentinės teisės tradicijos ir bendrosios teisės tradicijos skirtumus, taip pat svarbu atkreipti dėmesį į skirtingą Lietuvos ir JAV istorinį ir kultūrinį kontekstą, kuriame susiformavo asmens teisė dalyvauti visuomenės veikloje. JAV peticijos teisė, su kurios apsauga ir siejamas SLAPP institutas, buvo numatyta 1791 metais JAV Konstitucijos pirmojoje pataisoje, todėl tai, kad JAV Aukščiausiasis Teismas pripažino šią teisę kaip absoliučią, neturėtų kelti didelės nuostabos – ji atspindi ilgametės demokratijos bruožus. Lietuvos kontekstas yra kitoks, juolab kad jos teisinis reglamentavimas turi būti suderintas su Europos Tarybos ir Europos Sąjungos teisės aktų baze. Tiek direktyvos 4 straipsnio 3 punkte, tiek rekomendacijos 8 punkto a–j papunkčiuose numatyti tam tikri kriterijai, kurie turi būti vertinami kiekvienu konkrečiu atveju, t. y. nenumatoma, kad asmens teisė dalyvauti visuomenės veikloje visuomet bus saugoma absoliučiai, nes teismas turės atlikti konkretų vertinimą. Taigi, Lietuvos teismai turėtų orientotis į santykinę, o ne absoliučią asmens apsaugą dalyvaujant visuomenės veikloje, susijusioje su viešuoju interesu, o tai nulemia minėtą faktų gausos problemą.

3. Apsaugos nuo SLAPP procedūrų teisinis kvalifikavimas

Apsaugos nuo SLAPP procedūros apima įvairius mechanizmus, skirtus asmenims nuo šio tipo ieškiniių apsaugoti. Kadangi SLAPP yra piktnaudžiavimas teise kreiptis į teismą, įstatymų leidėjas visų pirma numato procesines apsaugos priemones, kad būtų galima iš anksto atmesti ieškinį. Visgi, kaip bus analizuojama toliau, apsaugos nuo SLAPP procedūros apima ir kitokias priemones, pavyzdžiui, baudų taikymą, bylinėjimosi išlaidų paskirstymą, atsisakymą pripažinti užsienio teismų sprendimus ir pan.

80 Canan ir Pring (1996), *supra note*, 17: 19–26.

81 JAV Aukščiausiojo Teismo nutartis byloje *City of Columbia v. Omni Outdoor Advertising*, 499 U.S. 365 (1991), žiūrėta 2025 m. lapkričio 19 d., <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/499/365/>.

82 Canan ir Pring (1996), *supra note*, 17:27

83 Šiame straipsnyje nepretenduojama atlikti išsamios JAV teismų praktikos atitikties Lietuvos teismų praktikai.

Direktyvoje vartojamas „procesinių apsaugos priemonių“ terminas, tačiau apibrėžtis joje nepateikta. Iš direktyvos tikslo matyti, kad šios priemonės yra procesinio pobūdžio ir jomis įgyvendinama pagrindinė direktyvos paskirtis, t. y. apsaugoti asmenis, kurie užsiima visuomenės dalyvavimo veikla, nuo akivaizdžiai nepagrįstų ieškinių ar piktnaudžiaujamojo pobūdžio teismo procesų. Direktyvoje yra numatyta daug įvairių procesinių apsaugos priemonių kovai su SLAPP, tačiau, manytina, daugelis jų yra susiję su bendroju piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis institutu. Tai matyti lyginant direktyvoje numatytas priemones su CPK reglamentavimu. Pavyzdžiui, užstato institutas (direktyvos 10 straipsnis) jau yra įtvirtintas CPK 95 straipsnio 3 dalyje; įpareigojimas padengti proceso išlaidas (direktyvos 14 straipsnis) numatytas CPK 93 straipsnio 3 dalyje; sankcijų (baudų) numatymas (direktyvos 15 straipsnis) nurodytas CPK 95 straipsnio 1 dalyje. Taigi, tam tikros procesinės apsaugos priemonės yra skirtos ne specialiai kovai su SLAPP, o apskritai asmenims atgrasyti nuo piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis.

Kita vertus, galima išskirti ir specialų reglamentavimą, kuris, skirtingai nei bendro pobūdžio piktnaudžiavimas procesinėmis teisėmis, būdingas tik SLAPP, t. y. kuo ankstesniame proceso etape atmesti akivaizdžiai nepagrįstus ieškinius (direktyvos 11 straipsnis); atsisakyti pripažinti ir leisti vykdyti trečiosios valstybės teismo sprendimą, kuriame pagrindinis ginčas kvalifikuotinas kaip SLAPP (direktyvos 16 straipsnis); užtikrinti, kad kai SLAPP pareiškia ieškovas, kurio gyvenamoji vieta arba buveinė yra trečiojoje valstybėje, atsakovas turėtų jurisdikciją pareikšti ieškinį dėl žalos atlyginimo valstybėje narėje⁸⁴, nepaisant to, kad SLAPP pareiškė trečiosios valstybės subjektas (direktyvos 17 straipsnis). Kalbant apie direktyvos 16 ir 17 straipsnius, juose numatytos apsaugos priemonės yra skirtos kovai su trečiųjų valstybių ieškovų inicijuotais SLAPP. Manytina, kad, siekiant įgyvendinti direktyvos 16 straipsnyje numatytą apsaugos priemonę, t. y. atsisakymą pripažinti ir vykdyti trečiosios valstybės teismo sprendimą, galima pasiremti viešosios tvarkos pagrindu ir nepripažinti užsienio valstybių teismo sprendimo⁸⁵. Vis dėlto negalima ignoruoti fakto, kad vienas iš pagrindinių kovos su SLAPP būdų yra bendroji prevencija, kuri atgrasytų nuo tokių ieškinių. Taigi, specialaus pagrindo atsisakyti pripažinti ir leisti vykdyti užsienio teismo sprendimus, kurie yra piktnaudžiaujamojo pobūdžio, įtvirtinimas paskatintų bendrąją SLAPP prevenciją, nes trečiosiose valstybėse įsisteigusiems asmenims pasiūstų aiškią žinią, kad SLAPP Lietuvos jurisdikcijoje yra netoleruojami ir net jei ieškiniai prieš Lietuvos subjektą buvo pareikšti užsienyje, tokie užsienio teismų sprendimai Lietuvoje nebus pripažinti ir vykdomi.

Kalbant apie direktyvos 17 straipsnį, įstatymų leidėjas turėjo intenciją, kad ieškinyje dėl žalos, patirtos dėl ieškovo inicijuoto piktnaudžiaujamojo pobūdžio proceso trečiosios valstybės teisme, galėtų būti pareiškiamas pagal ieškovo gyvenamąją vietą (buvėnę) arba žalos padarymo vietą⁸⁶. Doktrinoje pripažįstama, kad žala, atsiradusi dėl SLAPP, paprastai atlygi-

84 Tokie ieškiniai kartais įvardijami anglišku terminu *SLAPPback* (Canan ir Pring (1996), *supra note*, 17: 10).

85 Direktyvos 43 konstatuojamojoje dalyje numatyta, kad valstybės narės gali pasirinkti, ar taikyti bendrąją viešosios tvarkos pagrindą, ar numatyti atskirą pagrindą.

86 2025 m. rugėjo 8 d. Aiškinamojo rašto dėl įstatymų projektų, reg. Nr. XVP-714–XVP-716, 4.2 punktą, <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/135718b08c7611f0b351ee31aa0a26b8?jfwid=-pm05lxwtj>.

nama deliktinės civilinės atsakomybės pagrindų⁸⁷. Galima būtų pateikti kelias pastabas dėl tokio pobūdžio bylų ir CPK projekto reglamentavimo šiuo aspektu. Pirma, nors iš esmės galima sutikti su minėtais dviem alternatyviais teisingumo pagrindais, suteikiančiais didesnę apsaugą SLAPP taikiniui, reikia pažymėti, kad antrasis teisingumo pagrindas, t. y. žalos padarymo vieta, dažnai gali sutapti su jurisdikcija, kurioje buvo pareikštas SLAPP, o ši vieta – su asmens, kuris pareiškė SLAPP, gyvenamąja vieta⁸⁸. Taigi, reikia turėti omenyje, kad šis teisingumo pagrindas praktikoje bus taikomas retai. Antra, egzistuojant dviem pagrindams reikalauti žalos atlyginimo dėl žalos, atsiradusios dėl SLAPP, kyla neaiškumų dėl *lis pendens* ir *res judicata* taisyklių taikymo. Kalbant apie *lis pendens*, gali susiklostyti situacija, kai SLAPP taikinyš dar prieš tai buvo pareiškęs ieškinį dėl žalos atlyginimo trečiojoje valstybėje, kurioje buvo pareikštas SLAPP. Be to, tuo atveju, jeigu trečiojoje valstybėje minėtas ieškinys dėl žalos atlyginimo bus atmestas, Lietuvos teismai gali atsakyti priimti tokį ieškinį, motyvuodami *res judicata* principo taikymu. Šios problemos aktualios ne tik Lietuvoje, todėl jas tikslingiausia spręsti tarptautiniu lygmeniu⁸⁹, bet reikia pripažinti, kad dabartinė situacija taip pat neužtikrina maksimalios apsaugos SLAPP taikiniui, o valstybės turi galimybę numatyti didesnę SLAPP taikinių apsaugą, negu numatyta direktyvoje. Trečia, atsižvelgiant į tokių bylų kompleksiskumą dėl ES ir tarptautinės teisės aktų, taip pat sudėtingų faktų vertinimo (t. y. vertinamas trečiojoje valstybėje pareikštas SLAPP ir dėl to kilusi žala), manytina, būtų tikslinga numatyti rūšinį tokių bylų teisingumą, kad tokius ieškinius pirmojoje instancijoje nagrinėtų apygardos teismai (CPK 27 straipsnis). Galiausiai abejonių kelia įstatymų leidėjo mintis nagrinėti tokio pobūdžio bylas, kai kyla klausimas tik dėl bylinėjimosi išlaidų, CPK XXXIX skyriuje nustatyta tvarka (supaprastinto proceso tvarka). Abejonių kyla dėl to, kad, priešingai, nei nurodoma įstatymo leidėjo aiškinamajame rašte, tokio pobūdžio bylose nebus apsiribota formaliu bylinėjimosi išlaidų dydžiu, kuris bus nurodytas trečiosios valstybės teismo sprendime. Trečiosios valstybės teisinėje sistemoje gali būti numatyti (kaip, pavyzdžiui, ir Lietuvoje) maksimalūs atlygintini bylinėjimosi išlaidų dydžiai, todėl tikėtina, kad SLAPP taikiniai, kurie siekia žalos atlyginimo, bandys įrodyti ne tik teismo sprendime nurodytas bylinėjimosi išlaidas, bet ir papildomas bylinėjimosi išlaidas, o dėl šių aplinkybių įrodinėjimo gali susiklostyti sudėtingas teisinis ginčas, kuris negali būti sprendžiamas supaprastinto civilinio proceso tvarka. Pavyzdžiui, bylinėjimosi išlaidos gali apimti ir neprivalomoje ikiteisminėje stadijoje patirtas išlaidas, kurios nebus atlygintinos teismo procese, tačiau gali būti reikalaujamos žalos atlyginimo forma⁹⁰. Taigi, reikėtų atsisakyti supaprastinto civilinio proceso formos tokio pobūdžio by-

87 Birgit van Houtert, „The Anti-SLAPP Directive in the Context of EU and Dutch Private International Law: Improvements and (Remaining) Challenges to Protect SLAPP Targets“, *Nederlands Internationaal Privaatrecht (NIPR)* 50 (2024): 659.

88 Doktrinoje pripažįstama, kad šis pagrindas yra panašus į reglamento „Briuselis Ibis“ 7 straipsnio 2 dalį (*ibid.*, 669).

89 Pavyzdžiui, Hagos tarptautinės privatinės teisės konferencijos lygmeniu (*ibid.*, 672–673).

90 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2024 m. sausio 18 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-61-823/2024 (112, 119, 123 p.). Taip pat žr. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2025 m. spalio 23 d. nutarimą Nr. KT54-N11/2025, kuriame išaiškinta, jog Konstitucijai neprieštarauja tai, kad darbo ginčų komisijoje patirtos bylinėjimosi išlaidos nėra atlyginamos (TAR, 2025-10-23, Nr. 17661).

loms, jos turėtų būti sprendžiamos bendrąja ginčo teisena (CPK XIV skyrius).

SLAPP instituto kontekste taikytina išskirtinė ir pagrindinė procesinė apsaugos priemonė – anksčiau laiko atmesti (palikti nenagrinėtą) akivaizdžiai nepagrįstą ieškinį (direktyvos 11 straipsnis, CPK 95¹ straipsnio 1 dalis). Pagal CPK 95¹ straipsnio 3 dalį teismas, nustatęs SLAPP požymius, gali ieškinį palikti nenagrinėtą, tačiau prieš tai inicijuojama tam tikra procedūra, per kurią atsakovas pateikia prašymą, o ieškovas turi pareigą pateikti atsikirtimus, kad pagrįstų ieškinio reikalavimą ir faktinį pagrindą. Kalbant apie šią procesinę apsaugos priemonę, svarbu pažymėti, kad tai yra atskiras procesinis prašymas, vienas iš būdų atsikirsti į nepagrįstą ieškinį. Doktrinoje atsikirtimai į ieškinį įvardijami kaip atsakovo pateikiami argumentai, kuriais jis siekia paneigti jam pareikšto reikalavimo pagrįstumą arba ginčija ieškovo teisę pareikšti ieškinį; jie gali būti materialinio arba procesinio (formalaus) teisinio pobūdžio⁹¹. Nors iš pirmo žvilgsnio prašymas palikti ieškinį nenagrinėtą atrodo kaip procesinio pobūdžio atsikirtimas į ieškinį, toks argumentas reikštų, kad ieškovas apskritai negali pareikšti tokio ieškinio, t. y. kad egzistuoja neigiamą civilinės bylos iškėlimo prielaida. Problema yra tai, kad SLAPP atveju ieškovo teisė inicijuoti ginčą formaliai egzistuoja (egzistuoja visos procesinės prielaidos iškelti bylą teisme), todėl tokių procedūrų negalima kvalifikuoti kaip procesinio pobūdžio. Visgi šių procedūrų taip pat negalima įvardyti kaip griežtai „materialinio pobūdžio“, kuriuo ginčijamas ieškinio faktinis ar juridinis pagrindas. Atsižvelgiant į tai, tokį prašymą reikėtų kvalifikuoti kaip atskirą procesinį prašymą, grindžiamą grėsme viešajam interesui, t. y. siekiu nutildyti atsakovą dėl jo dalyvavimo visuomenei aktualioje srityje.

Paprastai SLAPP atmetimo procedūrą galima skirstyti į: 1) ankstyvo atmetimo procedūrą, kai ieškinys atmetamas arba paliekamas nenagrinėtas⁹² iki bylos nagrinėjimo iš esmės⁹³; 2) pagreitintą ieškinio nagrinėjimą, kai SLAPP yra nagrinėjamas iš esmės, tačiau tai daroma supaprastinta tvarka ir (ar) pagreitinatai (kartais įvardijamas kaip supaprastintas (sumarinis) procesas)⁹⁴. Šiuo metu Lietuvos civiliniame procese egzistuoja pirmoji procedūra, nes pagal CPK 95¹ straipsnio 1 dalį prašymas yra paliekamas nenagrinėtas pasirengimo civilinės bylos nagrinėjimui stadijoje. Atkreiptinas dėmesys, kad teisės doktrinoje toks šios procedūros įgyvendinimo būdas, kai ieškinys paliekamas nenagrinėtas ir suteikiama galimybė pakartotinai kreiptis į teismą, kritikuojamas, nes JAV jurisdikcijoje yra pasitaikę atvejų, kai SLAPP buvo pakartotinai reiškiamas net penkis kartus iš eilės⁹⁵.

Lietuvos įstatymų leidėjas CPK projektu siekia pereiti nuo pirmosios procedūros prie antrosios, t. y. numatyti pagreitintą civilinės bylos dėl SLAPP nagrinėjimą. Toks modelis pasirinktas dėl to, kad pagal direktyvos 7 straipsnį įpareigojama numatyti pagreitintą

91 Laužikas, Mikelėnas ir Nekrošius, *supra note*, 25: 400.

92 Nors ieškinio atmetimo ir ieškinio palikimo nenagrinėto institutai negali būti tapatinami, šiame kontekste akcentuojamas teismo proceso nutraukimas. JAV teisės doktrinoje ankstyvo ieškinio atmetimo procedūra apima tiek ieškinio atmetimą (angl. *dismissal with prejudice*), tiek ieškinio palikimą nenagrinėto (angl. *dismissal with leave to amend*) (Canan ir Pring (1996), *supra note*, 17: 158–159).

93 *Ibid.*, 157–163; Coe, Moosavian ir Wragg, *supra note*, 18: 115.

94 *Ibid.*, 163–167; Coe, Moosavian ir Wragg, *supra note*, 18: 116–117.

95 Canan ir Pring (1996), *supra note*, 17: 159.

prašymų dėl apsaugos priemonių nagrinėjimą. Įgyvendinant šią nuostatą, siekiama numatyti civilinės bylos nagrinėjimą iš esmės, tačiau jis turi trukti ne ilgiau nei 30 dienų (CPK projekto 95¹ straipsnio 4 dalis⁹⁶). Vis dėlto kyla klausimas, ar pirmosios procedūros panaikinimas ir jos pakeitimas antrąja procedūra nebus žingsnis atgal SLAPP taikinių apsaugos atžvilgiu. Manytina, kad būtų tikslinga numatyti tiek pirmąją, tiek antrąją procedūrą vienu metu. SLAPP taikiny (atsakovas) galėtų pasirinkti, kokį gynybos būdą rinktis – ar prašyti pasirengimo stadijoje ieškinį atmesti, ar reikalauti pagreitinato civilinės bylos išsprendimo. Pirmasis būdas būtų pasirenkamas tuomet, kai atsakovas nenori dalyvauti teismo procesuose ir siekia kuo greičiau jį užbaigti, o antrasis būdas – tuomet, kai atsakovas ateityje planuoja reikšti ieškinį dėl žalos atlyginimo (angl. *SLAPPback*); tokiu atveju pagreitintame teismo procese nustatyti faktai būtų prejudiciniai byloje dėl žalos atlyginimo. Be to, šis skirstymas taip pat naudingas dėl to, kad SLAPP nepagrįstumas skiriasi savo laipsniu. Kaip nurodoma teisės doktrinoje, vieni ieškiniai būna akivaizdžiai nepagrįsti (angl. *manifestly unfounded*), o kiti – piktnaudžiaujamojo pobūdžio (angl. *abusive court proceedings*) arba dalinai pagrįsti (angl. *partially founded*)⁹⁷. Taigi, tuo atveju, kai susiduriama su akivaizdžiai nepagrįstu ieškiniu, tikslinga numatyti, kad tokius ieškinius galima atmesti dar pasirengimo stadijoje, o bylos nagrinėjimas iš esmės nebūtinas. Tokia situacija gali būti akivaizdi, kai reiškiamas ne vienas, o keli SLAPP skirtingose bylose ar net skirtingose valstybėse⁹⁸, tokiu atveju yra pagrįsta šiuos ieškinius atmesti iškart, t. y. net nenagrinėjant bylos iš esmės. O antroji procedūra turėtų būti taikoma visais kitais atvejais, kai nėra akivaizdaus nepagrįstumo arba atsakovas nori bylą nagrinėti pagreitintai, nes ateityje sieks žalos atlyginimo. Todėl siūlytina Lietuvos civiliniame procese įtvirtinti abi procedūras. Galiausiai pagal šiuo metu galiojantį reglamentavimą numatoma, kad dėl apsaugos nuo SLAPP procedūrų gali būti duodamas atskiras skundas (CPK 95¹ straipsnio 4 dalis, 137 straipsnio 5 dalis), o dėl apeliacinės instancijos teismo nutarčių kasacinis skundas gali būti paduotas per tris mėnesius nuo jų įsiteisėjimo dienos⁹⁹. Manytina, kad trijų mėnesių terminas kasaciniam skundui paduoti neatitinka tokio pobūdžio bylų, todėl tikslinga CPK pakeitimo projekte numatyti, kad kasacinis skundas dėl apeliacinės instancijos teismo nutarčių, kuriomis taikyta arba atsisakyta taikyti SLAPP atmetimo procedūra, gali būti paduodamas per vieną mėnesį.

Galiausiai keltinas klausimas dėl teismo teisės *ex officio* nustatyti ir taikyti procesines apsaugos priemones, numatytas CPK 95¹ straipsnyje. Viena vertus, civilinis procesas yra grindžiamas rungimosi ir dispozityvumo principais (CPK 12 ir 13 straipsniai), kurie, be kita ko, suponuoja, kad šalys rungtis ir pačios yra laisvos reikšti prašymus, kurie jiems

96 2025 m. rugpjūčio 25 d. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 95, 95-1 ir 142 straipsnių pakeitimo bei kodekso papildymo priedu įstatymo projektas, žiūrėta 2025 m. lapkričio 19 d., <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/6cc5bdc081a911f0b351ee31aa0a26b8?positionInSearchResults=5&searchModelUUUI-D=aac7e958-4d85-40e3-8859-075de5c7fd20>.

97 Barthelet ir Farrington, *supra note*, 18: 848–849.

98 Van Houtert, *supra note*, 87: 657.

99 Tai, kad kasacija yra galima, patvirtina kasacinio teismo praktika (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2025 m. gruodžio 11 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-172-421/2025). Visgi, atsižvelgiant į tai, kad apeliacinės instancijos teismo nutartis buvo priimta beveik prieš 9 mėnesius (2025 m. kovo 20 d.), manytina, egzistuoja poreikis sutrumpinti kasacinio skundo padavimo terminus.

atrodo aktualūs. Tai juolab pasakytina todėl, kad teismui, *ex officio* taikant procesines apsaugos priemones, kyla grėsmė pažeisti ne tik ieškovo, bet ir atsakovo teises, nes šis gali būti suinteresuotas bylą nagrinėti iki galo ir išspręsti teisme pradėtą ginčą galutiniu teismo sprendimu. Vis dėlto, kalbant apie SLAPP, šie ieškiniai daro žalą viešajam interesui, kuris peržengia teismo proceso ribas. Kaip pagrįstai pažymėta teisės doktrinoje, naudojantis teise kreiptis į teismą ne pagal paskirtį, t. y. kliudant efektyviai pasiekti šį tikslą, viešasis interesas reikalauja, kad teismas būtų ne pasyvus stebėtojas, o turėtų priemonių kovoti su tokiu piktnaudžiavimu¹⁰⁰. Pažymėtina, kad, „skirtingai nei civilinėje teisėje, civilinio proceso teisėje teisinės gynybos priemonių taikymo iniciatyva pirmiausia priklauso teismui. Dažnai atitinkamas procesines gynybos priemones jis privalo taikyti *ex officio*.“¹⁰¹ „Nustatęs, kad savo procesinėmis teisėmis asmuo piktnaudžiauja, teismas privalo *ex officio* (savo iniciatyva) šalinti tokius neteisėtus veiksmus ir jų pasekmes. Iš neteisėtų veiksmų negali kilti jokios teisėtos pasekmės, teisė ir teismai negali pripažinti neteisėtų veiksmų bei ginti piktnaudžiaujančių teise asmenų interesus.“¹⁰² Taigi, teismas turi pareigą užtikrinti, kad civilinio proceso normomis nebūtų piktnaudžiaujama, o tai sudaro prielaidas kalbėti apie tai, kad procesinės apsaugos priemonės dėl SLAPP galėtų būti taikomos teismo iniciatyva. Toks aiškinimas, be kita ko, kyla ir iš direktyvos 6 straipsnio, pagal kurį valstybės narės gali numatyti, kad **teismas *ex officio* gali imtis** priemonių dėl procesinių apsaugos priemonių, kaip numatyta III ir IV skyriuose, t. y. 1) anksčiau laiko atmesti SLAPP; 2) užtikrinti, kad ieškovas atlygintų bylinėjimosi išlaidas atsakovui; 3) skirti baudą ieškovui. Taigi, direktyva leidžia nacionaliniams įstatymų leidėjui numatyti galimybę teismui *ex officio* anksčiau laiko atmesti SLAPP. Visgi, atsižvelgiant į teismo išaiškinimo pareigą ir rungimosi principą, manytina, kad teismui turėtų būti suteikiama teisė *ex officio* iškelti klausimą dėl ieškinio palikimo nenagrinėto civiliniame procese, t. y. nustatęs, jog tai yra SLAPP, teismas turėtų išklausti atsakovo nuomonės dėl apsaugos nuo SLAPP procedūrų taikymo. Tai, be kita ko, galima grįsti argumentu, kad SLAPP yra susiję su viešojo intereso įgyvendinimu, todėl teismas šioje srityje turėtų veikti aktyviai. Vis dėlto apsaugos nuo SLAPP procedūros neturi tapti teismo savivale, teismas turėtų atsiklausti ginčo šalių nuomonės ir išklausti abi šalis prieš taikydamas bet kokias priemones.

Išvados

1. SLAPP yra viena iš piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis formų. Tai pasireiškia netinkamai įgyvendinant procesinę teisę – teisę kreiptis į teismą. Įvertinus SLAPP požymius ir teisės kreiptis į teismą svarbą, palyginti su kitomis procesinėmis teisėmis, manytina, yra pagrindo kalbėti apie SLAPP instituto *sui generis* statusą, kuris išskirtų šį institutą iš bendro pobūdžio piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis.

100 Brazdeikis, *supra note*, 7: 226

101 *Ibid.*, 211.

102 *Ibid.*, 212.

SLAPP siekiama pakenkti ne įprastoms vertybėms, kurios saugomos kalbant apie piktnaudžiavimą procesinėmis teisėmis, bet specialioms vertybėms, t. y. viešajam interesui, susijusiam su visuomenės dalyvavimu, demokratiniais procesais.

2. SLAPP pasireiškia ne tik inicijuojant teismo procesą ieškinio pareiškimu, bet ir kitais būdais, kai atsakovas yra įtraukiamas į teismo procesą, pavyzdžiui, pateikiant prašymą dėl laikinųjų apsaugos priemonių iki ieškinio padavimo arba nagrinėjant ginčą ikiteisminėje stadijoje. Kvalifikuodami ieškinį kaip SLAPP, teismai turėtų individualiai įvertinti tiek objektyvius, tiek subjektyvius kriterijus, leidžiančius priskirti ieškinį prie SLAPP. SLAPP nebūtinai turi sukelti atsakovui turtinę žalą, nes žala suprantama kaip siekis įtraukti atsakovą į teismo procesą be realaus faktinio ir teisinio pagrindo.
3. Apsaugos nuo SLAPP procedūrų paskirtis – užtikrinti atsakovo teisių ir interesų apsaugą tais atvejais, kai ieškovas pareiškia SLAPP. Viena iš reikšmingiausių apsaugos nuo SLAPP procedūrų formų yra ieškinių atmetimo procedūra, kuri skirstoma į: 1) ankstyvo atmetimo procedūrą, kai ieškinys yra atmetamas arba paliekamas nenagrinėtas iki bylos nagrinėjimo iš esmės; 2) pagreitintą ieškinio nagrinėjimą, kai SLAPP nagrinėjamas iš esmės, tačiau tai daroma supaprastinta civilinio proceso tvarka. Nors įstatymų leidėjas siekia panaikinti pirmąją procedūrą ir vietoj jos įtvirtinti antrąją, manytina, civiliniame procese jas abi būtų galima derinti ir taip užtikrinti didesnę SLAPP taikinių apsaugą.
4. Lietuvos įstatymų leidėjas taip pat siekia įtvirtinti naują jurisdikcijos pagrindą, pagal kurį tuo atveju, kai SLAPP pareiškia ieškovas, kurio gyvenamoji vieta arba buveinė yra trečiojoje valstybėje, atsakovas (SLAPP taikiny) turėtų jurisdikciją pareikšti ieškinį dėl žalos atlyginimo pagal savo gyvenamąją vietą arba žalos padarymo vietą. Atsižvelgiant į šių bylų kompleksiskumą, siūlytina numatyti rūšinį tokių bylų teisingumą – nustatyti, kad tokius ieškinius nagrinėtų apygardos teismas kaip pirmosios instancijos teismas (CPK 27 straipsnis). Taip pat siūlytina įtvirtinti, kad net ir tuo atveju, jeigu ginčas susiklosto tik dėl bylinėjimosi išlaidų, tokie ginčai būtų sprendžiami ginčo teiseną (CPK XIV skyrius), o ne supaprastinto proceso tvarka (CPK XXXIX skyrius). Galiausiai, atsižvelgiant į apsaugos nuo SLAPP procedūrų specifiką ir siekį apsaugoti SLAPP taikinių interesus bei viešąjį interesą, tikslinga kaip įmanoma greičiau galutinai išspręsti apsaugos nuo SLAPP procedūros – ankstyvo ieškinio atmetimo – klausimą. Todėl siūlytina numatyti, kad kasacinis skundas dėl apeliacinės instancijos teismo nutarčių, kuriomis taikyta arba atsisakyta taikyti ankstyvo atmetimo procedūra, gali būti paduodamas per vieną mėnesį.

STRATEGIC LAWSUITS AGAINST PUBLIC PARTICIPATION (SLAPP) AS A FORM OF ABUSE OF PROCEDURAL RIGHTS

Artur Doržinkevič

Mykolas Romeris University, Lithuania

Mykolas Kirkutis

Mykolas Romeris University, Lithuania

Summary. *The article analyzes strategic lawsuits against public participation (SLAPP) as a form of abuse of procedural rights. It identifies the general characteristics of abuse of procedural rights and examines the SLAPP mechanism as one possible manifestation of such abuse. The article describes the legal values violated when a SLAPP is filed and identifies the legal entities that may bring such actions. It also assesses the objective elements of a SLAPP, namely the act itself, its consequences, the causal link, and other relevant circumstances typical of SLAPP cases. Furthermore, the article evaluates the subjective aspect of a SLAPP claim – specifically, whether such claims can be filed intentionally or through negligence. Finally, the article analyzes anti-SLAPP procedures designed to protect SLAPP victims from SLAPPs. The article evaluates both national and European Union legal measures and their effectiveness in ensuring the right to a fair trial. The study analyzes the draft Civil Procedure Code, which aims to renew the SLAPP mechanism in Lithuania, and evaluates the current court practice in Lithuania regarding SLAPPs, as well as drawing on the experience of foreign countries.*

Keywords: *SLAPP, SLAPPs, strategic lawsuits, abuse of process, abuse of procedural rights, right of access to court.*

Artur Doržinkevič, Mykolo Romerio universiteto Teisės mokyklos Privatinės teisės instituto doktorantas, lektorius. Mokslinių tyrimų kryptys: civilinis procesas, civilinė teisė, tarptautinė privatinė teisė, lyginamoji privatinė teisė.

Mykolas Kirkutis, Mykolo Romerio universiteto Teisės mokyklos Privatinės teisės instituto asistentas, socialinių mokslų (teisės) daktaras. Mokslinių tyrimų kryptys: civilinis procesas, nemokumo teisė, vykdymo procesas.

Artur Doržinkevič, PhD candidate and lecturer at the Institute of Private Law at the Law School at Mykolas Romeris University. Research interests include civil procedure, civil law, private international law, and comparative private law.

Mykolas Kirkutis, assistant at the Institute of Private Law at the Law School at Mykolas Romeris University, Doctor of Social Sciences (Law). Research interests: arbitration, civil procedure, corporate insolvency law, enforcement proceedings.

32 tomo (2025 m.)
AUTORIŲ RODYKLĖ

AUTHOR'S INDEX
for volume 32 (2025)

A

Amšiejūtė Aušrinė, 317

B

Beliūnienė Lina, 301

Bolzanas Darius, 168

D

Deviatnikovaitė Ieva, 108, 335

Doržinkevič Artur, 130, 461

Dumčiūtė Augustė, 186

F

Fedosiuk Oleg, 205

G

Girdenis Tomas, 400

Goda Gintaras, 301

J

Jarašiūnas Egidijus, 8

Jokubauskas Remigijus, 168, 440

K

Kirkutis Mykolas, 130, 461

Kūris Egidijus, 36

L

Leonavičius Justinas, 224

M

Maculevičienė Indrė, 147, 420

Mizaras Vytautas, 74

N

Novikovienė Lina, 186

R

Rogers Monika, 374

Rudinskas Aurimas Paulius, 268

V

Višinskis Vigintas, 130

Volungevičienė Rasa, 246

32 tomo (2025 m.)
REIKŠMINIAI ŽODŽIAI

A

„Ars liberalis“, 317
Administracinė procedūra, 108
Administracinė teisė, 336
Administracinis teismas, 336
Apribojimai išieškoti iš skolininko turto, 168
Asmens privatus gyvenimas, 205
Atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės, 400

B

Baudžiamasis persekiojimas, 374
Bendruomenės gydytojas, 317

D

Daugiakalbystė, 246
Demokratija, 8
Didelis pavojus, 131
Dovana, 224

E

Ekstranacionalinė teisė, 37
Europos Žmogaus Teisių Teismas, 37, 75
EŽTT, 108

G

Grocijus, 269
Gydymo paslaugų prieinamumas, 317

I

Įrodymų leistinumas, 420
Įrodymų privilegija, 420

J

Jurisprudencijų dialogas, 37
Jurisprudencinis dialogas, 75

K

Kitos Lietuvos nepriklausomos kontrolės institucijos, 302
Kodifikacija, 336
Kolizijos taisyklė, 37
Konstitucija, 8
Konstitucinė jurisprudencija, 8, 37
Konstituciniai teismai, 37
Konstitucinis Teismas, 75
Konstitucinių kategorijų sąsaja, 8
Konvencijai draugiškas Konstitucijos aiškinimas, 37
Korupcija, 224
Kriminologinis diskursas, 374
Kyšio forma, 224
Kyšio vertė, 224
Kyšis, 224

L

Lietuvos Respublikos Konstitucija, 37
Lietuvos Respublikos Konstitucijos oficialus aiškinimas, 302
Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 37, 302
Lietuvos Respublikos Seimo kontrolierių įstaiga, 302
Lyčių lygiateisiškumo principas, 400

N

Nacionalinė teisė, 37
Nemokumo administratorius, 440
Neteisėta migracija, 269
Neteisėtas informacijos apie asmenų privatus gyvenimą rinkimas, 205
Neteisėtas vaiko išvežimas, 131
Neteisėtas vaiko laikymas, 131
Nuotolinis teismo posėdis, 147
Nusikalstamos veikos apibrėžtis, 246

Nusikalstamos veikos mažareikšmiškumas, 400

Nusikalstamos veikos pavojingumas, 205

P

Pareiga vienodai aiškinti Sąjungos teisę, 246

Piktnaudžiavimas procesinėmis teisėmis, 461

Piktnaudžiavimas procesu, 461

Prigimtinis žmogaus teisių ir laisvių pobūdis, 8

R

Reputacija, 317

Restruktūrizavimas, 440

S

Sausio 13-osios byla, 374

1991 m. sausio 13-oji, 374

Sausio įvykiai, 374

Savo turtu disponuojančio skolininko principas, 440

SLAPP, 461

Smurto pavojingumas, 400

Strateginiai ieškiniai, 461

Suplanuotas nusidėvėjimas, 186

T

Tarpinio pobūdžio administracinis sprendimas, 108

Tarptautinis vaikų grobimas, 131

„Technė“, 317

Teisė į laisvą judėjimą, 269

Teisė į nuosavybę, 168

Teisė į orumą, 168

Teisė į prekės taisymą, 186

Teisė į svetingumą, 269

Teisė kreiptis į teismą, 461

Teisėjų dialogas, 37

Teisės internalizacija, 37

Teisinio apibrėžtumo principas, 205

Teisinis diskursas, 374

Teisinis tikrumas, 246

Teisminė kontrolė, 108

Tvarus vartojimas, 186

V

Vaiko grąžinimo išimtys, 131

Vaiko nuomonė, 131

Vaikų auklėjimas, 400

Vaikų grobimas, 131

Valdžių padalijimas, 108

Valstybė, 108

Valstybės paslaptis, 420

Valstybės vidaus teisė, 37

Vartotojo teisių apsauga, 186

Vieša atranka, 317

Viešasis administravimas, 108

Viešojoji administracija, 336

Viešumas, 147

Viktimologinis diskursas, 374

Vykdymo procesas, 168

Ž

Žiedinė ekonomika, 186

Žmogaus teisės, 75

Žmogaus teisių apsauga, 168

Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, 37

Žodinis bylos nagrinėjimas, 147

INFORMACIJA MOKSLO DARBŲ LEIDINIO „JURISPRUDENCIJA“ AUTORIAMS

Straipsnio struktūra

Mokslo darbų leidiniui „Jurisprudencija“ teikiami originalūs, anksčiau neskelbti moksliniai straipsniai lietuvių kalba (redaktorių kolegijos nutarimu straipsnis gali būti spausdinamas ir anglų kalba). Straipsnis turi būti parengtas pagal žemiau pateikiamą šabloną:

- straipsnio pavadinimas;
- autoriaus (-ių) vardas ir pavardė;
- mokslo ar kitos institucijos, kuriai autorius (-iai) atstovauja, pavadinimas, elektroninio pašto adresas;
- straipsnio pateikimo mokslo darbų leidinio „Jurisprudencija“ redaktorių kolegijos atsakingajam arba vykdomajam redaktoriui data;
- straipsnio santrauka (apimtis – nuo 1 000 iki 1 500 spaudos ženklų su tarpais) lietuvių kalba, kurioje glaustai perteikiamas straipsnio turinys, nurodomi straipsnyje tiriami probleminiai klausimai ir pagrindinės išvados;
- reikšminiai žodžiai (5–8 pagrindinės sąvokos) lietuvių kalba;
- įvadas, kuriame pagrindžiamas temos aktualumas, naujumas, apibrėžiamas mokslinio tyrimo tikslas, nurodomi tyrimo objektai ir metodai, įvertinamas analizuojamos problemos (-ų) ištirtumas kitų mokslininkų darbuose;
- pagrindinis straipsnio tekstas, pageidautina, – suskirstytas į numeruojamus (pvz., 2., 2.1., 2.2.1. ir t. t.) skyrius ir poskyrius;
- straipsnis baigiamas atlikto mokslinio tyrimo rezultatus apibendrinančiomis išvadomis ir pateikiamomis rekomendacijomis;
- straipsnio priedai:
 1. santrauka anglų kalba (apimtis – nuo 1 000 iki 1 500 spaudos ženklų su tarpais) ir reikšminiai žodžiai (5–8 pagrindinės sąvokos) anglų kalba. Prieš santrauką nurodomas straipsnio pavadinimas anglų kalba didžiosiomis raidėmis, autoriaus vardas, pavardė, autoriaus atstovaujama mokslo ar kita institucija ir valstybė;
 2. Informacija apie autorių (autorius) lietuvių ir anglų kalbomis: vardai ir pavardės, moksliniai laipsniai ir pedagoginiai vardai, atstovaujama institucija (institucijos), pareigos, pagrindinės mokslinių tyrimų kryptys.

Nuorodos straipsnio pagrindiniame tekste sudaromos naudojant viršutinio indekso (Footnotes) arabiškus skaičius, atitinkamo puslapio apačioje pateikiant cituojamos literatūros bibliografinius aprašus. Pabrėžtina, kad privalu cituoti naujausius (per pastaruosius penkerius metus paskelbtus) pripažintus mokslo šaltinius. Literatūros sąrašas straipsnio pabaigoje nėra pateikiamas. Bibliografinės nuorodos sudaromos pagal Chicago citavimo stilių.

Straipsnio pateikimas

Redaktorių kolegijai pateikiama elektroninė straipsnio versija OJS sistemoje adresu <http://jurisprudencija.mruni.eu>. Autoriai taip pat gali teikti publikacijas elektroniniu paštu jurisprudencija@mruni.eu

Atkreiptinas dėmesys, kad pagal nurodytą šabloną parengtas straipsnis siekiant užtikrinti anonimišką recenzavimą į OJS įkeliamas be visų aukščiau išvardytų struktūrinių dalių. Asmeninė informacijos dalis turi būti pateikiama atskirame autoriams (-ių) identifiкуoti skirtame dokumente.

Straipsnis rengiamas pagal šabloną Microsoft Word programa, Times New Roman 12 pt raidžių dydžio šriftu, eilutės 1,5 intervalu, iš visų kraštų 25 mm paraštės Straipsnio apimtis 31 680–47 520 spaudos ženklų su tarpais; mokslinių recenzijų – iki 39 600 spaudos ženklų su tarpais. Atsakingo redaktoriaus sprendimu gali būti leidžiama spausdinti ir didesnės apimties mokslinius straipsnius ir recenzijas. Puslapiai numeruojami.

Paveikslai, schemos, diagramos, lentelės, nuotraukos pateikiamos straipsnio tekste. Nuotraukos turi būti tinkamos reprodukuoti kokybės. Paveikslų, schemų, diagramų, nuotraukų pavadinimai nurodomi jų apačioje, lentelių – viršuje, numeruojami eilės tvarka.

Atskirame lape (OJS sistemoje prisegamas kaip papildomas dokumentas) pagal šabloną pateikiami duomenys apie autorių (-ius): vardas ir pavardė, atstovaujama institucija, adresas, autoriaus einamos pareigos, telefonas, elektroninio pašto adresas, pagrindinės mokslinių tyrimų kryptys. Taip pat nurodomas mobiliojo ryšio telefonas, kuriuo autorius (vienas iš autorių) tiesiogiai bendraus su redaktorių kolegija, kalbos redaktoriais, vertėjais.

Kiekvieną straipsnį recenzuoja ne mažiau kaip du redaktorių kolegijos konfidencialiai paskirti recenzentai – aktyvūs mokslininkai, iš kurių bent vienas turi būti ne redaktorių kolegijos narys. Po recenzavimo autoriai redakcinės komisijos nurodytu terminu pateikia atsižvelgiant į recenzentų ir redaktorių pastabas pataisytą galutinį straipsnio variantą su visomis aukščiau nurodomomis struktūrinėmis dalimis. Straipsnį priėmus spaudai autorius (-iai) pasirašo sutikimą jį publikuoti.

All information connected with submissions of articles as well as authors guidelines in English are provided in website <http://jurisprudencija.mruni.eu>

JURISPRUDENCIJA 32(2)

Mokslo darbai

Redagavo UAB „Skrivanek“

Maketavo Martynas Švarcas

Tiražas: 30 egz.

Išleido Mykolo Romerio universitetas

Ateities g. 20, Vilnius

www.mruni.eu

Spausdino UAB „Ciklonas“
Žirmūnų g. 68, LT-09124, Vilnius

El. p. info@ciklonas.lt

www.ciklonas.lt

JURISPRUDENCE 32(2)

Research Papers

Editor: UAB „Skrivanek“

Layout: Martynas Švarcas

Print run: 30 copies.

Publisher Mykolas Romeris University

Ateities 20, Vilnius

Website: www.mruni.eu

Printed by UAB „Ciklonas“
Žirmūnų st. 68, LT-09124, Vilnius

Email: info@ciklonas.lt

www.ciklonas.lt

